fondată în 1895
bpt
serie nouă

n. iorga
românia cum era pînă la 1918
★ ★

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

Ilustrația copertei : *Teodor Moraru*

www.dacoromanica.ro

n. iorga

românia cum era pînă la 1918

II

MOLDOVA ŞI DOBROGEA

EDIŢIE ÎNGRIJITĂ DE
LUCIAN CURSARU

BIBLIOTECA PENTRU TOŢI ● 1972
EDITURA MINERVA ● BUCUREŞTI

www.dacoromanica.ro

MOLDOVA

www.dacoromanica.ro

I

DOROHOIUL

1. *SPRE DOROHOI*

Pînă la Dorohoi drum prin aceeaşi regiune de dealuri joase, care se înalţă uneori. Pe un punct de acestea mai înalte, se vede de departe Dorohoiul, ca o adunătură de case mărunte şi de mari livezi prelungindu-se pînă departe în dreapta şi în stînga.

Cînd întri, impresia e mai bună, cu mult mai bună decît la Botoşani, cari sînt totuşi un oraş cu mult mai mare. Ai de străbătut întîi o parte cu totul românească, adecă ţărănească, deoarece curţile boiereşti sînt puţine. Rînduiala şi curăţenia e desăvîrşită în aceste mici cuiburi de oameni destul de săraci. E un sat mai mare, avînd şoseaua la mijloc şi fiind stăpîn pe o mai mare bogăţie.

. . . . . .

Clădirile publice se văd pe aleia ce despică în lat întregul orăşel, căruia i se zicea încă, acum cîtva timp, „urbe". De o parte, un gimnaziu frumos, de alta, o foarte urîtă şi veche primărie.

Pornesc pe la biserici. Sînt trei: una, în stilul celor din Muntenia, asemănătoare cu bisericile craiovene de pildă, e catedrala, care s-a întemeiat de

www.dacoromanica.ro

puțină vreme. A doua e o baraacuța de lemn, a cării vechime întrece abia un veac. Așa încît se poate spune că, secole întregi, în mai tot trecutul dorohoian, singura biserică a fost aceea, străveche, a lui Ștefan cel Mare.

E reparată acum, și, în noua-i haină curată, samănă deplin, afară doar de cîteva amănunte neînsemnate, cu biserica soră din Botoșani, prinos al altei biruințe. E înălțată însă pe o substrucție de piatră, care lipsește dincolo.

Strada care duce la acest juvaier de biserică, e curat românească — *curat* românească în toate înțelesurile cu putință. De o parte căsuțe și grădini, de alta înălțimile fumurii ale dealurilor, la picioarele cărora se întinde, acoperit de miriști, patul secat al lacului de la Dorohoi, al iezerului de care se leagă legende de oraș dispărut, înecat supt ape, ale cărui clopote sunau, din an în an, din veac în veac, la ceasuri adînci de noapte același ceas unic al morții.

Într-una din acele căsuțe avui prilejul de a auzi iarăși, din gura unui om care cunoștea bine pe țăranul din aceste părți, cuvinte de credință și de asigurare. Părintele paroh de la Sf. Nicolae al lui Ștefan cel Mare vorbește despre dragostea de școală ce a cuprins pe săteanul nostru, despre marea revelație binefăcătoare a băncilor populare, despre moșii cumpărate de sătenii înțeleși împreună, din lețcăile lor înfrățite pentru a stăpîni acela în care se încheie rostul neamului: sfînta țarină a pămîntului. În loc de plîngeri rău informate despre degenerarea rasei, mi se zugrăvesc scene de manevre, în care soldații, flăcăii satelor, după drumuri ce ar fi înfrînt orice alte puteri, încingeau în jurul focurilor de bivuac hore tot așa de vioaie ca și cele ce se

www.dacoromanica.ro

joacă în zilele de duminecă sau serbătoare acolo, acasă.

Ce e rău la noi, se găseşte aproape exclusiv în cercul fericit, ocrotit de legi, al orăşenilor. Cu cît te apropii de *ţară*, lăcaşul rasei pure, cu atîta vezi mai limpede însuşirile de căpetenie ale neamului nostru : cea mai mare putere de jertfă unită cu cea mai mare bucurie în aducerea ei.

www.dacoromanica.ro

II

BOTOŞANII

1. *ÎN PREAJMA BOTOŞANILOR*

Ţinutul de lut se sapă în dealuri înalte şi văi prăvălite în împrejurimile de către apus ale Botoşanilor. Lanuri de înalt grîu de toamnă pe deasupra; în adîncuri, păşuni de iarbă bogată, prin care chifteşte apa ploilor primăvăratece.

Satul Curteştii se vede pe una din culmi între mulţi, foarte mulţi copaci, pe cari lăcomia omenească a timpurilor nouă nu i-a doborît încă. Botoşanii cunosc bine pe veselele femei din Curteşti, care vin în cele dintîi ceasuri ale dimineţii cu grămăgioarele de ouă proaspete, cu moviliţele de unt şi brînză în străchinuţe sau frunze de brustur, cu ulceluţele de smîntînă pe care le smulge răpede pentru cîţiva gologani cel dintîi Iţic de la barieră, căci numai rareori nevestele cu testemele, polcuţe şi rochii scurte vin, ţupăind iute din picioarele goale, pînă în piaţa oraşului.

Obişnuita gospodărie a caselor de vergi cu stuh clădit deasupra. Gospodari prietenoşi şi buni. Pentru întîia oară dintr-un sat românesc ni-au venit înainte cîni blînzi, gudurîndu-se. O femeie de la fîntînă, voinică, frumoasă, lasă doniţa şi, învîrtindu-se

www.dacoromanica.ro

într-un picior. merge să caute pe pălimarul cu cheia de la biserică.

Mare curte cu foarte mulți copaci, solemnă ca o pădure: cel mai frumos cimitir ce se poate închipui. Biserica nouă, de zid, pe locul uneia mai bătrîne, a Sfîntului Neculai, care era încă în 1792. Multe cărți vechi, mutate și de la Baiseni, peste deal, și de la Mănăstirea Doamnei, unde se face biserică nouă. Toate sînt pline de însemnările celor ce le-au adus din Iași sau și din București, din Rîmnic, din Buda. Puține odoare nouă, deși, într-un timp de manevre, unii soldați au vrut să smulgă gratiile, ca să fure, și au crăpat zidul ferestrii.

Într-un mormînt din biserică e îngropat, lîngă tatăl său, Toderiță Boian, cel mai bun primar ce au avut Botoșanii, acela care, în scurt timp și cu economie, a petruit și a asfaltat toate străzile.

Ai lui au fost Curteștii, și el a stat în pașnica locuință din preajma bisericii, pe care acum o întrece școala cea nouă. Văduva sa o arendează și, tocmai, iată un reprezintant al arendașului privindu-ne dușmănos din margenea „Curții". Evreu tînăr, în *laibăr* lung.

. . . . . .

De la stația acum pustie a Vereștilor, după fuga răpede a trenului, mergînd pe drumul bun de țară, între pășunile verzi. Ce minunată priveliște de primăvară, deplin dezbobocită, cu ierburi mătăsoase, răspunsuri de păsări în ramuri, cu line adieri de vînt care dezmiardă; pe cerul de un albastru blînd fug nori ușori, și ploaia proaspătă care se usucă pe frunzele cărnoase, pline de viață nouă, umple aerul tot de mireșmele pe care le-a trezit. Dulce Arcadie! Frumoșii copii în haine albe, fetele de la fîntînă,

www.dacoromanica.ro

flăcăii mîndri cu privirea tare supt pălăria cu streşina largă sînt fiii Arcadiei. Ferice de dînşii!

Încep acuma case. Desigur sărace. Părepii i-a făcut fiecare cu mijloacele sale şi după priceperea sa: sînt modîlcoşi, plini de gropi; cîte unul se prăvale înlăuntru de-ai crede că ţi se dărîmă supt ochi. Din mănunche de stuh s-a făcut streşina, care e, altfel, bine legată la margeni. Gardurile sînt de vărguţe mlădioase, din frunzele ascuţite, palide ale cărora iese ochii viorii ai florilor fricoase. Junci cu coarnele late, răşchirate, cu ochii rotunjiţi în negrul cărora se răsfrînge larg frumuseţea, privesc spre cale. Altfel, doar pănuşi prin coşare, cîte o căpiţă de fîn, un smoc de pomi. Nici vie, nici grădini, nici acareturi de lemn. Nimic. Săracă Arcadia, cu toate că arcadienii sînt gospodari şi hainele lor de săptămînă, cu care merg la prăşitul popuşoiului, sînt foarte albe, şi margenile fereştilor sînt foarte îngrijit încondeiate cu albastru, cu roşu, iar legături de lînă roşie, împotriva deochiului, sînt prinse în coarnele tinere ale juncilor!

O mare grădină veche, de o sută, de mai multe sute de ani. Din copacii frunzoşi cari fîşie parcă şi-ar spune poveşti bătrîne, răsare un turn de biserică şi un înalt coperemînt de casă boierească. Da, aşa au stat pe vremuri alăturea casa stăpînului de pămînt, judecător, sfătuitor, îngrijitor milos, şi casa dreptăţilor, îndurărilor şi tuturor iubirilor.

Cineva îmi spune numele proprietarului. E un nume cunoscut, pe care-l ştiu şi-l iubesc din copilărie. Unul din acest neam m-a botezat. Şi altul, bătrîn cu cocoaşa înaltă şi ochii mari adînci — ghebos bun pentru toţi gheboşii răi ce sînt pe lume — venea cu faţa slabă, neagră, cu părul scurt, sur, cu lunga mustaţă rară, cu bărbia rasă neîngrijit, venea plin de veşti, de complimente, de alintări. Şi mai

www.dacoromanica.ro

ales de cărți. Cărți de istorie românească. *Letopisețile, Răpirea Bucovinei*, cele dintîi care au vorbit minții mele copilărești despre faptele mari și suferințile grele de pe acest pămînt al nenorocului. Bietul coconul Alecu Cananău... Undeva aici supt zidurile frumoasei biserici albe trebuie să-i fie mormîntul de om nenorocit, căruia soarta nedreaptă îi frînsese spinarea și, odată cu dînsa, sufletul, rostul vieții!

Clădirea de închinare e din anii 1840, și nu sînt urmele alteia mai vechi. Obișnuitele cărți și icoane, uneori cu însemnarea membrilor familiei românești și creștine care trăia atunci în țara, în neamul, în limba, în legea sa.

Un dascăl pletos, fluturînd pletele albe la fiecare din pașii săi ce tremură; pletos, fricos, zdrențos. Un administrator armean, un flăcău român, cu fruntea tîpsită înapoi, o cămărășiță grasă, cu ochi buni de nemțoaică.

Și, în loc de povești din Arcadia, fie și din a păstorilor săraci, ei povestesc de zilele de groază prin care au trecut, de vijelia răscoalei. Unul a văzut trecînd înaintea bătrînilor lui ochi obosiți această ultimă priveliște de iad frămîntat de ură, și parcă nu-și mai poate veni în fire, celalt a fugit, a rătăcit în preajmă, pe cînd cei mai îndîrjiți dintre răsculați îl căutau în biserică, pe care ar fi mînjit-o cu sîngele lui — „că și pe preoți, pînă și pe preoți erau să-i ucidă"! Iar flăcăul știe toate, ca unul ce a fost acolo, putînd să privească aceia ce au făcut în răzbunarea lor necruțătoare tovarășii de port și de viață. A văzut satele vecine adunîndu-se, trei, patru, cinci, strînse la un loc, a văzut drumurile ninse înnegrindu-se de dînșii. [...] Apoi i s-a spus că vin, că s-a dat numele satului de către căpetenii. I-a văzut sosind, amenințînd cu datul focului, tîrînd cu

www.dacoromanica.ro

dînşii pe cei din sat, copii, femei, mînîndu-i la răsplatire, la distrugere, la pradă: „Lasă să vadă şi ei odată ce bine e; noi am văzut destul!" De departe a urmărit mulţimea de peste o mie de oameni, care sărea peste garduri, care sfărîma porţile, călca în picioare grădina, sărea pe scările vechi de lemn, pătrundea prin odai, lovind, stricînd, fărîmînd, furînd, într-o beţie uriaşă a răzbunării, fără să ţie samă ce sfarmă şi darmă, cui îi plătesc pentru apărarea îndelung sprijinită pe umerii dureroşi. „Eram călare, şi mi-au spus prieteni să descalec: altfel m-ar fi ucis. Şi am întrat între dînşii, m-a cunoscut unul şi m-a ucis aşa puţin la mînă. Ce blăstăm şi ce prăpăd!"

De ars, n-au ars; au îmbucătăţit numai toate, le-au prefăcut în maldăre de ruine prin care se înfundau paşi în trosnete şi scrîşniri de lucruri frumoase şi scumpe ce pier. Nimic n-a scăpat. La bucătărie chiar, geamurile sînt sparte, cercevelele smulse. În grajd trăsurile nouă au pocliturile sparte, roţile frînte, covoarele smulse, felinarele în bucăţi. Un maldăr de vechi reviste germane zace la o parte, cu neputinţă de strîns la un loc, de cîrpit şi rînduit. Gura pivniţii se întinde neagră, deschisă oricui: s-au scos vinurile scumpe, de la baronul cutare, s-au scos lăzile de şampanie, şi s-a băut tot, prefăcîndu-se în furie. Servicii de masă ţăndurite, zdrenţe de picturi, sfeşnice frînte au fost strînse cu mătura lîngă uşă. Întri în voie prin toate odăile, în aerul cărora pluteşte încă o mireasmă fină de bogăţie, de înaltă cultură, de cochetărie aleasă. Dulapurile sînt aşchiate, scaunele au picioarele rupte, scîndurile curg din marile paturi de nuc.

Iarăşi cărţi tîrîte prin glod, cu legăturile smulse, cu paginile terfelite, portrete de familie cărora li s-au străpuns feţele, tapiţerii crăpate, fotografii îm-

www.dacoromanica.ro

prăştiate, pe care cămărăşiţa le culege cu evlavie : „uite duduca cutare, cuconelul cutare" : parcă ar vrea să le sărute. Pînă şi instalaţia electrică e smulsă de mîni nebune. „Aici, zice flăcăul, se învîrtea un băiat din sat cu iataganul acela — o minunată armă veche de panoplie — şi ţăndurea toate." Pînă şi în tavan sînt înfipte împunsături, care au făcut răni în stucul scump. Iar în salonul mîndru un satir de bronz are cornul rupt — şi nimfa ciungită, pe care el o îmbrăţişează, e mîzgălită cu norui în goliciunea ei nerușinată.

Stăpînii s-au dus ; nu vor mai veni ; [...] marele lux străin ridicat în faţă stuhului şi pereţilor sălbateci nu se va mai întoarce. Şi trebuie să zici : „Păcat". Fiindcă frumosul e totuşi frumos în orice împrejurări şi fiindcă puţini, aşa de puţini dintre oamenii prinşi într-o alcătuire socială care li e priincioasă pot simţi nedreptatea şi suferinţa pe care ea se razimă.

Satul stă liniştit, închis, supus. Din cînd în cînd se aduce de acolo o plapomă spartă, un lucruşor „găsit". Flăcăul cel pletos de colo e omul cu iataganul. Nu l-au arestat : de ce ? Adecă din mica lui suferinţă de cîteva ceasuri, de cîteva zile se dreg pagubele, se astupă prăpăstiile, se închid rănile ? Stă la fîntînă şi coboară doniţa, între doi copii cari-i rîd. E frumos, mîndru şi trist. Nu pentru jaful de la boieri, ci pentru soarta neamului său.

E răcoare, şi tot miresme dulci zboară prin aerul clar. Ce mai zburdăciune prin crengile pline de frunză nouă, ce mai zburătăcit şi ce mai cîntec ! Arcadia ferice, cu păstorii foarte săraci. Şi ferestile mici, săgetate de soare, aruncă aşa raze de ură, şi din golul negru al ferestilor pîndeşte atîta răzbunare... [...]

www.dacoromanica.ro

Haidem, nebunii, să căutăm curcubeul de pace. Cînd vom întîlni însă vreun cuminte, să ne dăm în lături din calea lui. E piază rea! Doar cuminții au făcut astea toate.

2. *SPRE BOTOȘANI*

Către Botoșani dealurile își pierd înălțimea, dar pînă la Prut ele formează pămîntul țării: bunele și frumoasele dealuri de pămînt hrănitor, care-și soresc pe coaste satele albe sau se mîndresc cu orașele ce li i-au în stăpînire mai multe vîrfuri vecine. Printre maluri rîpoase, curg liniștit apele, albe între verdele pășunilor, aurul miriștilor și porumbiștilor și negrul catifelat al arăturilor de toamnă.

La Vereşti, de unde se desface vechea linie spre Botoșani, în gara galbenă, asemenea întru toate cu cele din Galiția, de rețeaua cărora s-a ținut atîta vreme, un bătrîn fost ofițer care are toată înfățișarea unui arendaș din Argentina sau a unui bogat țăran din Italia, îmi vorbește de mișcarea revoluționară de la 1870 — „revoluția de la Ploiești" — și de alte lucruri care răspîndesc pentru mine mirosul unui vechi buchet descoperit între filele unei cărți părintești. El spune adecă despre o reprezintație la teatrul din Iași acum patruzeci de ani, la care el se găsea împreună cu alți *iuncări* și despre o foarte frumoasă fată de cincisprezece ani, care, în rochia ei albastră, întrecea pe toate tovarășele ei: aceea fată se chema „demoazela Zulnia Drăghici", și e mama...

Din tren s-a coborît un domn cu gazete nemțești în buzunar și cu tipul destul de pronunțat evreiesc.

www.dacoromanica.ro

Împreună cu dînsul, se află alți doi domni, în privința rasei cărora, după față și grai, nu poate fi nici o îndoială. La gară tustrei, cari sînt foarte elegant îmbrăcați, se poartă prin toate părțile, vorbesc tare, pomenesc de reclamații. Peste cîteva minute, o trăsură aduce două doamne frumoase, de la luxul cărora s-ar aștepta puțină ciripitură franțuzească: ele vorbesc însă românește, și anume literar, atît între ele, cît și cu băiețelul pe care-l duc de mînă. Și, deodată, una din doamne ia loc lîngă unul din cei trei domni, cealaltă lîngă al doilea. Ați înțeles, și lămuririle ce mi se dau, întăresc ceea ce înțelegem acum cu toții.

Deci între evreii foarte bogați din nordul Moldovei, cari nu fac negoț, nici bancă, ci călătoresc mult, cetesc mai mult decît atîția dintre ai noștri și-și cresc cu o deosebită îngrijire copiii, sînt — și desigur mai ales între femei, căci la plecare cei trei domni își dau binețe pe nemțește — oameni cari vorbesc românește perfect, cresc românește copiii și vreau ca aceasta să se știe. [1] [...]

3. *BOTOȘANII*

A înnoptat acum cînd trenul pleacă spre Botoșani. Abia se zăresc, în lumina lunii, coaste de dealuri joase. Aud nume de stații care-mi sună foarte cunoscut: Bucecea, [2] unde gara e un adevărat castel, Leurda. În întunerec, amintirea mea înșiră acum icoane luminoase: unele pe care le-aș fi crezut de mult șterse, altele ce mi-au mai trecut înainte sau

[1] E vorba de familia Costiner (n.a.).

[2] Interesantă identitate de nume cu Buczacz, din Galiția (n.a.).

www.dacoromanica.ro

asupra cărora m-am oprit bucuros urmînd îndărăt firul zilelor nouă.

Văd întîi, într-un vechi privaz albastru-slab, pe cînd în urechi îmi răsună ca un cîntec de leagăn întîrziat, o casă albă şi neagră, cu coperemîntul mare, ascuţit, cu un cerdac bătrînesc sprijinit pe stîlpi şi încunjurat de bănci pentru lungi sfaturi în nopţi bune. E şi o poartă, tot veche, tot neagră, cu clanţe grele. În faţă, la dreapta, e grădiniţa de flori, cu nemţişori albaştri, cu micşunele roşii, cu garoafe catifelate, al căror miros adînc nu-l poţi uita, cu vîzdoage galbene, piştruiate, cu trimfătoare ruje, ca o înflorire de bucurie, şi nalbe mari roşii, cu potire cărnoase, păzind sprintene şi drepte, rumene şi sfioase, ca o păstoriţă ce nu ştie încă ce e dragostea. Sînt toate acestea: mai-mai că aş putea zugrăvi straturile; iar în dos, din bălării mari şi mărunte, otravitoare ca măsălarul, amare ca brusturul, pline de aromă ca mica rochiţă a rîndunelei cu potirul alb vrîstat cu vioriu gingaş, răsare un nuc înalt. Şi livada aceasta trebuie să fie mare-mare şi plină de taine, de farmec şi groază.

Aici am înţeles întîi ce este în juru-mi, şi tot de aici am trecut pragul dincolo de care mă aştepta viaţa: micul pîrîu naiv al vieţii de şcoală, torentul pătimaş al tinereţii, cursul puternic, larg, cuprins în hotare, al bărbăţiei.

Deci într-o zi de mai am trecut departe înainte, pe trotoarele abia atunci întinse, mai departe decît casa Mindirigiţei şi decît cîrciuma lui Bercu şi decît grădina lui Mavromati. Pe o stradă îngustă ieşii înaintea unei clădiri mari, într-o piaţă întinsă: aşa de înaltă, aşa de largă şi totuşi desăvîrşit de tăcută. Întrai acolo ca să învăţ a tăcea şi a mă supune, precum şi alte lucruri. Eram la şcoala Marchian, în sala cea mare a clasei I-i, unde frumosul chip al ar-

www.dacoromanica.ro

hierului fundator, Marchian Folescu, privea de sus din cadru la şcolari a căror vîrstă mergea — puţin timp după războiul din '77, cînd multe lucraruri erau abia la începuturile lor, — de la şase la şaisprezece ani. Eu eram cel de şase ani, nu ştiam să înjur, cetisem pe Champfleury [1], pe Amédée Pichot [2], pe Émile Souvestre [3], ştiam pe de rost fabule din Florian, care nu-mi ziceau nimic, deşi nu erau pentru mine, şi *Orientalele* lui Hugo, care, deşi nu erau pentru mine, îmi dădeau visuri de lupte orîncene şi de locuri depărtate, ca şi *Letopiseţile* lui Kogălniceanu, pe care mi le dăruise bătrînul Alecu Gananau, bunul ghebos care, sărutînd, înţepa cu barba; şi purtam o roche de fetiţă, de pichet alb cu legături albastre. [...]

Dar, dumineca şi serbătorile, datina vizitelor mă ducea în locuri şi mai depărtate, în mahalaua Sfintei Paraschive, unde casele boiereşti, curate, avîndu-şi fiecare grădina de flori şi livada de pomi, încunjurau biserica, în cimitirul căreia, supt o cruce de sărăcie, care şi aceea a căzut demult de atunci, tot de sărăcie, dormea tata, pe care abia dacă l-am cunoscut. Pe aproape era casa „moşului" meu Manole, cu atîţia arbori în livadă, încît pare că nu i-aş fi putut număra, şi ceva mai departe altă biserică. Aşa, biserică de biserică, se depăna oraşul, bogat în livezi cum nu mai e altul, pe o rază nemărginită. Şi nu biserici mărunte, prinoase de negustori, ridicîndu-şi abia sfioase turnuleţe de lemn, cum le vezi în luxosul Bucureşti, ci cinstite biserici trainice, începînd cu o puternică turlă bine înfiptă în pămînt

[1] Cunoscut romancier realist francez (1821 1889) (n. ed.).
[2] Scritor francez care s-a făcut cunoscut mai ales prin scrierile sale despre insulele britanice (1795—1877) (n. ed.).
[3] Scriitor francez (1806—1854) ale cărui romane bretone, comedii şi drame i-au adus faimă în epocă (n. ed.).

www.dacoromanica.ro

și încheiate cu un elegant bulb coperit de tinichea, peste care păzea aurie crucea; mari biserici din veacul al XVII-lea, vrednice să stea alături cu acelea din Polonia învățătoare, clădiri ale domnilor și marilor boieri: Sf. Gheorghe al doamnei lui Petru Rareș, văduva care-și pierdu domnești copii, Ospenia, cu turnul de pază a focului, Vovidenia, și câte altele ce se întreceau în putere trainică și frumusețe, ridicîndu-și în deal și în vale cupolele argintii deasupra arborilor și coperemintelor de șindilă.

Altă dată treceam Strada Mare, care venea din părți pe care le vedeam rar și care-mi dădeau ideia distanțelor celor mai lungi: ruina de cărămidă și piatră a „spitalului jidovesc", un turn al lui Babel, care n-a fost sfîrșit niciodată, și Spitalul Eforiei, ale cărui sale și coridoare mă înfricoșau atîta prin răsunetul și prin mirosul lor de boală și de moarte. Prăvăliile jidovești, clădite prin anii 1850—70, tot în stil galițian, de arhitecți poloni fugiți în urma mișcărilor revoluționare, acele case urîte galbene, cu canatele de fier bătut, mă umpleau de respect prin bogăția și frumusețea mărfurilor, pe cînd ispita-mi zîmbea de la geamurile încărcate cu bomboniere ale cofetăriilor, ținute de poloni blonzi, cu vorba moale.[1]

Am deprins apoi drumul liceului oploșit pe atunci într-o neîncăpătoare casă boierească cu odăile întunecoase: două clase erau aruncate în bucătăriile vechilor stăpîni; și astfel gustai hrana sufletului acolo unde se pregătise cu atîta meșteșug bătrînesc gustoasa hrană a trupului. Apoi venirăm la liceul cel nou din deal, pe locul caselor Strojăi, unde cunos-

[1] Erau doi aproape vecini. Unul Vojtinowicz, Voitanovici pentru români, a lăsat un urmaș farmacist la București. Alături, ceasornicarul Trembicki. Între colegii mei un Merjvinschi (Mrzwinschi) (1939). Un Grecinschi era prietenul tatălui meu; o fată a fost d-na Ivașcu din Iași, alta e d-na I. Simionescu (n.a.).

www.dacoromanica.ro

cusem cu cîțiva ani în urmă o familie pe sfîrșite, într-un lung șir de odăi pitulate între o curte largă, bogată în tot felul de zburătoare, și o întunecoasă livadă de pomi (parcă văd și acuma în salon tăiarea capului Mariei Stuart, la care nu puteam privi fără spaimă, și un pastel înfățișînd bustul lui Napoleon I cu șuvița de păr poruncitoare și pătrunzătorii ochi albaștri).

Și ni tot schimbăm adăpostul în case străine, urmărind chiria cea mai mică și căsuța cea mai buna. Am locuit așa în fața bisericii Sfîntul Ioan, lîngă o frumoasă domnișoară care mi-a dăruit *Imitația lui Isus Hristos* — ce românește suna : Didița Florii [1] ! și aproape de cazarma gărzii civice, ale căreia trîmbițe îmi sunau de culcare în răcoarea nopților parfumate ; am locuit în șoseaua Suliței, lîngă un evreu cu capul ras și lîngă o armeancă ale cării grase prăjituri au săturat lăcomia mea copilărească ; în strada Armenească, unde se înalță turnurile sure ale celor două biserici, deasupra caselor albe, cu curțile gospodărește pietruite ; aproape de frumoasa biserică a Sfinților Voievozi, într-o căsulie mică-mică și veche-veche, cuprinsă într-un rai de grădină cu goldane mari și nuci nenumărate. Apoi, cînd aveam cincisprezece ani, vîntul întîmplării m-a dus mai departe.

Am mai venit odată, acum unsprezece ani, dar am trecut cu capul întors înaintea caselor și locurilor, căci glasul trecutului tău nu te farmecă decît cînd îl auzi de departe. Acum însă amintirile mă duc de mînă. În întrebarea : „Cum să fie acum", pe care mi-o pun cu atîta mai des, cu cît mă apropii mai mult, e ceva ca frica de a găsi altfel pe cineva iubit de care ai stat multă vreme departe. Îmi aduc

[1] Am regăsit pe d-na Hangan (1938) (n.a.).

www.dacoromanica.ro

aminte de un vis de copil : cuprins de patriotism local, mă gîndeam în ce chip aş putea face mai frumos, cu ce statui şi monumente, oraşul meu cînd „voi fi mare".

Iată gara. Afară aşteaptă birjari evrei, dintre cari unii sînt curat îmbrăcaţi. Trăsura apucă pe o şosea în care stropirea a făcut noroi şi bălţi din praful verii fără ploaie. E lună sus, şi felinarele stau neaprinse : unele străzi cu case mai bine îngrijite se înfundă goale, cenuşii înainte, dar pe strada gării grupe stau înaintea porţilor şi uşilor, pe cînd din loc în loc se văd odăi scînteietoare de lumini risipite în policandre, pe pereţi, pe podele.

[. . . . . .]

E o mare serbătoare evreiască, şi întinsul oraş întunecos şi murdar şi-a oprit viaţa pînă ce rabinii vor stînge miile de lumini triumfătoare. [...]

Iată şi Strada Mare : ce tristă e ! Nici o lumină, nici o viaţă aproape. Numai luna sus şi mocirla amestecată cu paie de jos. Dărîmăturile arse de la un foc de acum douăzeci de ani n-au fost încă nici înlocuite, nici înlăturate. Un rînd de vechi cocioabe piroteşte încă într-un unghet. Imensa clădire de sinagogă neisprăvită a vechiului teatru e încă în picioare pe temeliile-i nesigure, de pe care toţi aveau speranţa că va cădea în cel mai scurt timp. Din curţile neîngrădite se împrăştie în aer un miros dezgustător, de verdeţuri stricate şi de latrină. Otelul singur, vechiul han al Mutului, prefăcut cu totul şi condus de un român, apare ca o cucerire a civilizaţiei.

Impresia rea se păstrează şi la lumina zilei. Botoşanii istorici, adecă bisericile, sînt încă singurul lucru în adevăr frumos şi impunător. Mănăstirea Sfîntului

www.dacoromanica.ro

Nicolae de la Popăuți, pe care o știam în halul de ruină de altădată, cercetată de aproape, a dat la iveală, pe lîngă proporția perfectă a tuturor bisericilor lui Ștefan cel Mare, o bogăție nebănuită de podoabe. Pereții erau clădiți din cărămizi aparente și tăiați de brîne smălțuite în verde, iar sus, supt acoperiș, se înșirau, ca fluturii pe o fotă, medalioane de smalt verzi și galbene, de toată frumusețea, înfățișînd animale apocaliptice. Astfel s-a și restaurat biserica, pe care o vezi astăzi scînteind ca un juvaier la capătul unei șosele prăfoase. Lucrarea pe dinafară e aproape gata, și numai vechiul turn al clopotelor stă încă sărac și mîndru, în lepra-i neagră, ca un cerșitor spaniol.

Biserica aceasta, odinioară mănăstire, reprezintă, ca și altele, de o vrîstă cu dînsa, un tip particular în vechea noastră arhitectură, care tip se află izolat între cele străine de pe atunci. Legătura stratelor adînci de piatră cu cele înalte ale cărămizii, așezarea turnului mic și elegant la mijloc pe o îndoită bază, modelarea de ocnițe pentru chipurile sfinților, încingerea cu brîie și fluturi de smalt ni aparțin pentru epoca de mărire deschisă de Ștefan cel Mare și închisă puțină vreme după ce piatra mormîntului căzu asupra rămășiților sfinte ale marelui voievod.

Priviți în înfățișarea lor de acum ca și în dezvoltarea lor istorică, Botoșanii înfățișează următoarele strate, începînd de la o largă și veche periferie pînă la un îngust punct central. Era odată aici numai satul Botășenilor, adecă al celor ce se trăgeau din „moșul" Botăș și aveau în seama lor „moșia" acestuia. Din acest sat s-au făcut apoi mahalalele tîrgului ceva mai nou, deși îndestul de vechi și el. Aceste mahalale au tot decăzut [...] și astăzi ele nu mai în-

www.dacoromanica.ro

fățișează pretutindeni curți îmbielșugate, livezi încărcate de roadă, căsuțe albe, dormind supt înalta streașină de șindilă neagră, în mirosul de toamnă al sulfinei ce-și usucă pe poliți mărunte floarea galbenă.

Apoi a venit negustorul, oprit pe acest mare drum de negoț. Negustorul armean din Galiția mai ales, harnic, ager, foarte curat și purtător al unei civilizații, răsăritene și apusene, mai înalte. El a durat bolți și case de cărămidă, a cuprins între ele străzi pline de zgomot și de mișcare, s-a îmbogățit și a îmbogățit pe cărăușii și pe meșterii, pe oamenii de muncă mai grea ai țării. [...]

În al treilea rînd, domnia izbînditoare făcu un popas al ei la Botoșani. Domnii durară curți, doamnele înălțară biserici după lupte, și, în cursul vînătorilor și primblărilor de vară, straja lui vodă păzi supt porțile de stejar. Iar boierimea de curte și cealaltă prinse a sta și ea aici. La dînsa se adăugi mazilimea, care se găsea mai bine în acest vioi centru orășenesc. Astăzi, mai toate vechile gospodării românești s-au spulberat, s-au înstrăinat, lăsîndu-și curțile paraginii, iar locuințile, chiriașilor. Abia ici și colo se mai potrivea numele pe care-l puneam, călăuzit de amintiri, pe casele ce-mi erau încă așa de cunoscute, căci în ele și printre ele îmi crescuse viața.

[. . . . . .]

Iau o trăsură și mă depărtez de acest centru de crasă. Pe uliți și ulicioare, *hudiți*, îmi urmăresc, chemînd cu încordare din adîncimile gîndului și cele mai acoperite cu spuză din amintirile mele, trecutul, trecutul de alergări în soare, trecutul de cetiri copilărești în odăi umbroase, trecutul cu *tașca* la supțioară, mergînd cu pași mărunți spre debitul de

www.dacoromanica.ro

note bune şi de note rele, de învăţătură pe de rost şi de cuminţie fătarnică al şcolii.

Şi pretutindeni el îmi iese înainte, cu un vechi zimbet obosit, la care se răspunde cu lacrimi. Îl văd în cerdacul Marghioalei Vîzdogesei, unde-mi înfăţişează chipul vechi, atît de paşnic, al „duducăi Natalia", care nu mai are bandoane negre şi flori în păr, ci-şi încălzeşte la soare, drumeaţă întîrziată la marginile vieţii, cei şaizeci-şaptezeci de ani, şi al cocoanei Vochiţei, sora ei; îl văd la ferești drese, spoite din nou, sau la altele — şi acolo-i stă mai bine — care s-au făcut numai ceva mai negre, ceva mai putrede; îl zăresc cum se furişează să mă vadă printre arborii înalţi ai livezilor, sau cum stă nerăbdător în privazul uşii, apărîndu-şi ochii cu degetele uscate ale streşinii. Şi nu numai de pe unde am dormit nopţi bune şi nopţi rele, de unde am lăsat să zboare în lume cele dintîi visuri ale mele ca nişte păsăruici stîngace ce-şi încearcă aripile căzînd la doi paşi de cuib, ci de pretutindeni unde se ridică patru ziduri creştine, unde un geam sticleşte la soare şi o floare rîde pe prichiciul ferestii, de oriunde sînt ai mici şi astăzi, văd răsărindu-mi chemarea lui, cu un „îţi aduci aminte" spus cu sfială de cineva care se ştie alb, gîrbov, bătrîn.

Şi, la venirea celor patru ceasuri, ceva se mişcă strălucind în turnurile stăpînitoare, care m-au recunoscut şi ele, şi în sunetul clopotelor de vecernie ascult prohodul celor ce nu se mai pot întîlni pe lume: prohodul tatei, care s-a stins în dosul celor două ferestruici de colo, prohodul „moşului" Manole, a cărui birjă de avocat nu va mai răsuna de dimineaţă pînă sara pe pietrele şoselelor, al tuturor celor pe cari tovarăşul meu nu mi-i mai poate arăta în locurile unde s-au bucurat şi ei odată, cum mă

www.dacoromanica.ro

bucur și eu acum, și mă voi mai bucura o vreme, de lumina, de frumusețea, de bunătatea, și chiar de durerea ispășitoare a vieții.

*

(1914)

Botoșanii se înfrumusețează. El a căpătat străzi frumos asfaltate, lumină electrică, piețe largi; un mare teatru se construiește. Aspectul asiatic al unor cartiere se înlătură pe încetul.[1] Un element lipsește însă pentru ca în aceste schimbări să se păstreze un bun gust, un respect de cele trecute, un simț de continuitate, elementele care dau adevăratul caracter unui oraș, fie și unui oraș modern. Anume interesul general pentru prefacerea lui rațională, pentru dezvoltarea lui logică, legătura sufletească dintre toți în vederea folosului ce ar putea să aibă orașul tuturora.

Altfel reparațiile de monumente religioase n-ar avea caracterul ce li s-a dat. Nu s-ar reduce biserici ca Popăuții, ca Sf. Gheorghe, prin înlăturarea atîtor elemente, adause — dacă voiți — dar avînd și ele caracterul lor istoric și poate chiar valoarea lor artistică. Nu s-ar risipi în vînt vechea tencuială, plină probabil de grafite vechi, de însemnări ale celor ce s-au apropiat de zidurile lor, vechea piatră străbătută, însuflețită, sfințită de rugăciuni. Altfel n-ar rămînea goale aceste vechi biserici prădate, din care doar Popăuții au păstrat frumoasa pictură a începuturilor, sfinții vremii lui Ștefan cel Mare. Cum s-ar găsi profesori de desemn, cu elevii lor, cari să copieze podoabele ușilor, ale ferestrilor, ale

[1] Dar prea puțin și pînă astăzi (1939) (n.a.).

www.dacoromanica.ro

pietrelor funerare, astfel — căci şi şcoala secundară de fete e o ucenicie de *inutilităţi sociale* — s-ar găsi şi domnişoare, doamne, care ar face ca acea doamnă Elena a lui Petru Rareş, fiică de despot sîrb, rudă a împăraţilor, ziditoare a două biserici, începătoarea tîrgului domnesc, căreia i se cuvine *aici* o statuie, şi ar împodobi cuprinsul sfintelor zidiri cu operele mîinilor lor : pictură, cusătură, brodărie.

Altfel nu s-ar fi vîndut, printr-o măsură edilitară imbecilă, sute de dosare care cuprindeau istoria tîrgului timp de treizeci de ani, de la Regulamentul Organic încoace, ca şi multele dosare de divorţ pe care le-am mai văzut în turnul Ospeniei, ci s-ar păstra cu sfinţenie ca nişte nepreţuite mărturii.

Altfel un oraş de această însemnătate n-ar fi lipsit şi de muzeu — pentru cîte lucruri rare se pot găsi îndată — şi de bibliotecă publică. [1]

Ar fi ea, obştea, care cu sîrguinţă, şi cu iubire, s-ar îngriji de toate acestea.

4. *ALTE ÎMPREJURIMI BOTOŞĂNENE : BURDUJENII. PLOPENII*

Două spinări de dealuri pe o cîmpie strălucind la soarele de iulie în verde, în aur, în toate colorile florilor verii. O apă îngustă, şuviţă mişcătoare de argint, lunecă răpede între ele, pe un pat de pietriş. În apropierea ei, se văd cîteva căsuţe albe, vite albe ce pasc supt paza unui băieţandru. Linia trenului

[1] La Şcoala Marchian un mic muzeu l-a adunat vrednicul institutor C. Iordăchescu; sînt şi începuturi de bibliotecă. Cu toate stăruinţile mele, nu s-a cumpărat pentru un asemenea centru intelectual casa puternică a strămoşului mieu Manolachi Iorga, astăzi în posesiunea d-nei Maria Saint-Georges (1939) (n.a.).

www.dacoromanica.ro

taie ceva mai departe valea, mergînd alături cu vesela apă de munte.

Pe unul din dealuri, care se ridică deodată într-o singură undă moale, se urmează aproape drept şi se mîntuie prin scrijelături ciudate, sticlesc în rînd turnuri, şi mai vechi şi mai nouă, şapte la număr. Lîngă acela care strînge asupră-i mai multă lumină, se pitulează un meterez de cetate, o movilă gălbuie de ţernă răscolită şi de pietre clădite unele dintr-însele în înălţime, iar altele revărsate în neorînduială. Doi colţi negri se ivesc deasupra.

Aşa, pe coastele şi culmile de dealuri s-au cladit totdeauna tîrgurile şi oraşele românilor. Recunoşti sămănarea capricioasă a caselor, bielşugul arborilor, mîndria turnurilor sfinţite. E, desigur, o aşezare de-a noastră, şi zidurile acelea de pe movilă arată silinţile ce s-au cheltuit odată pentru păstrarea acestui oraş.

Cele şapte biserici, între care a Sfîntului Gheorghe, a Sfîntului Dumitru, a Învierii, a Sfîntului Ioan, a Mirăuţilor, sînt bisericile Sucevei, şi cetatea de lîngă dînsele e aceea care a văzut plecînd fără nădejde pe ostaşii cei mulţi şi bine înarmaţi ai lui Ioan-Albert, regele Poloniei. E unul din cele mai mîndre şi sfinte locuri ale neamului nostru, dar apa aceea a Sucevei, care curge de vale, limpede şi senină parcă ar despărţi două grădini, e hotarul vamal şi taie Suceava vechii Moldove de trupul României.

A noastră e întinsa gară de jos, cu coperemintele ei de tablă roşie, măreaţă clădire de folos şi de paradă, cu pereţii de cărămidă aparentă şi salele multe şi largi. Şi a noastră e aşezarea din faţa Sucevei, unde iarăşi se înalţă turnuri de biserică din verdeaţa bogată a livezilor.

Aici sînt Burdujenii : satul şi tîrgul.

www.dacoromanica.ro

Odată era în aceste locuri numai o mănăstire, a Todirenilor, pe care o întemeie pe la 1600 un frate după tată al voievozilor Ieremia și Simion și al Mitropolitului Gheorghe, Movileștii: Toader Movilă. Satul urmașilor lui *Burdujea*, ai „Burduhosului", prin urmare: Burdujenii, ducea în preajma zidurilor încunjurătoare ale mănăstirii aproape domnești o viață sărăcăcioasă.

Ruperea Bucovinei [1], nenorocirea țării, aduse fericirea acestui umil colțișor de viață țărănească, și, mai mult și decît fericirea, întinderea și îmbogățirea lui. Putința cîștigului cu mărfuri strecurate supt ochii vameșului și supt baioneta jandarmului ademeni pe evrei, cari veniră, crescură și se înmulțiră. Mai tîrziu, în vremea lui Mihai Sturza, se făcu un tîrg pentru acești oaspeți fără iubire, al căror număr se ridică în zilele noastre la cinci sute de capete de familie — românii, cu funcționari cu tot, fiind pe lîngă ei vreo nouăzeci de gospodari.

Apoi marele proprietar de pămînt, al cărui grîu găsea tot mai multă trecere pe pieţele lumii de la 1830 încoace, avu nevoie de brațe, și el le căută aiurea. Astfel veniră, și rămaseră, țărani ruși din Bucovina apropiată. Satul păstră numele său vechi, dar urmașii lui Burdujea se adăugiră prin muncitorii de pămînt sosiți din nou. Limba noastră sluji drept mijloc de înțelegere între rutenii din sat și evreii din tîrg.

De la gara uriașă drumul duce întîi printre cochetele vile pe care statul le-a clădit pentru funcționarii gării și vămii. Apoi de-a lungul șoselei se ivesc curatele căsuțe ale fruntașilor tîrgului, pe lîngă înjghebări țărănești cu scheletul de lemn solid și co-

[1] La 7 mai 1775 Bucovina a fost anexată samavolnic de către Austria, datorită slăbiciunii Turciei și corupției unei părți a boierimii (n. ed.).

www.dacoromanica.ro

peremintul de șindila sau de draniță. O primărie de cărămidă aparentă, o școală cu geamurile sparte. Evreii desfășoară apoi în mijlocul îngustului trotuar de piatră marfurile lor ieftine și rele: în liniștea unei seri obișnuite, cînd nu se fac afaceri, negustorii în caftane se primblă alene sau privesc din pragul locuinților murdare, pe cînd femeile-și strîng copiii, cari schiaună ascuțit.

Curtea mare a bisericii e încinsă încă de zidurile, acum în ruină, ale mănăstirii de odinioară. Un turn greoi apără întrarea. În dreapta, se înalță altul, mai mic și mai nou, lîngă o întrare astupată. Biserica, schimonosită astăzi printr-un urît pridvor jos, e croită în liniile nobile ale arhitecturii religioase din veacul al XVI-lea, mai ales din zilele lui Petru Rareș. Pereții se sprijină pe patru puternice contraforturi; un altul, ca o masă de piatră dintr-o singură bucată, poartă în litere latine însemnarea „Kos. 1596 Bt.", ceea ce pare a cuprinde numele lui Constantin Batiște (Baptista) Vevelli, cunoscut boier grec al domnilor Moldovei — poate în însușirea de ispravnic al clădirii.

Zugrăveala e mai nouă: ea a fost făcută de un Veniamin din Troada, la 1785, cînd clădirea s-a reparat, supt egumenia grecului Anania, mitropolit de Sivas.

Biserica din sat, la care mă duce preotul vechii mănăstiri, priceput și harnic pictor și săpător de icoane, e un dar al arhiereului Filaret Scriban, cleric cărturar și sprijinitor al unirii. Tot el a făcut și spitalul. În biserică e îngropat fratele lui Filaret, Neofit, episcop titular de Edesa.

Satul e bine împrejmuit cu garduri de răchită. Casele sînt în mare parte acoperite cu șindilă; odaia de oaspeți, cu grinzile ei încrucișate deasupra, cu ferestile destul de mari, dar care nu se deschid, cu

www.dacoromanica.ro

scoarțe frumoase care acopăr laviță ce urmează de jur-împrejur părețiii, e foarte cuviincioasă. Grădinile, în care se pun toate felurile de legume, sînt minunat lucrate. Adăugindu-se lucrul lemnelor și scoaterea pietrei, sătenii au cu ce-și petrece, cîștigînd, vremea care nu li se cere la cîmp. Banca populară merge binișor.

[...] „Auzi cum cîntă copila românește", îmi spune un țăran, la izbucnirea veselă a unui glas argintiu. Oamenii sînt veseli, vioi, fără sfială: ei nu se apleacă să sărute mîna „boierului", ci dau „bunăziua" fără multă mirare. Sfaturile ce le împarți, le ascultă și par a se gîndi să le urmeze. Amintirile lor din oaste cuprind ideile „politice" trebuitoare pentru starea lor: unul ar dori să aibă în casă icoane românești — în locul celor polone și rutene — și chipurile regelui și reginei — în locul acelor ale suveranilor Germaniei — dar nici unele, nici altele nu se pot cumpăra, fiindcă nu e nimeni să le vîndă.

De la Burdujeni spre Botoșani, în trăsura bunișoară, cu cai iuți și focoși, a unui birjar evreu rupt în coate, care a slujit în oaste și vorbește destul de înțeles românește.

De o parte, apa Sucevei, cu vederea orașului numit de la dînsa. De alta, valuri blînde de pămînt foarte roditor, pe care grîne înalte așteaptă încă secerișul, și porumbul cu foile largi și grele își leagă rodul supt spicul auriu, pe cînd pășunile sînt smăltate de o nemărginire de flori galbene, de lumînărele înalte și drepte, de busuioc vînăt, de cicori ca niște picături de cer senin, de coada-șoarecului albă, cu floricelele adunate strîns în mănunche. Pe drumul uscat, vîntul rece înalță nori de praf, prin care razbat cară încete cu boii cuminți, privind dulce cu ochii mari negri și umezi, căruțe cu calul înhămat

www.dacoromanica.ro

supt arcul de lemn care se obișnuiește și în toată Rusia, săteni frumoși în cămăși foarte curate, purtînd pălăria de pîslă cu margeni mari peste pletele ce fîlfîie, țărance, mai mult ofilite, îmbrăcate urît în polcuțe și rochii de cit din oraș, cu cosițele tufluite supt barizul negru, tot de cumpărătură. O trăsurică încărcată cu sifoane poartă numele domnului fabricant Șmilovici, al cărui vizitiu botos duce marfa de la un crîșmar de sat la altul.

Dintru întîi, satele au încă înfățișarea bună : case cu șindilă stau lîngă acelea pe care le acopere stuful așezat frumos în pături sau căzînd în mițe putrede ; ferestile sînt chiar și la acestea din urmă mărișoare, ferești de tîrg, prin care poate veni lumina.

Plopenii arată o foarte frumoasă biserică, din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, întemeiată de marele boier Lupu Balș, a cărui soție se odihnește lîngă lăcaș, supt o piatră cu armele Cantacuzinilor, familia ei. Preotul și poporenii au reparat dăunăzi marea clădire, care ar împodobi și un oraș.

Salcea are o biserică mai nouă, care e încunjurată însă de plantații de brazi și de flori. Gospodăria proprietarului, care e d. Alexandru Cantacuzino-Pașcanu, se poate socoti printre cele mai bune din țară : un heleșteu se revarsă la soare cu luciul său de oțel ; apele lui dau puterea electrică, prin care se luminează *curtea ;* în cuprinsul ei se îngrămădesc coșarele și magaziile, și un păstor mînă un cîrd de viței sperioși, cari zburdă nebunatici în jurul trăsurii.

Dumbrăvenii, pe cari-i împarte un proprietar român și un arendaș evreu — dintre evreii cari caută să se apropie și să se confunde cu noi. Curtea celui dintîi se pierde în vechea măreție a unor uriași copaci de pădure, cealaltă rîde la soarele vesel. Supuși

www.dacoromanica.ro

şi uneia şi alteia, ţăranii se adăpostesc în case sărăcăcioase, prezărite prin marile livezi neîngrijite.

Satele scad de acum, în întindere ca şi în frumuseţă. Proprietarul nu mai stă în ele şi toate puterile au trecut asupra arendaşului evreu, care de cele mai multe ori — căci sistemul e exploatarea americană, în bloc, a moşiilor arendate — nu stă nici el în curtea boierească părăsită. Apar pe rînd, răspîndite între sămănăturile de aur şi sămănăturile verzi, în cîmpia îngălbenită de florile lui iulie, învineţite de busuioc, stropită cu albastru şi alb de cicoare şi coada-şoarecului, satele Huţanii — ai cărui locuitori au fost aduşi din Bucovina, patria acestor huţani sau huţuli, români slavizaţi din cele mai vechi timpuri — Vlădenii, Baisa.

Siretul, peste podul şubred al căruia se trece în cîteva învîrtituri de roate, e aici o apă destul de îngustă, curgînd potrivit de răpede printre malurile de lut, roase de dînsul în vremile de creştere, ale primăverii. După cîtva timp, zarea se înnegreşte de pădurea Baisei, întunecată pe fondul albastru-deschis al cerului.

Pădurea e mică. Dar, cînd ai ajuns pe culmi şi prinzi a te coborî, priveliştea e deosebit de frumoasă. De sus, se văd turnurile albe ale bisericilor botoşănene, pe un depărtat deal în faţă. Iar drumul se întinde mai departe pe o culme, între văi adînci, pline de bogăţia copacilor bătrîni.

Pe drumul din dreapta se merge la mănăstirea Agaftonului sau, cum se zice de obicei, a Gaftonului. Biserica se şi zăreşte, înălţîndu-şi turnurile de lemn din verdeaţa livezilor satului. Apoi ea se ascunde, cînd trăsura se înfundă într-un drum săpat, care

www.dacoromanica.ro

merge până la poalele dealului. Printr-un sat sărăcăcios se ajunge urcînd o culme, la „Gafton".

Acum aproape două sute de ani, un sihastru care luase numele călugăresc de Agafton, întemeie un schit în marea pustietate de codru, în ochiul de pădure, de lîngă Botoşani. Domnii înzestrară, pe rînd, cu danii micul schit al lui Agafton, pe lîngă care se oploşiseră cîţiva călugări încă. Într-un târziu, ei fură înlocuiţi cu maice, care, în acest ţinut al Moldovei de sus, bogat în neamuri vechi, nu erau culese din pribegele satului sau din sfărîmăturile vieţii în lume. Astăzi o sută şaizeci de maici, în fruntea cărora stă ca stariţă o rudă a celui dintîi episcop bucovinean, Dosoftei Herescu, locuiesc în căsuţele curate ca un păhar. Un spirit nou a suflat pînă şi în această singurătate. Maicile vorbesc, cu oarecare pricepere, de războiul din Asia [...]. Serbarea patriotică de la 2 iulie a lăsat urme în aceste suflete liniştite, şi maica stariţă ar dori să aibă un chip al lui Ştefan cel Mare, despre pomenirea căruia vorbeşte cu mîndrie. O călugăriţă, maica Ana, a fost şi la Putna, ca tovarăşă a noastră de cale, şi încă odată, acum treizeci de ani, ea a făcut, cu toată sărăcia şi greutăţile şi piedecile, drumul la mormîntul lui Ştefan cel Mare.

De la Baisa se ating uşor Botoşanii, cari se ascund încă în dosul unui înalt deal lutos, curmat de drumul năruit şi strîmb. În faţă se vede numai capela cimitirului, căscînd cele două ferești ale turnului ca niște ochi goi, de mort. În urmă însă privirea cuprinde un vălmăşag de dealuri şi văi întinse peste zarea largă şi acoperită cu catifeaua moale a păşunilor, a orzurilor, ovăzurilor verzi, cu aurul aspru al miriştilor, cu valul de aur în mişcare al grîului

www.dacoromanica.ro

gata de secere. Gaftonul e la dreapta, la stînga în vale se ascund acoperişurile roşii ale Stănceştilor, unde şi acum locuiesc Calimachii, cari au dat patru domni Moldovei.

[. . . . . .]

5. *SPRE HÎRLĂU*

Cînd te întorci în urmă să vezi Botoşanii, din stradele de livezi ale căruia ai ieşit abia, oraşul ţi se înfăţişează în toată curăţia şi nobleţa idealului: cu multele turnuri înalte de biserică răsărind din desişul verde al arborilor. În jos se revarsă o mahala, cu casele mici şi rare ca ale unui sătucean.

Şoseaua, minunata şosea netedă, aleargă înainte spre Hîrlău. Porumbul înalt aşteaptă încă binecuvîntarea unei ploi ca să lege rodul. Grîul de aur e în secere: paiele sînt strînse în snopi groşi, răspîndiţi în buna orînduială pe lărgimea goală a lanurilor secerate; pe cînd în altele, pe care se mai clatină mătasa spicelor, ţăranii în cămăşi albe, cu brîul roşu, cu pălăriile largi de pîslă neagră, femeile în tulpane taie, aduşi de şele, sau privesc cu secerea în mînă, ca nişte zei şi zeiţe ai ogoarelor hrănitoare. În curînd meşterii clăditori vor ridica ariile înalte şi maşinile vor desface din pai bobul pînii de toate zilele.

Drumul coteşte în stînga, îndreptîndu-se spre o pădure printr-un ţinut de sămănături încă neculese şi de fîneţe cu toate florile, care îmbălsămează aerul dimineţii. Pădurea se vesteşte prin bătrîni străjeri, cireşi cu trunchiul adînc scrijelat, ca şi cum încor-

www.dacoromanica.ro

darea unor mușchi uriași ar ține sus împleticirea crengilor frunzoase. Apoi oastea trunchiurilor desedese, supțiratece, înalte, se desfășoară și în dreapta și în stînga, pe cînd din cerul foarte albastru cade lumină, liniște și singurătate.

În cete răzlețe, sălcii vechi, cu trunchiul învîrtit, sucit, împietrit parcă într-o zvîrcolire. Tei înfoiați înalță încă, în această vreme tîrzie, spre înălțime mirosul mîngîietor al florilor lor mărunte și smerite: între flori, teiul e ce este privighetoarea între păsări.

Un ochi în pădure adăpostește un sat, Copălăul [1], ale cărui case samănă, în răspîndirea lor liniștită, cu o turmă de oi împrăștiată la pășune. Apoi iar pădurea Coșulei — dincolo de care așteaptă vechea mănăstire a lui Mătieș vistierul lui Petru Rareș, cu zidul de împrejmuire suind în zimți dealul și cu măiastra pisanie — pădure lungă și deasă, strînge de amîndouă părțile drumul cel mare.

Frumușica își îndreptățește numai puțin numele. E un tîrgușor care mărginește cîtva timp drumul mare cu căsuțele lui destul de albe. E „sabăș", așa încît evreii stau afară, în ușă, cu femeile și copiii, bucurîndu-se de ziua odihnei hotărîte în lege. Deci nu e hrană pentru drumeț: un hangiu armean găsește doar ceva covrigi uscați, iar din cîrciuma unui român iese la iveală o sticluță cu vin. Casa acestuia din urmă are trei odăi în șir: pe pereți se vede regele Milan al Serbiei și regina Natalia, precum și un vechi portret al regelui Carol.

Armeanul ni spune că am scăpat de o primejdie: pădurea Coșulei are hoți, cari au dezbrăcat pe un „jidan" și pe un lipovean. Vizitiul, un român, adauge

[1] După ungurește: satul plugarilor, „cari sapă", cum Hîrlăul e, tot ungurește, „poșta cu cai" (n.a.).

www.dacoromanica.ro

că e vorba numai de „pîrlaci", adecă hoți mici, cari nu ies decît în calea străinului lacom și fricos, deși l-ar putea lăsa în pace și pe acela. Subprefectul și-a trimes jandarmii, și drumeții vor fi iarăși slobozi și nesupărați. Dar tot vizitiul ne roagă să-l apărăm la întoarcere prin tovărășia unuia din acești jandarmi.

Acum trăsura trece chiar printr-un sat. Uricenii, lung șir de cătune înădite, pe cînd în stînga livezile foarte verzi și bălanele copereminte de stuf arată locul Flămînzilor.

Sînt case nouă — și se tot clădesc — care prezintă un coperiș bine pieptănat, ochi de ferești bine deschiși și o față curată, pe care o împodobesc brîiele albastre. Din cele vechi chiar, nici una nu tînjește într-o rînă și nu dovedește neîngrijirea unui gospodar prea lăsător în voie. Toate curțile sînt împrejmuite cu bune garduri de nuiele sau de cetini înflorite. În cuprinsul lor se văd coșere strîns împletite, pomi roditori sădiți des și păduri de popușoaie înspicate. Cîte o gospodină se ivește, foarte în treabă cu ale casei, pe cînd *omul* ei lucrează la cîmp.

Am ajuns într-o întindere de dealuri goale, uscate, prin îngustele tăieturi verzi ale cărora pasc cirezile mîndre, care înalță arcul desăvîrșit al coarnelor lungi, și oi strîns întovărășite. Se văd țarcuri, și ocoale, păstori călări străbătînd cîmpul.

Hîrlăul e în fund, după cîteva întortocheturi în cale : acolo unde cîmpul prinde iarăși a înverzi, unde casele încep să se ivească și cîte un turn de biserică apare hăt departe.

Intri printre căsuțe curate, și ai ajuns în centru [...]. Străzile sînt largi, drepte, pavate cu bucăți de piatră sfărîmată, și măturate. În schimbul de mărfuri dintre județele Botoșani și Iași, Hîrlăul, care duce la Cotnari, la Tîrgul-Frumos, are o oare-

www.dacoromanica.ro

care însemnătate. O diligență vine din capitala celui dintîi județ, și birjile evreiești circulă necontenit spre Hîrlău și de la Hîrlău înainte. [1]

Altădată însă, Hîrlăul era cu totul altfel de centru. Cu mult înainte [...] cei dintîi domni ai țării Moldovei și-au avut aici reședința de la răsărit, din șes, lîngă lunca și mica apă a Bahluiului, care se strecoară, curată încă, supt înălțimile din dreapta, unde strălucește sus schitul lui Zagavie, reședința învățatului vlădică Amfilohie de Hotin, fost student la Roma, care tălmăcea din italienește cea dintîi aritmetică și cea dintîi geografie, tipărită în 1795. Aici, la Hîrlău, Ștefan fiul Mușatei a fost înconjurat de oastea lui Sigismund, regele Ungariei, și a învins-o. De aici au pornit atîtea scrisori, atîtea hotărîri, atîtea drumuri ale lui Ștefan cel Mare și ale urmașilor săi pînă pe la jumătatea veacului al XVI-lea.

Apoi „cetatea Bahluiului" decăzu. Numai după vreo cincizeci de ani, ea se ridică din sfărîmăturile ei. Radu Mihnea, nepotul lui Petru-vodă Șchiopul și urmașul lui Petru Rareș, al lui Ștefan cel Mare, fu aruncat de vîntul schimbărilor în scaunul Moldovei, din care stăpîni *împărățește*. Suceava, Iașii nu-i ajunseră ca reședințe, și el drese, pentru vară, curțile din Hîrlău. Și astăzi, în puținele sfărîmături ce au mai rămas în picioare, pe movila străpunsă de colții de piatră, de lespezi care au fost praguri de porți, se vede cărămida lui Radu lîngă vechea țesătură de bolovani a domnilor străvechi; țevile pentru apă de la baie trec și supt unele și supt altele, doar ele sînt, desigur, fapta acestui Radu.

În față cu locul gol pe care se ridică vechea Curte, se înalță, strălucitoare în găteala ei nouă de

[1] Acum e legătură de cale ferată (1939) (n.a.).

www.dacoromanica.ro

cărămidă aparentă, de piatră răzăluită, dè rotile de smalt verde şi galben, biserica lui Ştefan cel Mare, de care nu s-a atins urmaşul său Radu. Mică şi armonioasă cu turnul suptire şi gingaş, ea înfăţişează tipul neschimbat al bisericilor de pe acest timp. La intrare, aceleaşi rînduri de arce de piatră cuprinzînd uşa, cum e şi aceeaşi podoabă de piatră săpată a ferestilor înguste. Zugrăveala, destul de frumoasă, e mai veche decît anul 1608, cînd se înseamnă, prin zgîrieturi, moartea unui fiu de preot; ba într-un loc se vede scrijelat un an din veacul al XV-lea. De altmintrelea, nu e biserică mai bogată în zgîrieturi decît aceasta: români, ca Năsturel, Drăgan, poloni, ca Boguszenski şi atîţia alţii, au lasat în slove albe, săpate, amintirea lor pe zidurile vechii clădiri, care arată să fi fost părăsită îndată după moartea, în 1626, a lui Radu Mihnea restauratorul. Leşii nu s-au sfiit a pătrunde şi în altar, unde iscăliturile lor se întind ca o aţă în păianjăn, şi mai tîrziu preoţi români, ca Pavel Gafencu din 1754, au avut tot atît de puţină sfială faţă de Dumnezeu şi faţă de trecut.

Petru Rareş a lăsat biserica a doua, cu turnul înnegrit, încunjurat cu ocniţe, care a stat şi ea multă vreme părăsită, pierzîndu-se şi piatra cu pisania şi amintirea ctitorului, pînă ce marele gospodar, „seniorul feudal" care a fost în aceste părţi Iordachi Cantacuzino spătarul, din jumătatea dintîi a veacului al XVIII-lea, a dres şi această biserică a Sfîntului Dumitru, arătînd în lespedea sa amintitoare că „de cine este zidită dintr-nceput nu se ştie". După alte biserici, dintre care una, cu tonuri roşietice, se vede pe deal de departe, sînt dintr-o epocă mai tîrzie şi n-au ctitori vestiţi. [...]

Poate nicăieri nu se află alături lucruri mai deosebite, mai duşmane între ele, mai greu de gîcit unele prin altele decît în acest colţ al Moldovei de

www.dacoromanica.ro

sus. Sîmbăta a prefăcut Hîrlăul într-un tîrgușor pustiu, unde credincioșii legii vechi gustă în cerdace, după povețe religioase străvechi, odihna desăvîrșită : la hanul unde ni se face, zimbind, o socoteală „boierească", adecă foarte umflată, fetele, care au luat premiile cele mari la școala românească, nu cutează să înfrîngă sfințenia „sabășului" scriind prețurile. A doua zi un val zgomotos de mușterii în cămăși albe, brîie roșii, pălării largi, în fuste, polcuțe și barizuri, va năvăli tot, încunjurînd pe evreul șiret și guraliv, care-și potrivește „gheșefturile".

O elegantă trăsură dusă de doi cai focoși ne duce acum în spre castelele, „curțile" fraților Ghica, domnii Constantin Ghica, din Delenii lui Maxut, și Grigore Ghica din Delenii Cantacuzinilor.

Casa celui dintîi își deschide toate ferestile asupra unei nesfîrșiri de dealuri verzi, de văi aurite, care se opresc la o linie albastră ce samănă cu fața mării îndepărtate. Trandafirii mari înfloresc încă, zeci de brazi cu ăcele întunecate încunjură locuința, apa împuținată de secetă țîșnește din largul bazin ale cărui lebede s-au adăpostit într-un ungher de răcoare. Cu gesturile unui general în retragere, care ar fi și un mare magnat, d. Constantin Ghica ne călăuzește prin potecile strălucitei grădini.

Colo însă, către Hîrlău, la margenea pădurii, marele arendaș evreu Berman Iuster își are fabrica de sticlă, ale cării produse, și mai bune și mai rele, și mai limpezi și mai opace, își găsesc drumul pînă și în prăvăliile muntene. Nisipul de cvarț vine din Galiția, meșterii au sosit din Boemia, din Belgia. Aici poate fi folos pentru România, dar nu e neamul nostru, nici trecutul lui.

Mai departe, un drum ce se tot suie, atinge satul Delenii, cu școala lui mare, cu cele șase sute de case

www.dacoromanica.ro

de lut și stuh, destul de sărace, care se risipesc, ascunse, pînă foarte departe. O poartă ca un arc de triumf se bolteşte înaintea noastră; ea poartă stema Moldovei şi data de 1807. Casa, foarte mare, cu două rînduri în faţă şi trei în dos, care se vede acum, cu grădina ei, cu parcul ei, încunjurate de un puternic zid, datînd din veacul al XVIII-lea, e, cu toate reparaţiile — dintre care una se face acum — unul din rarele exemplare de arhitectură privată din acest veac. Iordachi, fiul acelui Iordachi Cantacuzino care a dres biserica Sf. Dimitrie din Hîrlău, a durat aceste case, cu saloanele întinse ca ale unui rege, cu picturile frumoase, cu oglinzile de Veneţia în cadre de metal auriu, cu frumoasele plafoane în romburi de lemn negre şi albe. Casa gospodărească a mai avut norocul de a nu adăposti pînă astăzi decît gospodari desăvîrşiţi, din neamul Ghiculeştilor, care porneşte, în această ramură, din Maria, fata lui Iordachi: domnul şi doamna Grigore Ghica, între cei zece copii ai lor, înfăţişează încă, în acest timp de împrăştiere şi rătăcire a oamenilor, viaţa de odinioară în ce avea ea mai ospitalier şi zimbitor totodată. Cînd moda franceză de astăzi va dispărea, cînd arendaşii evrei nu vor mai fi de folos, astfel de familii, care s-ar putea ocroti prin crearea de majorate, vor fi printre temeiurile vieţii naţionale, una singură şi în adevăr utilă. [1]

Tot un Iordachi Cantacuzino a dres, dincolo de zidul de împrejmuire al curţii, puternica biserică, al cării ctitor dintîi e un Cantacuzin şi mai vechi, Toderaşco Iordachi de înaintea anului 1700. Dar numai al doilea delean, Iordachi, fu întemeietorul şi al mănăstirii vecine a „Sfîntului Nicolae din Lacuri".

[1] Exproprierea rău făcută şi dispariţia tradiţiilor au închis această perspectivă (1939) (n.a.).

www.dacoromanica.ro

Drumul merge pe cărări și potece, între fînațe și peteci de pădure, lasînd la dreapta cariera adîncă, în fundul răscolit al căreia zac pietrele de moară din Deleni, acum cu totul învinse de morile de abur cu pietre fine, franceze. Carpenii supțirateci și foarte înalți tremură din frunze o chemare, un îndemn către schitul care a rămas acum numai în sama lor.

Trei brazi stau în fruntea cărării, părinți portari ai sfîntului Nicolae. Lîngă dînșii o aripă de ziduri se pierde între florile albastre, galbene, vinete ale buruienii îmbielșugate. Biserica însăși e întreagă: clopotul atîrnă încă în turnul de zid, cele două toace așteaptă să fie atinse cu ciocanele puse pe margenea ferestruii, icoana stă tot expusă pe mesuța împărțirii anaforei, pomelnicul ctitorilor din tripticul zugrăvit e deschis încă în altar. Dar de douăzeci de ani rugăciunea n-a bătut din aripile ei sigure în cuprinsul bisericii părăsite, zugrăvelile se ascund supt ața painjenilor, lemnul sfînt al icoanelor crapă. Lumea de sus merge pe alte drumuri și lumea de jos are multe și grele nevoi; numai florile cîmpului înalță mirosul lor de tămîie sălbatecă spre fereștile moarte și vîntul cel trist al miazănopții cîntă în vecernii de iarnă rugăciunile morților.

www.dacoromanica.ro

III

SUCEAVA (azi: BAIA)

1. *FOLTICENII*

Drumul spre Folticeni scapă răpede din lumea înălțimilor care se văd-abia o bucată de vreme în zare. Sîntem în partea de dealuri blînde și roditoare care e udată de Șomuzuri — cel mare, cel mic și cel „puturos" — și se mlădie pînă în Siretiu. Ovăzuri bogate, care încep a îngălbeni, porumburi verzi și înalte mai peste tot locul, lanuri, înălbite de floarea albă a hrișcăi, nesfîrșite întinderi presărate cu florile fînului care îmbălsămează în roua dimineții și în umezeala serilor pașnice. Casele satelor se prind ici și colo pe coastele dealurilor, unde bisericile de zid, cinchite, par niște cucuvăi la pîndă.

Și ce rîuri frumoase! Sînt ape de munte, dar nu săritoare, spumegînde, nebunatece, împiedecate de bolovani, așa cum se arată cît timp se luptă între stînci, ci înseninate, mănoase, largi, și totuși pe deplin limpezi, dulce albastre, vioaie în tremurul lor iute, pe care lumina de iulie îl preface în solzii de zale ai unui balaur fără capăt. Pe alocurea, cară sînt oprite pe maluri, supt copacii vechi cu lungile crengi răsucite, și cărăușii își cufunda trupurile mușchiuloase în răcoarea vie a rîului. Aiurea, la iz-

www.dacoromanica.ro

vor, femeile în cămăşi albe cu arnici şi fote întunecate nălbesc sulurile de pînză, care se usucă apoi pe pajiştea cu mii de flori. Cîte o fetiţă se întoarce cu volocul într-o mînă, ţiind strînsă în cealaltă recolta-i de chitici lunecoşi. La cutare fîntînă — satul însuşi se numeşte după dînsa, şi e Fîntîna Mare — apa sare în trunchiul scobit, gîlgîie peste marginea lui roasă, se prăvale în alt trunchi, şi, scăpată de aceste capcane, în jurul cărora băltăcăiesc copiii în cămeşuici, cu palmele întinse, fuge la vale ca o şopîrlă, presărînd cu argint viu dunga prundişului. La Baia, un sul prins din Moldova, apa chiar care a dus pe românii maramureşeni, pe „ungurenii" lui Bogdan voievodul în acest rai de îmbielşugare şi zimbitoare pace, trece întunecat, tulbure de părere de rău, lîngă gardurile de nuiele împletite şi hrăneşte vechi sălcii argintii ce-şi înting apa în luciu, pe cînd flote de raţe trec cîrmuite de grasele gîturi rotunde.

În stînga, cînd ajungi la podurile cele două ce se întind peste Moldova limpede, albastrul înălţimilor carpatine se iveşte iarăşi, culme după culme, vale după vale; în dosul tuturora pîndeşte împăratul munţilor, Ceahlăul, cu cununa de nori albi a bătrîneţelor sale.

Folticenii se vestesc prin bisericuţe pe dealuri. Căzărmile supt table roşii stau în dreapta; oraşul e cufundat în livezi spre stînga. Ciudate porţi de lemn nouă, ca nişte arcade chineze, dau, în văpseală tricoloră, marca ţării şi inscripţia cu numele oraşului şi al împărţirii — „tractului" — spre care duc. Mi se spune că evreii ar fi purtat cheltuiala, ca unii ce sînt îndatoriţi prin legea lor a locui în oraşe închise.

Ei sînt, firește, toată viaţa acestui tîrg-oraş, ai cărui locuitori creştini stau deoparte, sus, în casele

www.dacoromanica.ro

albe, împodobite cu flori și copaci. Ei împănează acum cu trăsurile și căruțele lor tot drumul cel mare spre Tîrgul Neamțului. Căci e vestitul iarmaroc al sfîntului Ilie, la care alerga odată toată Moldova, aducînd vite, grîne și cumpărînd fabricate străine, care veneau mai mult din Bucovina, ce se atinge în ceva mai mult de jumătate de ceas cu trăsura.

Acum iarmarocul acesta e în necontenită scădere și nu aduce mai pe nimeni din alte ținuturi. El privește doar pe țăranii din Suceava și pe orășenii din Folticeni. Pe un cîmp plin de paie și de gunoi [...] se întinde o alee de panorame, circuri, tiruri, expoziții de fenomene, prăvălii de lucrișoare ieftene și jocuri de noroc. Perdeaua roșie ascunde minunile războaielor și figurilor de ceară, artiștii ambulanți se mișcă pe scînduri — program viu al reprezentației — negustorul cu pușca de aer comprimat dovedește cum se pot atinge țintele albe și pune în mișcare figurile; impresari feminini, cu cîrpa pe cap, poftesc la fata cu capul mare, la cei doi copii grași, la uriașul din Olt, pletos și spîn, cusut în haina-i cu rotocoale roșii. Turcii din Albania, cari pătrund, călări, pînă prin văile cele mai ascunse ale munților, vînd mărgele, oglinzi și trîmbițe. Roatele mari și mici se învîrtesc, și locul unde se vor opri arată dacă jucătorul va lua păharul de sticlă albastră sau ceasornicul care nu umblă, sau se va alege cu o tristă urare: „sănătate, boierule". Colo, un vînător de noroc pe care-l ispitește strălucirea marii oglinzi oferite ca premiu, aruncă fără izbîndă — după obicei — discurile de piele care ar trebui să acopere *complet* un anumit loc de încercare. Și, prin jumătatea de întunerec a nopții cu ultimul pătrar de lună, prin sărăcia de felinare și lipsa de gardiști,

www.dacoromanica.ro

publicul român și evreo-român al serii, „boierii" și *nighistori,* vorbesc, pierd gologanii sau beau bere proastă în praf, supt cîrpele unor corturi improvizate în mijlocul drumului.

[. . . . . .]

2. *SLATINA. RÎȘCA. MĂNĂSTIRILE SUCEVENE*

Prin lungul șir al căsuțelor albe, cu cerdace de lemn și grădini, al stradei Nicorești lor, prin jugul „tractului" tricolor, plătit de evrei, spre Rădășeni, sat vechi și vestit pentru cultura și exportul fructelor, pe care-l face în mai mare măsură decît orice alt sat din România.

Luăm șoseaua și ne înfundăm într-un drum săpat prin lut, care duce tot la vale. Pe acest rau drum trec care și căruțe și săteni sprinteni și curați, în îmbrăcămintea îngrijită și elegantă a muntelui. Gardurile de nuiele rupte din sălciile ce mărginesc ca o alee, cuprind gospodării foarte întinse cu case solide și înalte, avînd cîte trei odăi, ferești ce se deschid uneori, frumoase cerdace de lemn. Lemnul clădit și lucrat se vede pretutindeni în acest prag al pădurii nesfîrșite. Și biserica e făcută din lemn și, fiindcă ușa de intrare în naos e puternică și împodobită cu săpături, locuitorii o atribuie cu mîndrie lui Ștefan vodă Tomșa, de la începutul veacului al XVII-lea, în care ei văd un fiu al Rădășenilor.

Dar bogăția satului nu vine din lemnul îmbielșugat, ca la Baia, unde se lucrează cofe care merg pînă la porturile Dunării. Marfa Rădășenenilor sînt poamele, pe care le cumpără misiții pentru Berlin și

www.dacoromanica.ro

Praga chiar, ceea ce cîrmuirea ştie aşa de bine, încît favorizează transportul de fructe, nu de la Folticenii apropiaţi, ci de la depărtaţii Paşcani, ca şi cum ea ar voi să încurajeze specula evreilor. Nicăiri nu stăpînesc mai mîndri pomii bătrîni, în frunzişul felurit al cărora se ascund şi se ocrotesc toate, lucruri şi oameni.

Am găsit aici pe un „popa Tanda" al lui Slavici, în preotul Lovinescu. Ce gospodărie frumoasă, ce livadă cu iarbă înaltă, ce desiş al pomilor dătători de bogăţie! Părintele are albine, şi cai, şi vite, şi fălci de sămănături „la cîmp". În satul ai cărui locuitori se răspîndesc în cea mai mare parte din an, vînzînd poame pînă departe prin tîrguri şi oraşe, el s-a făcut, fără leafă, — în aceeaşi odaie un învăţător, nici tînăr, nici bătrîn, se plînge că e prea puţin răsplătit pentru a da o muncă aşa de grea cum e a lui — propoveduitor al cuvîntului culturii, *Evanghelia* cea nouă. Înfruntînd vorbele rele şi ameninţătoare, el a dat satului ogoare de trifoi şi de cartofi bucovineni şi arată prin înflorirea casei sale felul cel mai bun de a strînge bogăţia.

Şoseaua veche a lui Mihai Sturza trece, largă, netedă, printre lanurile fericite. Prin aerul desăvîrşit de limpede al dimineţii fără aburi şi fără praf, Folticenii se văd în urmă zugrăviţi. Munţii se zăresc fumurii, întîi în dreapta.

Graniţa Bucovinei se atinge îndată. Ea e pretutindeni aproape: şi aici, unde casa vămii răsare la capătul unei şosele, în faţă cu risipitul sat bucovinean Băieşeştii, şi la Bodeşti, de vale, supt mănoasele dealuri rotunde, în valea de papură înaltă a Şomuzurilor limpezi. Cursul acestora, apoi o cărare, o potecă între lanuri, un grănicer cu puşca pe umăr arată că pămîntul românesc nu mai este al Româ-

www.dacoromanica.ro

niei, ci al altora cari prin dibăcie au împlîntat în mijlocul lui stîlpii galbeni-negri, cu inscripție nemțească.

Prin zavoaiele de sălcii ale șesului Moldovei, prin mijlocul domeniilor, desăvîrșit îngrijite, ale coroanei cu clădiri cochete de administrație, garduri de oprit muntele, plantații de brazi, grădini, parcuri, muzee silvice. La Mălini, e parcul de cerbi. Într-o largă cîmpie mătăsoasă, tăiată de garduri, blîndele fiare ale padurilor adînci trăiesc strîns unite ca oile într-o turmă. Învingătorul în lupta cea din urmă pentru stăpînirea ciutelor sfioase e călăuzul pe care-l recunosc cu toatele: el poartă înaintea supușilor săi fruntea împodobită cu coarnele în ramuri. De cele mai multe ori ei se înșiră liniștit, păscînd iarba înaltă, dar, la cea dintîi primejdie, căpetenia se oprește în loc, ochind împărățește toată zarea, cercetînd văzduhul cu nările lui deschise. Și, la un semn al lui, mușchii strînși în așteptare, încordați spre avîntul mîntuitor, se destind într-o singură mișcare și, cu un ropot răsunător de copite, toată ceata mănăncă pajiștea, fugind.

Pe la Drăceni, alt sat mare din stăpînirea regală, un drum la dreapta, către munte, duce la Mănăstirea Slatina, prin sămănături și bune sate de munte. Bradul apare pe înălțimile tot mai mari, și poate puțin el le-a cucerit pe de-a întregul, ca în Munții Neamțului. Doi munți în dreapta și în stînga; în fund un altul, albăstriu, închide zarea. Supt el se văd turnuri de biserică, scînteind din coperișurile de tablă. Acolo e Slatina.

Ctitorul, Alexandru Lăpușneanu, care rătăcește, în mintea urmașilor ca o stafie cruntă cu mînile pătate de sînge, a vrut să întreacă pe toți înaintașii

www.dacoromanica.ro

și strămoșii săi prin clădirea acestei puternice mănăstiri. Niciodată Ștefan cel Mare sau Petru Rareș n-au avut îndrăzneala și dărnicia ce trebuie pentru a dura o clădire așa de mare, așa de bogată și de feluriță.

Un înalt zid de bolovani legați cu ciment înnegrit se desface pe verdele negriu al brazilor vecini. Îl străbat ferești înguste, de multe ori despărțite încă în două printr-un strat de cărămidă fină. La poarta de întrare se ridică un turn zdravăn; în fund, la fiecare colț al zidului despre codru, care merge pînă la Bucovina, pe drumul Sucevei pierdute, alte două turnuri. Unul se zice a fi fost acela de la paraclisul lui vodă; cellalt, așa de masiv încît cu greu i s-ar putea găsi părechea, duce la bisericuța de sus, care se numește „paraclisul doamnei Ruxandei".

Alexandru-vodă a făcut și clădiri încăpătoare, pentru el, curtea sa și călugări, dar casele domnești nu s-au păstrat decît în parte. Într-o aripă a zidirii umbroase, cu două rînduri, cu cerdace, arcade și ferestuici adînci, e arhondaricul și chiliile fraților, paisprezece la număr, cari au în fruntea lor pe un bătrîn din părțile Bistriței, călugărit de Meletie (fratele lui Nicolae Istrati din Rotopănești apropiați), odinioară el însuși stareț aice. Restul vechiului palat, spoit cu galben, e un spital sau e dat spre locuință medicilor [1].

Trapezăria și bucătăria, care fac la un loc o singură clădire, s-au păstrat mai bine, adecă tocmai așa cum le-a lăsat ctitorul la 1559, cînd s-a sfințit noua mănăstire. Bourul stemei moldovenești, săpat într-o formă nouă, cu gît cu tot, avînd în stînga soarele și luna și întovărășit de doi lei și de arabescuri, stă deasupra ușei. Ușa aceasta are mai

[1] Casele au ars de curînd (1919) (n.a.).

www.dacoromanica.ro

multe ciubuce în cadru, şi, sus, un *lintel*[1] mare. Întreaga faţadă, prelungită cu un cerdac, înfăţişează în stînga două ferestuice cu „lintele" şi ciubuce, iar, în dreapta, pe altă linie, două ferestruie mai mici. În dos, fereştile sînt prefăcute, dar într-un colţ se vede o săpătură, al cării rost nu se mai poate lămuri. În bucătărie, o enormă vatră, cu arce largi în toate părţile; ea slujeşte şi astăzi la pregătirea mîncărilor grosolane, care fierbeau în mari cazane de aramă. În total, e unul din rarile specimene ale vechii arhitecturi civile.

Biserica are o faţadă ca aceea de la Neamţ sau Piatra, cu trei fereşti mari gotice şi un rînd de ocniţe; se sprijină pe două puternice contraforturi. Pe laturi sînt alte trei contraforturi şi încă un rînd de ocniţe: fereştile se deschid mărunte, simple, cu arcul sfărîmat. Turnul, mic, samănă cu al bisericilor lui Rareş şi e încins de trei ori cu ocniţe.

Întrarea se face pe laturea de spre trapezăric, unde, iarăşi, sus de tot, stă boul cu soarele şi luna. O uşă joasă, fără de podoabe, duce într-un pridvor întunecat. Alta uşă, care trece în naos, încadrată cu trei rînduri de ciubuce aurite, e poate cea mai frumoasă întruchipare a încadrărilor obişnuite în veacurile al XV-lea şi al XVI-lea. Zugrăveala nu e tocmai veche, dar reproduce cu credinţă, într-o desăvîrşită armonie a împărţirii şi a formelor, pe aceea.

Un singur mormînt, cu bolta joasă, sprijinită de stîlpi săpaţi şi acoperiţi cu o minunată placă de marmură, acopere rămăşiţele domniţei Teofana, fata lui Alexandru-vodă. După cîtva timp, un alt mort a fost coborît acolo, un bătrîn copleşit de blăstăme, care ieşise din lume prin haina de căinţă a

[1] Grindă care susţine zidul. I se mai spune şi *boiandric* sau *boiandruc* (n.ed.).

www.dacoromanica.ro

călugăriei şi prin otrava boierilor: călugărul Pahomie, care fusese Alexandru Lăpuşneanu. Şi pentru dînsul s-au sculptat slove pe marmură şi tatăl blăstămat a fost aşezat spre odihnă lîngă marmura albă care purta numele curat al fiicei sale, moartă fecioară, în tinereţă.

Un al treilea mort mare a venit pe urmă. Veniamin Costachi, fost mitropolit al Moldovei, vestit şi sfînt mitropolit, scos din scaun de duşmănia celor puternici, s-a stins aici. El a fost înmormîntat întîi lîngă zidul bisericii, cam pe locul unde, cu cîţiva ani în urmă, s-a aşezat un grilaj de fier cu iniţialele numelui, familiei şi vredniciei arhiereşti a răposatului. L-au strămutat apoi în biserica însăşi, şi colţul de umbră cu mormîntul copilei şi al tiranului a primit oasele bătrînului sfînt. Dar ele au fost strămutate pe urmă în noul şi ultimul lăcaş al mitropoliei din Iaşi, restaurate, şi astăzi, numai lespedea de marmură a Teofanei se vede pecetluind ţerna de acum cinci sute de ani, învesmîntată în vechile stofe şi vechile coperişuri de cap ale vechimii.

De-o parte, în bibliotecă, unde e strînsă aproape toată opera de traducere şi tipărire a lui Veniamin, se păstrează două aiere ţesute în fir de aur pe mătasă roşie. Între sfinţi, chipul lui Alexandru şi al soţiei sale Ruxanda se văd, cu feţele zugrăvite pe mătasă şi rochiile de brocard sau de stofă scumpă, cu podoabe de blană, fireturi, gulere şi brîie de aur. Iar, lîngă mormînt, Alexandru, soţia şi fiii săi se înşiră, în chipuri senine de sfinţi: în locul bărbii mărunte negre de pe aier, ctitorul poartă aici lunga barbă sură a bătrîneţelor.

Înapoi, către Rîşca, al cării drum se desface după cîtva timp din calea cea largă spre Folticeni.

www.dacoromanica.ro

Supt înălțimile întunecate din dreapta, Baia se înfundă în livezi. În mijlocul văii cu popușoaie arse de secetă, ruina bisericii lui Ștefan cel Mare apare singuratecă, fără coperământ, cu pereții pătrați, ca un vechi plăieș prăfuit și copleșit de rane.[1] Apoi pînă departe satul se răsfiră casă de casă, livadă de livadă, pe cînd un crac al Moldovei, închis în șanțuri, strecoară luciul lui de ardezie. Copii cu părul bălan lăsat ca o căpiță pe ochi, cu fața rotundă trandafirie, cu ochii senini albaștri, copii cari vădit nu se țin de neamul nostru, amintesc vechea întemeiere prin sași a Băii orășenești, a Băii de argint de odinioară. Ea e amintită și prin îngrijirea mai deosebită a caselor și a uliței. Și în sfîrșit de dînsa vorbesc numele locurilor vecine: Horodniceni, „satul pîrgarilor", Bogata — altă Bogată e dincolo, în ținutul ardelean al Bistriței — Bogata, unde poporul arată ruinele din trecut, astăzi astupate, Sasca — satul unei femei de sas — Băieșeștii, dincolo de granița Bucovinei, numit așa după strămoșul, care a fost un băieș, un lucrător de mine. Ici și colo, și în celelalte sate, la Fîntîna Mare, și aiurea, îți rîd, în negrele porți de lemn, ochii albaștri, de lumină blîndă, ai copiilor cu părul de mătasă bălaie. Limba, legea s-au dus, dar pecetea rasei rămîne, și, în izolarea vieții de sat, ea trece înainte, din neam în neam.

Sîntem acum în satul Bogdăneștii. Sălcii, garduri de răchită, frumoase case de lemn. Un țăran cu însușiri neobișnuite a clădit singur, bucată cu bucată, în forme care nu se mai întîlnesc aiurea, o locuință cu zăplazuri capricioase, cu coșare îngrămădite, cu un al doilea rînd ce se poate deschide pentru a primi lumina răcoroasă a lunii; meșterul fără noroc a făcut pînă și un velociped pentru unul din copiii

[1] S-a refăcut peste puțin (n.a.).

www.dacoromanica.ro

săi. În altă casă mare stă un bulgar îmbogățit, care-și pierde acum bogăția. Tipul nu mai e aici cel săsesc decît în exemplare puține; oameni frumoși, înalți, spătoși, cu ochii negri, de îndrăzneală sigură, ei mărturisesc despre rasa curată care a întemeiat, care a apărat și acoperit de glorie Moldova eroică.

După munți, rînduiți în șiruri, pînă la fumuriul foarte depărtat al Ceahlăului, soarele scapătă roșu, într-o ultimă luminare de aureolă a cerului palid.

Un rîuleț limpede, care fuge pe patul său de prundiș mărunt, ne îndreaptă către Rîșca. Aici nu mai sînt munți, nici codri de brazi. Dar iarăși, ca și la Slatina, trei înălțimi se întîlnesc în fundul zării, și supt amestecul lor de păduri cheamă turnuri albe.

Rîșca veche e o fundație a lui Petru Rareș, care se vede ca un domn încă tînăr, cu mustața subțire lăsată în jos, pe părețele deasupra ocniței unde se odihnește episcopul cărturar Macarie[1], scriitorul faptelor stăpînului și ocrotitorului său. Odată era numai o biserică rotundă cu un singur turn, zugrăvită și pe din afară, cum se mai văd unele biserici bucovinene; un coperiș de șindilă cu strașina lungă păzea de bătaia ploii și de arșița prea mare a verii icoanele smerite ale sfinților. Pe urmă s-a adaus un pridvor răzimat pe opt stîlpi, total nepotrivit cu vechiul stil; un al doilea turn, după asămănarea celui dintîi, s-a ridicat deasupra înăditurii, iar între ele scînteie acum și un turnuleț de tinichea, care strică și mai mult întipărirea totală.

Înlăuntru, biserica e prefăcută: foarte multe icoane îmbrăcate în argint împodobesc părețiî, mijlocul și chiar catapeteasma. O frumoasă icoană din Atos a fost adusă de starețul de acum. Ceea ce e

[1] Episcop de Roman erudit în domeniul dreptului bizantin, cronicar (n.ed.).

www.dacoromanica.ro

mai vrednic de luat aminte și de laudă aici e gospodaria egumenului: biserica însăși, chiliile unde stau călugării, clădirea cu cerdace de lemn în care e stăreția și arhondaricul, curtea, grădinile cu arbori înalți, cari se pierd în noaptea aromită, luminată slab de pulberea de foc a stelelor — toate acestea sînt fapta și grija acestui om de peste cincizeci de ani, ce pare cu douăzeci de ani mai tînăr. Ca toate lucrurile în România, și mănăstirile nu sînt aceleași pretutindeni, și cea mai aleasă gospodărie e adeseori vecină cu cea mai mare destrăbălare.

3. *MĂNĂSTIREA POBRATA. DOLHEȘTII*

Mănăstirea Pobrata, zisă astăzi Probota, se ajunge după o scurtă călătorie de la stația Lespezi, tîrgușor pe marea arteră mijlocie a Moldovei.

Popușoaie înalte, încununate cu spice și împodobite cu mătasa verde a cocenilor, pajiști în care învinge albastrul dulce al cicorii sau lumînărelele înalte, cu floarea galbenă, lucie ca de ceară, șanțuri înflorite cu romănițe înstelate și cu măruntul crin umil, trandafiriu sau vărgat cu vioriu, al rochiței rîndunelei. Drumul merge pe o culme moale a dealurilor de lut, deasupra Siretiului.

În pacea lină a podișului roditor și înflorit, Pobrata se înalță într-o măreție fără pereche. Ziduri grozave, de piatră de cremene, încunjură într-un brîu cu totul neîncolțit de vreme clădirile; ferestuici mici privesc bănuitor întinderea netedă. Două turnuri dințate, turnuri ca acelea care au fost odată la Cetatea Neamțului, păzesc colțurile. Deasupra

www.dacoromanica.ro

uşii de întrare stă bourul cu gît, stemă a Moldovei supt Petru Rareş, cu luna şi soarele în dreapta, cu un cadru de chenare şi un altul pătrat, cu podoabe aurite, în colţuri. Opt ctitori, aproape şterşi de bătaia ploilor, se înşiră de o parte şi de alta, avînd în frunte un Petru Rareş poate, al cărui cap s-a cojit de vechime.

Casele călugăreşti de odinioară, puternice şi întinse clădiri, au fost mistuite de un foc mare acum şapte ani: numai mormanul cărămizilor temeliei şi adîncile beciuri deschise amintesc ce a fost aice. Casele domneşti, răzimate pe un turn greoi, stau, dimpotrivă, şi astăzi în picioare, deşi scrijelate, înnegrite, fără uşi şi cercevele, goale şi năpădite de dărîmături. Dar micile ferești încadrate cu piatră lucie, bolţile grele şi joase, ocniţile, scaunele săpate în zid, locul scărilor, înlocuite astăzi prin şubrede trepte de lemn, au rămas ca în vechile timpuri ale întemeierii.

Biserica însăşi nu e mai mică decît Slatina, căreia i-a slujit de model. Ea are deci acelaşi pronaon, răzimat pe două contraforturi: cele patru mari ferești gotice, care-l străpungeau altădată, au fost zidite. Intrarea e tot pe o margene: cea din faţa chiliilor nimicite; o pisanie în cadru pătrat dă data de întemeiere: 7038, adecă 1530. Cîte două contraforturi pe margene, un rînd de ocniţe, care se întreieşte numai la altar; două ferești mari şi două mici de fiecare parte. Turnul, cu temelia şi ocniţile sale îndătinate, nu se deosebeşte prin nimic.

Dar Pobrata are însuşiri ce nu se mai află aiurea. Pe de o parte, în pronaos nervùri de piatră, întreite, cu podoabă de capitèle, se ridică pînă sus în boltă, tăind o zugrăveală care s-a păstrat întreagă aici înlăuntru, pe cînd, afară, abia au rămas slabe urme,

www.dacoromanica.ro

supt paza coperișului. Pe de alta, ușile cu cadru bogat împart biserica în patru părți, și nu numai în trei, ca în toate celelalte clădiri religioase vechi ale românilor. Din pridvorul plin de pietre de mormînt, care pomenesc neamurile lui Simion Stroici, apoi pe Hîrca, pîrcălabul credincios al lui Rareș bătrînul, pe vechiul boier Frățian, pe un „Petru-vodă, fiul lui Ștefan bătrînul", treci în marele, înaltul pronaos, și de aici te găsești, nu în naos chiar, ci în mausoleul ctitorilor, care formează o despărțire deosebită. Aici se odihnesc, în dreapta, subt minunate lespezi de marmură măiestru cioplită, Petru-vodă Rareș și soția sa, fata de despot, Elena, cărora fii nevrednici nu s-au îngrijit să li sape anul și ziua morții ; în biserica părăsită, unde numai dumineca și serbătoarea mai slujește preotul înaintea a foarte puțini credincioși, domneștii soți cari au împărtășit împreună cele mai mari bucurii și durerile cele mai cumplite ale vieții, dorm somn sfînt, supt aripile credinții și facerilor de bine. În față, supt o lespede lipită chiar pe pămînt, și nu înălțată, ca dincoace, pe un piedestal de piatră, zac rămășițele lui Ștefan-vodă fiul lui Rareș, ucis într-o noapte de boierii necinstiți de dînsul și pus în acest colț sfințit de mîinile compătimitoare ale surorii sale Ruxanda, soția Lăpușneanului, căci mama nenorocită, doamna Elena, murise acum, zugrumată de acest strașnic ginere.

În vale, mai sînt ruine și o biserică păstrată încă, de la Ștefăniță-vodă, nepotul de frate al lui Rareș. Dar pietrele de acolo au fost culese și aduse aici, în noua biserică a Sfîntului Nicolae din Poiană. De acolo vine piatra acelui Petru-vodă fiul lui Ștefan și nepotul lui Alexandru cel Bun, și tot de acolo mica piatră, sfărîmată, dar lucrată cu îngrijire și frumos scrisă, care acopere, lîngă zidul din fața

www.dacoromanica.ro

mușuroiului chiliilor arse, rămășițile sfinte ale acelei Oltea, care n-a fost soție de domn, dar din iubirea ei cu un domn viteaz a dat naștere, într-un ceas fericit, lui Ștefan-vodă cel Mare, mîntuitorul neamului românesc. [1]

Țărani din sat ne încunjoară, și ei ascultă cu evlavie numele mărețului strămoș, a cărui amintire au serbat-o, acum cîteva săptămîni, în chiar această biserică a Pobratei, pe ușa de întrare a căreia atîrnă cununi de frunze uscate. Sînt oameni frumoși, voinici, harnici, curați și isteți la vorbă. Ei au cunoștințe, știu că japonezii bat pe ruși și se bucură, împreună cu bunul preot bătrîn, că aceștia sînt pedepsiți pentru lăcomia lor; unul din ei, întrebat despre Rareș, gîndește o clipă și răspunde bine că a domnit mai încoace de Ștefan cel Mare și că i-a fost fiu. Totuși n-au urmat la școală, al cării folos îl recunosc. În vorbă cu primarul, deosebit de deștept și de cărturar, ei știu și mărturisesc relele de care sufăr [...]. Nu se plîng de cîrmuire și pricep că ea li vrea de cîtva timp binele. Dar, ca și cei mai mulți dintre orășeni, de altmintrelea, ei n-au încredere în silințile ce ar putea face, și li se pare că sînt oarecum datori să îndeplinească un rol trist, care nu poate cădea pe umerii nimănui altuia. Numai școala poate trezi și hrăni voința mîntuitoare în aceste suflete nobile, înțelegătoare și bune, cărora atîta li lipsește.

Drumul urcă și coboară spre Dolhasca, printre case slabe, acoperite cu stuh, ai căror gospodari nu sînt acasă. Popușoaiele se ridică înalte peste gardu-

[1] Piatra a fost mutată înlăuntru, lîngă una nouă, care lămurește rostul celeilalte, în 1904, cu prilejul serbărilor amintitoare ale lui Ștefan (n a.).

www.dacoromanica.ro

rile de răchită și asupră-li se razimă uneori cîte un chip de copilă oacheșă, cu fața lungăreață, fină și ochii triști, ca o domniță căzută în robie, care visează de acasă. În vale, Siretiul de argint se desfășură supt maluri înalte, lutoase, și dealuri mari păzesc la dreapta cursul lui, închizînd zarea cu coastele lor bine lucrate. Și iată acum Dolhasca, înșirată în voie, cu grădinile și casele ei albe, pe cînd de departe privește, albă, armonioasă, biserica întemeiată de Iordachi Cananău, la începutul veacului al XIX-lea.

Din Folticeni iarăși, spre răsărit, pe drumul care merge lîngă calea ferată, străbătînd cel mai minunat ținut de dealuri înverzite, de lanuri de ovăz și de porumb, de fînețe cu toate florile. Șanțurile drumului neted îți iese înainte cu strălucite mănunchiuri de rochița rîndunelei, mare, albă, de lumînărele galbene, de cicoare albastră, iar, ici și colo, cîte un des sfiștoc de flori roșii îmbrobonite. Sus, pe culmi, alcargă pădurile, cruțate, iar în adîncurile de văi se prind apele Șomuzului limpede, înăbușit de papură: iazuri largi, sămănate cu ierburi înflorite, lucesc ca o oglindă. În ovăz înaintează secera: vătavul măsură cu prăjina, iar sătencele răsar din desișul de aur, aplecate ca spre o îmbrățișare sau privind mîndre cu secerea sclipitoare răzimată în șold. În sate, se spală, se diretică, se bat grînele cu îmblăciul, pe cînd copiii bălani, cu ochii negri, vioi, se cațără pe parii gardurilor de răchită ca niște veverițe șirete și sperioase.

Dolheștii Mari sînt un sat de ardeleni, cari au venit aici pe la începutul veacului trecut, și-au clădit casele de pribegie și au dat așezării lor vechiul

www.dacoromanica.ro

nume românesc după care s-a luat acela, slavon, al acelui sat vecin, Dolhasca, întemeiat de colonişti ruteni în vremuri mai nouă. Ei au dres şi vechea biserică, acoperind-o şi înădindu-i un pridvor grosolan şi un turn bine clădit.

Vechea clădire era mică, dar armonioasă şi interesantă, într-un fel unică printre bisericile veacului al XV-lea, din care vine şi ea. Intrarea e împodobită cu dungi săpate în piatră; în pronaos zac supt frumoase pietre săpate trei morţi vechi: unul din ei, e Şendrea, portarul de Suceava al lui Ştefan cel Mare; soţia lui, Maria, sora lui Ştefan, se odihneşte lîngă zidul din faţă. Catapiteasma se razimă pe un zid puternic. Ferestile, dintre care cea din mijloc e deosebit de meşteşugită în săpături, se află toate către curte, pe cînd de către drum e deschisă abia una din îngustele ferestruice ale altarului. Biserica n-avea turn cînd a sfinţit-o ctitorul.

La întors, ne abatem pe la biserica satului Huşi, aşezată pe un tăpşan deasupra şesului înflorit. Deşi relativ nouă, tencuiala i se cojeşte de pe pereţi şi mormintele boiereşti albe tînjesc părăsite. De-o parte şi de alta a cărării, flori puternice, înalte, aromesc sălbatec în căldură şi cîntă prin muzica de vioară depărtată a albinelor, prin fîşîitul înteţit al greierilor, care se desface ca în tăieturi ritmate de coasă.

Înapoi spre Tîrgul Neamţului, în mijlocul ploii mărunte, care înfăşură toate în promoroaca-i mişcătoare. O pătură groasă de noroi s-a întins asupra străzilor şi ulicioarelor tîrguşorului. Hanul la „Ştefan cel Mare" ni oferă iarăşi bere de Bragadiru, la care se adaugă acum struguri din „Asia Mică", mărunţei şi înăcriţi.

www.dacoromanica.ro

În sus, către ţinutul Sucevei, iarăşi se înalţă culmile undulate, monştrii tupilaţi ai dealurilor de lut, ale căror linii se rup, se încrucişează, se amestecă, de la verdele împădurit din faţă pînă la curatul azur al celor din depărtări. Mai ales scurtul drum de la Dolhasca pînă la Folticeni e de o deosebită frumuseţă, cu apa limpede a Şomuzului ce se încolăceşte printre înalte tufişuri de trestii ninse de puf, cu satele ce se caţără ici şi colo pe înălţimi, cu porumbiştile aurii şi cîmpii încă verzi, în ciuda arşiţei. O bogată lumină de septembre, fără năduşeala verii şi fără ceţele adevăratei toamne, care nu-şi arată încă prin nimic apropierea, înfrăţeşte toate aceste colori aşa de tinere încă. Se vede bine pînă în fund departe: casele albe, muncitorii răspînditi în porumb, turmele dese ce pasc larg, băieţaşii ce stau în umbră şi răcoare. Peste toţi şi toate, ca o solie de noroc, cade această binecuvîntare a soarelui întîrziat.

Folticenii [1], oraş care abia dacă are o sută de ani, stă pe una din movilele cu suişul uşor ce sînt răspîndite pe toată cîmpia. Şi pe dînsul soarele îl înfăşură prietenește, pe cînd depărtarea îl înfrumuseţează, aerul clar îl purifică.

E un tîrg mic, dar cu unele strade boiereşti frumuşele, avînd faţade albe şi grădini de flori. Aici locuiesc familii care de multă vreme îşi păstrează cuibul în această regiune de linişte sănătoasă. Într-una din aceste case albe stă în timpul iernii şi vara cîteva ceasuri pe zi omul care reprezintă mai mult în Folticeni spiritul modern, adevăratul patriotism şi grija pentru cele mai scumpe averi ale

[1] Aşa se scria odinioară. Vine de la Folticiu şi acesta de la Foltea, Mîncăciosul (n.a.).

www.dacoromanica.ro

poporului nostru : datinile și amintirile, poezia lui ; în Artur Gorovei, editorul *Șezătorii,* găsesc cel mai bun călăuz ce putem dori.

Văd întîi orașul : după cartierul boieresc, strada de negoț și meșteșug a evreilor, aceeași ca oriunde aiurea, cuprinzînd în ea și biserici care nu-și mai au vechiul rost. Cele de văzut se încheie aici, căci în Folticeni trecutul a lăsat mai puține urme decît în cele mai multe orașe ale noastre, și prezentul abia există, mai ales prezentul românesc, singurul pentru care sînt scrise aceste pagini. [1]

Plecăm spre Baia, astăzi un sat mic cu ruine mari, altădată o înfloritoare așezare de sași, veniți de peste munte cu meșteșugurile și legăturile lor, cu limba lor, pe care o păstrară trei-patru secole, cu legea lor, pe care o pierdură mai de cu vreme. Aici erau odată mine, care și chemaseră pe străini și pentru care se și numea orașul *Baia Moldovei ;* aici era o treceătoare cercetată : lucruri toate care nu mai sînt.

Ne coborîm de pe dealul Folticenilor, pe care o ochire în urmă ni-i arată mai frumoși de cum se văd din valea pe care o străbate trenul. Din drumul apusului, către care înaintează, soarele aruncă raze auritoare asupra amestecului de case și livezi străbătute de turnuri cu cruce, o amintire și un îndemn. Apoi șoseaua șerpuiește printre lanuri, pe cînd înălțimile încunjurătoare se tot schimbă într-o minunată priveliște.

Case de sat, cu lungi grădini. De la o vreme mergem pe lîngă niște uluci care împrejmuiesc o mare livadă cu copacii înalți și buruiana îmbielșugată, săl-

[1] Una din biserici păstrează o prețioasă arhivă, care pornește din epoca Regulamentului Organic (n.a.).

www.dacoromanica.ro

bateică. În dreapta se ajunge la așa-numita biserică a lui Ștefan cel Mare.

Într-o curte care slujește încă de cimitir, o lungă întindere de pămînt plin de gropi și învelit cu o iarbă lucie și mătăsoasă ce se mlădie ca o coamă. Puține cruci de piatră, mai multe de lemn, care pe încetul se înnegresc, se desfac din cuie, cad : pe un singur mormînt mai sus de firele ierbii se vestejesc florile galbene ale unei vîzdoage.

În mijloc, încunjurată de un roi de muște, ce bîzîie ca pe un cîmp de război, cum a fost și acesta în glorioasa noapte de acum patru sute și cincizeci de ani, ruina bisericii.

Cum și era de așteptat, ea samănă bine cu episcopia de Roman. Aceleași proporții fericite, același turn delicat, aceleași ocnițe. Numai cît, de mult timp, totul e în dărăpănare : pisania de deasupra ușii de intrare a căzut, și numai pe o mică placă de piatră se vede bourul Moldovei, fărmat în parte de pietrele băieților din sat : de o parte și de alta a capului heraldic se văd bine accesoriile lui : soarele cu chip de om și sfertul de lună. Pe dinafară moluzul a căzut, acoperișul s-a cufundat întreg, de o parte și de alta a turnului ; nimic n-a rămas din zugrăveli, și iscălituri de vizitatori îngrijiți pe toate căile de nemurirea lor au înlocuit sfinții meșterilor din al XV-lea veac. În interior calci pe pămîntul gol, și pereții descoperiți de orice înveliș arată țesătura lor barbară, dar trainică, de bolovani și cărămizi prinși în ciment tare ca piatra.

Statul se gîndise, în vremile de bielșug, să refacă această clădire, pe atît de frumoasă, pe cît de bogată în amintiri. Se întocmise un proiect de mănoasă „restaurare" în care sunau sute de mii de lei. Un acoperemînt ar fi fost mai bun decît acest vis strălucitor : el nu s-a găsit cu cale. Acum sătenii se

www.dacoromanica.ro

află în proces cu niște străini, moștenitorii aici ai unei bogate boieroaice pierdute pentru neamul său: un testament ar prevedea dregerea bisericii, dar el e prea puțin clar, și oamenii, cari au refuzat propuneri mai modeste, pot pierde judecata.[1] Iar vremea ar dărîma înainte ceea ce s-a înălțat pentru a-i opri mersul aice.

Intrăm în curtea pe lîngă care trecusem. O clădire albă, în stilul veacului al XVIII-lea, cu multe încăperi, se vede înainte. Administratorul casei boierești a Cantacuzinilor locuiește în cîteva odăi dintr-o aripă mai puțin ruinată decît ce mai este. În dos era odinioară o seră, pe cînd grădina se cobora departe înainte. Acum abia se vede ici colo cîte o floare, iar între lemnele înnegrite ale serei un bătrîn săteam, slab, surd, cu ochii de nebun, „face semințuri" cu degete tremurătoare. Odată le va fi făcut în adevăr, apoi s-au tot împuținat și florile și semințurile, pe măsură ce scădeau puterile grădinarului. Dar el nu vede acestea, și, dacă lucrurile vor merge tot astfel înainte, moșneagul va adormi într-o toamnă aurie ca aceasta, strîngînd sămînța scumpă a celei din urmă flori rămase din grădina măiastră.

Mai jos, te oprești înaintea unei minuni, desigur unică în cuprinsul țării. Un loc întins e acoperit numai de molifți cari, prin înălțimea lor subțiratecă, prin bogăția crengilor, grosimea trunchiului și împleticirea de deasupra țernei a rădăcinilor lor vînjoase, arată îndestul că nu mai trăiește om de o samă cu dînșii. Vîrfurile uriașilor par a se atinge sus, și ei alcătuiesc mai mult decît un colț de pădure bătrînă: sînt o biserică uitată, unde e timp de cînd nu se mai serbează liturghia muncii gospodărești de

[1] Procesul a fost cîștigat și biserica a fost restaurată (1916) (n.a.).

www.dacoromanica.ro

toate zilele. Cel din urmă Cantacuzin care a stăpînit aici doarme departe, în Grecia, şi o urnă înverzită, profanată de iscălituri adînc săpate, îi pomeneşte în litere greceşti numele.

Printre copaci se văd lozniţe pe care se usucă prune la fum. Nişte săteni din Rădăşeni, mari negustori de fructe, aşează şi aleg merele pe care le-au cumpărat aici, şi ne cinstesc cu cîte voim noi, nevrînd să primească în mînă o plată.

Într-un loc, printr-o îndesitură a arborilor, se văd ziduri. Aceste ziduri sînt mai solid aşternute decît la biserica ruinată de dincolo ; numai în cîteva locuri sînt stîlpi de bolovani prinşi cu ciment, încolo e numai o cărămidă de o coloare închisă, aşa de tare încît îi va trebui mult timp progresului ca să facă alta ca aceasta. La început, ceea ce se păstrează arată un turn de o neobişnuită lărgime şi putere ; de la dînsul pleacă un zid de biserică, avînd două rînduri de ferești. În fund, altarul, în care se mai văd fragmente elegant cioplite din capetele de piatră ale arcurilor gotice. Chiar din zugrăveli a mai rămas ceva, şi se recunosc şi liniile trase în părete pentru a călăuzi mîna meşterului de sfinţi.

Aceasta e, se spune, biserica făcută de Alexandru-vodă cel Bun, ca bun soţ pentru nevasta sa Margareta [1], care trăi şi se sfîrşi în legea străină a catolicismului. Călători din al XVII-lea veac arată că au văzut încă piatra ei mormîntală, care a dispărut de atunci ; altele, amintind morţi de mai puţină vreme şi de mai puţină însemnătate, au trecut dăunăzi la muzeu. Pe cînd biserica doamnei Margareta îşi tînguieşte peirea între bătrînii copaci, iar curţile unde au petrecut soţii domneşti, atunci cînd biserica era

[1] Mai curînd pentru polona Ryngalla, Rîngala, de unde satul Rînghileştii (1939) (n.a.).

www.dacoromanica.ro

nouă-nouță și clopote strălucitoare sunau în voinicul turn, dărîmate odată, drese de Cantacuzinești pe urmă, se întind, a doua oară goale, în grădina părăgenită.

O a treia biserică, aceea în care se slujește astăzi, e înălțată de Petru Rareș, de bună samă pentru a înlocui biserica răsăriteană mai veche, ruinată. E o clădire mică, dar nu lipsită de frumusețe: pe pereții din afară se mai disting, deși ploaia le-a spălat foarte mult, picturi religioase, cu inscripții slavone, care par să fie din vremea întemeierii.[1]

La „biserica lui Ștefan cel Mare" am vorbit cu un țăran care se luase pe urma noastră, un biet om sărac, știrb, de la care nu se putea scoate alta decît o aprobare necontenită. La aceastălaltă biserică, alt locuitor ne întovărășește, care ni vorbește cam tot așa de puțin, dar ne lămurește totuși asupra unei crime ce s-ar fi comis: o nepoată care a înfipt securea în capul mătușă-sa pentru o grămăgioară de porumb. Mai departe, după ce trecem de cîteva gospodării-model, găsim la casa comunei pe primar, un om de toată frumusețea, cu obrazul plin, rumân și pletele lungi. Mi se spune că sînt mulți și mai mîndri decît acest coborîtor al plăieșilor, vrednic de a fi plăiaș el însuși, în oastea unui nou voievod cuceritor. Iar lîngă dînsul stă, cu o figură de maimuță pînditoare, nighistorul" din localitate, la care mă uit cu o uimire care nu prea pare să-l mulțămească. Moșia Baia ea însăși e dată de mai mult timp în arendă unui evreu, om bogat și cumsecade, care ne-a primit cu dulceți românești și ni-a vorbit într-o limbă care nu era așa de stricată.

În acest loc e un singur învins, pînă la distrugerea totală: vechiul proprietar român, boierul, rînd pe rînd grecizat și franțuzit, decăzut pînă la

[1] S-a refăcut, dar au dispărut frescele (1939) (n.a.).

www.dacoromanica.ro

stingerea moştenitorilor sau la măritarea fetelor, cu moştenirea, în familii străine. El şi-a părăsit pe încetul rostul de ostaş, rostul de dregător, rostul de politician, şi a perit lăsînd urme mîncate de mușchi, mari case în ruină şi florării năpădite de buruiană.

În locul lui a venit, după izbînda micului meşteşug, micului negoţ şi a cametei mărunte la oraşe, evreul. Ca în vechiul Canaan, unde aleşii lui Dumnezeu se înjoseau să sape via pe dealurile de lut, el s-a făcut întreprinzător de sămănături şi de pădure: banul grămădit cu răbdare îl făcu stăpîn pe un şir de ani peste rămăşiţile de avere ale boierului mort.

[. . . . . .]

Dar evreului îi răsar concurenţi, pe cari, sprijiniţi de stat, nu-i va învinge. Dărmăneştii au întrat în stăpînirea binefăcătoare a d-lui Barbu Ştirbei, un „muntean"; o doamnă din Bucureşti e pe cale să ia Baia — o vrednică femeie, în stare să administreze singură o mare avere. Astfel, spre binele neamului, boierimea şi bogătaşii munteni, mai harnici, mai economi, mai practici, se pregătesc a lua locul de unde nevrednicia a înlăturat ramurile uscate ale boierimii moldoveneşti. E o substituire *românească*, analogă cu aceea care a adus dincoace de Carpaţi pe dascălii ardeleni şi aduce de o bucată de vreme pe unii din cei mai bogaţi între orăşenii români de dincolo, cari se fac bancheri, întreprinzători de otele, de birturi, de staţii balneare. O constatare cu totul îmbucurătoare. [1]

Dar nu numai atîta. Ţăranul însuşi, primind cu atîta bucurie deşteaptă băncile populare care-i strîng la un loc şi-i rodesc economiile, îşi încinge mijlocul

[1] Lucrul se petrece de un timp şi în nenorocitul judeţ al Iaşului. La Baia s-a aşezat însă d. Al. Cantacuzino-Paşcanu (1906), pe care apoi l-a atins exproprierea (1939) (n.a.).

www.dacoromanica.ro

pentru lupta modernă a bogăţiilor, Rădăşenii vînd departe peste graniţă productul livezilor lor şi al livezilor arendate de ei, întocmai precum, dincolo de Milcov, într-o măsură mai largă, ţuicarii alcătuiesc o clasă mijlocie a satelor, oameni vrednici, harnici şi mîndri, ale căror vlăstare vor fi încă mai sus în societate factori de energie naţională. Cutare săţean din Baia a strîns cît să poată lua în arendă o moşie. Pe lîngă cei slabi, peste cari trece civilizaţia pripită, strivindu-i, încep a se ridica, plini de viaţă în braţele lor vînjoase, cei destoinici, cari vor pune pecetea lor pe munca românească din toate terenurile, de la căutarea adevărului şi îndeplinirea frumosului pînă la descoperirea şi răspîndirea bogatelor roade ale pămîntului părinte. Pînă acum neamul a sporit în număr la sate, de acum el va spori în bogăţie tot de la sate, care, astfel, ne vor fi ţinut totdeauna şi ne vor mîntui şi astăzi. Iar, dacă lucrul nu iese destul de limpede la iveală, dacă fiecare mai poartă încă în minte vorbe de durere, de osîndă şi deznădejde, e că rasa noastră n-are în ea cutezanţa zgomotoasă, săritura de primejdie, ci îndărătnicia cumpănită şi înceată care, prin neînchipuite suferinţi, a păstrat-o pînă astăzi, cînd ea aşteaptă iarăşi cuvinte de chemare de la fruntaşii şi cărturarii ei, pentru a înainta încet şi sigur.

5. *PAŞCANII*

Cine trece pe lîngă Paşcani vede numai, pe dealul cu mulţi copaci părăsiţi, cari putrezesc şi cad, o curte boierească, şi ea pecetluită cu semnul uitării, apoi dincolo de băltoacele sau de prăfăria din dosul marii

www.dacoromanica.ro

gari, [...], șirul de prăvălii așezate acolo pentru a momi și despoia pe cărăuși, pe vizitii și altă sărăcime creștină, care se amestecă zilnic cu evreimea birjarilor de la birjile răpănoase, scofîlcite, ciuruite și jupuite, în vălmășagul de sosire și plecare, de tîrguieli și sfezi, de strigăte și pocnituri de bice.

Nu e însă fără interes să te sui pe urîtul deal gol de lut ca să ajungi la așezarea de odinioară a strămoșului Pașcu și a neamului său. Vei găsi acolo o ciudata colonie industrială nouă, o strada de evrei, o pașnica mahala creștină, o biserică din veacuri ce erau bune în toate privințile, și, dacă te va lăsa nu știu ce arendaș de nu știu ce natie — cată să vezi și curtea care dăinuiește acolo încă din veacul al XVII-lea și a găzduit mulți stăpîni adevărați, cu iubire gospodărească pentru dînsa, pînă s-a ajuns la naimiții, la chiriașii, la neînțelegătorii și nesimțitorii, frați buni cu duhul risipurilor, din timpurile noastre. [1]

Gara [...]. a strîns, pentru atelierele ei, care cuprind, în preajma uriașelor cuptoare cu adîncurile înflacărate, o lume întreagă de lucrători, fel de fel de poloni, de nemți, de români dezrădăcinați și declasați, pînă la elementele industriașe normale care toarnă și bat astăzi fierul în acele peșteri negre ale unei munci grele. Și aceștia toți au luat în stăpînire vechi case țărănești, le-au prefacut, le-au înnădit, le-au împodobit și încadrat după gustul lor, sau, altă dată, s-au oploșit unde și cum au putut, în originale lăcașuri de lemn, de fier, de tablă, de geamuri, care sînt adesea cortul modern al muncitorului industriilor.

Strada de sus, a negustorilor, arată pe alocurea că a fost românească. Recunoști cu plăcere în cutare

[1] Curtea e azi proprietatea d-lui Gh. Brătianu (1939) (n.a.).

www.dacoromanica.ro

dughiană care va dispărea frontonul cu stîlpi de zid, *loggia* largă din față, dincolo de care se deschidea ușa de fier asupra depozitului umbros al mărfurilor. Cei ce mulțămesc însă astăzi nevoile clientelei țărănești de prin satele vecine, sînt obișnuiții evrei, cari desfac cea mai ieftenă și cea mai proastă marfă de nimica. Românii încep însă a se ivi din nou, și unul din noii negustori de neamul nostru se recomandă ca un coleg al domnului Sadoveanu, care a descris multe părți din viața acestui „Văscani" — scrie el discret — în care și-a petrecut copilăria.

Într-o curte întinsă, tocmai la capăt, aproape de casa boierească de unde nu-i mai vin ctitori noi, ocrotitori și închinători, se ridică biserica veche, cu clopotnița zdravănă, înfiptă înaintea unei zidiri care păstrează, și după „prefacerea de iznoavă", „înnoirea cu adăugire" și „împodobirea înlauntru cu toate cele după cuviință" a lui Iordachi Balș, Țiul Saftei Cantacuzino, urmașă a întemeietorilor, liniile ei potrivite.

În altar, pomelnicul slavon înșiră tot neamul cantacuzinesc, încă înainte de acel Iordachi Cantacuzino, mare și puternic, bogat și mîndru boier al lui Vasile Lupu și al urmașilor săi, după care-și luase numele și străinul, dintre Bălșești, care la 1807 se simți dator cu o reparație temeinică față de prinosul evlaviei aceluia de la care-i venea și această frumoasă moștenire. Pe clopotniță, tocmai sus, se mai vede, cam înnegrită de vremuri, pisania lui Iordachi vistiernicul și a soției sale, Alexandra, cari închinară la 1664, supt bunul domn Istrate Dabija, deprins a bea mult, din cinstita oală de lut care nu spune cît a mai rămas, această frumoasă biserică a arhanghelilor și arhistrategilor de oști Mihail și Gavriil.

Și după ce rătăcirăm prin această mare încăpere de piatră, goală, umedă, rece și tristă, o luarăm prin

www.dacoromanica.ro

mahalaua cu case albe, de jur-împrejur încunjurate cu cerdace largi, aerate, sănătoase, prin cîmpul de primăvară, încă pustiu, latifundiu căzut în gheare arendăşeşti ce se înfig bine în brazdă, spre un schit al Brăteştilor, despre care ni se spusese multe.

Am găsit, la o parte de satul lipovenesc şi românesc, un domeniu de mănăstire, întins şi bine lucrat, de femeile satului care, aflăm pe urmă, ştiau bine drumul la părinţii izbăvitori de păcate vechi şi dătători de nouă păcate. În mijlocul unor chilii locuite odinioară de răi gospodari, cari aveau numai haine de călugări, o biserică, al cării caracter nou iese răpede la iveală. Agale, obosiţi de posturi, fără îndoială, de rugăciuni istovitoare, de căinţă pentru greşelile cărnii afurisite, trăiseră acolo rînduri de monahi care ajunseseră la urmă dincolo de margenile celei mai oarbe îngăduinţe. Acuma un preot de mir li-a luat locul şi trăieşte în bielşugul unui senior feudal, avîndu-şi, departe de ochii lumii, bogăţia sa de pămînt, şerbii săi, cîştigul său legiuit — fără a fi dator măcar cu slujbe bieţilor oameni din sat, cari au acolo jos biserica lor românească şi capişteа lor lipovenească.

www.dacoromanica.ro

IV

IAŞUL

1. *PRIN ŢINUTUL LAŞILOR*

De la Sîrca, unde acum două-trei veacuri s-a dat luptă pentru domnie, printre casele satului Mădîrjaci — case slab clădite, dar frumoşi oameni, înalţi şi vînjoşi, cu cojoace înflorite, foarte curate — drumul de ţară suie şi coboară dealuri înalte, cu totul curăţite de pădurile care odată le înfrumuseţau. Îndată ajungem în satul Lungani, şi vedem înaintea noastră întinsa livadă, împrejmuită cu gard viu, a curţii, şi biserica înălţîndu-se solidă, şi mai mare decît pentru un aşa de mic sat, pe malul unui heleşteu străbătut de gîştile satului.

Aici a stat străbunul, tatăl bunicii mele, vornicul Iordachi Drăghici. L-am cunoscut întîi după vechiul tablou zugrăvit în ulei de un maiestru străin, tablou îmbătrînit şi el acum, cu coaja crăpată de căldura verilor uscate.[1] Mare işlic burduhos, faţă rotundă, roşcovană, cu barba sură şi ochii bulbucaţi, cu mult ighemonicon în înfăţişare. Tîrziu numai, el mi-a răsărit din izvoarele timpului său, pe care le străbăteam acum în căutarea adevărului

[1] La Muzeul din Iaşi. Mi s-a dăruit o copie (n.a.).

www.dacoromanica.ro

asupra chipurilor șterse și oamenilor uitați. Om de energie, născut în afară de cercul închis al bogăției și al puterii, luptă și răzbește, ajungînd bogat el însuși și puternic, sus, în vîrful scării boierilor. Și nu se odihnește, ci încearcă a schimba rosturile țării, sfătuind pe domnul care avea încredere în el, pe blajinul voievod Ioan Sandu Sturza, să puie laolaltă, în aceeași clasă stăpînitoare nouă, pe vechii boieri cu nume mari și pe boierii cei noi, ridicați, ca dînsul, prin isteție și muncă. Voia hotărîtoare a rușilor, cari aveau nevoie de restrînsa oligarhie a cîtorva familii mari, învrăjbite între ele, îi strică însă planurile și-i opri reforma de „cărbunar", — ceea ce înseamnă *carbonaro*. Căci așa-i ziceau acestui liberal înainte de liberali, precum astăzi se zice: socialist și anarhist oricui calcă interesul clasei sale pentru a cere o democrație națională și a încerca aducerea ei la îndeplinire. Pornind de la el, se vede că eram menit a întra în ceata temută a prietenilor „anarhici".

Casa are beciuri adînci, un cerdac pe stîlpi cu scări în dreapta și în stînga, care duc la odăile slugilor; are multe cămăruțe și un larg salon cu vederea asupra copacilor învălmășiți ai livezii, care se desfășura pînă în marginea lină a apei stătute. Unele noduroase trunchiuri înalte par să vie de la stăpîni și mai depărtați [1].

Biserica a fost mîntuită la 1828. Nu poate să aibă o arhitectură originală sau interesantă, nici nu se poate ține după o datină părăsită pe acest timp. Pereții, foarte groși, sînt numai văruiți. Odoare găsește prea puține; nici cărțile nu vin dintr-o epocă prea veche. Din însemnările lor se află însă ce a fost înainte de Iordachi Drăghici în acești Lungani de Sus. E vorba acolo și de bunica soției vornicului,

[1] Azi e proprietatea familiei C. Cerkez (n.a.).

www.dacoromanica.ro

care, aceasta, se chema Maria şi avea de mamă pe o Ileană. Pe la 1760 stăpînea însă, aici, la Lungani, Catinca Năculeasa, din familia acelui Toader Nacu, care, la sfîrşitul veacului al XVII-lea, era vornic peste ţăranii din unghiul de munte al Cîmpulungului bucovinean şi care a servit şi în pribegie pe domnul său, Gheorghe Ştefan.

O piatră, cu slovele din uşor şi foarte slab săpate, cu locul din jurul lor cojit şi ros de picioare, arată unde se odihneşte Drăghici, luat răpede de „boala năprasnică" a holerei, la 1831. Epitaful plînge în versuri sfîrşitul boierului înţelept şi ascultat, cu „gura înaltă". Rîndurile nu se potrivesc între ele, şi tînguirea e deosebit de naivă. Trebuie s-o fi făcut cineva din familie, de bună samă fiul vornicului, Manolachi, care a scris istoria Moldovei, a tradus anecdote din cărţi şi ziare, a prelucrat *Condica de negoţ*, a judecat după dînsa, cu mult simţ de dreptate, la Dorohoi şi la Galaţi, a tipărit acaftiste şi carţi de bucate. Preotul, care nu pare aşa de bătrîn — e tatăl anecdotistului Speranţă — îşi aduce aminte, mai ales sfătuindu-se cu şi mai vechiul dascăl, de Manolachi, venit mai tîrziu, el însuşi gîrbov de ani şi stors de boală, ca să cetească aceste rînduri de pe mormînt, care erau pentru el atît de deslușite şi mai duioase decît pentru un altul.

2. *SPRE COTNARI*

Prin Hîrlăul de dumineca, vesel, zgomotos şi foarte tărcat, spre Cotnar.

Dealuri ca valul mării, uşor atinse de un vînt prielnic, mirişti, clăi şi snopi. Cîte o frumoasă *curte* albă,

www.dacoromanica.ro

unde stau vara „boierii" — uneori de ieri, de alaltăieri şi ei — în mijlocul moşiei lor, arendate pe mulţi ani de zile — cîte opt sau zece —, la evrei cu multe arende. Cîteva căruţe care vin de la tîrg : într-una din ele, săteni în cămăşi murdare se uită acru şi plini de ură la birja noastră, pe care o conduce un evreu urît şi bun de gură.

Un drum rău, care suie şi pogoară, duce îndată la Cotnari.

Pînă acum trei sute de ani era aici un tîrg frumos, bine locuit, bogat şi luminat, în care stăteau saşi şi cîţiva unguri [...]. În mijlocul lor se ridica biserica uriaşă a lui Despot-vodă, care voia să facă din aceşti catolici ce nu-şi uitaseră legea, nişte luterani ca dînsul ; o şcoală, cu un dascăl sas, din Bistriţa Ardealului, se zidise lîngă marea biserică nouă.

Pînă acum o sută de ani erau încă aici neamuri de vechi orăşeni foarte înstăriţi, cari ştiau să-şi scrie numele cu litere latine ; era un şoltuz, erau nişte pîrgari ai oraşului, era un pîrcălab şi un pivnicer şi atîţia „oameni buni", cari aveau un nume şi o avere. Şi se arăta cu mîndrie dealul „la piscup", dealul „lui vodă", dealul „Mîndrului", unde se făcea cel mai bun vin din Moldova, vinul gros şi tare de care se uimeau străinii.

Pînă acum vreo treizeci de ani, pînă la focul cel mare din 1873, biserica lui Despot, unde odată slujea în fiecare zi un vlădică socinian, adus din Polonia, era întrebuinţată încă pentru slujbă. Atunci un foc din vecinătate atinse acoperemîntul, şi focul, găsind în sfîrşit o pradă vrednică de dînsul, sparse fereştile, nimici lemnăria, crăpă zidurile groase şi dădu jos vîrful masiv al turnului. Catolicii cei noi, oameni

www.dacoromanica.ro

săraci, puțini, trăind în căsuțe acoperite cu stuh, nu se încumetară să învie trecutul, care rămase mort și în această mîndră amintire a lui.

Doar viile mai rodeau încă pe dealuri, pentru stat, care luase averea mănăstirilor, pentru negustorii evrei din Iași și din Hîrlău, pentru unii oameni mai norocoși și mai harnici. Filoxera veni, ca un blăstăm dumnezeiesc, și dezrădăcină vița binefăcătoare. Sădirea din nou cu viță americană, de care dă exemplu pepiniera statului, n-a înaintat în destul ca să se vadă o îndreptare mai întinsă a lucrurilor.

Deci, afară de primărie și de cîteva case de fruntași, ulițile întortocheate și strîmte ale Cotnarilor-sat nu pot arăta decît căsulii foarte păcătoase, fără nici o gospodărie vrednică de laude.[1] Biserica ortodoxă, care e veche —, făcută de Ștefan cel Mare, pe cînd cea catolică ar fi, după legendă, fapta Cătălinei, iubita marelui domn — n-are turn și nu se deosebește prin nimic. Zidirea lui Despot, în care întri printr-o poartă joasă, rău săpată în piatră, supt cel mai vajnic și greoi turn ce este în toată Moldova, înșiră în zădar fereștile ei mari și florile de piatră în care se opreau bolți ce au perit. Rîpa pe care se razimă păretele ei din stînga fuge de supt temeliile adînci, crăpînd zidul în două, și peste un număr de ani rămășițile focului se vor prăbuși în adînc.

Iar, de jur-împrejur, dealurile de lut, dogorîte de secetă, muncite și scormonite de alte puteri decît slabele puteri ale omului, se întind în cea mai goală și mai urîtă nenorocire, fără o zdreanță verde din marea bogăție care le înveșmînta odinioară.

---

[1] De atunci silințile gospodarilor au avut în vii și în case, spor (1939) (n.a.).

www.dacoromanica.ro

Tot înainte, drum pustiu prin praf. În primăverile bune e, în adîncul acestui pămînt rascolit și săpat, o nesfîrșită bogație de ierburi înalte, în care miile de albine bîzîie, îmbătate, grăbite, voioase de prada lor dulce. Acum soarele nemilos, pe care nici un nor, nici o bură de ploaie nu-l stîmpără, a nimicit răbdător aproape orice urmă de verdeață. Numai, ici și colo, cîte un heleșteu scăzut răsare alb în mijlocul trestiilor bogate ca o pădure. Departe, se văd arii de grîu, și o mașina de treier se îndreaptă către una din ele, în silințile liniștite a zece perechi de boi, cari înaintează ritmic în negurile prafului.

O fîntînă cu colac se deschide în marginea drumului. În locul obișnuiților fluturi albaștri, harnici drumeți, cari au nevoie să se răcorească, ea e încunjurată de alți călători, evrei disgrațioși, cu surtucul fără guler, surtucari de prin sate, țarani, cari-și așteaptă în tăcere rîndul. Caii toropiți de caldură scutură capetele lor acoperite de muște și fac să sune clopoțeii. Pe cînd cirezi înaintează de-a lungul miriștilor, întipărind pe cer semnul coarnelor puternic arcuite, cete de oameni de tot felul și de toată mîna urcă și coboară, pierzîndu-se și răsărind pe culmea albă a dealului. Sînt săteni călări, ca niște regi ai dacilor de demult, și cosași ce și-au mîntuit lucrul, și secerători în grupe, și tovarăși de cale, dintre cari mulți poartă pălaria cu margenile mai scurte, legată cu panglică roșie, iar femeile lor vălul pe cap, cămașa bogată în arnice și strîmta fotă neagră a locuitorilor de la munte. Ceva mai departe, la dreapta și la stînga, vederea se deschide în voie, pe cînd, în fund, dealurile se înșiră, ca un uriaș fund de scenă tivit cu albastrul vinețiu al înălțimilor

www.dacoromanica.ro

celor mai depărtate. O bisericuță albă răsare singură pe un deluleț; un tîrg destul de mare — mult mai mare decît Hîrlăul — stă tras în linie dreapta, cu două biserici mari, vechi în frunte, iar în valea prăpăstuită din dreapta, căsuțe de sat se prăvălesc în mijlocul livezilor.

E Tîrgul Frumos, foarte veche așezare, cu biserică de la Petru Rareș, asupra căreia nu s-a oprit însă niciodată îngrijirea țării. Și la Tîrgul Frumos e iarmaroc, e bîlci.

Înaintea înaltei școli e liniște; drumul gării nu arată decît cete de țărani cari privesc bucuroși de pe băncile de afară ale cîrciumei; în gară e îngrămădeală de evrei, cari se strigă, stau la învoială și-și învîrt birjele. Dar ca să vezi bîlciul trebuie să treci înainte, spre miezul Tîrgului Frumos.

Cu mînile în buzunarul pantalonilor, cu mînile la spate sau răzimați de stîlpi, evreii așteaptă înaintea prăvăliilor boltite; sînt veseli; copiii lor strînși supt aripile mamei, cîntă în limba lor nemțească schiloadă; fete foarte frumoase și gătite privesc drumul bine pietruit, care e aleia iarmarocului.

Și el dă tot lucruri nouă: țărani în cară și, cei mai mulți, în căruțe, ducîndu-și acasă cumpărăturile, părechi îmbrățișate, care au lăsat banii la cîrciumar, drumeți singurateci, cari se poticnesc agale pînă-i zburătăcește un birjar care trece răpede, chiuind, urlînd și suduind. Apoi țigani cu fețele și piepturile de aramă, cu părul de cîlți și hainele roșii ca focul, ori negre ca păcura: ei se duc spre șătrile din margenea tîrgului, unde așteaptă carăle de zdrențe, unde caii uscați pe coaste smulg iarba gălbie a șesului vitreg, unde cînii fricoși și copiii voioși și nerușinați în goliciunea lor de gîndaci zburdă deopotrivă, în ciuda foamei, prin praful, gunoiul și rămășițile scîrboase ale drumului. Un sălaș s-a așezat de-o parte, roată,

www.dacoromanica.ro

în jurul focului dumnezeiesc, pe care l-au robit şi din care-şi iau vioiciunea şi bucuria. Bătrînul cu barba sălbatecă, bătrîna cu ochii rătăciţi, cum se cuvine să fie ochii unei gîcitoare şi vrăjitoare, tinerii şi tinerele ca nişte zei ai luminii ascunşi în mantaua zdrenţăroasă a cerşitorilor, dănciucii şi dănciucele, cari stau acum drepţi cu toată cuviinţa la şedinţa sfatului de *ciurdeală* care ia birul iarmarocului. Vreun „boier" trufaş trece iute spre casă sau vine de la staţia de aer, foarte apropiată, a Strungăi.

Într-acolo şi noi.

Raiul sămănăturilor, pe care-l părăsisem, începe iar, şi de pe florile care cad în fiece an din mînile darnice ale firii, vîntul de seară culege miresme alese, care plutesc lin şi se pierd spre zări, amestecîndu-se cu ale milioanelor de milioane ale florilor, ale florilor surori. În fund, crai-nou ţine strajă în cerul vioriu.

Carăle, căruţele, drumeţii se tot împuţinează. Ca totdeauna, taina sfîntă a serii pecetluieşte buzele noastre ca în biserică.

Dar iată că evreul de pe capră începe a vorbi, într-o românească mai bună decît aceea pe care o vorbea, desigur, tată-său. „Ce iarmaroc, mare iarmaroc ! E panoramă, şi doi copii groşi, pe care el i-a dus cu trăsura, dar tot nu crede că pot fi în adevăr aşa de groşi... Acum mai e ceva cîştig, dar nu ca în Bucovina, unde sînt altfel de lucruri şi altfel de oameni, şi atîta rînduială ! Aici oamenii cei mari fură : şi, dacă ar fura aşa mai puţin, aşa pe ascuns dacă s-ar ţinea de cuvînt după ce au furat : dar, aşa, e vai şi amar !

În fund, din marea pădure neatinsă, vestită în timpuri pentru hoţii ei, se vede eleganta casă cu două rînduri, galeria cu sticlă, aleile Strungăi, pe care le înconjură deopotrivă răcoarea, aerul limpede, taina, poezia, balsamul pădurii, unde înnegresc bra-

www.dacoromanica.ro

zii, printre copacii vechi ai şesurilor şi dealurilor. Orchestra cîntă, şi lumea se primblă.

La întors, plînsetele de vioară se prelungesc în noapte prin pacea cîmpului şi luna lunecă prin seninul cerului vioriu.

4. *LA UN VEŢHI CÎMP DE LUPTĂ: SCULENII*

Peste dealuri învălmăşite, pe care pasc turme risipite ori vitele albe ale mahalagiilor ieşeni pe lîngă capra naţională a evreimii locale, ori pe şoseaua care duce spre Prut, între lanuri şi pajişti care, la sfîrşitul lui iunie, se răsfaţă într-o uriaşă înflorire triumfătoare, se ajunge, pe supt pădurea care cuprinde, pe culme sus, biserica din Stînca, străjuind albă ca un turn de pază războinică asupra graniţii apropiate, la Sculeni.

O dungă de Prut, nu galbenă, umilită, tîrîndu-şi greu noroiul cleios de lut, ci limpede, albastră, ca apele Nistrului depărtat, se vede numai de aproape, curgînd supt malul jos, plin de iarbă înaltă şi de toate florile. Abia ici şi colo, la noi, sălcii îşi înting frunzele de argint în unda încreţită. În faţă, unde copacii se îndeasă, oprind privirea, e un colţ ce se ţine tot de România, o sălbatecă insulă pustie, care va fi şi astăzi bună de contrabandă, cu toată paza grănicerilor noi şi a cazacilor de peste rîu; pescarii cu nădragii sumeşi îşi fac de lucru pe margene.

De departe se vedeau înălbind case între grădini, pe un loc ceva mai răsărit, pe cînd şi mai sus [...] alte clădiri răsăreau răzleţ, albe, în acelaşi codru, de puternică verdeaţă a pometului din livezi. Iată la intrare, într-o împrejmuire rea, plopi foarte bătrîni

www.dacoromanica.ro

încunjurînd cu sumbrul lor pătrat înalt un loc gol unde a fost desigur odată o cladire, din care însă nici o urmă nu se mai descopere prin sălbateca năvală a buruienilor înflorite. Apoi vin căsuţe româneşti, slabe, supt stuf neîngrijit, cu ochiuri mărunte de fereastră, cu tărcături albastre, roşii pe pereţi şi pe simplii stîlpi, abia vrîstaţi la mijloc de o tăietură, ai ceardacelor; ogrăzi părăsite, cu cîte un maşcat la fereastră; nici o grădină. Şcoala — o casă ţărănească de felul celorlalte: este o învăţătoare, care lipseşte în vacanţă şi despre care şcolăriţele ştiu să spuie cum o chema înainte de măritiş, pe urmă şi de la divorţ încoace; altfel, fetele ştiu să cetească: de la părinţi, ni se spune cu privire la una din ele.

[. . . . .]

Oamenilor li merge greu: au biruri, „bezmăt" şi năcazuri; la „rivuluţie", boierul n-a vrut să-i facă stăpîni pe locurile lor de casă. Unii sînt aspri cu ei, din cei cari trag cu puşca la un gest de nesupunere sau un semn de lipsă de respect a sclavului. Se simt un „neam blăstămat".

[. . . . . .]

Nu-i popă, nu-i biserică. Îi caută săracii acestui cuib de calicie şi prostie la doi kilometri. Pe morţi nu-i duc însă pînă acolo. La capăt, lîngă Prut, unde floarea sălbatecă se ridică mai cît statul de om, amestecată cu puieţi de zarzăr, de stejar, răsăriţi în voie, neaduşi, neîngrijiţi, nestăpîniţi de nimeni; este o căsuţă albă cu două cruci pe coperişul de şindilă. Înăuntru, nici o icoană, nici o carte, ci numai cele două năsalii ale morţilor săraci.

Că a fost odată aici o luptă, fără puteri multe ori vitejie mare, însă, oricum, lupta dintre apăsători şi un neam doritor de libertate, prins în războiul sfînt al dezrobirii sale, că aici grecii au fost striviţi, măce-

www.dacoromanica.ro

lăriți sau izgoniți peste Prut, unde oști ruseşti înşiruite priveau, cu ochi duşmani pentru turci, cu ochi creştini fraţeşti pentru greci — aceasta o ştiu puţini. Dar bătrînii mai vorbesc uneori de păţania „volintirilor" lîngă Ţinta şi pe toată întinderea şesului, de ascunzătorile lor adînci, păstrate pînă azi în „malul" înalt de la Stînca.

Jalnica tragodie naiva poemă căinătoare a bătrînului vornic Alecu Beldiman, spune amănunţit această poveste, a cării amintire se şterge cu încetul din minţile oamenilor ce au văzut-o. Cetind din nou lungile versuri ticăite, după cunoaşterea locurilor, le înţelegi mai bine. Iată plecarea turcilor din Iaşi la 13 iulie. [...]

Avangarda turcească află pe eteriști la Stînca şi se ciocneşte cu ei; eroii libertăţii elenice se ascund „supt gardurile viei, tremurînd", alţii fug sus, la curte, unde pe urmă a stat, în vremurile Roznovanului celui bătrîn, şi Mihai-vodă Sturza. Turcii se iau după ei: îi taie „în odăi şi prin beciuri", lăsînd trupurile acolo:

A trece pe lîngă curte, de putoare nu puteai.

Fugarii strică podul Jijiei, pe care turcii îl dreg. A doua zi, după o cercetare de pe deal, trec biata apă mîloasă, pe care şi azi o ocupă podeţuri de lemn cătrănit, ce se dărîmă în neştirea tuturora. Călărimea grecească e răspinsă iute, „înăduşită" de turci. Rămăşiţele oştirii eteriste sînt acuma la Sculeni, „în tîrguşor", supt Atanase Tufecciul, Balaş, Condoguni; peste „cot", în ostrovul păduros, e carantina rusească: acolo privesc Gheorghe Cantacuzino Deleanul, ofiţer rus, prinţ-cneaz, fost comandant al Iaşului şi ajutorul său Pendedeca — „ruşine, dar odihnă"!

„Ostaţii aleşi", după risipa mişcilor" din Iaşi, se împotrivesc cinci ceasuri, adevărat eroism — şi

www.dacoromanica.ro

pentru aceea că, în cer şi pe pământ, nu mai e nici o nădejde. „Îndrăzneală oarbă“ de oameni cari „nici cum nu se dau“, spune vornicul Beldiman, care stă şi el la carantină. Două tunuri trag în gol din „tabia“ Sculenilor.

„Carteacele“, cartuşele arnăuţilor, luptînd vrednic pentru o cauză străină, s-au isprăvit însă. Se întrebuinţează „cuie şi piroane“ pentru ultimele împuşcături, care pleacă din „case, dugheniţe, hanuri, magazale“.

Turcii aprind Sculenii, care arde întreg, cu mărfuri cu tot, ca să nu se mai ridice — arde şi casa boierească dintre plopii stingheri. Averile „bejănarilor“, boieri, negustori din Iaşi, se mistuie în flăcări supt ochii acestora, cari fug „peste Prut“ şi rătăcesc apoi, deznădăjduiţi, pe malul rusesc, „ca nişte turbaţi“.

Alţi turci vin acuma, „un buluc“, „din deal,“ de la Stînca, şi trec Jijia la rîndul lor, dar apucă în sus pe Prut, cu tunuri pe care le tăinuiesc. Cea dintîi bubuitură, neaşteptată, îngrozeşte. Urmează altele şase. La ţărm e o îngrămădeală nespusă, şi apa vine mare, deodată, oprind scăparea. La podul de vase se îndreaptă toţi, se prind de odgon, „se caţără“, „se anină în mîni“, supt ameninţarea tunului îndreptat tocmai asupra acestui loc; a trage nu cutează, ca să nu atingă cineva malul rusesc, care ameninţă cu un război temut. Dar gonacii ajung, şi odgonul e tăiat de iatagane:

Înnegri Prutul îndată de căciule şi de morţi.

Pier greci, robi de-ai lor, prinşi în război — şi serdăreasa lui Cîrjă, cu nora şi nepoata, aduse legate, de departe. Calăul însuşi, nemilostivul Atanase Tufecciul, cade şi el la Prut.

Şi iată, în ultimul ceas, alţi greci, cu „caifet turcesc“: serdarul Vasile, „vestitul“, cu cinci sute de

www.dacoromanica.ro

luptători. Sînt „zece ceasuri" din zi, după socoteala turcească, șase ceasuri de seară. Aveau și două tunuri. Turcii, beți de biruință, îi strîng într-un rădiu, de atunci tăiat, lîngă „trecătoare".. Se pot șipuri pînă la Brănești, spre a trece la ruși mai sigur. Pe deal, privește lumea ; la „cot" se încaieră lupta cu arnăuții, și grecii strecurați privesc cu durere din carantină. Noii luptători se împrăștie „ca puii de potîrniche" pe mal. Seara-i face scăpați, în sfîrșit, dezarmați și goi. Și, a doua zi, de pe mal, batjocoresc pe moldoveni, pentru că n-au ajutat, vlădica de Trei Ierarhi, cel de Florești, bucovinenii, „frații Petrini" (Petrino), Foti, Nicola, Dioghenide, Macri și Panu, nume cunoscute mai pe urmă în politica noastră. Iar boierii, smeriți, răspund :

Arma noastră fiind plugul, de la noi ce aștepta ?

Acuma, întinsul șes e pustiu. Vite rătăcesc prin bălării. Tîrgul e o ruină putredă. Pescari fără rost rătăcesc pe mal. Un antreprenor de căzărmi alege loc pentru clădire. Și numai în curtea fără locuitori uriașii plopi negri stau nemișcați în valurile de lumină ca un trist monument funerar al celor morți, cu eroism, cu cinste — cu rușine, pentru libertatea elenică.

5. *MĂNĂSTIRILE DE LÎNGĂ IAȘI*

Birja străbate, de la gara gotică a Iașilor înainte, străzi prin care se despică praful alb, străzi foarte sărace, în care gospodăria fiecăruia e deopotrivă cu administrația pentru toți : în sate nu se află case de acestea, făcute și acoperite cu cîrpeli din tot ce se

www.dacoromanica.ro

poate culege mai ieften : lemn, şindilă, tinichele vopsite şi nevăpsite. Împrejmuirea lipseşte ; în locul gol şi foarte murdar de lîngă casă, şoproane se apleacă într-o rînă, adăpostind porci slabi cari rătăcesc, grohăind, flămînzi, după murdăriile aproapelui. Nici livezi, nici porumburi. Ţigani păcătoşi umblă alene prin prăfăria secetei. Din Bahluiul aproape cu totul secat, prefăcut, unde mai este apă, într-un noroi verde şi negricios, se înalţă duhori putrede.

În dreapta însă şi în faţă te mîngîie frumuseţa trecutului, care n-a perit : revărsarea de biserici şi case a Iaşului, de o parte iar, de alta, dealurile încununate cu mănăstirile ctitorilor domneşti.

Încolo, drumul urmează prin şesul ars de soare, unde trăieşte numai o iarbă mică, aspră, negricioasă, pe care o caută caii lăsaţi slobozi şi cîrdurile de oi lînoase, cu picioarele subţiri şi ochii de supunere blîndă. Şoseaua se înalţă apoi pe încetul. Un sergent comandă o ceată de soldaţi în bluze murdare, cari împing sau se fac a împinge la deal o mare saca plină. În chiotele de îndemnare, ei intră pe supt un mare turn negru, cu două rînduri, al cărui acoperămînt de tablă a rămas numai pe jumătate. Aceasta e *Galata.*

Zidul cel tare, acoperit cu vechi ţigle prăfuite şi sămănat cu bageaguri tot de ţigle, închide casele, dese, ale egumenului de pînă mai dăunăzi şi chiliile, iarăşi prefăcute, înaintea cărora închişii — dezertori şi nesupuşi — sînt trecuţi în revistă de alt sergent. Biserica se înalţă în mijloc, căruntă, neîngrijită, dar tare ca granitul. Petru Şchiopul, biet domn cucernic şi bun, o clădi cu dragoste şi cu multă cheltuială, luîndu-se după modele din Constantinopol, care se deosebeau foarte mult de zidirile lui Ştefan cel Mare şi ale celuilalt Petru, Rareş, înainta-

www.dacoromanica.ro

șul Șchiopului. Pridvorul e o întreagă clădire deosebită, alipită la trupul bisericii: răzimat pe două contraforturi zimțuite, el are două rînduri de ocnițe și e străbătut de trei ferești. Biserica însăși e mult mai înaltă și mai încăpătoare decît cele vechi, dar podoabele, afară de aceleași ocnițe, lipsesc cu totul; ferestile sînt mici și goale; cele două turnulețe n-au putere, și eleganța lor e mai slabă decît în bisericile trecutului de lupte.

Cetățuia vine aproape în față, despărțită prin valea adîncă pe unde trec liniile căii ferate, vale de spini și de pustiu prin care rătăcesc acei porci slabi ai mahalagiilor din apropiere. Dealul se înalță deodată, cu coastele-i pîrlite și săpate în gropi risipite — pe care le-au înlocuit acum plantațiile încă șubrede și semănăturile mănăstirii-model cu aspri călugări țărani. E așa de ușor de luptat, încît trebuie să crezi că în acest loc a fost de la început cetățuia de apărare a tîrgului domnesc, a tîrgului de negoț și popas din vale, care se desface din vîrful înălțimii mai frumos decît de oriunde aiurea, înșirînd toate grădinile, tot haosul caselor sale albe, toata cununa veche a bisericilor, de la pestrițul lăcaș al lipovenilor din dreapta, cu turnurile învîrtite, pînă la marea mitropolie gălbie, cu stilul apusean, de împrumut, pînă la bisericile mărunte, către Copoul a cărui cazarmă masivă se vede limpede la capăt.

Ctitorul bisericii din Cetățuia, astăzi înnoită între zidurile frînte de care fusese încunjurată la început, a fost Duca-vodă, a cărui domnie căuta să imite pe a lui Vasile Lupu, ocrotitorul acestui grec cu noroc. În biserica lui Duca se vede urma Trei Ierarhilor lui Vasile-vodă. Pridvorul samănă cu acel de la Galata, dar ferestile sînt lucrate măiestrit în piatră și au caracterul gotic de la bisericile lui Ștefan; cele

www.dacoromanica.ro

de pe laturile naosului sînt încadrate fin cu ciubuce însemnate jos cu două rozete. Turnurile sînt iarăşi asemenea cu ale Galatei, dar la mijlocul lor trece un brîu de piatră împletit. Acelaşi brîu de ciubuce încinge toată biserica, tivit sus şi jos cu cîte o horbotă de frunze şi flori săpate. El înseamnă şi toate nervurile bolţii. Uşa de întrare în naos mai are un cadru pe care sînt aplicate frumoase şi originale rozete. Pînă şi mormîntul doamnei Maria, fiica lui Duca, e o mică lucrare de artă în această ultimă înfăţişare moldovenească a frumoasei arhitecturi de ţară.

Cele mai multe picturi sînt vechi sau reproduc pe cele de la început. Pe păretele din dreapta, cum pătrunzi în naos, vezi pe ctitor, frumos bărbat cu barba rotundă, cu cuca în care sînt împlîntate pene de struţ, cu haina de brocard verde, peste care e aruncată alta fără mîneci, purtînd guler şi margeni de blană şi şireturi de aur pe piept. Fiul său Constantin are aproape aceiaşi îmbrăcăminte : coconul poartă o pălăriuţă roşie, cu blană jos şi pene de struţ la o parte. Doamna Anastasia e înveşmîntată într-o rochie de brocard siniliu, prin care trec mînecuţi de mătasă albă cusută cu fir ; din pieptarul de fir se prelungesc bete aurii ce se înfăşoară pe mîni. Domniţele Ecaterina, Ileana, care a fost soţia lui Nicolae Costin, Ruxanda, Maria au rochii de acelaşi fel, roze şi roşii. Pălăria tuturora e ca a „coconului“ Constantin.

Zidurile vechi au rămas întregi pe trei părţi, cu spărturile înguste din care odată trăgeau puştile ; numai spre Galata malul a lunecat cu tot ce purta pe dînsul. A rămas măreaţa clopotniţă, timbrată cu una din cele mai frumoase înfăţişări ale bourului Moldovei. Neatinsă s-a păstrat vechea „baie“ — de fapt : cuhne — domnească supt cupola în care adînc

www.dacoromanica.ro

s-au înfipt rădăcinile buruienii. Dar din cămările lui Duca bogatul, ale frumoasei și neastîmpăratei doamne Anastasia și ale copilelor domnești era în picioare numai un horn afumat de focurile vechilor ospețe și o splendidă sală cu bolți gotice pe care le pecetluiau la încheieturi delicate rozete de piatră; într-un colț, un sfînt din zilele creștine răsărea încă sfios, șters de vreme, ca și cum l-ar fi cuprins o ceață.

Gînduri bune au adus aici reparații și clădiri nouă, care se potrivesc ori ba cu ceea ce ni-a lăsat, în singura lui rezervă artistică, trecutul; au venit oaspeți cari n-au învățat încă din pagini de istorie toată evlavia datorită locului unde sînt; ctitorul așa de binevoitor al mănăstirii nouă, mitropolitul Pimen al Moldovei, va ști, desigur, să facă, pe lîngă buna gospodărie și bună slujbă, tot ce trebuie ca să nu fugă sfioasa poiezie de trecut căreia-i plăcea între ruinele neatinse de nimeni.

De la Cetățuia un drum șerpuitor apucă îndată printre porumburi dese, cu frunzele adesea strînse și uscate de secetă. Nicăiri nu se vede o locuință, iar la capăt priveliștea Iașilor e închisă de dealuri. Deodată, într-un fund, ocrotitor de vale vezi Mănăstirea Hlincea.

Ceea ce lovește mai mult e negrul zid de împrejmuire, cu totul neatins: și aici domnul ctitor își va fi gătit tainița pentru apărarea sa și a averilor sale. Biserica e mică, cu un singur turn și un pridvor liber; ea a fost dreasă pe vremea lui Ștefăniță Lupu. Nici o inscripție mai veche nu se păstrează, dar pe peretele din dreapta se văd încă trei chipuri, doua poartă căciula din vremea lui Mihai Viteazul, dar și a lui Vasile Lupu, iar cel de-al treilea, îmbrăcat în roșu și cu o pălărie roșie pe cap, are o falsă înfățișare

www.dacoromanica.ro

de cardinal. Această zugrăveală mai nouă așteaptă încă o cercetare amănunțită pentru a spune ce înțelege să reprezinte.

În față cu dealul Cetățuii, Frumoasa se vede adîncită, cu cele patru turnuri de tinichea care sticlesc la soare, clădire cinchită, ciudată, al cării rost nu-l prinzi de la început. Drumul la dînsa merge printre case de sat curățele și se mîntuie înaintea porții turnului înalt pe care e scrisă întrebuințarea de astăzi a clădirii : spital militar pentru boli de ochi.

Bolnavii cu căutătura tulbure sau cu capu-n cîrpe răsar din toate ferestile, alții așteaptă pe bănci prînzul, care se pregătește supt un șopron. Unii dintre dînșii se află în primejdia grozavă a orbirii, dar flăcăii sînt altfel veseli, și sosirea căruței cu pîne neagră, sunetul goarnei de chemare sînt primite cu o mare bucurie.

Biserica se ridică albă, înaltă, clădită într-un stil cu totul neobișnuit la noi. Arhitectul lui Grigore Ghica, din jumătatea dintîi a veacului al XVIII-lea chemat a înlocui vechea biserică de pe la 1590 a lui Balica, a lucrat după norme apusene, și a făcut o zidire religioasă în stilul Renașterii, cu fronton antic, cu coloane, cu ferești înalte și largi, fără desfășurarea de linii a bisericilor răsăritului. Frumoasa impune prin proporțiile ei mari, care întrec pe ale oricării biserici din Țara de sus, dar „frumusețа“ ei stă mai ales în interior, cu atît mai mult, cu cît frontonul disarmonic e rău păstrat, cojit și stricat încă printr-un adaos de lemn roșu și de sticlă. Înăuntru privelișteа e însă în adevăr măreață : turnurile de tinichea, fără zid și croite numai ca *acoperișuri de turnuri,* cresc prin boltirea lor întinderea, liberă de orice piedici, a clădirii luminoase. Qpt stîlpi de marmură vărgată cu roșu împodobesc și sprijină, întinzîndu-se sus, cu capitele de stuc albas-

www.dacoromanica.ro

tru, aurit. Pe pereți se văd sfinți foarte frumoși și chipurile Ghiculeștilor : Grigore-vodă cu fața rotundă barba înfoiată, doamna, fiii, Scarlat și Matei, copii cu privirea blîndă, cu toată cuca greoaie și hangerul înfipt în brîu, apoi, sus, moșii și strămoșii, fanariotizați la reparație, cu bărbi negre și albe, cu aceleași cuce obișnuite numai în veacul al XVIII-lea. Icoana de argint, închinată Maicii Domnului de Ecaterina Ruset, doamna lui Constantin Mavrocordat, scînteie în fața catapitesmei, ale cării aurării par nouă.

Toată această înfățișare nouă și veselă se datorește lui Mihai Sturza, domnul de înaintea anului 1848, care a ridicat pentru tatăl său și frumosul mausoleu de marmură albă de lîngă biserică. Strălucirea Frumoasei, o adevărată mitropolie, n-a ținut însă multă vreme, și astăzi, dacă ea se bucură încă de o îngrijire care nu se dă unora din vecinele sale, poporănii, pompa oficială, o încunjurime vrednică de dînsa lipsesc puternicei biserici din veacul al XVIII-lea, ultim monument pe care un fanariot l-a durat pentru ca să amintească trecerea sa prin țările noastre. În loc de călugări sînt bieții soldați bolnavi, și pustiu de mult e paraclisul lui Grigore-vodă, în care se macină pe încetul jețul domnesc cu săpăturile alese.

Și acum, pe șoseaua prăfuită, supt soarele de amiazi, care face să scînteie locomotiva harnică a unui tren ce înaintează. În dreapta, o frumoasă casă mai veche, de care birjarul nostru leagă numele lui Cuza. Hanul Socolei dă ieftin pîne albă, brînză veche și ouă proaspete, împreună cu bere ieșană de „Zimbru" și vin limpede din podgoriile Cetățuii sau ale Copoului : cărți poștale ilustrate și o *Istorie a lui Ștefan cel Mare* de acel care scrie și aceste rînduri, tăiată, dar necetită, de domnișoara ce a cîștigat-o la

www.dacoromanica.ro

premii, împodob sc masa odăii curate, unde se întinde pînzătura pentru prînz.

Mai departe, casa nouă, cu două rînduri, a unui „şef" politic din vremile noastre.[1] În faţa grădinii întinse, umbroasă ca o pădurice, a lui Rivalet — unde atîtea chefuri s-au dezvoltat fără privitori, pentru trecerea vremii „boierilor" veseli — o sumă de clădiri gălbii, împodobite cu zugrăveli, cu smalţuri, cu lemnării de vile, se perindează pe înălţime în jurul unei biserici rotunde, gîrbovite, fără caracter şi frumuseţă, care pare să dateze cel mult din veacul al XVII-lea, deşi a înălţat-o întîi Sultana, una din fetele lui Lăpuşneanu, tiran evlavios el însuşi. Firma arată că aici e o casă de nebuni, şi un anunţ adaugă că întrarea fără „autorisare specială" e oprită.

Dacă nu ţii seama de această poruncă, te găseşti ca într-un oraşel nou şi mort, ale cărui trotoare se coşcovesc, ale cărui uşi crapă, ale cărui ziduri se vor apleca în curînd. Nebunii nu veniseră încă în această imensă reşedinţă, care a costat, se zice, milionul şi care mai cerea multe mii de lei pentru a fi mobilată. Ei nu vor veni — credeam — încă multă vreme, şi la sosirea lor zidurile se vor nărui poate. Între cele mai strălucite idei ale vremii noastre de megalomanie trufaşă a fost desigur şi aceea de a a închide pe nebuni în nebunia de risipă a acestui palat zădarnic, pe care priceperea şireată a unui antreprenor evreu l-a făcut după chipul şi asemănarea nebunilor de tot felul, a celor fără răspundere şi a acelora asupra cărora ar trebui să apese cea mai grea, mai strivitoare din răspunderi, dacă ar fi o adevărată rînduială în această ţară de oligarhi ai politicei răufăcătoare!

[1] Minunea de grădină a lui Mihai Sturza e sălbătăcită, şi nimeni nu mai caută odihnă şi frumuseţe pe aleile ei astupate de mult (n.a.).

www.dacoromanica.ro

Spre Prut plecă o linie ferată de tot nouă, care unește Dorohoiul cu Iașul, o linie de cantoane frumoase și gări scumpe, care se poate lua la întrecere cu linia, mult mai mică, dintre Pitești și Curtea de Argeș. Ținutul acesta al văii rîului de margene, ținut de blînde înălțimi roditoare, e îmbielșugat în sate mari, cu casele risipite pe costișe. Deodată ochiul cuprinde trei zări, pe care trei dealuri deosebite le înfățișează cu mîndrie drumețului. În pămîntul moale iazuri și-au făcut patul, și rîulețe strîmbe se furișează leneș printre rîpi galbene. O țară de bielșug, cam monotonă pentru privire și care, cu toată frumusețea ei, deșteaptă gînduri triste. Căci sămănăturile de aici sînt ale boierului, recolta acestuia se strecoară prin mînile evreului, și prisosul proprietarului, în cele mai multe cazuri, e un aur fugar care trece granița ca să cumpere petreceri.

Iașul e înainte de toate o biserică, biserica bisericilor pentru trecutul nostru. Nici pe departe nu-i pot sta alături în această privință Bucureștii noinouți, gătiți, printre palatele publice ale cărora se pitesc biete bisericuțe mărunte, cu turnurile mici de lemn și tinichea, umilite de micimea lor urîtă. Singuri Botoșanii, în toată România, se apropie — și încă foarte, foarte mult — în această privință de vechea Capitală a Moldovei.

Sînt români cari n-au fost niciodată la Iași, deși n-ar trebui să fie nici unul, căci cine n-a fost aici nu poate să străbată cu înțelegere foile celor mai frumoase cronici, nu se poate pătrunde după cuviință de spiritul trecutului nostru, care trăiește în acest loc mai viu și mai bogat decît oriunde aiurea, nu poate plînge îndeajuns pierderile de astăzi ale neamului

www.dacoromanica.ro

nostru, acolo unde el în alte timpuri s-a manifestat mai puternic și mai glorios. În conștiința lui națională ar fi o lipsă dacă el n-ar fi văzut orașul care a fost și-și zice încă astăzi, cu mîndrie : „Capitala Moldovei".

Dacă stau să-mi adun, pentru a le povesti, cele ce știu despre dînsul, amintirea mă duce departe-departe și, ca al atîtor altora, sufletul meu însumi e zidit în desfășurarea din ultimele timpuri a Iașilor.

Familia mea fiind, mai ales despre mamă, din Iași, orașul acesta e pentru mine aproape ca și orașul meu de naștere. Sînt călătorii de copil din care nu mi-a rămas nimic decît amintirea unor primblări oarecare, în uliți care nu au nume, nici coloare, deși au trebuit să le aibă odinioară.

Din alte drumuri, mai nouă, mi-a rămas în minte o voluptate de lumină, de lunecare în trăsuri minunate pe străzi largi cu luciul de marmură, pe care oameni cu măturile le apărau de orice profanare îndelungată a gunoaielor. La noi, în Botoșani, ulițile aveau gropi, praf, paie, și noroiul zăcea pînă ce-l usca soarele și-l prefăceau trecătorii în pulbere, la noi felinarele cu gîtul de tinichea încîrligată, cu lampa de sticlă plină de petrol, de „gaz" gălbiu, fumegau numai din loc în loc la răspîntii, unde „fînaragiul" cu mantaua cenușie, ieșită de soare, păzea în „ghereta" de lemn înnegrit ; asfalt era doar pe trotoarele cu care primarul Toderiță Boian înzestrase orașul. Pe cînd aici trotoare și stradă erau deopotrivă de lucii, curate, ca și cum s-ar fi trecut cu peria peste dînsele ; apa curățitoare se prelingea pe marginea de piatră a trotoarelor ; din felinare înalte, lumina cădea splendidă, și altă lumină se revărsa din vitrinele cofetăriilor și magazinelor ales împodobite. La noi, era singură grădina lui Vîrnav, în care am văzut pe Millo jucînd *Baba Hîrca* și celebrități străine, cărora „moșul Manole" li împrumuta

www.dacoromanica.ro

ca dar cinci lei, şi care cîntau cantonete franţuzeşti cu înţelesuri care făceau ca „oamenii mari" să rîdă şi să-şi dea coate. Aici erau „hale de bere", înaintea cărora lumea stătea la mese pe trotoar, erau cofetării vestite, ca Giovanni, care servea înghețată în forme nouă, ca Georges ; erau grădini, în Păcurari şi aiurea, unde se dădea toată vara teatru strălucitor, în româneşte. La noi, jidanii aveau trăsuri de cincizeci de bani cursa, fără arcuri, *briştele* cu perinele umplute cu paie, şi altele de un leu cursa, destul de murdare şi acestea ; la Iaşi, cu un leu şi chiar cu cincizeci de bani aveai trăsura ca oglinda a „scapetului", muscalului, îmbrăcat în mantie de catifea şi aşa de politicos cu muşterii, în graiul lor românesc stricat. La noi se cumpărau toate de la [...] precupeţi, aşa de rîioşi încît îţi trebuia curaj ca să-i chemi numai în curte ; aici olteni vindeau fructe tot atît de ispititoare ca pe crengile de unde fuseseră culese.

Mă întorceam acasă uimit, orbit...

Odată am stat în gazdă la bătrînul Manolachi Drăghici, istoricul, un frate al mamei mamei mele, într-o casă din Păcurari, de unde se vedea în vale gara şi — era în 1877 — trenurile ce se urmau unul după altul, ducînd soldaţi ruşi la moarte. Altă dată am mers la o soră a tatălui meu [1], care stătea în nişte case ce s-au dărîmat de atunci, pe un cîmp de bălării unde arsese curtea domnească, pe locul căreia s-a clădit pe urmă edificiul mare şi fără gust de astăzi : cele două rînduri galbene cu coridoare negre, rău mirositoare. Statuia lui Ştefan cel Mare de Frémiet, în care numai cu greu poţi să descoperi altceva decît un cal model şi un foarte frumos om tînăr purtînd coroană şi barba în furculiţă, statuia aceasta, păzită de două tunuri cucerite, nu se înalţa încă, şi în colţ

[1] Zinca, soţia căpitanului apoi colonelului Ioan Ioanidi (n.a.).

www.dacoromanica.ro

nu se vedea, roşie şi albastră, cu sfinţii ei tare văpsiţi în ocniţele lor de cărămidă, biserica Sfîntului Neculai Domnesc, acoperit atunci cu o greoaie tencuială de nepricepere. Pe locul mitropoliei de astăzi era o veche ruină, cu pereţii crăpaţi, în care trăiau generaţii de buruiene. Pe locul Universităţii de acum stătea Teatrul cel vechi şi pe locul teatrului de azi o urîtă primărie. Dar, încolo, strada Ştefan cel Mare, strada Lăpuşneanu, Copoul, artera longitudinală, Păcurarii şi strada Sf. Spiridon, întîia arteră latitudinală, strada Arcului şi a Goliei, a doua arteră erau mai-mai ca astăzi şi-mi păreau ceea ce mintea omenească a putut născoci mai desăvîrşit.

Altă dată, iarăşi, am locuit la aceeaşi rudă, undeva în jos, spre malul Bahluiului, într-o casă [1] pe care o înecau uneori apele revărsate ale murdarei gîrle cu podurile acoperite de urma grăsimoasă a mînilor ce s-au purtat pe ele. Dar în şesul Bahluiului se întindea mai uşor cele mai măreţe zmeie, şi pentru nevoia unui oraş mare de a fi aşezat pe o apă largă, iute şi curată n-aveam nici o înţelegere.

Pe urmă răsării, într-o nouă vacanţă, aproape în faţă cu grădina Copoului [2]. Atunci am cunoscut mai bine suişul acesta frumos între case boiereşti de mîna întîi — ceea ce Iaşii înfăţişează încă mai liniştit, mai armonios, mai aristocratic. Iar, cînd venii din nou, unchiul meu, ofiţer, mă luă să văd splendorile Copoului. Treceam fermecat prin marea grădină, încunjurată de balustrade de fier, cu larga aleie împodobită de monumentul înălţat pe vremea lui Mihai Sturza protectoratului rusesc, pătrundeam în imensul palat masiv al cazărmii cu patru, cu cinci rînduri, cîte nu se mai văzură pînă atunci în Mol-

[1] A familiei Tacu (n.a.).
[2] Tot la Zinca Ioanidi (n.a.).

www.dacoromanica.ro

dova (căci otelul Traian, titlul de glorie al bătrînului Pastia, nu se clădise încă), treceam pe dinaintea cazărmii jandarmilor călări cari mă uimeau prin statura lor, prin strălucirea chiverelor, fîlfîitul penajelor albe şi marţialitatea mănuşilor albe cu cotor, mă înfundam prin pavilioanele spitalelor, unde compania sanitară, cu crucea pe epolete, făcea exerciţii ciudate cu beţele lungi din care se alcătuiesc targele. Vedeam primblarea înfundîndu-se pe lîngă vii pînă la cîmpii rondului al doilea.

Într-un nou lăcaş, altă dată, zăream Sărăria întinzîndu-se pe înălţime, pe cînd şi mai sus se înălţau în faţă dealuri cu căsuţe de ţară. La capătul stradei era biserica sfîntului Andrei, pe un loc pustiu, cu pămîntul frămîntat, şi despre pivniţa părăsită din mijlocul lui se spuneau poveşti sinistre de oameni ucişi, de oase găsite. Mahalaua era liniştită şi curată, şi casele gospodăreşti se ţineau una de alta. [...] Cînd, vara, frunza era deasă şi umbra bună, cînd straturile încunjurate cu împletituri de vergi înfăţişau toate chipurile şi colorile felurite ale vechii grădinării moldoveneşti, cînd hemeiul şi fasolea roşie căptuşeau ca un covor ţesătura de scînduri a chioşcurilor cochete din care se răspîndea seara un zgomot vesel de farfurii, de pahare ciocnite, de vorbă prietenească şi de rîsete, simţeai tot temeiul sănătos al bunei vieţi de familie de odinioară: dacă simţeau alţii cari gîndeau asupra unor lucruri aşa de înalte, iar eu, la cei cincisprezece ani ai mei, răsuflam lacom acest aer de fericire senină.

Atunci m-am strămutat la şcoala din Iaşi, şi de acum înainte viaţa mea fu mărginită în alt colţ al Iaşilor, care, acela, s-a schimbat mult de atunci. În vîrful suişului ce venea de la gară, strada Arcului, cu hanuri ieftene, internate particulare pentru elevi, pivniţi de vin, crîşme şi căsuţe, printre care se

www.dacoromanica.ro

mişcau trăsurile la tren şi de la tren, stătea încă, aşa cum fusese zidită cu vreo jumătate de veac în urmă, Academia Mihăileană din alte timpuri. Două trupuri de case cu două rînduri, văpsite galben, pe care le lega pe deasupra stradei, *arcul*, cu ferestile lui rotunde. În dreapta era liceul-externat şi cîteva dormitoare şi repetitoare, pe cînd clădirea, mai mare, din stînga era păstrată numai pentru internat. Eu eram intern.

Am fost însă numai un an, în duminecile şi sărbătorile căruia străbătui şi în alte părţi ale marelui oraş, oprindu-mă totdeauna cu o dragoste deosebită în grădina Copoului, care-mi ajunsese cunoscută în toate ungherele şi cotloanele ei — palat de verdeaţă al celor dintîi visuri ale mele. Şi, chiar cînd mi se deschise lumea mai liber în anul următor, cercul rătăcirilor mele visătoare rămase aceleaşi, şi aici e vorba numai de aceste rătăciri şi de descoperirile de lucruri nouă ce aduceau.

Şi din timpurile de student îmi vine în minte vechea „Şcoală normală superioară" din faţa orfelinatului, de unde drumul mergea în sus la biserica lui Vasile Lupu, Golia, al cării turn înalt şi greoi stătea încă întreg în picioare, înaintea curţii întunecoase unde nebunii rîdeau cu hohot sau plîngeau amar de bucurii şi năcazuri care n-aveau fiinţă decît pentru dînşii. Mergea la biserica sturdzească a Bărboiului, cu arhitectura neobişnuit de complicată şi dibaci întreţesută după norme apusene, la micul Sfîntul Sava a lui Petru Şchiopul din al XVI-lea veac, la cartierul lipovenesc, curat ca un pahar [...]. Dar drumul nostru cel mai obişnuit mergea în sus, pe lîngă Piatra Primăriei, în colţul căreia Miron Costinul lui Hegel stătea pe gînduri în şuba lui de bronz, pe lîngă clădirea oblonită şi lăcătuită a maicilor franceze, care întindea pe trei străzi zidurile-i moarte,

www.dacoromanica.ro

şi, apucînd în dreapta, peste strada Sfîntului Spiridon cu imensu-i spital şi turnul cel mare, rotunzit, al ceasornicului ţintea la Universitate. Clădirea fusese curtea, palatul domnilor moldoveni de la începutul veacului al XIX-lea şi îndreptăţea această menire prin frumuseţea gravă a faţadei străbătute de ferești mari, prin lărgirea aulei şi puterea zidului ce o încunjura ; armele Moldovei stăteau încă, săpate pe o placă de marmură, deasupra porţii de întrare.[1] Pe drumurile înguste şi foarte murdare din dreapta şi din stînga te ridicai spre Sf. Atanasie, spre biserica Vulpii, spre Sărărie şi spre cartierele boiereşti înalte.

Întorcîndu-mă de la ţară, din jos, unde-mi petreceam vacanţele pornind la vii sau cutreierînd împrejurimile, am ajuns însă a cunoaşte o altă frumuseţă, pe carę Iaşul n-o mai împarte cu nici un alt oraş din ţară. Pe dealurile de la miazăzi şi apus păzesc, pustnici ai trecutului, feriţi de orice spurcare păgînă, mănăstirea lui Petru Şchiopul, Galata, al cării turn domină aşa de măreţ valea, mănăstirea lui Duca-vodă, Cetăţuia, şi a lui Grigore Ghica întîiul, Frumoasa, mănăstirea Socolei, pe drumul Tîrgușorului sau al Nicolinei, cu albele, înfloritele, voioasele căsuţe de sat mare, pe cît mai departe înaintează Bîrnova şi mănăstirea lui Aron Vodă. Cetăţuia, încunjurată de vii, era singură pustie, şi, într-o seară, urcîndu-ne pe coasta rotunzită a muncelului furăm înspăimîntaţi de suspinul huhurezului supt bolţile pivniţilor părăsite, pînă ce păzitorul veni cu lumina lui tremurătoare în noapte ca să ni deslușească urmarea şi legătura încăperilor

[1] Acum e încunjurată de imense ziduri urîte, care o înăbuşă azi şi mîne o vor absorbi ori o vor distruge. Răul gust al timpurilor noastre alcătuieşte astfel un palat nou al Facultăţii de medicină (1916) (n.a.).

www.dacoromanica.ro

cu zidurile năruite.[1] La Galata sînt soldați și la Socola nebuni. Celelalte mănăstiri nu mai au astăzi nici un rost, dar mila lui Dumnezeu s-a îndurat de ele, și ele vor rămînea clădiri românești, creștine pînă la sfîrșit.

Cunoșteam acum tot Iașul, în lung și în lat: de la Copou pînă la Galata, de la cel mai îndepărtat colț lipovenesc al Păcurarilor pînă în valea de supt Sărărie. Dar eu și tovarășii mei de învățătură n-aveam, cu toate examenele trecute și diplomele cîștigate, o ideie îndestulătoare despre întinsul și frumosul oraș. În biserici, în mănăstiri nu vedeam decît exemplare nouă, mai mari sau mai mici, ale tipului de biserică sau mănăstire; în tătărășanul cu sprincenele stufoase supt căciula țuguiată, cu coșul pieptului larg și umerii puternici, cu ținuta dreaptă și mersul apăsat, în funcționarul bleg cu vorba moale, gata la cheltuieli, la împrumuturi, la petreceri, în evreul vechi, cu laibărul soios și perciunii tremurînd, ca și în noul evreu, cu burta stăpînitoare și fața înflorită, vedeam numai locuitori ai Iașului, dintre cari unii vorbeau mai bine și alții mai rău românește, unii erau mai simpatici și alții mai răspingători. Puțin lipsea să credem că în orice parte a țării, în orice parte a străinătății trebuie să fie cam tot așa, cu același fel de podoabe și cu aceleași fatalități. Noțiunea relativității, a comparației, a dezvoltării ni lipsea.

Dar pornii într-o zi de april înflorit, cînd frumusețea Iașului era mai fragedă și mai parfumată, și lipsii ani de zile. Cu cît mă întorceam mai tîrziu și mai rar, din alte orașe ale țării, din alte țări ale lumii, cu cît puterea de a iubi a sufletului meu se restrîngea, întărindu-se, în aceeași măsură, asupra

[1] Acum e o mănăstire, puțin prefăcută în țuguiele de tinichea ale turnurilor. S-a reparat sala cu arcaturi gotice și s-au pus călugări plugari într-o nouă casă de locuit (1916) (n.a.).

www.dacoromanica.ro

patriei şi neamului meu, cu atîta vechile sentimente de curiozitate neînţelegătoare se schimbau, făcînd loc unei adînci evlavii, unei nemărginite compătimiri, unei neînvinse groaze.

Şi totuşi oraşul nu rămînea în urmă faţă de mişcarea civilizaţiei româneşti: mulţămită statului, adecă partidelor, cu necesităţile lor electorale, mulţămită dragostei ieşenilor pentru „Capitala" lor şi împrumuturilor comunale, Iaşul căpăta podoabe nouă, binefaceri nouă ale progresului. Restauratorii monumentelor istorice veniră şi aici: Trei-Ierarhii, delicata biserică de piatră sculptată a lui Vasile Lupu, atît de *străină* prin turnurile ei colţurate, se îmbracă iarăşi cu podoaba ei de aur, pierzînd, ce e dreptul, un turn al porţii, destul de legat cu istoria Moldovei ca să se învrednicească de cruţare. Sfîntul Neculai al lui Ştefan cel Mare îşi dobîndi iarăşi zidul de cărămizi colorate, vechea zugrăveală de sfinţi, brîiele de smalt. Văzusem şi eu cortegiul regal trecînd pe supt arcul lui Mihai Sturza, spre noua, grandioasa mitropolie, care se sfinţi în fiinţa suveranului. Pe locul vechi primării se clădi un teatru cochet, cu cheltuieli mari şi după ultimele cereri ale tehnicei moderne. Pretutindeni şcoli apărură: un nou liceu de cărămidă pestriţă, pe locul Internatului unde-mi fusese întemniţat neastîmpărul, un liceu—model, şcoli normale, o splendidă universitate, cu picturi şi lucrări de stuc aurit în aula în care vorbi regina, în biblioteca plină de manuscripte şi cărţi rare; un institut anatomic înzestrat cu toate cele de nevoie pentru cultivarea ştiinţii. Se deschise o linie de tramvai electric, cu vagoanele greoaie, prin străzi largi şi prin străzi înguste. Se puseră globuri electrice în vîrful unor pîrghii mai mult sau mai puţin frumoase. Se cheltuiră milioane pentru a se vedea cum *nu* se aduce

www.dacoromanica.ro

apa într-un oraş însetat, plin de molime şi care pute. Se deschise un bulevard spre gară, se făcu o piaţă centrală.

Dar sentimentele care se impuneau faţă de Iaşi rămîneau aceleaşi pentru cine aducea experienţă şi durere de inimă, evlavie pentru trecut, milă şi groază pentru vremile nouă, tot mai multă milă şi groază...

Căci acum vedeam de unde pornise oraşul şi unde ajunsese, spre ce decădere se cobora tot mai răpede, fără să-l poată opri vreo putere pe lume.

Întîi fusese, aici, între dealuri, un sat, satul lui Iaş sau al Iaşului, aşezat la un loc păzit şi în calea negustorilor care treceau între nord şi sud prin văile rîurilor moldovene. Pentru folosul, ajutorul şi odihna lor se aşezară tot mai mulţi meşteri, hangii şi cărăuşi, şi mărfuri fură oprite aici în bolte pentru nevoile ţăranilor din vecinătate; vinuri se păstrară în pivniţi pentru drumeţi şi oaspeţii săteni ai duminecilor şi serbătorilor. Şi iată că, în vînătorile, primblările şi războaiele lui, vodă, împărţitorul de dreptate şi păstrătorul păcii, se odihneşte şi-şi află sălaş în Iaşul îmbogăţit prin negoţ. Biserici mari se înalţă: în colţul despre Bahlui, frumoasa bisericuţă a Sfîntului Neculai Domnesc, sora lăcaşurilor de închinare din Botoşani şi Dorohoi, pomeneşte o biruinţă a lui Ştefan cel Mare; în preajma ei e casa care aşteaptă pe eroicul voievod. Peste vreo trei şferturi de veac, după ce Sucèava suferă împresurarea-i îndelungată de către duşmanii lui Despot-vodă, Alexandru Lăpuşneanul care se întoarce iarăşi ca domn, se deprinde a sta mai adeseori la Iaşi, unde-i poate şi veni mai lesne ajutorul epitropilor lui, turcii de peste Prut. Este acum aici un scaun statornic al domniei, şi Movileştii, iubitori ai vechii

www.dacoromanica.ro

Suceve, nu vor putea întoarce vremile înapoi. În locul curților de lemn, caselor de lemn și lîngă micile clădiri bisericești ale trecutului, un Radul cel Mare, domn cu apucături de împărat, un Vasile Lupu vor încerca să strămute în Iași ceva din frumusețea trainică a orașului sultanilor, după care, în toate, ei își caută îndreptarea. Răsar Bîrnova, Bărboiul, Trei Ierarhii, Golia și atîtea clădiri de evlavie ale boierilor ce se iau pe urmele stăpînitorilor.

Fanarioții găsesc un oraș de piatră și întind în el poduri — străzile pavate ale timpului — pun străji și felinare, întemeiază grădini ; la Frumoasa, la Copou, *rădiuri* de primblare și chioșcuri de odihnă și priveliște ; ei aduc apă prin suiulgiii gospod și o revarsă prin fîntîni care cheamă binecuvîntările săracilor. Modele apusene pătrund : calește de Viena trec cu arnăutul în coadă și țiganul în livrea cu brandeburguri pe capră ; muzici nemțești cîntă în odăile îmbrăcate ca în „Evropa", în care perechi cu rochii de Paris, pieptănături moderne și fracuri se învîrt în danțuri nouă la lumina făcliilor de ceară. Domnișoarele merg la pension, feciorii de boier călătoresc în străinătate ; pianele răsună în saloane și averile se pierd la faro ; străinii ambulanți sau fețe boierești chiar dau cele dîntîi reprezintații de teatru, de operă. Mai trece puțin timp și, în saloanele unei fine și nobile doamne, vrednică de a conduce gustul în orice țara luminată, poeți ca Alecsandri cetesc versuri în care se cristalizează gîndul, simțirea tuturora, și reviste literare, ziare de propagandă culturala și națională împodobesc masa oricărui moldovean cu inima românească și iubitor de propășire. Această societate alege pe vodă Cuza domn al Moldovei pentru ca să facă Unirea, închinînd capitala Moldovei înaintea capitalei țării Românești.

www.dacoromanica.ro

Atunci, prin 1860, erau la Iaşi boieri luxoşi şi strălucitori în vorbele, faptele şi purtările lor, erau mahalagii plini de viaţă încă şi cu oarecare avere — şi erau evrei, tot mai mulţi evrei noi, pe lîngă cei vechi. Dar viaţa politică a României unite scoase din cuibul lor strămoşesc pe boierii Moldovei, setea de plăcerile apusului înstrăină pe atîţia dintre dînşii; alţii se aşezară pe mult timp din an la moşiile lor, supuse unei culturi mult mai întinse şi mai grele de supravegheat. Din fiii de mahalagii trecuţi prin şcoli se făcură funcţionari pentru toate colţurile ţării. Rămaseră numai funcţionarii locali şi evreii, pe lîngă rămăşiţe fără putere ale trecutului.

Dar drumurile nouă trecură pe aiurea, şi cursul cel mare al bogăţiilor apucă în lung valea Siretiului.

Însă conştiinţa mîndră a trecutului cerea ca vechiul oraş, bogat în amintiri şi monumente, să fie scăpat. Se clădiră atunci şcoli, multe şi feluritc şcoli. Ele aduseră cîţiva funcţionari şi un număr de şcolari, mai mult săraci, pe urma lor. Dar o mişcare de cultură nu prinde decît unde e şi altă viaţă decît a şcolilor. Aceastălaltă viaţă lipsea în Iaşi. Şi, pe cînd împrumuturi împovărătoare dădeau capitalei sărăcite a Moldovei pieţi meschine — ca piaţa Traian, odată strîmbă, colţuroasă pe care o domină astăzi mîndrul bronz al lui Cuza-vodă — bulevarde — ca acel de la Copou la gară, unde nu se clădeşte nimic (ca pretutindeni) — ultima raţiune de a fi a Iaşului românesc se stingea cu încetul.

O înmulţire a populaţiei nu mai e de aşteptat [...] Iaşul scăzut cu putere de viaţă va trebui atunci curăţat de ramurile-i sărace, mărginit într-un cerc mai restrîns. Dar într-acest cerc, cuprinzînd şcolile şi cele mai multe dintre monumente, va trebui să

www.dacoromanica.ro

se întemeieze ordine şi curăţenie desăvîrşită, ca într-o Upsală, o Ravenă a României. Căci, dacă nu ne-am arăta în stare a ne păzi cenuşa morţilor cari dorm în acele biserici, a încunjura cu linişte şi sănătate institutele noastre de cultură întemeiate în umbra lor plină de şoapte sfătuitoare, am fi cu adevărat vrednici de osînda lumii civilizate.

7. *BISERICUŢA DE LA COPOU*

Iaşul [...] prăvăliilor mici şi mari se mîntuie prin larga alee frumoasă de case boiereşti mari, senine, înflorite de grădini, încunjurate de copaci vechi; numai ici şi colo rugina străină prinde: în acel minunat palat cu două rînduri, dincolo de ferestile căruia ai crede că se înşiră pe pereţi chipurile boierilor bărboşi din mai multe generaţii, încununaţi cu işlice vechi cuvioase şi cu pretenţioase işlice nouă, stă una din „lipitorile satului" cele mai groase, un şef de trust, vă rog (salutaţi!). Apoi grădina de la Copou, unde erau odată chioşcurile beizadelelor fanariote, unde, ca tînăr boier bogat, Mihai Sturdza şi el îşi avea un *buen retiro* de verdeaţă, îşi înfundă cărările printre arborii bătrîni de cari vechiul Iaşi, frumos şi liniştit, simţea atîta nevoie. Mai departe, după cazarma uriaşă, în stil babilonic, încep desişurile de copaci în care sună, dimineaţa, trîmbiţele soldaţilor cari fac exerciţii în poiene, ori scîrţie pe cîmp trăsura cuiva ieşit la primblarea răcoroasă a celor dintîi ceasuri ale zilei. În dreapta, în stînga fug cărări către vile care se zic, fără trufie, cu buna vorbă veche, *vii* — viile Copoului.

www.dacoromanica.ro

Odată era pe aici o întreagă gospodărie de vară, cu cei ai casei toți, cu mulți oaspeți, cu cîntece și vioare de lăutari. Astăzi viile sînt în cea mai mare parte părăsite. Pînă și poeții cari petrecuseră aproape viața lor întreagă în ele, s-au strămutat în mijlocul orașului zgomotos. Murind, bătrînii au dus și felul lor de trai cu dînșii. Atîtea dintre vii sînt filoxerate, cele mai multe case sînt părăsite. Arendașii evrei, după ce le-au ruinat, nu mai vreau să le ție mai departe. În schimb, unii evrei bogați din Iași simt nevoia de a trăi lunile calde în această minunată răcoare, și ți se arată astfel vila Neuschotz la Copou, precum în oraș ți se numește palatul Juster. Cutare politician îngroșat și îngrășat își are și el castelul feudal, urît ca și caracterul, scopul și faptele sale, în această lume a idilei curate, cu tăpșane înflorite și îmbielșugate ramuri de nuci măreți, de cireși, vișini, zarzări supțiratecî, de pruni cu scoarța zgrunțuroasă.

Pentru satul din vremuri, pentru boierii săteni de mai tîrziu, dar și mai mult pentru rugăciunile unor călugări de mult așezați în această parte a „codrului Iașilor" se clădise Mănăstirea Sfîntul Atanasie. La început, de lemn, fără îndoială. Schit de scînduri, încunjurat de căsuțele țărănești ale umililor monahi. Apoi vine Vasile Lupu, domnul cel larg în daruri, și o biserică de piatră se înalță pe această modîlcă de pămînt gras între atîtea prăvălișuri de dealuri acoperite cu vii. Un patriarh din răsăritul grecesc slujește în strălucitoare odăjdii la sfințirea acestui metoh al bogatelor „Treisfetite", mănăstirea aceluiași Vasile în chiar scaunul său de domnie. Nu arareori și curtea se va fi abătut pe aice, căci voiosul roșcovan Vasile nu era dintre aceia cari desprețuiesc plăcerile de multe feluri ale viilor.

www.dacoromanica.ro

Peste cîțiva ani însă de la întemeierea cea nouă, cineva trebuie să fi prădat pe aice. Cazacii lui Hmilnițchi, cari peteau, jăfuind, o fată de domn pentru un fiu de hatman? Tatarii? Răsculații împotriva domniei? Cronica nu spune. Vorba e că la începutul unui veac nou mănăstirea din vii era dărîmată. Soțul fiicei lui Constantin Brîncoveanu, marele ctitor muntean, și acest ginere însuși fiu de evlavios domn grec și de ușuratecă, dar evlavioasă jupîneasă românca, Constantin-vodă Duca, o drege. El pune lîngă piatra slavonă a lui Vasile — acum ascunsă de un urît pridvor, acoperit cu tablă roșie — piatra lui grecească de marmură albă, cu stema țării și încolăciri de linii și flori frumoase. Încă un veac, „fanarioții" domnesc, voievozi cari cheltuiesc aiurea prea mult ca să poată ridica aice biserici. Mănăstioara cade iarăși în părăsire. La 1800 e chiar pustie cu totul. Și iată că se află un egumen gospodar la Trei Ierarhi, și acest grec cu simțul datoriei și răspunderii sale face din nou, într-un stil oarecare, biserica; pe o lespede aspră se cîntă, în versuri străine, foarte lăudăroase, această ispravă. Cît despre călugări, împrăștiați de mult acuma, ei nu se întoarseră niciodată.

Ca biserică de sat trăi de acum înainte ctitoria lui Vasile-vodă și a tînărului Duculeț. Se dărăpănă pe încetul, ca toate tovarășele ei, în viforurile de iarnă, care umpleau de zăpezi groase văile, în lungile ploi de primăvară sau de toamnă, care hrăneau buruienile multe, în dogoarea de vară, care crapă tencuielile. O văd cum era în anii copilăriei mele, cînd într-o vie de jos aflasem și eu adăpost pe cîteva săptămîni. Stăpînul casei era un bătrîn roșcovan, cu barba lungă albă, subțire și creață, cu șuvițe de păr ce fîlfîiau, cu limba împiedicată și picioarele în-

www.dacoromanica.ro

țepenite ; altfel, bucuros de vorbă și de cetit, harnic la închinat și cu credință în bunătatea lumii, care oglindește bunătatea lui Dumnezeu, răsplătitorul cel drept. Aici, la via cu coperișul roșu, a murit „moșu' Manolachi" Drăghici, într-o dimineață cînd un înger de iertare și milă i-a învinețit unghiile și i-a închis ochii. Și-a fost dus pe deal între prapuri la biserica de sus, unde am căutat îndelung, între cruci hîite și grilajuri mîncate de rugină, un semn care să pomenească locul de zăcare al acestui boier de ispravă, care, măcar cu condeiul, în vremurile de peire ale clasei sale, jertfită pentru o Românie nouă, ce nu s-a ivit încă — a lucrat și a luptat.

Odihnă bună, bătrîne înaintașule în ale seminției și în ale scrisului, odihnă bună supt brazda înflorită necontenit cu flori nouă ! Viața ta ar face cinste oricui, și cine oare n-ar dori o moarte ca a ta, dacă, numai, în ceruri ar fi cine să aibă grijă acestor nimicuri omenești ?...

8. *MĂNĂSTIREA LUI ARON-VODĂ*

Tătărașii Iașului, vechea mahala, vechiul sat adaus, unde, pe vremuri, stăteau „tatarii cei mici", țiganii domniei, aduși pe atunci, tot ca robi, de tatarii cei mari, viteji, erunți și mulți, sînt acuma, la capătul peșterilor infecte din Tîrgul Cucului, o icoană adevărată a celei mai vechi și mai bune vieți românești. E o mare demnitate senină, o înduioșătoare cochetărie săracă. în acele case albe, cu cerdac și stîlpi și mare coperiș ascuțit de șindilă, care

www.dacoromanica.ro

răsar din grădiniţile cu bujori, cu nemţişori, cu lemnul Domnului şi garoafe, din livezile cu deşii pomi roditori, de multă vreme sădiţi în acest pământ bun, hrănit de moartea miilor de buruiene îmbielşugate. [...]

Cînd s-a perindat ultimul cerdac liniştit, bun pentru sfaturile de seară înaintea „cafelutei" aromite, cînd s-a închis ultima livadă împrejmuită de gardul de lemn, eşti în lumea de dealuri moi, cu malurile de lut supt deasa îmbrăcăminte de iarbă scurtă, tare, în lumea văilor afunde, prin care se mai tîrăsc rămăşiţe de ploi în dîri noroioase. Ba vezi şi o coadă de iaz care n-a secat încă, şi în apele destul de tulburi ale căruia îşi fac de lucru zburdînd copii neastîmpăraţi cari au scăpat la scăldat din casele vecine.

Aici e şi imaşul comunei Iaşului, partea care n-a încăput în mîinile evreilor arendaşi pentru a înălţa pe dînsa alte lanuri de negoţ. Vitele mărunte şi slabe trec încetinel peste marea întindere verde, din care nu se desface nimic decît doar crucea de pomenire a cutărui preot prins de furtună pe muchea dealului şi trăsnit pe loc — pedeapsă groaznică pentru fapte necunoscute. Numai departe se văd clădiri pentru adusul apelor, lucrări de inginerie ale oraşului.

Pe dealul din faţă, acelaşi povîrniş de lut moale, săpat de gropile chiţcanilor, care aleargă, mari ca nişte căţeluşi, pentru a intra în pămînt la cea mai mică ameninţare; acelaşi înveliş de scurtă iarbă tare, care trăieşte şi în cea mai mare arsură a secetei şi e aşa de bună pentru oile flămînde, care o pipăie prin praful des al verii şi se hrănesc din ea, precum ştiu s-o afle şi s-o întrebuinţeze şi supt brumele dese de toamnă, supt albele zăpezi ale iernii dobrogene. N-ai crede că un sat se ascunde dincolo de muche, dar două turnuri, care răsar de la o vreme, îţi spun că este o biserică.

www.dacoromanica.ro

Satul e un număr de colibe fără preţ, apărate aprig de cîni foarte răi. Din curţi ies ţărani în vechi port orăşenesc, cu scurteici sure şi pantaloni albaştri înfoiaţi, cu pălării mici pe capetele tunse. Comuna lor se zice Aroneanu, pentru că ei sînt aroneni, şi de aceea sînt aroneni fiindcă se coboară din „vecinii" sau din ţăranii mănăstirii lui Aron-vodă.

Turnul acela, cu vîrful tocit de un coperemînt nou, e de acolo, de la ctitoria vechiului domn cumplit, tovarăş şi prieten al lui Mihai Viteazul, cu care nu semăna altfel. Zidurile puternice, care încunjurau de departe lăcaşul de rugă, s-au dărîmat pe încetul şi, în timpul din urmă, au dat cărămizi pentru casele mai bune ale gospodarilor din sat. Unde era marele turn de la poartă, e acuma numai o adîncitură în pămînt; clopotele sînt prinse de o înseilătură de lemn. Şi casele egumenilor, pe care cel de la 1782, Dometian, le-a dres aşa de bine, dînd, îndeobşte, o viaţă nouă mănăstirii, n-au lăsat nici o rămăşiţă. Singură biserica se vede fără altă schimbare decît tencuirea mai tîrzie, care se cojeşte şi cade astăzi, decît coperişul ieftin şi pripit, decît închiderea prin cărămizi din dărîmături a locului gol între stîlpii pridvorului [1].

Aron a vrut să facă o clădire care să nu semene cu celelalte, cu cea mai nouă ctitorie domnească, Galata lui Petru Şchiopul, dincolo de cealaltă margine sau „ţarină" a Iaşului. A păstrat, firește, planul simplu, armonios şi practic al bisericilor lui Ştefan cel Mare — crucea de zidărie, purtînd deasupra naosului un singur turn suptiratec. Dar a pus un prid-

[1] Reparîndu-se biserica de Comisiunea Monumentelor Istorice, preotul a impus să i se închidă pridvorul „ca să nu răcească". O vizită recentă mi-a arătat ce sărăcăcioasă slujbă e cea de astăzi (1939) (n.a.).

www.dacoromanica.ro

vor pe stîlpi, ca acelea obișnuite dincolo de Milcov, înaintea clădirii. Însă, mai ales în împodobire, meșterii lui Aron-vodă au înnoit foarte mult față de trecut, dînd o altă îndrumare, originală și curioasă, care n-a fost urmată. Puțin supt coperiș aleargă mai multe dungi scoase în afară; după dînsele, mai în jos, vin firide, și ferestile sînt de aceeași măsură și în același rînd cu dînsele. Iar jos, deasupra pămîntului, alte firide, mai înguste, cam aplecate, fac un ultim brîu zidului.

Pentru a da frumuseță și varietate registrelor arhitectonice alcătuite astfel, cărămizi smălțuite verde sînt amestecate, de sus pînă jos, printre celelalte. În cel dintîi brîu, ele sînt ca niște frunze de stejar. Apoi discuri și steluțe se amestecă, în longitudine și latitudine, după deosebite norme. Și astăzi, căzînd varul, cele mai multe se văd înflorind pereții largi. De alminterea, cine vrea, poate să-și ia dintr-însele după dorință...

Afară de ziduri și de ce poartă ele, biserica lui Aron-vodă nu mai are însă nimic. Lipsește pisania, căzută cine știe cînd sau ascunsă supt straturi de reparație. Nici o icoană, nici un lucru de metal, nici o odajdie veche. Pereții sînt albi, și nu poți ghici o zugrăveală supt dînșii.

Egumenul Dometian găsise biserica pustie și neîncuiată măcar, acum o sută de ani. Rînduri scrise de el pe cărți de slujbă nouă spun cît s-a trudit pentru a o aduce în stare bună și a-i răscumpăra moșiile. Pe vremea lui, a izbutit, măcar în parte.

Dar ce ne facem astăzi, cînd n-avem măcar pe greci la îndemînă ? Ce ne facem ?

Ruina amenințătoare răspunde [1].

[1] A oprit-o, cum am spus, Comisiunea Monumentelor Istorice (n.a.).

www.dacoromanica.ro

La Bîrnova ieşanul se duce cu trenul, care-l strămută în vreo douăzeci de minute la locul de odihnă al bunului Istrate-vodă Dabija. El caută acolo numai aerul tare al dealurilor, frumuseţa pădurilor şi izvorul de bună apă rece din deal. Pe la biserici nici nu prea dă. Şi este o zi anume cînd lumea din Iaşi se grămădeşte aici, ziua „Izvorului", în aromita lună a lui mai, cînd vin lăutari, cînd se revarsă vinul, cînd unele societăţi cu scopuri gimnastice şi politice organizează oarecare petreceri.

Dar bătrînul nostru birjar lipovean apucă altă cale, care, dacă nu e mai lesnicioasă, cum nădăjduise, e mai scurtă, cum ştie el bine. Abia a străbătut aleia [...] cu caldarîmul zguduitor, abia a trecut printre cele cîteva case curate ale mahalalei româneşti din capăt, abia ne-a scos înaintea crucii lui Ferenţ, care stă singuratecă între nişte ostreţe nevăpsite, pe modîlca de lut ce se roade, abia ne-a făcut să vedem dealul încununat cu subţirea clădire severă a Galatei, şi iată-l că se înfundă în vii. De aici înainte mergem numai pe o cărăruşă zgrunţuroasă între gardurile de vergi care cuprind porţi simple, închise. Nu e altă viaţă decît furia cînilor suri cu ochi sălbateci, cari se răpăd să muşte roţile, sau a umbrelor femeieşti ce se năzar în preajma bunelor case bătrîne. Aproape nicăieri nu sînt „boierii", cari dau şi în partea aceasta a Cetăţuii viile lor în arendă. [...] Doi dintre aceştia şi-au zugrăvit chiar numele pe una din cinstitele porţi moldoveneşti, şi eşti înştiinţat astfel că dumnealor sînt domnii în casa albă cu înaltul coperiş de stuh.

— Aici, spune moşneagul cu faţa încreţită şi goală, ca un măr murat — şi arată o căsuţă mai mare, unde

www.dacoromanica.ro

şi acum se vede o îngrijire mai bună şi se simte ochiul stăpînului creştin — aici a stat părintele Mirăuţă. A făcut nuntă mare — am fost şi eu — şi, pe urmă, după nunta cea mare a fiică-sa, a murit şi, iarăşi — am fost şi eu.

Părintele Mirăuţă a dres cîte ceva din mănăstirea lui Dabija-vodă, unde a fost gospodăros şi iubitor paroh. Mormintele alor săi se văd cochete, vesele parcă, în grădina de flori şi în năvălirea de buruieni care le încunjură prietenește.

Abia am trecut de frumoasa casă singuratecă şi vedem în vale, răsărind din copacii înalţi şi vechi, turnurile, îmbrăcate cu o urîtă tablă roşie, ale Bîrnovei. Un mare turn la intrare, două altele deasupra clădirii. Încunjurăm casa cu zid de piatră bătrînă, pe care vremea, înnegrindu-l, nu l-a jefuit prea mult, şi, în sfîrşit, ni facem întrarea prin adîncimea răsunătoare a turnului aceluia, bun pentru o cetate puternică, chemată a înfrunta mulţi duşmani. Măreaţă turlă de luptă, înaintea căreia deseori se vor fi dat înapoi lighioanele prădalnice din ţară şi de peste hotar!

Biserica e una din cele mai impunătoare pe care le avem şi biruie pe cele mai mari din clădirile de rugăciune ale principatului muntean. E zidită din piatră tare, ce se află prin împrejurimi, e foarte înaltă, şi zidurile ei au cea mai mare grosime ce am văzut.

E însă în acelaşi timp, şi o zidire de artă, care-şi află locul în dezvoltarea de mai multe veacuri a arhitecturii noastre religioase. A fost începută de viteazul şi hotărîtul vodă Miron Barnovski, o rudă a Movileştilor, care a murit moarte de mucenic la Constantinopol, unde a fost chemat pentru domnie şi a întîlnit, în locul alaiului de numire, securea gealatului. Pe atunci, la începutul veacului al XVII-

www.dacoromanica.ro

lea, tradițiile mai nouă, meșteșug de clădire mai scump și mai împodobit, nu erau încă bine statornicite. E vremea cînd în părțile de sus abia s-a înălțat ctitoria Movileștilor și Dragomirna mitropolitului caligraf și artist, Anastasie Crimca. Pe urma lor se ia Bîrnova, păstrînd însă mai mult decît ele pecetea arhitecturii gotice din epoca simplă a lui Ștefan cel Mare, din cea, împodobită, a fiului său, Petru Rareș.

De eroică și simplă modă veche sînt fereștile de pe laturi, cu cadrul de linii drepte ce se taie în colțuri. Tot de atunci e și cea de-a doua ușă, împrejmuită în același chip, și chiar cea dintîi, cu arcurile ogivale înalte, care se frîng la vîrfuri, și cu ușoare scrijelături la obîrșia lor. Datinele din zilele lui Petru-vodă sînt amintite prin fereastra, de un gotic înflorit, a pridvorului, care se deschide între alte două, asemenea cu dînsa, care au fost închise, răpindu-se, de dragul căldurii, o mare parte din lumina ce era prevăzută la început.

Dar sus se desfășoară două rînduri de ocnițe mărunte, care trebuie să fi cuprins în ele chipuri de sfinți acum nimicite sau muruite cu var. Ciubucul încolăcit, o înnoire de căpetenie a veacului acestuia, nu desparte, ca mai tîrziu, două rînduri de ocnițe, cea care începe supt acoperiș și cea care se prelungește pînă la fața pămîntului, ci aleargă tocmai sus supt firidele mărunte, menite numai să adăpostească iconanele. Îl întîlnești, de altminterea, și înăuntru, ca și în clădirile bucovinene din același timp, tivind muchiile ascuțite ale bolților. E însă crîmpoțit, văpsit pe deasupra cu boia cenușie, despoiat în mare parte de rostul său.

În dreapta pronaosului sînt două pietre de mormînt. La pămînt chiar se întinde una cu slovele grecești scoase în relief foarte tare, împodobite, între-

www.dacoromanica.ro

țesute. Limba e ca și săpătura; ciudată și pretențioasă. În metru eroic, ca al anticilor poeți elini, se cîntă scurta viață de cincisprezece ani a domniței Maria, singurul copil al lui Dabija, care a fost soția trecătoare a lui Iordachi Roset, menit să fie în această țară, de care era străin ca sînge și ca rosturi, bogatul bogaților și puternicul puternicilor. Pe părete e prinsă acum — pare că, astfel, tatăl privește spre locul unde doarme fiica iubită — piatra lui Dabija-vodă însuși. Marmură albă, slove înalte, mărețe, după datină. Doamna Dafina sau Ecaterina e aceea care a cheltuit pentru această „împodobire" a mormîntului soțului ei bătrîn, răposat, printr-o deosebită favoare a norocului, în scaunul de domnie, care de mult timp nu mai primea decît oaspeți trecători.

Ea și cu Istrate-vodă au fost și ctitorii cei noi ai bisericii, care rămăsese neisprăvită la moartea silnică, în depărtata capitală turcească, a celui dintîi ziditor. Au găsit zidurile înălțate, acoperite, dar, pe lîngă ce vor fi dres la dînsele, soții- dabijești au adaus zugrăveala și toată zestrea de odăjdii și odoare. De la ei vine o cruce frumoasă, și de la boierii care-i încunjurau, bogatul aier țesut cu fir alb și galben cu mătasă albastră și albă, care poartă însemnat numele unei Maria Ușeroaia. Celelalte lucruri s-au risipit în vîrtejul tulburărilor.

Din zidurile vechi, afară de această biserică, așa de bine păstrată, a rămas o pivniță pardosită cu îngrijire și cea mai mare parte din chilii, care-și arată vechimea prin cadrul lor de piatră săpată în linii drepte. Unele încăperi din aripa dreaptă rămîn părăsite și ruinate. Corpul din mijloc și aripa stîngă sînt locuite de paroh, și în odăile mici cu pereții groși e așezată astăzi o bună gospodărie de țară, cu lăvi-

www.dacoromanica.ro

cere, cu gogoşi de mătasă, cu portrete de familie. Un uriaş tei bătrîn stăpîneşte pînă departe.

Odată Bîrnova era chiar în pădure. Şi astăzi, de abia ai ieşit din gară ori din satul mic şi sărăcăcios, şi te afli în codrul des de înalţi copaci supţirateci, care acopere toate povîrnişurile de lut şi încununa vîrful dealurilor. Eforia spitalelor îl păstrează. Poiene largi se deschid într-însul, îmbălsămate de mirosul uşor al lumînărelelor înflorite, care-şi ridică făcliile galbene, brobonate, bogate şi şubrede, pe care le îndrăgesc albinele. În acest sfîrşit de iunie, floarea lor luminoasă stăpîneşte peste toate celelalte.

Alteori poiana arată urme de sate care au perit. Copacii sînt pruni cu coaja aspră şi alţi pomi sălbătăciţi. Pietrele de mormînt pe care se mai pot ceti inscripţii, de pe la începutul veacului trecut, se ivesc din mătăsoasa iarbă prin care se îndeasă florile, viorica albastră, micşuneaua, mazărichile ca picuri de sînge. Biserica descoperită are încă chipuri de sfinţi pe uşile mîncate de umezeala vremilor rele. Aiurea, unde un băţ aşezat strîmb şi un lacăt ruginit păzesc uşa, icoanele de pe care se desface zugrăveala sînt încă prinse în păreţi. *Evanghelia* e aşezată pe sfînta masă şi în cuie atîrnă haine preoţeşti, încă în stare bună.

Satele noi sînt puţine, ascunse, slabe [1]...

[1] Biserica vechiului schit al Hadîmbului, din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, a fost scăpată de peire printr-o reparaţie recentă. Dobrovăţul lui Ştefan cel Mare şi lui Bogdan Orbul a redevenit mănăstire. Dar e de cercetat şi de îngrijit marea curte boierească dintr-un sat-vecin (1939) (n.a.).

www.dacoromanica.ro

V

NEAMȚUL

1. *PIATRA*

Din sus, spre Piatra, trenul străbate un ținut mai jos, cu dealuri bine învelite, mărginind o vale foarte largă. Numai după mai multă vreme de mers încet, trenul trece Bistrița, ruptă în șuvițe, dar păstrînd un puternic curs principal, pe care se văd oprite plute.

Această vale e bogată în sate mari, cu luxoase curți boierești ; pe alocurea, satele se urcă și pe coastele dealurilor, ceea ce nu se potrivește cu obiceiul așezărilor noastre sătești, care vin totdeauna pe margenea înălțimilor.

Buhușul are, pe lîngă un rabin vestit pentru cei ce cred în minunile lui, și cea mai întinsă fabrică de postav din România. Marile clădiri trandafirii cu mai multe rînduri se văd la dreapta liniei, și înaintea lor stau locuințele lucrătorilor străini și funcționarilor, cu ferestile pline de fetițe care flutură din batiste, rîd și strigă.

Podolenii, cu un frumos castel și o biserică mare. Roznovul, leagănul unei ramuri din Rosetești, cu mausoleul-biserică, în stil rusesc, răsărind din parcul întins al colonelului Roznovanu.

www.dacoromanica.ro

De la o vreme, în stînga sînt munții, cu vîrfurile rotunzite, uriașe mușuroaie fumurii. Piatra e în mijlocul lor, cu picioarele scăldate de Bistrița limpede. Văzută noaptea, la lumina globurilor și arcurilor electrice, ea face o impresie de rînduială, de curățenie și civilizație, cu bisericile mari, cu grădinile, otelurile, piețile și prăvăliile ei. Muzicile, rele și bune, sună în toate părțile, și birjile trec pînă tîrziu în căutarea mușteriilor.

A doua zi, orașul pare foarte deosebit de ceea ce era acum patru ani; grija unei bune gospodării se vede pretutindeni. Cu mijloace nu prea mari, d. Nicu Albu, primarul transformator al Pietrei, i-a dat o strălucire modernă, care răspunde chemării de stație de aer pe care și astăzi o are și care-i aduce în lunile de vară sute de oaspeți. Muntele Cozla era mai înainte o podoabă îndoielnică și o primejdie statornică pentru oraș: plămădit din ardezie negrie, lucie și sfărîmicioasă, din granit tare, galben, cărămiziu, negru sau acoperit cu un ușor strat de ocru fin, și dintr-un aluat de lut, el stăpînește peste orașul întreg, peste toată valea Bistriței, pînă departe și înfruntă înălțimile din față. Vechi neamuri necunoscute luaseră în mînile lor această culme și clădiseră pe coastă o mare cetate de bolovani, așezați în rînduri, fără ciment: aici s-au găsit frînturi de oale roșii și vinete, foarte tari, fără podoabe, oase de fiare, frînturi de ciocane de piatră. Poate „Cetatea de piatră", vechiul nume al Pietrei de astăzi [1], vine de la această clădire barbară de lespezi abia sfărîmate.

Muntele, rău încheiat, săpat de izvoare îndărătnice, crăpa și se prăvălia de vale, într-o năruire

[1] Un izvor catolic, italian, din secolul al XVII-lea, îi zice Piatra lui Crăciun (n.a.)

www.dacoromanica.ro

înceată. Acum s-a deschis apei un drum de piatră, și garduri de nuiele opresc revărsarea pămîntului nestatornic. Podoabele s-au putut așterne astfel cu siguranță : terase, șosele, drumuri care urcă pînă în vîrf, porți de stejar săpat și un frumos cazino făcut în același stil. Aceste mari lucrări costă pînă acum mai puțin de 200 000 de lei, cari nu sînt împrumutați, ci vin din economii.

De la acest prezent mulțămitor și îndreptat spre o mai mare înflorire, Sf. Ioan, biserica lui Ștefan cel Mare, cheamă spre trecut. Turnul puternic, suptțiat spre vîrf și întărit de contraforturi, poartă încă mîndru inscripția amintitoare a domnului care l-a întemeiat. Biserica, zidită mai departe, se ascunde în taina unor arbori bătrîni : ea n-a suferit nici o reparație [1] ; pe zidurile ei, așa cum a ieșit din mîna vechilor meșteri, s-a așternut numai luciul de fildeș al vechimii celor patru sute de ani : cruțată de orice ruină și de acea restaurare care e de cele mai multe ori tot o ruină, ea înfățișează desăvîrșita biserică a lui Ștefan. Un puternic strat de piatră lucrată se ridică deasupra pămîntului ; urmează altul de bolovani prinși în ciment ; vin acum trei rînduri de cărămidă aparentă, alți bolovani și iar trei rînduri, de cărămidă și smalt verde ; în sfîrșit, dai de pragul de sus al unui cadru de piatră, care se leagă cu temeiul de piatră de jos. Acum vine registrul superior al podoabelor : după bolovani, cele trei rînduri de smalt verde, alternînd cu cărămizi aparente, care se urmează în lungime, oblic ; apoi ocnițele cele mari, avînd la încheietura arcurilor trei discuri de smalt verzi și galbene, așezate într-o anumită rîn-

[1] Cea nouă e destul de potrivită, afară de izgonirea în curte, într-un cadru de ciment, a ușii ce ducea din pronaos în naos. S-a făcut această crezie pentru a se lărgi lăcașul (1939) (n.a.).

www.dacoromanica.ro

duială a colorilor ; șase șiruri de smalt și cărămidă duc la rîndul de sus, al ocniţelor mici, cu cîte un singur disc în arcurile lor mărunte. Apoi două brîuri de discuri încing toată biserica, și smaltul duce pînă la ciubucul de piatră al coperișului, care odinioară nu era în aceeași linie, nici fără margene cum e cel de tablă din zilele noastre, ci se ridica de-o parte și de alta a locului unde se află de obicei turnul și se mîntuia printr-o largă streșină. La altar, sînt trei brîuri : unul de cărămidă, două de smalt. Un singur rînd de ocnițe are cîte trei discuri ca podoabă ; deasupra lor este iarăși smalt, pînă la acoperiș. Pe lîngă contraforturi, care, pe laturi sînt îndoite și dintre care unul sprijină la mijloc absida altarului, această absidă e vrîstată de opt linii de smalt verzi-galbene, care sînt alternativ de cîte una și două cărămizi.

Altă dată, mă coboram de sus de la mănăstirea Neamțului prin muncele, prin păduri și lanuri, trecînd prin parcurile de umbră ale Bălțăteștilor, un început de toamnă ce zîmbește încă tînăr, uitîndu-se în urmă, pe cînd mînile-i darnice împrăștie daruri. Pe pragul unui amfiteatru de culmi, rîul clar își revărsa larg apele prin care trăsura își făcea drum. De cealaltă parte a acestui rîu, se vedeau vechi curți lăcuite, apoi clădiri mai nouă, vesele, în sfîrșit tainițe evreiești din care ieșeau oameni foarte urîți și femei foarte frumoase, care nu păreau deloc să urască pe creștini. Apoi biserica lui Ștefan cel Mare, liceul, în stînga, pe o culme. [...] Era și atunci o oarecare rînduială, străzi înguste nu aveau mult praf ; era lumină și aer și te simțeai bine.

De Piatra vorbesc și din cele mai vechi acte ale trecutului nostru, înainte ca Ștefan cel Mare să fi întipărit pe figura bătrînului oraș pecetea sa de cucernicie eroică, biserica. După cîteva zeci de ani, Petru

www.dacoromanica.ro

Rareș, copleșit de dușmani, vicleșit de boieri, trecu pe aici ca fugar spre pasurile Ardealului și un preot făcu păcatul de a trage cu arcul împotriva unsului dumnezeiesc. Apoi începu decăderea [...].

2. *VĂRATECUL. AGAPIA. MĂNĂSTIREA ȘI CETATEA NEAMȚULUI*

De la Piatra spre mănăstirile de supt munte.

Înălțimile scad răpede în dreapta, pe cînd, în stînga, se urmează de departe linia munților. Valea e largă și acoperită cu sămănături bune.

Apoi un deal destul de răpede se rotunjește, ducînd la o pădure cu arborii rari, cari se ridică din bogăția florilor de iulie, albastre, galbene și albe. Aceasta e vestita pădure a Balaurului, unde birjarul evreu trece cu fiori și chiar cel român nu e bucuros că l-a prins noaptea în astfel de locuri cu faimă rea. [1]

Coborîșul e tot așa de drept, și din pragul lui privirea se întinde în voie asupra frumuseții bogate din dreapta, pe cînd, în stînga, dunga severă a munților stă tot albastră în zarea limpede, trimețînd adieri reci ca ale toamnei tîrzii.

Aici e satul Sărata, și fiindcă e Sf. Ilie, marele împărțitor al ploilor, pedepsitorul prin trăznete, cîrciuma din poala dealului e plină. Țărancele, gătite ca la mahala, au fața îmbătrînită înainte de vreme; unii dintre săteni au prins chef și se îmbrățișează, se cearcă la trîntă, rîd curtenitor în fața nevestelor sau se tratează cu binețuri de despărțire, între care aud un *mersi* „boieresc".

[1] S-a tăiat... (1916) (n.a.).

www.dacoromanica.ro

Satele sînt sarace în această vale, unde, dacă n-ar fi muntele aşa de aproape, ai vedea casele de lut rău prins de căpriori şi de stuh zburlit, semn al neîndestulării la şes. Oamenii cari trec într-o zi de mare serbătoare ca aceasta, oprindu-se la fîntînile drumului, săpate într-un singur trunchi bătrîn, au cămăşti murdare; femeile, cu picioarele goale, poartă rochii şi polcuţe de tîrg foarte rupte şi îmbîcsite de praf. În schimb, pe moşia marelui proprietar Lupu Bogdan, unde mi se spune că niciodată semănăturile „nu dau greş", grîul, nesecerat încă, se înalţă puternic, des şi greu, cu spicele umflate, care, înroşite de soare par de bronz; o frumoasă biserică se vede în stînga pentru acest sat al Dobrenilor.

Vînt rece, picături de ploaie îngheţată. Ţinut puţin locuit, cu case mai mult sărace. Ele n-au înfăţişarea de serbătoare: numai într-un loc, ţărani chipeşi, supt largile pălării ce se poartă pe aici, stau adunaţi în cerdacul primăriei; în faţa clădirii, un meşter nedibaci a ridicat pentru nişte oameni cu simţire monumentul amintitor al războiului: un dorobanţ vărsit, imitat după acela al hîrtiilor de ţigară, vorbeşte minţilor simple despre trecutul gloriei celei mai nouă.

Drumul întoarce şerpuind în vale: trăsura trece pe lîngă flăcăii veseli ai unui sat sărac; o fată se strecoară foarte spăsită, tocmai pe margene, pe lîngă veselia lor îndrăzneaţă. Norii atîrnă grei în aerul umed.

Peste puţin, o lume orăşenească se vede în căsuţele de ţară, mai bine şi mai larg clădite, alte satului Bălţăteştii, bogat în copaci răzleţi şi în desişuri. Dintr-unul răsare o clădire cu două rînduri, care e otelul şi salonul de cură. Oameni cari par în adevăr bolnavi apar şi dispar pe cărările ce se răşchiră în toate părţile. Pe lîngă ei se văd, ca nişte brazi

www.dacoromanica.ro

învingători, frumoşi ţărani spătoşi şi înalţi, bine gătiţi de serbătoare în cojoacele înflorite cu cusături, în cămăşile albe cu cizmele curate şi pălăriile ca o roată de car, pe care le împodobesc mărgele colorate şi pene de păun.

Tot astfel de oameni se întîmpină de aici înainte, în noua vale în care am intrat. Ea duce, tăind sămănături şi livezi înflorite, supt paza sumbrelor înălţimi îmbrăcate cu brazi. De departe se zăresc în mijlocul frunzişului întunecat turnurile nouă-nouţe ale mănăstirii Văratec.

E ascunsă într-un colţ de munte, unde vîntul aspru n-are voie să pătrundă, aşa de ocrotitoare sînt înălţimile ce străjuiesc de jur-împrejur. Cărări înguste urcă printre casele maicilor, ale căror grădiniţe de ruje, maşcaturi şi gheranic îmbălsămează. Pe aceste cărări merg acum fără scop mici funcţionari cu pretenţii mai mari decît rostul şi puterile lor şi cari au găsit un loc unde pot vorbi tare şi călca plini de ifos înaintea călugăriţelor uimite de măreţia mirenilor din „lume", apoi băieţoi cu şapca de liceu, cari merg singurateci, în toată seriozitatea lor romantică, sau binevoiesc a face curte vreunei „dudui" cu faţa obosită, pe care asemenea atenţii din partea unui „bărbat" cu tiuleie o încîntă.

Sînt două biserici, bine ţinute. În biserica Sf. Ioan, maicile mai fac slujbă, cu ochii la uşă, cotindu-se de cîte ori soseşte vreun vizitator şi rîzînd tot aşa de şiret ca lucrătoarele de la fabrică. În micul cimitir doarme Veronica Micle, al cării glas dulce a răspuns cîntării puternice, pătimaşe, lacome a lui Eminescu.

Cealaltă biserică se află în mijlocul pătratului de clădiri pe care-l face arhondaricul cel nou cu mobile vesele, saloane pentru miniştri şi vlădici şi sonerii electrice, de-o parte, şi, de alta, cîteva case

www.dacoromanica.ro

călugăreşti, dintre care unele, ca a maicii Safta Brîncoveanu, o ctitoră, nu s-au mai ridicat din focul cel mare de la 1890, ci zac în ruine înnegrite. Biserica nu e mai veche decît secolul al XVIII-lea, şi, deoarece a fost adeseori dreasă, nu înfăţişează alt interes decît al bogăţiei icoanelor, cu salbe de mărgăritare şi pietre scumpe, şi al grijii gospodăreşti — covoare şi sobă cu care o ţin călugăriţele.

Maica încă tînără care slujeşte la masă în arhondaric — odaia de oaspeţi, iar, literar, „odaia de boieri" — are pe o măsuţă caiete de psaltichie şi, pentru cetirea ei, pe lîngă cărţi bisericeşti cu buchi (mai bune decît cele de astăzi), o veche *Alexandrie* fără început şi sfîrşit. „Am cetit-o şi-i complectă, ni se răspunde, fiindcă e bine să ştii lucrurile mari ce au făcut oamenii de demult." Fraza-mi sună cunoscută : nu trăieşte în această măicuţă cu faţa de tinereţă veştejită sufletul unui cronicar de demult ?

Spre Agapia, în liniştea căderii serii.

Case de sat, biserici de lemn, livezi. Îndată întri în drumul de ţară, mărginit cu garduri împletite, cu garduri de cătină în floare, care străbate satul Agapiei. Căsuţa stă în mijlocul copacilor şi popuşoaielor înalte, al căror spic răsfirat nu e mişcat de cea mai slabă adiere. Gospodarii nu s-au întors încă de la petrecerile serbătorii, dar gospodinele au gătit de masă, şi prin uşa deschisă se văd fluturînd flăcările pe vatră, supt ceaunul de mămăligă aurie.

Satul a încetat, şi acum se întinde pretutindeni împărăţia gingaşă a cîmpului înalt-înflorit. Un copil s-ar pierde în această pădurice cu vîrfurile albastre şi galbene şi albe, prin care pătează ca de sînge floarea roşie a scaiului. Aşa îşi vor fi închipuit cei vechi nesfîrşitele întinderi mirositoare ale Cîmpii-

www.dacoromanica.ro

lor Elisee, prin care înţelepţii şi poeţii omenirii trec vorbindu-şi în zimbet.

Acum locul se înalţă în dealuri pe care le îmbracă bradul sever. În dreapta, în stînga, în fund, aceiaşi perdea a milioanelor de ace întunecate, care nu suspină, nu freamătă, nu cheamă, ci se mişcă numai de un tremur uşor, — pădure vie cu înfăţişarea morţii, ca zeii cari, pogorîndu-se pe pămînt, iau faţa oamenilor, dar nu simt, nu zimbesc şi au glasuri care vin din alte lumi.

Între zidurile codrilor e apărată Agapia.

Aceeaşi aleie de case gospodăreşti ca la toate mănăstirile de maice. Cele mai bune, acoperite cu o zale fină de şindile bine legate, au un cerdac pe stîlpi, la care ajungi printr-o scară, patru odăi, două de-o parte, două de alta, cu o sală la mijloc; apoi odăi jos, pentru ucenice, care vin ca slujnice şi rămîn, după moartea şi moştenirea ocrotitoarei, călugăriţe; bucătărie, livadă, curte, împrejmuire înaltă, bine lăcătuită, împotriva oamenilor răi cari pot veni la vale, de supt păduri, unde nu păzeşte nimeni.

Pătratul de ziduri şi biserica au astăzi o înfăţişare neorînduită şi nenorocită. Schele, lemnărie nouă, dărîmături negre. Anul trecut, focul a fost aice grozavul oaspete care distruge. Pornit de la clădirile de lemn ale unei infirmerii, la un ceas de noapte adîncă, el a răsărit ca o făclie roşie a nimicirii deasupra frumoasei şi trainicei clădiri cu două rînduri, boltită şi împodobită cu cerdace, a lui Gavril hatmanul, frate de domn, a cărui soţie purta feciorelnicul nume de Liliana. Ca un zmeu furios el a zburat arzînd asupra întregului coperiş, orăpînd zidurile groase supt puterea avîntului său sălbatec. Nici biserica din veacul al XVII-lea n-a scăpat: dacă zidurile au rămas întregi şi icoanele, odăjdiile au fost mîntuite, fumul ce se cobora de pe acoperemîntul în flăcări

www.dacoromanica.ro

a înnegrit picturile din boltă și din susul pereților ale maestrului Grigorescu: se văd însă, din minunile pe care le-a săvîrșit, cînd era un băiețandru, marele pictor, sfinți singurateci și scene care sînt vrednice de buna pictură italiană a veacului al XVII-lea sau de maeștrii direcției clasice de la începutul veacului trecut; din înălțime, fața curățită, pentru încercare, a unui sfînt privește senină și frumoasă ca un fericit aplecat asupra grozavului întunerec al iadului.

Oamenii sînt aici tot așa de interesanți ca și încunjurimea naturii, ca și clădirile. Întîlnesc pe bătrînul preot, cu fața împietrită, de prooroc centenar, care e tatăl poetului Vlahuță, și iată, în vesela casă a surorii sale, Vlahuță însuși, care și-a tuns aripile negre ale părului și apare astfel, mic și slab cum este, ca un tînăr puțin cam bătut de brumă; vorba lui rară, cu adînc răsunet, nu e nicăiri mai potrivită decît în acest cadru de religie a naturii și de religie a oamenilor. Iar lîngă acest poet liniștit și trist zglobiile lui fetițe blonde par niște neastîmpărate spirite ale pădurii, care pătrund prin ferestile deschise ale bisericii și flutură cu aripi trandafirii în jurul vechilor policandre grecoaie.

În cerdacul casei sale, „maica Albu", mama primarului din Piatra, care ne-a primit părinteșe, vorbește ușor ca despre lucruri ce ar fi fost ieri și senin ca despre lucruri ce ar privi pe alții. Înaintea noastră trece o parte din viața Moldovei de la Mihai Sturdza pînă la boala principelui Ferdinand. Inginerul austriac Oswald, tatăl povestitoarei, lucrările lui, creșterea de bărbat pe care o dă singurului copil, o fată. Apoi gospodăria harnică, roditoare și fericită: căutarea moșiilor, mînarea pădurilor spre șchelele Dunării, alergarea cailor Orlov pe drumurile țării, călătoriile în Franța lui Napoleon al III-lea, în

www.dacoromanica.ro

Germania lui Wilhelm bătrînul „Wilhelm cel Mare“ — sosirea în țară a principelui Carol și căsătoria lui, vremurile de mîndrie și strălucire, care fac să se ivească o lacrimă de recunoștință către Dumnezeu în ochii bătrînei maice. Acum, în liniștea celor șaptezeci de ani trecuți, ea privește în urmă, cu o mîndrie înduioșată, lungul drum străbătut al vieții, și sfîrșitul muncii ca și al nedesăvîrșitei odihne de aici i se înfățișează în aureola mîngîietoare a credinții.

Din cînd în cînd, ca răsunetul unei vechi dureri, buciumul străjerilor sună în tăcerea mănăstirii adormite.

Spre schitul din deal. Abia s-a făcut ziuă, și, din norii plumburii cari cuprind tot cerul, cade o ploaie de dimineață, înghețată, cînd în stropi rari, cînd ca pînză. Din satul sărac, cu casele rare, țărani se suie pe cărarea dintre brazi, purtînd pe umăr coasa lucitoare. În dreapta și în stînga vederea e închisă de păretele întunecat al înalților arbori solemni.

Un zid, înălțat cu cheltuiala doamnei Anastasia a lui Duca-vodă, încunjură vechea mănăstire întemeiată de Petru Șchiopul, cu cîteva zeci de ani înaintea Agapiei din vale. Multe reparații au schimbat cu totul cea dintîi înfățișare a clădirii, și interesantă e astăzi numai ruina care a crăpat adînc zidurile și amenință să dea jos coperămîntul de șindilă. Cîteva case ale maicilor par a se răzima de catapiteasma vie a brazilor.

Spre Neamț, drumul trece printre pajiști și sămănături în lanuri mici, felurite ca niște scoarțe meșteșugite. De pe o culme se vede în depărtarea limpede șirul albastru-adînc al munților, iar în vale

www.dacoromanica.ro

pata de livezi și case a tîrgului, lîngă cetatea gălbie, lipită ca un muschi pe stîncile cu poalele răzăluite.

Apoi ne coborîm în valea rîului Neamț, care strecoară iute apele-i limpezi, verzi-argintii, supt înălțimile împădurite, supt stînca goală ce pare tăiată cu cuțitul, în adîncurile codrilor liniștiți. Printr-unul din ei se trece spre mănăstirea nevăzută. Măreții stejari se înalță drepți ca stîlpii, unindu-și sus frunzișul ca o boltă. Un ciudat obicei li-a dat nume puse pe tăbliță: întîlnim pe ale suveranilor, ale principilor, ale cîtorva miniștri, ale unor ingineri și persoane politice; un neobișnuit amestec de nume, de la Lascăr Catargiu pînă la Chihaia și... Costrobăț. Cu timpul toate celebritățile naționale își vor avea stejarul, a cărui împuternicire sau slăbire va putea sluji pentru preziceri asupra viitorului ce așteaptă pe patroni.

După ce pădurea se încheie, turnurile mănăstirii încep a se vedea la vale. Te-ai aștepta să găsești aici un zid puternic și înalt, o măreție de clădiri vechi, potrivită cu istoria de peste șase sute de ani a acestui lăcaș din cele dintîi timpuri ale Moldovei. În sălașul cărturarilor din veacurile al XV-lea și al XVI-lea, în focarul de reforme călugărești al lui Paisie din veacul al XVIII-lea, în laboratorul maiștrilor de tipar de acum vreo sută de ani, ai socoti că trebuie să se găsească gospodărie, muncă și lumină.

De la început, aceste păreri se împrăștie. De o parte și de alta a drumului sînt căsuțe curate, în care numai rareori găsești un călugăr, căci în ele se adăpostesc oaspeții de vară ai Neamțului: acei cari străbat cărările și drumurile și ocupă băncile din jurul mănăstirii. Înaintea acestei mănăstiri stă un urît capac de zid ce slujește de baptisteriu, clădire nouă, ieftenă și cu totul lipsită de gust. Pătratul de ziduri ce cuprinde arhondaricul și clădirile mari e

www.dacoromanica.ro

rău îngrijit, şi cerdacele de lemn negru se perindează jalnic pe părepii spoiţi de demult cu var. Turnul de la poartă, cu banca pentru musafiri şi mulţi călugări fără treabă, e o greoaie clădire oarecare: cînd cu vizita principilor Ferdinand şi Maria, un meşter în complimente a zugrăvit supt o coroană iniţialele lor, iar un alt meşter în complimente le-a schimbat în ale lui Partenie mitropolitul, cu prilejul celei dintîi inspecţii a noului ierarh. Una din biserici e cu totul modernă şi nu se înseamnă prin nimic decît prin strălucitul aier din vremea fiilor lui Alexandru cel Bun, care, pus într-un cadru şi spînzurat, se şterge de soare ca o fotografie oarecare de nici un preţ.

Cît despre biserica lui Ştefan, ea se deosebeşte prin mărimea ei, dar, în aparenţă, puţin a rămas numai din frumuseţa ce va fi avut odinioară. Vezi încă faţada, ocniţele, contraforturile, fereştile sculptate în stil gotic. Dar varul s-a aşternut peste discuri, peste smalţuri şi cărămizile aparente. Acoperişul a fost cu totul prefăcut. Turnurile apar schilodite printr-o înnoire stîngace. În fund, un adaos pătrat strică armonia liniilor stranelor şi altarului. Înlăuntru, unde se vede minunatul epitaf de marmoră lucrată în relief, cu vorbe slavone şi româneşti, al lui Paisie, pietrele de mormînt au fost deslocuite: în pridvor, în naos ele sînt acoperite cu grele lespezi de marmoră, împodobite apoi cu covoare, şi într-un colţ al stranei nouă, de lemn simplu, ţi se arata un fel de mică tainiţă, care cuprinde în fund, unde nu mai vezi, piatra de mormînt a lui Ştefan fiul lui Alexandru cel Bun, orbitor al fratelui său şi jertfă a nepotului, care-i tăie capul.

Pentru a curăţi cloaca multelor chilii unde nu se mătură şi nu se deschide fereastra, pentru a deprinde pe călugări cu o viaţă orînduită şi harnică,

www.dacoromanica.ro

pentru a înlătura trîntorii și vînătorii de femei, ar trebui o mînă de fier. Nenorocirea mănăstirii a făcut însă ca, multă vreme, să fie la Neamț stăpînire de bătrîni: egumenul Veniamin Nițescu, un om mai energic, n-a stat multă vreme. Înlocuitorul lui de astăzi, arhiereul Narcis Crețulescu, e un om cu cunoștințe pentru un călugăr și un om harnic, care a strîns în curs de mulți ani de zile lămuriri foarte întinse cu privire la toate mănăstirile din țară. Aceasta nu-i dă însă nici autoritatea, nici spiritul gospodăresc ce ar trebui. Iar, cît despre folosul sîrguinților științifice ale ambițiosului prelat, el e desigur mult mai mic de cum cred unii din moldoveni. Părintele e altfel un om amabil, care onorează îndată cu „măi tu" pe un tovarăș de studii istorice, e un mare iubitor de teorii neguroase și un tip de romantic fără școală, metodă și stil. Flămînd, căci vestea venise că la arhondărie nu e decît un borș de mazăre, și plin de grijă pentru mijloacele de a trece mai departe — căci mi se spusese că, de multe trăsuri ce s-au dat din bunătatea cerească celor ce ceruseră fără să aibă dreptul, poate să nu mai fi rămas pentru cine aducea, ca mine, autorizație de la minister — ascultam mai îngrozit decît în alte împrejurări asigurările părintelui că odinioară Cetatea Neamțului era aici, că între clădirile ce se vedeau din cerdac sînt unele care datează de la 1200. că dacii au avut a face cu istoria acestui ținut, și pe lîngă aceste împărtășiri atît de nouă și de folositoare pentru mine că biserica lui Ștefan cel Mare e... veche.[1]

Drumul merge prin același ținut înflorit de sămănături și pajiști în toate colorile, prin aceeași liniște

[1] De atunci starețul Valerie Moglan și mitropolitul Nicodim au redat mănăstirii o parte din rosturile ei; s-a înviat și tipografia (n.a.).

www.dacoromanica.ro

a pădurilor mari, spre Cetatea Neamțului. De la o vreme însă, el coteşte în stînga, taie apele, împărțite în şuviţe vioaie şi clare, ale Neamțului şi atinge, supt vechea clădire de apărare, şirul munților împăduriți, cu temelia goală, de piatră tare, verzie-sură.

De jos se vede un zid, gol de acoperiş, zimțuit de mîni vrăjmaşe, de focuri, de lepra ucigaşă a părăsirii: o fereastră îngustă, plină de albastru vesel, mai stă încrestată în ceea ce a fost odinioară un turn.

Ca să te apropii, nu e alt drum decît acela de încunjur, din dreapta, unde suirea a fost uşurată, de altfel, în timpul din urmă prin tăieturi. Nemărginita pădure neagră păzeşte împrejur, ocrotind spre valea prăpăstuită albe vite răzleţe. Cărarea e răpede şi presărată cu bolovani, plăci şi aşchii din osatura granitică a muntelui, care a dat şi platoşa neînvinsă a cetății de sus. Cînd ajungi la dînsa, o poartă gotică, în arc frînt, lăsată într-un zid de piatră lovit grosolan cu ciocanul şi prinsă într-un ciment care e astăzi şi el o piatră, îți dă întrare deasupra şanțului, umplut în această parte. Eşti în curtea cetății, deasupra căreia se ridică înaltele ziduri din pietre verzi şi roşietice, străbătute de porțile joase şi scrijelate de ferestruice. Dedesupt, sfărîmăturile şi pulberea acopăr desigur, un întreg rînd de beciuri şi tainiţe, în care se ţineau, ca la Succava, mijloacele de apărare ale puternicului cuib de ostaşi. Mîne poate, cînd iubirea pentru trecutul nostru va fi mai mare şi se va arăta în felul ce se cuvine, comorile îngropate vor ieşi la iveală, dezvăluind mai bine cultura vechilor timpuri. [1]

Ruina a deschis o largă poartă de privire asupra văii pe care soarele de amiazi o scaldă în lumină.

[1] Profesorul Ilie Minea le scormoneşte acum cu autorizația Comisiunii Monumentelor Istorice (n.a).

www.dacoromanica.ro

Apa Neamțului aleargă nebunatecă prin întinsul cîmp înverzit, pe care l-au înviorat ploile din urmă. În fund, se zăresc înălțimi. Case de țară sînt risipite într-o neorînduială veselă. Iar, în stînga, Tîrgul Neamțului, fiul umil și părăginit apoi prin înstrăinare al cetății mîndre, se ascunde în bogăția de frunziș a copacilor.

Tîrgul a avut altădată o viață curat românească: negustori, meșteșugari, plugari, tot români; un șoltuz și doisprezece pîrgari îl cîrmuiau după datină, pe cînd doi pîrcalabi stăteau în cetate sus. Boieri nu erau pe aici.

Ei au venit cîndva și s-au dus: marea clădire veche în care se află spitalul, pe care-l păzesc plopi înalți și drepți, a fost una din curțile lor. Evreii au sosit în veacul al XVIII-lea, după ce tîrgul începuse a decadea; ei au locuri cu „bezmen“ [1] de la mănăstirea ce era odată în cetate, ori le-au cumpărat de la particulari, și au ajuns răpede stăpînii acestui colț sărac din vechea viață orășenească. Azi, cu toate firmele naționale: „la Mihai Viteazul“, „la Ștefan cel Mare“, „la briciul lui Lucaciu“, ei sînt mai pretutindeni în casuțele, destul de curate, care mărginesc șoseaua de prund verziu de pe munte. Apucaturile lor mai bune — totuși ce luptă între birjarii cari oferă să mă ducă la Folticeni, cu zece lei, cu șase, în patru ceasuri, în trei, în două și cari par gata să se sfîșie pentru un cîștig ca acesta — aceste apucături vin de la curățenia naturii și de la viața îndelungată în mijlocul sătenilor noștri. Poliția nouă începe să se amestece și ea, oprind revărsarea pe stradă a mărfurilor de tot soiul, pe care mai ieri negustorii le trăgeau înlăuntru cu prăjina cînd știau că vine supravegherea și pedeapsa; polițaiul e un

[1] Închiriere pe termen lung sau fără termen (n. ed.).

www.dacoromanica.ro

om tînăr şi simpatic, un oltean care a făcut Universitatea din Bucureşti, s-a pătruns de spiritul bun ce suflă tot mai puternic aici, şi e dintre aceia, din ce în ce mai mulţi, cari înfăţişează administraţia românească supt altă faţă decît a leneşului care doarme, a stricatului care petrece şi a nerușinatului care sfinţeşte.

3. *MĂNĂSTIREA HORAIŢA*

O lungă mahala de ieşire din Piatra, cu spitale, căzărmi mari, case razlețe. O veche biserică se păstrează lîngă o curte boierească de care s-a prins ruina şi lucrează harnic. Apoi cîmpul deschis în focul de soare al lui iulie. Trecem peste dealul Balaurului, care a avut întîi hoţi în pădure, apoi pădure fără hoţi, iar acum, deoarece se taie are hoţi fără pădure. Şoseaua trece printre bogatele lanuri de grîu, gata de secere, ale Dobrenilor ; în dreapta, valea se adînceşte pînă la albastrele linii înalte ce închid zarea. La depărtări mari, sate mărunte, cu cîteva case în margenea drumului, cu primării pline de oaspeţi şi cu monumente ale războiului. Şanţurile şoselei, ca şi margenile şi poienile pădurilor, sînt pline de albastrul şi galbenul florilor de vară ce se ridică vînjoase. Cantonieri cu placa de metal la palărie răstoarnă maldăre întregi de cicori şi lumînărele, care răspîndesc murind un parfum lînced şi trist. Altfel, drumul e pustiu, şi, în rarile trăsuri ce trec, prăfoase, descoperi numai chipuri, fără interes, de evrei arendaşi, cu nasurile de şoim.

Ca să ajungi la Horaiţa, trebuie să cotești la stînga, după un drum de două ceasuri, îndreptîn-

www.dacoromanica.ro

du-te spre munte, „întrînd", cum se zice, în el. Roatele lunecă molatec pe cărăruşa umedă, pe care o împestriţează ştioalme din ultimele ploi şi o taie deodată o şuviţă de apă albastră. Copii sînt răspîndiţi pe pajişte, păzind vaci blînde, scotocind mărăcinii după cuiburi şi făcînd să răsune desişurile de ţipetele deznădăjduite ale puilor golaşi. Un cioban bătrîn cu plete albe de mitropolit îşi strînge turma ce se răsfiră într-una după dulceaţa ierbii înflorite.

La capăt, eşti întîmpinat de şuieratul unui coş de fierăstrău. Drumul spre pădure merge tot în rătăcăni, prin care se ciocnesc roţile carălor ce duc butucii supt ochii celor cîţiva nemţi cari sînt specialiştii exploatării. Şi, pe cînd flăcăii se căznesc la lucru, în aer liber sau supt şoproanele de lemn, evrei bătrîni, jupănese grase, „cupii" zgomotoşi ies din căsuţele improvizate ce mărginesc drumul. Căci şi acest fierăstrău, ca toate cele din Neamţ, e al evreilor.

Îndată vedem în ce hal au adus şi pădurea. Potecile de odinioară sînt înlocuite acum prin urîte drumuri de gropi, de bălţi de noroi, prin care se strecoară liniile supţiri de fier pentru transporturi. Butuci sînt răspîndiţi pretutindeni, turtind pajiştile, oprind drumurile. Din desişuri ies părechile de boi ale căruşilor, cari pentru multa lor trudă au băutură de ajuns, şi aceasta se cunoaşte. Cocioabe, în care păzesc moşnegi, sînt înjghebate din pari şi strujeni, ici şi colo.

Întinderi mari din vechea pădure au căzut cu totul, cruţîndu-se doar copacul alb, de o valoare mai mică, pe cînd tot bradul, chiar şi cel mai tînăr, a fost hăcuit de bardă. Nicăieri nu se înalţă vlăstare nouă din buruiana deasă, sălbatecă. Numai ici şi colo cîte un mănunchi de arbori cruţaţi pentru

www.dacoromanica.ro

cîtva timp, înalți, drepți, mîndri, amintesc ce măreață poezie a fost prin aceste locuri, acum fără de milă, tîlhărește pustiite de lăcomia barbară [...], ajutată de lipsa de interes a proprietarului și de lipsa de gospodărie a statului. Dar nici în aceste ultime insule de pădure nu mai zburătăcesc păsările, ascunse în adîncuri pînă la care securea mai are drum.

După sute de hopuri groaznice și pîrîituri amenințătoare, caii scot trăsura la gardul Mănăstirii Horaița. Se văd turnuri supțiri răsărind deasupra copacilor livezii dese.

Mă așteptam la o clădire din vremile bune ale vechii arhitecturi: veacul al XVI-lea, măcar al XVII-lea. Turnul de întrare însuși, cu o nespus de ridiculă inscripție, e cea dintîi dezîluzie. Cînd ai trecut de dînsul, te afli înaintea unei mari biserici de zid, înălțată abia la 1867 pentru a înlocui un vechi schit de lemn, cu cheltuiala călugărului Ermoghen Buhuș. Un rînd de rozete în relief se desfășură supt coperemînt; în fotografii, ele păreau discuri din vremea lui Ștefan cel Mare. Turnuri multe răsar din coperiș deasupra zidului înalt și destul de gros. Înlăuntru, pustietate și puțină îngrijire.

De jur-împrejur, sînt chiliile. La multe dintre dînsele, gospodine stau la răcoare, fără nici o treabă, pe cînd călugărescul soț se ascunde înlăuntru. Pe unde partea femeiască n-a ieșit așa de compromițător la iveală, răsare în cerdac monahul, tînăr în cele mai multe cazuri, pletos, ochios, bărbos. Numai un bătrîn, care-și tîrșie papucii, se amestecă printre colegii mai tineri, și începe a da unele deslușiri. Starețul e un om cumsecade, care nu are însuși nimic de lucru și nu supără, deci, nici pe ceilalți. Face cîteva sticluțe de apă de melisă pe an, și cu

www.dacoromanica.ro

aceasta și-a îndeplinit chemarea pe pămînt. Cărți nu sînt, decît cele de slujbă, iar ziare nu pătrund.

... Înaintea cărora a căzut cu totul taina pădurii și se pleaca în adîncă umilință șterarsa sfințenie a mănăstirii, unde s-a încuibat dracul lenii, cu fiii săi, cari înfățișează toate păcatele.

4. *MĂNĂSTIREA TAZLĂULUI*

Ca să ajungi din Piatra la Tazlău, iei un drum pe care-l știe orice birjar evreu din oraș. Nu pentru mănăstire, la care nu merge mai nimeni, nici chiar cutare profesor de universitate, plecat, acum cîțiva ani, în excursie cu studenții săi, cu cari a mîncat, a băut și a petrecut ca unul de vîrsta lor. Cine ar sta să caute acolo o amintire în piatră a vremilor lui Ștefan cel Mare, o realizare de frumuseță care a biruit patru veacuri întregi? La Tazlău este și un sat, un sat măricel, pe care puțină lume numai îl caută; pentru afaceri sau pentru răcoarea de vară. Dar este și fierăstrăul din Tazlău, al evreilor celor mari și bogați, mare fierastrău cu electricitate, în care a petrecut și acel profesor cu tovarășii săi de cercetări... științifice. D. Dienermann e mare și tare acolo, cu funcționarii săi, cu instalațiile și cantinele și locuințile sale, cu robii sai țărani, pe cari-i plătește într-o monedă specială, „dienermannică", pe care ți-o primesc numai cei de la cantina și de la prăvălia lui. Și același Dienermann ochește și strălucita, uriașa pădure a Tazlăului. Sa fi ținut mai mult o anumită cîrmuire, să nu fi avut concurenți în partidul lor anumiți „bărbați politici", spiritul de întreprindere al „Dienermannului" ar fi spîrcuit tot

www.dacoromanica.ro

așa de îndrăzneț și acest bătrîn codru de copaci albi. O licitație viitoare a rămas însă să-i hotărască soarta.

[. . . . .]

Drumul se desfășură printre lanuri înguste, avînd la dreapta șirul de înălțimi care e pragul, treapta dintîi a muntelui. Cîte o locuință izolată, o vilă modestă. Sate nu se văd nici aproape, nici departe, pînă nu ajungi în Roznov, care e vestit întrucîtva prin aceea că a fost moșia strașnicului colonel Roznovanu, fost ofițer în garda imperială rusească și ramas rusofil pe viață — acela care și-a lăsat ca executor testamentar pe țarul și a impus preoților din reședința sa să pomenească înainte de orice alte nume pe acelea ale membrilor casei împărătești din Rusia. Chiar lîngă drum e întinsul parc în care se ascunde casa și din care iese la iveală cupola, firește de formă rusească, a bisericii-mausoleu. Stăpînă e acum văduva colonelului, care a purtat numele, așa de strîns legat cu renașterea noastră culturala și politică, al Cîmpinenilor.

Ne oprim, neapărat, la cîrciumă [...]. Fiind duminică, încăperea pentru băutori e plină ; abia au loc pe băncile de lemn bărbații, de la flăcău pînă la moșul alb colilie, și, pe lîngă ei, nevestele tinere și băbuștele. Toți beau, strigă, se ceartă sau cîntă, cu urlete prelungi care-ți fac rău să le asculți. La horă nu se gîndește nimeni ; ´n-ar avea haz. Lumea petrece așa mult mai bine.

Treci acum pe un mare pod, urît și șubred, de bîrne prost legate între ele. Pînă acum nu s-a îndurat să-l ia Bistrița, care spumegă dedesupt. Un evreu, deosebit de trufaș, îți iese înainte și strînge, după un tarif destul de ridicat, gologanii noștri ief-

www.dacoromanica.ro

teni, ca şi, mai ales, cei strașnic de scumpi ai țăranilor. E reprezintantul proprietății, care e întemeietoarea şi doamna podului.

Satele sînt tot rare, şi în ele abia cîteva curți împrejmuite cu garduri de răchită [...].

Şi acum iată-ne în mare pădure singuratecă, pe care o străbatem printre cireşii sălbateci, prin frunzele ascuțite ale cărora sticlesc micile bobițe negre de zamă amară. Sînt atîtea, încît nu le culege nimeni, şi, de altminterea, nu e nici o mănăstire de maici în apropiere pentru a face vestitele şerbeturi şi dulcețuri de boabe din ele. Pămîntul e vînăt de cireşele căzute, asupra cărora bîzîie vespile de aur, în tremuratul lor şiret şi prevăzător.

La capăt, eşti în sat. [...] Nu vezi nici cîrciumile în care se risipeşte iute toată agonisita lucrătorilor. Nu umblă nici precupeții cari culeg tot ce trebuie pentru hrana oraşului apropiat. Mergînd la cei doi preoți, cu flori moldoveneşti în grădină, cu cărți vechi în odăile umbroase, cu grai frumos despre rosturile româneşti ce se pierd, te-ai crede încă în Moldova cea bună, ale cării crengi pline nu fuseseră încă trase la pămînt pentru ca mîni răpărețe să li rupă toată roada.

Cu preoții, cu învățătorul, căruia dăunăzi i-a căzut unul din păreții şcolii, cu cîțiva studenți aduşi de vacanță, ne suim către biserică.

Turn înalt la întrare, înnoit însă în multe privinți; zidul de împrejmuire se ține încă bine. Dar casele egumeneşti au căzut la pămînt, şi ierburile sălbatece înăbuşă dărîmăturile. Pe un tăpşan la mijloc, iată biserica lui Ştefan, discurile de smalt, tencuit şi văruit, cărămizile colorate, pietrele lucii, care însă nu se mai văd.

Deşi s-au astupat cadrele gotice ale fereştilor laterale cu scîndurele de care se prinde un al doilea

www.dacoromanica.ro

rînd de geamuri, deşi s-au făcut — acestea mai demult — unele schimbări în pridvor, recunoşti îndată stilul : solid, mîndru, cumpătat. Întri pe uşa laterală cuprinsă în săpături drepte şi te găseşti în locul unde două lespezi de piatră de la începutul veacului al XVII-lea acopăr morţi din neamul Prăjeştilor, binefăcători ai mănăstirii. Uşa ce dă în pronaos e ogivală, măreaţă, şi, la dreapta ei, întocmai ca la Dobrovăţ, care e mai tîrziu, vezi prinsă inscripţia, cu delicata înrămurire şi împleticire a slovelor. Din ele se vede că acest lăcaş a fost înălţat în pămînturile pe care le ocîrmuia feciorul cel mare al lui Ştefan, Alexandru-vodă din Bacău, şi că meşterii au lucrat la aceste ziduri, din căldurosul iulie pînă tîrziu în novembre din anul cînd Moldova a scăpat de primejdia polonă, strivind oştile crăieşti în sîngeroşii codri ai Cozminului.

Supt ogiva de piatră deasă şi lucie se deschide o uşă de lemn săpată în flori de spin, prin adînciturile cărora s-a pus coloare roşie. E un lucru asemenea în fineţă cu broderia, cu ţesătura. Urmînd margenea de sus a minunatei dvere, pe care mai ieri nu ştiu cine voia s-o care la expoziţia din Bucureşti, litere frumos grăunţate dau anul : 1596, tocmai o sută de ani după zidire, şi numele „maistrului", Cozma.

Biserica însăşi e goală. Nu odată mîni de jăfuitor au lucrat aice. Şi, cînd călugării greci de la Sfîntul Mormînt au fost siliţi să plece, ei vor fi luat ceea ce mai rămăsese.

Ieşim în lumină. Pe dîlma ce se vede rotunjită la dreapta, ni se arată locul unde a fost străvechea bisericuţă de lemn a lui Alexandru cel Bun, pe care Ştefan a vrut s-o înlocuiască prin zidirea lui de piatră. Şi, cînd ne întoarcem de acolo, iată sătenii cu vechi plîngeri pentru pămînt hrăpit, cari-şi dau

www.dacoromanica.ro

jos pălăriile largi și vorbesc sfielnic cu omul de la oraș, cu deputatul în care socot că pot prinde o parte din marea autoritate, cotropitoare sau indiferentă, a „statului".

5. *MĂNĂSTIREA SECU. DURĂUL. PE CEAHLĂU. ÎN VALEA BISTRIȚEI*

„Birja" care ne va duce la Secu e o biată ruină, trasă, sau mai bine tîrîtă, de doi cai cu coastele înșirate: „birjarul" e un băietan trist, care, rămas fără tată, și-a înhămat cei doi căluți de moștenire la un hleab de brișcă, pe care a dat șaizeci de lei împrumutați de la un evreu cu o sută douăzeci la sută camătă pe an, și acuma umblă drumurile ca să cîștige, veștejindu-și tinerețea nenorocită, cei doi lei pe zi carî trebuie pentru hrana cailor și leul din care se pot hrăni, Dumnezeu știe cum, mama și cei patru frați mai mici. Palidul erou fără nume ține obosit hamurile rupte, pe cînd picăturile reci ale ploii se tot împuținează în apropierea serii.

În marginea Tîrgului Neamțului, o biserică nouă și lîngă dînsa o căsuță lungăreață, care poartă o firmă cu numele lui Ioan Creangă. E o bibliotecă a elevilor nemțeni de la liceul din Piatra. Cărțile și revistele sînt așezate în bună rînduială, un catalog după materii a fost redactat de băiețașul care e „bibliotecar", și el asigură că fel de fel de lume, și chiar țărani, vin să culeagă aici învățătura cărților.

Drumul e același care duce și la Mănăstirea Neamțului. De o parte și de alta, înălțimi împădurite; în mijloc, pădurea cu numele contimporanilor mai mult sau mai puțin celebri. De pe creștetul și

www.dacoromanica.ro

din văile munților se ridică șfichiuri de neguri, care se răsucesc și pier în văzduhul ce se limpezește.

Spre Secu se apucă la stînga, pe cînd Mănăstirea Neamțului zace în vale. Te strecori printre pajiști înflorite sau pe margenea fînurilor cosite, care umplu de balsam întinderile. Cîte un flăcăiaș păzește vitele care pasc în umbra sălciilor împletticite.

Cărarea se face tot mai îngustă; roțile ciocnesc boabe mari de prund și bolovani sfărîmați, pe cari i-au cărat apele vijelioase; ele se cufundă ici și colo în șuvițele de apă limpede ce se risipesc, răpezi. În dreapta, în stînga, muntele se ridică drept ca o tîmplă de biserică; în el se înfundă desișul de stejari și cîte un brad viu sau uscat, sus pe vîrf, de lovitura unui trăsnet. Rareori trece cîte un car, cîte o ceată mică de țărani pletoși cu pălăriile largi. Peste toate, amurgul umed aruncă un zăbranic de pace.

Grozava cărare de pietre ascuțite pare că se înfundă într-un zid împădurit, cînd, deodată, o mică întorsătură face să se vadă jos turnurile albe ale mănăstirii, desfăcîndu-se pe întunerecul stejarilor și brazilor.

Întri printre sfărîmăturile negre ale turnului din care s-a apărat, la 1821, viteazul căpitan Iordachi, cu rămășițele eteriștilor. O cărare duce de-a lungul zidurilor foarte înalte, clădite din rînduri neregulate de bolovani înnegriți. Ea se oprește la un greoi turn de întrare, lîngă care egumenul a pus să se facă un parmaclîc de lemn văpsit cu colorile unguresti. Caii unei cete de excursioniști pasc pe dîmbul dinaintea turnului.

Puține mănăstiri din țară vor fi avînd o înfățișare atît de liniștită, atît de senină în vechime, atît de cuviincioasă în decadență, ca aceasta. Pare că n-ar fi fost și pe aici atîtea întîmplări vrăjmașe, pare că voiintirii n-ar fi schimbat gloanțe cu turcii și flăcă-

www.dacoromanica.ro

rile nu s-ar fi ridicat, acum aproape o sută de ani, deasupra acestor ziduri. De jur-împrejur, cu pivniți, cu cerdace deasupra altor cerdace, cu stîlpi de lemn negru, cu chilii moarte, alcargă clădirile care de trei sute de ani adăpostesc pe călugării Secului.

Biserica a fost prefăcută foarte mult în afară, și cu desăvîrșire înlăuntru. Odată întrarea pe laturi și păretele de față trebuie să fi avut liniile celor de la Galata, care e aproape din aceeași vreme. De jur-împrejur, se desfășură șirul de zimți de supt acoperămînt, ocnițele de sus, un brîu tivit și el cu zimți și rîndul de către temelie al ocniților ; altarul, pentagonal, avea aceleași podoabe.

Pe urmă, s-a adaus un pridvor și o întrare prin față, o veșmîntărie de-o parte și o proscomidie, de alta, care strică liniile altarului. La întîia vedere, vechea alcătuire a bisericii se recunoaște cu greu.

Înlăuntru, totul e nou : stranele, sobele, icoanele. Ctitorii Nestor Ureche și Mitrofana, soția lui, dorm în fundul unor gropi copleșite de scînduri mucede, care se înfundă în dosul stranelor. Alți ctitori nu sînt mai fericiți : piatra ce acoperă rămășițele marelui mitropolit Varlaam, care prin scrierile și prin îndemnul său a fost unul din binefăcătorii neamului românesc, se sfarămă de umezeală, și nu s-au găsit, în marele avînt de clădire în strane și sobe, cîțiva pari pentru o îngrăditură la acest mormînt [1]. Pe marmura sepulcrală a mitropolitului Sava cresc bureții din apa ce se scurge necontenit asupra ei. Piatra vlădicăi Ioan e păstrată numai pe jumătate.

Dar odoarele au rămas, și ele sînt marea minune a Secului. La lumina unei făclii se desfac din umbra veșmîntăriei crucile de abanos argintate, aurite, stropite cu pietre scumpe, pe care le-a dat, la înte-

[1] Mi se spune că piatra a fost pusă la adăpost (1916) (n.a.).

www.dacoromanica.ro

meiere, Nestor Ureche, panaghiariul de aur acoperit de săpături măiestre, pe care l-a hărăzit acelaşi şi celalt panaghiariu, care a fost lucrat în cea mai aleasă horbotă de filigrană de aur din porunca lui Alexandru-vodă Iliaş, la 1621, apoi veşmîntul lui Varlaam, strălucitor din sutele de mărgăritare mărunte, care-i sînt şi ţesătura şi podoaba — strălucit sacos de catifea verde întunecată, cu înfloriturile grele şi mari inscripţii de aur în jurul gîtului — patrahirul aceluiaşi, purtînd, două cîte două în gros fir de aur, chipuri de evanghelişti şi de sfinţi, *Evanghelia*, scump legată, a mitropolitului Ghedeon şi el îngropat aici — care e o minune de artă caligrafică. Iar în paraclis se desfăşură, nou-nouţ ca în ziua sfinţirii, largul aier care s-a lucrat, din porunca lui Nestor Ureche, de o călugăriţă din Constantinopol şi a fost totdeauna cel mai frumos odor al mănăstirii [1].

Noaptea e foarte liniştită, şi, pe cînd ploaia se scurge zgomotos de pe coperişul de tablă şi tălăngile de la vite răsună de departe, stelele scînteie limpede în adîncul întunerec al bolţii.

Trăsura mănăstirii ne duce a doua zi spre Ceahlău. E o căruţă fără arcuri, nevăpsită, primitivă cît se poate, dar trasă de doi cai buni. Sîntem asiguraţi de două lucruri: că vom ajunge desigur şi că vom fi scuturaţi cum nu poate să fie scuturată mai mult o fiinţă omenească.

Şi am şi fost. Răsuflarea noastră a căpătat un ritm deosebit, un ritm de sughiţuri nebune; dinţii noştri au clănţănit ca într-o zi de ianuar; mînile şi picioarele au fost mutate în dreapta şi în stînga ca nişte beţişoare; vorba noastră s-a rupt în gîngăviturі neînţelese. Toate grămezile de prund, toţi bolo-

[1] Unele din odoarele de la Secu au fost apoi furate (1916) (n.a.).

www.dacoromanica.ro

vanii părăsiți, toți colții de stîncă crescuți în drum au produs neuitate vibrații în oasele noastre.

Dar frumusețea ținutului ce străbați răscumpără și această strivitoare osteneală.

Lași drumul Mănăstirii Neamțului și apuci înainte spre Pipirig, unde se grămădesc mai înalți munții, pe cari acuma îi luminează soarele vesel. Un gard de lemn încunjură, în dreapta, „cerbăria statului", ai cării locuitori sînt undeva în cele mai adînci desișuri și n-au deloc curiozitatea strainului. Trec cîțiva țărani cu cojoace cusute în flori, cu iței strînși, cu opinci; fața lor energică și frumoasă e umbrită de pălării largi; pletele lungi se desfășură în vînt. Țărancele în hainele de duminecă au tulpane colorate, cojoace de același fel sau cămăși cusute cu arnice negre la piept, la umăr și la mîneci, brîie roșii și o singură catrință cărămizie cu dungi în lung, mărgenită cu alte dungi negre și roșii; picioarele sînt înfășurate în pînză groasă și se pierd în opinci cu vîrful ascuțit. Copiii sînt foarte drăgălași în hainele lor, care sînt aidoma ale părinților.

„La cantoră" se vinde brînză, pastramă și pîne veche. Un neamț, cu toate documentele la îndămînă, cerșește pentru *„eine Familie"* pe care singur o alcătuiește — o familie bețivă! — arătîndu-și piciorul bolnav. Din păduricea apropiată răsar trei țigănuși, cari schiaună ca niște căței aruncați: neamțul îi pune pe fugă, declarînd că sînt mai răi decît „hoții", pe cînd el are *„eine Familie"* și nu-i ajung cei douăzeci de bani ce i s-au dat.

Îndată începe satul Pipirig, și merge, și merge, ca un Cîmp Lung ce este: de o parte și de alta sînt case destul de rău clădite și îngrijite; acoperișul de șindilă veche se strîmbă în toate părțile, pereții sînt făcuți din loadbe orînduite cu cît mai puține cuie între cei patru stîlpi de butuci; ferestile sînt

www.dacoromanica.ro

de tot mici și nu se deschid. În loc de garduri de nuiele au aici zăplazuri de scînduri neegale, prinse iarăși fără fier. Curțile se văd goale: abia din cînd în cînd cîte un lan sărac de popușoi. Case nouă nu zărești nicăiri.

Încă puțin, și muntele lui Pătru-vodă se înfățișează în strălucitu-i veșmînt de brazi seculari. Cărarea se furișează printre desele, înaltele trunchiuri, de cîte douăzeci-treizeci de metri, de pe care crengile se desfac grele de ace verzi, ca niște mînecă de preot care binecuvîntează. Trunchi lîngă trunchi cît cuprinde privirea, iar, sus, nemărginirea frunzelor tari, lucioase. Pădurea răsuflă blînd prin ușorul vînt încărcat cu miros de rășină.

Singurătatea e deplină: nici o pasăre nu zburătăcește prin frunzișul întunecos; lighioile tîrîtoare și săltătoare ale pădurii s-au ascuns departe de drumurile tuturora. Numai, din poiene, greierii beți de lumină cîntă focos.

Cîte o casă albă de pădurar, cîte o ceată de copii frumoși cari se uită limpede din margenea drumului. Apoi coasta se prăvale prin bolovani pînă la cutare șipot rece, care saltă din stînca de cremene neagră și lucie.

Pe aceste drumuri a zburat ca vijelia, mînat de groaza morții și de dorința de a vedea pe ai săi, adăpostiți în Ardeal Petru-vodă Rareș, domnul trădat și părăsit de cei din urmă tovarăși ai nenorocirii sale. Pe atunci numai poteci sălbatece brăzdau codrul nemărginit, și brazi bogați în frunze adăposteau și ascundeau pe drumeț. Schimbat de haine, hămesit, rupt de oboseală, purtătorul pribeag al Coroanei moldovenești fugea înaintea turcilor și a boierilor înțeleși cu dînșii.

Drumul se rupe în adîncuri de văi, sămănate cu pietrele pe care le-au adus apele furioase. La capă-

www.dacoromanica.ro

tul acestor văi sălbatece, împănate cu căsuţe şi bordeie ţigăneşti, Bistriţa trece supt maluri înalte. E cea mai măreaţă din apele Moldovei, largă, adîncă, limpede, strălucind din toţi solzii de ardezie. Pe alocurea o încarcă plute aspru încheiate, care se odihnesc, aşteptînd plecarea. O piatră înaltă, care samănă întrucîtva a cruce, răsare din verdeaţă, deasupra rîului repede : dracul spune povestea, a vrut să răpadă în Bistriţa această fărîmă de stîncă, dar l-a apucat ziua, şi nici o putere omenească nu poate clinti de acum povara pe care a lăsat-o în loc duhul rău, trăsnit de lumina soarelui.

Satul de lîngă rîu se cheamă Călugăreni ; fiindcă e duminecă, sătenii sînt adunaţi la crîşmă, pe care o ţine un evreu. Negustorul a deschis oaspeţilor mai toate odăile sale : ţărani în haine albe, ţărance în fote roşii şi negre stau pe scaunele acoperite cu cit, supt cadrele cu cromolitografii ; se ridică pentru a bea unul în sănătatea celuilalt şi atunci se iau în braţe şi-şi strîng voinicește mîinile. În altă odaie, bîzîie cobza, şi părechi joacă foarte cuviincios un danţ de munte. Iar, în odaia despre drum, oameni mai săraci, cărora li se înseamnă pe părete datoria de băutură, şi ţigani flenduroşi se bucură şi ei de dumineca odihnei. În această mulţime aşa de rezervată, cu tot danţul şi cu toată băutura, face o ciudată impresie ivirea unui domn cu pasul greu, vorba aspră şi căutătura stăpînitoare, care merge drept la oglindă, se priveşte mulţămit într-însa şi dă scurt instrucţii evreicei : e un german aşezat în ţară, care pregăteşte o excursie.

Ceva mai departe, laşi malul Bistriţei, şi Bistricioara îngustă îţi aleargă acum supt ochi, cu acelaşi mers şi aceiaşi faţă ca şi puternicul rîu în care se varsă. De la Răpciuni, un mare sat foarte curat, cu

www.dacoromanica.ro

frumoase livezi şi case bune, pe laturile unei şosele largi, te urci spre Durău.

E o lungă vale, strînsă între înălţimi sămănate cu copaci şi vechi case de munte, un Cîmp Lung iarăşi, pe care-l taie o sfoară de apă ce gîlgîie pe pietriş. Pe un deal se văd trunchiuri de brad curăţite, şi o linie de fier se urcă spre fabrica de cherestea. În răcoarea serii, aromită de florile fînului cosit, drumul se înfundă tot mai mult spre întunecatul părete de munţi. Deasupra unui vîrf care întrece cu cîtva pe celelalte, stă o cunună zimţuită, de piatră goală, sură : acesta e Ceahlăul.

Tot căsuţe de lemn negru, în curţi mărunte : spre una din ele se îndreaptă o biată băbuşcă necăjită, care cere un loc în trăsură pentru băieţaşul ei fără tată, pe care l-a bătut un frate vitreg ce rîvneşte partea lui de moştenire ; din alta iese deznădăjduite două femei care se plîng de preot, pentru că nu vrea să îngroape fără taxă pe o nenorocită.

Acum, sîntem pe coasta muntelui, în aleia tăcută a brazilor bătrîni. Cea dintîi deschizătură în zidul lor verde cuprinde schitul Durăului.

Schitul vechi — şi nu prea vechi — a fost înlocuit cu o clădire nouă, în veacul trecut. Biserica aceasta albă, cu coperemîntul de şindilă neagră, e încunjurată de căsuţe curate, în care locuiesc călugări zdrenţăroşi şi oaspeţi din oraş — în fruntea cărora stă ocrotitorul Durăului, d. Gheorghe Panu. La un loc şi văzute de departe, ele alcătuiesc o paşnica insulă în mijlocul oceanului întunecos al brazilor, cari suie învălmăşiţi, ca o oaste de mii de suliţi, spre vîrful de stîncă. Vîntul, încărcat cu miros de răşină, al munţilor adie rece în clipa căderii nopţii cu stele vii. Iar clopotela turmelor aţipite sună dulce, şi izvorul rămas singur îşi şopteşte cîntecul veşnic.

www.dacoromanica.ro

Des de dimineață, ne gătim de suitul muntelui.

Peste culmi zac neguri lăptoase, din care nu se mai alege nimic. Singură pajiștea cu miile de flori înalte mai răsare înaintea codrului, și la acest ceas așa devreme cosașii s-au apucat de lucru culcînd pale groase. Cărarea spre vîrf se deschide între brazi printr-un revărsat sălbatec de bolovani pe cari i-a prăbușit pîrâul de munte, creatorul drumului săpat.

Pacea brazilor ne învăluie: nici o rază nu răzbate prin atîtea trunchiuri ce se îngrămădesc și se încalcă; în adîncurile negre zac bătrînii și învinșii, taind pieziș calea cu crengile uscate, negre, parcă ar fi trecut prin focul dogoritor. O lumină nehotărîtă, înșelătoare plutește în strîmta cărare.

Călătorul nu merge aici, el se luptă. În calea lui stă țerna umedă, cleioasă, care lunecă, prundișul ce se rostogolește supt picioare; e blagoslovită piatra ce iese la iveală din loc în loc și face ca o scară neorînduită pentru duhurile ușoare, săltărețe ale muntelui prăpăstuit. Inima bate puternic, gîtul se usucă, sudoarea scaldă fruntea și mușchii parcă se rup în avînturi.

Oboseala te oprește în loc. De jur-împrejur, nici un zgomot și nici o viață. Palatul farmecelor zace încremenit. Numai din cînd în cînd suflarea vîntului trezește în această uriașă alăută un sunet ca al mării îndepărtate, sau cîte o cascadă foșnește mătăsos în fundul prăpastiei. Șipote revarsă grăbit o apă ca gheața, care taie dinții de durere cînd se ating de dînsa.

Priveliști se deschid din loc în loc, răsplătitoare. Zeci de culmi mărunte îți stau supt picioare, cu colțurile lor de pădure și covorul lor verde; crestături arată mersul rîurilor și pîraielor; case albe se înșiră

www.dacoromanica.ro

în margenea văilor ; cîte un coperămînt stecleşte singuratec.

De la o vreme stînca răsare prin brazi, cari se răresc întîi, apoi se micşurează ca nişte tufişe îmbîcsite, pînă ce, la urmă, sus de tot, ei sînt numai un covor pîslos, frate bun cu muşchiul, mîntuit şi el cu şfichiuri verzi şi frunze ascuţite. Atunci, pe lîngă dînsul, nu mai sînt decît buruienile înălţimilor : clopote umflate, albastre şi vinete, potire mărunte albe, mierea ursului cu floarea bătută, ferega dinţată ca un pieptene. În cîte un colţ de stîncă se ascunde *edelweiss*-ul, cu floarea albă, moale, ce pare moartă.

Muntele nu e durat din stîncă, ci din acel amestec de pietriş, din acel conglomerat cu grăunţe mici, albe, care se dezvăleşte deodată, la cîte o surpare a vegetaţiei. Piatra goală, trista lespede sură, e un adaos, o podoabă măreaţă. Ai zice că ea a fost adusă de departe, ridicată şi clădită de mîinile unor fiinţi cu puteri nemărginite, a căror operă a fost dărîmată într-un mare cutremur risipitor de luni. Pare că deosebeşti trei rînduri de zid, la înălţimi deosebite : dintr-unul au rămas colţi, din altul un larg părete drept, din celalt, tocmai sus, frînturi de turnuri, cum nici pe a cincea parte nu le poate cladi omul. Acolo e, după vreun străvechi altar al Precistei Născătoare, Panaghia, masa de piatră în jurul căreia, din cele patru părţi ale lumii, se luptă vînturile. Acum nu se mai văd de jur-împrejur decît culmi curăţite de orice amănunte, de orice deosebiri, cazane albăstrii răsturnate în şase, în şapte şiruri şi bătute de bruma fumurie a depărtării.

Iar, la întorsul spre poale, în căldura şi în puternica lumină de după-amiazi, priveliştile, adinioarea aşa de severe, de pustii şi reci, par numai o veselie. Florile îmbălsămează toate, şi fluturi albi

www.dacoromanica.ro

zboară să le caute, afinele negre, ca niște nasturi mărunți, rodul celor mai mari înălțimi, cheamă la o hrană răcoritoare din mijlocul foilor lor lucioase, ce se întind pînă departe, ca o rețea. Răşina picură mirositoare din trunchiurile dogorite ale brazilor. Razele se răsfrîng în apa de argint a şipotelor, lîngă care vitele sună din tălăngi. În colțuri de adăpost, excursioniști au aprins focuri roşii pentru mîncarea de amiazi. Băieții cari au închiriat cai drumeților vînează prin scorburi edelweissul, cățărîndu-se ca niște veverițe, sau pîndesc fragul, zmeura, ascunse la picioarele brazilor.

Şi, cînd ai ajuns jos, cîmpia înflorită aromeşte nebună, freamătă, foşneşte şi cîntă prin aripile neastîmpărate ale sutelor de greieri, cari proslăvesc biruința zilei luminoase şi calde...

Bagajul nostru, geamantanul roşu, geamantanul negru şi cutia de pălărie — credincioşi tovarăşi, arşi de soare, bătuți de ploaie, pătați de praful multor drumuri — se leagănă pe spinarea răbdătoare a unui biet cal slab, pe care-l tot îndeamnă înainte, ținînd puşca noastră în mînă, o băbuță zbîrcită, dar plină de putere, care se dovedeşte a fi în stare să salte pe un umăr tot acest bagaj. Mergem în urmă, prin pădurea Durăului, prin casele satului sărac, printre livezile de pe coasta muntelui, pe supt ruina de cărămidă roşie şi bolovani suri a bisericii de la „palatul" lui Mihai Sturza, cumpărătorul Hangului şi al întregului ținut pînă la granița Tulgheşului; trecem pe lîngă linia ferată a cherestelei şi, străbătînd, pe alături de drumul căruțelor şi carelor, o potecă de sat, care desparte curți goale şi tăcute, sîntem de vale, la Răpciuni. Aici aşteptăm vehiculul ieftin, trăsura care duce pentru cinci lei de persoană pînă la Piatra, diligența ce vine de la Borsec, stația de băi ungurească dincolo de pasul Tulgheşului. O căutăm

www.dacoromanica.ro

la o casă de unguri emigraţi, cari ni vorbesc în limba lor parcă ar fi lucru firesc s-o ştim, apoi la dărîmătura umplută cu fîn, unde se schimbă caii, de aici la „Curte" şi la un fost hangiu evreu, care mîrîie mînios din odaia unde doarme la opt ceasuri somnul unui bogătaş, şi, în sfîrşit, la curatul han al lui Lăcătuşu. De aici vedem îndată trecînd trăsura, cu totul plină de lăzi, geamantane, cutii, pălării, mustăţi şi favorite, supt comanda supremă a unui conductor galonat, care ni trimete într-un gest condoleanţele sale.

Norocul călătorilor cari nu mai încap în trăsura publică din toate zilele sînt caii ţăranilor, cari au, pe lîngă aceste harnice dobitoace, cu mai multă bunăvoinţă decît carne pe coaste şi cu mai multă hrană de harapnic decît ovăz, de orz sau de fîn, şi cîte o căruţă fără arcuri — lugubră amintire! — sau cîte o trăsură de dar din partea vreunui vechi stăpîn. Noi găsim la un moşuleţ slab, cu ochii cenuşii blînzi şi buza ruptă, un docar spălat de ploi şi uscat de soare. Bătrînul merge acasă, se ceartă cu baba, adună chingile şi hamurile unul cîte unul, prinde caii, li trage un bici de îndemn şi începe drumul, gata de poveştile cele mai felurite despre oricine aproape, căci a cunoscut multă lume în cîte un colţ al vieţii sale de vizitiu boieresc şi de birjar întîmplător.

Prin minunatul ţinut al munţilor împăduriţi trecem încet-încet la Hangu, la Buhalniţa, cu frumoasele case risipite, la Bicaz, cu clădirile cochete ale administraţiei domeniilor coroanei, cu teatru popular, cerc de lectură, farmacie — o frumoasă vilă — ocol silvic, şcoală elementară de meserii, lucrînd după comandă pentru săteni, cu plantaţii de brazi pe laturile drumului, cu bere neagră de Azuga la o crîşmă cu două rînduri. Apoi Tarcăul, îndelung des-

www.dacoromanica.ro

făşurat în vale, cu muntele său de piatră masivă, care se sfarmă în carieră şi se aruncă pe coastă, cu fierăstraiele mari ale societăţii Götz — „Compănia Gheţu", lămureşte moşul — care acopăr de scînduri un mal întreg şi trimet şiruri de cară pe şoseaua la capătul căreia se află Piatra.

Pe tot acest ţinut minunat, stăpînul, podoaba, viaţa, mişcarea e Bistriţa. Moşul ni-o arată cu mîndrie: „Ghistriţa", şi dă din cap fudul cînd îi spun că nu mai este în ţară rîu ca dînsa. De ardezie posomorîtă în umbră, de cătran cînd prelinge rădăcinile brazilor şi stejarilor, de smarald între poiene, de argint în îmbrăţişarea focoasă a soarelui, ea nu fuge, nu se strecură, nu curge, ci înaintează măreţ, cu toată mica ei adîncime din vara secetoasă, pluteşte regal supt straja munţilor. Cîte nu se ţin de dînsa şi nu vin de la dînsa, împărăteasa văii fără pereche! Patul acesta larg de prund ea l-a răsfirat în clipele ei de mînie, fierăstraiele acestea ea le mişcă în parte printr-o ramură prinsă din fugă; plutele acestea aşteaptă impulsul ei, în ziua cînd se deschid sus *haiturile,* marile depozite ale rîului, şi un val puternic se aruncă, mişcînd toate în pornirea lui nestăpînită. Şi tot în ea caută ciutele, la ceasuri adînci, şi tăcute de noapte, băutura lor; tot în ea se răcoresc din zbor rîndunelele ce trag prin văzduh cercurile lor elegante; tot din ea îşi culege apa în pumni săteanca voinică, aplecată spre undă, şi în ea zburdă, într-un cuget curat ca apa însăşi, copiii şi copilele, flăcăii şi fetele satelor.

Sus, pe malul înalt, trecînd podurile de lemn înnegrite de păcură, sprijinite de pile umplute cu prund, hoinărind de pe un ţărm pe altul, fuge şoseaua largă, al cării drum nou atîrnă de cursul foarte vechi al rîului. Margeni de piatră şlifuită, păreţi cari sprijină dealurile, parmaclîcuri care opresc ca-

www.dacoromanica.ro

răle lăsate să meargă în neştire, podurile trainice şi frumoase fac din acest drum unul din cele mai mîndre ale ţării.

Marii pricepători ai frumuseţii, domnii cei vechi ai neamului nostru, şi-au însemnat evlavia pe malurile Bistriţei. Ici şi colo, pe înălţimi, acolo unde în alte ţări stau pînditoare castele de pradă, priveghează aici lăcaşurile paşnice de rugăciune, pe care numai neînţelegătoarea vreme nouă le-a înstrăinat de la menirea lor.

Pîngăraţii arată de departe un părete alb, încununat cu un roşu coperemînt de table şi întrecut de un puternic turn de biserică. Pătrunzi la mănăstirea de odinioară printr-un drumuşor de ţară între căsuţe şi cîmpii mirositoare, de pe care, în lovituri de coasă ritmate, se dau jos florile înalte ale fînului. Un suiş răpede începe, sămănat cu prund bogat, în ţerna luteasă. Soldaţi în bluze albe păzesc la poartă, pe cînd alţii, cari au făcut schimbul, se coboară la vale, cîntînd din plămînii întinşi credinţa oştilor pentru „maiestatea sa". [1]

Între clădirile nouă şi cele vechi, prefăcute, care se mai cunosc numai prin grosimea straşnică a zidurilor, printre salele de dormit, de mîncat, de lucru, spălătoriile şi bucătăriile osîndiţilor, cari sînt toţi recidivişti, „recidive", şi părăsesc cu durere temniţa — însă hotărîţi să se întoarcă răpede la sînul ei — abia se mai vede bisericuţa lui Lăpuşneanu. Tot ce a fost zugrăveală, piatră de mormînt, multe odoare chiar s-au dus, dar ciudata alcătuire a vechii clădiri a rămas neschimbată. Pe o uşă de piatră cu ciubuce, întri într-un foarte mic pridvor, şi de aici, în loc să urmeze mai departe, rotunzindu-se în abside şi încheindu-se în

[1] A trecut pe acolo şi un spital de soldaţi şi acuma domneşte ruina (1939) (n.a.).

www.dacoromanica.ro

altar, biserica se îndoaie în unghi drept. O sprijină contraforturi puternice, prin care se deschid ferestuice frumoase.

O scară de piatră învîrtită, în care te înăbuşă aerul de putregai, murdărie şi părăsire, duce la o a doua biserică, supt pămînt, pe care o luminează slab două ferești scunde. Astăzi această bisericuţă nu primeşte alţi oaspeţi decît pe osîndiţii a căror viaţă se mîntuie aici în închisoare şi cari trec apoi la ţintirimul din deal, între pajiştile de fîn înflorit.

Bisericanii se ivesc, insulă albă în bogata verdeaţă a munţilor, la locul unde se întretaie două culmi. Drumul spre această înălţime porneşte mult mai departe spre Piatra, din alba şosea largă. El urcă întîi culmea prăpăstuită, de pietre galbene, roşii şi negre înfipte în lutul sterp şi gol. Bariera de lemn taie calea ; curţi ţărăneşti singuratice, încunjurate cu răchită, se văd arareori în pustietatea dogorită de arşiţă prin care trece, tot mai sus, obositorul drum săpat. Nici şipotul de munte, nici puţul dealurilor, nici fîntîna şesului nu răcoresc pe drumeţul care nici nu-şi vede ţinta, ci descopere înainte aceeaşi şuviţă gălbie a drumului.

În sfîrşit, o pădure rară cuprinde de amîndouă părţile, dînd umbră, răcoare şi frumuseţă. Sînt tot arbori de dealuri, înalţi, vechi, printre cari nu se amestecă încă bradul pe care-l cresc pepinierele ce împăduresc codrii împuţinaţi de exploatatori. O icoană e prinsă de un trunchi lîngă o căsuţă : acolo Maica Domnului a ieşit în calea stareţului Iosif, cel dintîi ctitor al Bisericanilor, şi l-a întors înapoi spre menirea lui.

Îndată se vede şi mănăstirea.

Aici a fost pînă dăunăzi alt penitenciar, şi clădirile acestuia, cîteva locuinţi răzleţe şi marile locu-

www.dacoromanica.ro

inți centrale se acopăr de plantele ruinei.[1] Curtea dinlăuntru, spre care duce un călugăr sălbăticit, cu privirile sfioase, e un rai de flori înalte, între care se desfac potirele roșii, foarte rare, ale *zmeoaicei*, cu o petală supțire, mai mică decît celelalte.

Prinsă în ziduri mai nouă, biserica albă a suferit reparații însemnate în veacul al XVIII-lea, fiind mîntuită în 1786. Dar liniile arhitecturii dintîi, din vremea lui Ștefan cel Tînăr, nepotul de fiu al celui Mare, sînt desăvîrșit păstrate. Întrarea e pe margene unde, deasupra ușii cu ciubuce de piatră care se taie în pătrate și dreptunghiuri, o pisanie nouă înlocuiește pe cea veche, pierdută. Fațada o alcătuiește un puternic turn, străbătut de două ferești săpate și sprijinit pe două zdravene contraforturi. Ocnițe zimțuite, răzimate pe un ciubuc încunjurător, aleargă pe pereții bisericii și fac brîu întreit turnului de stăpînire. Spre altar, zidul se taie în unghiuri ascuțite.

Trei călugări, dintre cari doi sînt preoți, trăiesc în preajma mănăstirii decăzute, adevărat „pîngărite" prin sălașul hoților și părăsite. Și totuși odinioară, în veacul al XVIII-lea, care e vremea de strălucire a Bisericanilor, ce mulțime de închinători locuiau chiliile! — și despre aplecările lor spre carte dau mărturie cărțile slavone scrise cu mîna celor morți de demult, care se păstrează încă în pridvor.

Mănăstirea Bistrița se ascunde în așa-numita „gură a Bistriței" în cutare unghi țărănesc simplu, puțin la stînga șoselei, atunci cînd ea nu mai are numai un kilometru pînă la Piatra. O vezi abia cînd întri prin bolta marelui turn vechi, în care se mai află un paraclis sărăcăcios. O curte largă, bogat luminată de soarele lui iulie, e mărgenită în stînga de căsuțe

[1] Astăzi e un spital de tuberculoși (1939) (n.a.).

www.dacoromanica.ro

și de locuința, nouă, a starețului. În fund, se află vechile case domnești, drese și prefăcute în biserică — și aceea astăzi goală, despoiată, — de Ștefan cel Mare, la 1489. Caracterul acestei clădiri e neobișnuit; de o parte puternicul turn sprijinit pe cele două contraforturi, ca la Sf. Ioan din Piatra, și străbătut de două ferești sculptate, dintre care cea mai mare poartă un desemn nou de ciubuce întrețesute; un mîzgălitor a tămînjit la 1849 niște chipuri pe care le-a calificat de: Ștefan cel Mare și Petru Rareș, Maria doamna și Elena doamna, „tictorii" bisericii. De altă parte, la stînga, o clădire cu două rînduri; în cel de jos sînt deschise două ușcioare, pe cînd cel de sus are, pe lîngă un brîuleț îndoit, supt coperămînt, șase ocnițe pătrunse de două ferești și de o ușă cu un balcon de lemn, nou, și șase săpături triunghiulare în zid.

Biserica însăși stă la mijlocul curții. Ea a fost clădită în vechi timpuri de Alexandru cel Bun, care-i va fi dat chipul ctitoriei sale de la Moldovița, bisericuța mică, dar cu streașina mare. Domnescul patriarh al Moldovei a astrucat aici oasele doamnei sale Ana, zisă Neacșa, mama moștenitorului său Ilie, și tot aici a lăsat să i se coboare și lui trupul după moarte. În mîna dreaptă a camerei ctitorilor se vede și acuma un mormînt înalt, săpat frumos pe laturi cu sculpturi ornamentale gotice: acolo zace, desigur, Alexandru, cu toate că pe urmă s-a făcut loc în același mormînt văduvei lui Ștefan Lăcustă, doamna Cneajna. Ștefan cel Mare puse o nouă piatră pe mormîntul doamnei Ana, după care se numește pînă astăzi *Doamna* satul din apropiere. Petru Rareș, gonit de turci, a trecut pe aice, venind din Piatra, și lacrimi de durere și mînie au curs din ochii lui pe lespezile sfinte.

www.dacoromanica.ro

Poate că, în aceste tulburări, vechea biserică se ruinase. Alexandru Lăpuşneanu, ajungînd domn, nu uită pe vechiul şi marele Alexandru şi dura o mîndră biserica nouă în locul unde stătuse mănăstioara străbunului. Clădirea seamănă întru toate cu Mănăstirea Slatina, cealalta operă a Lăpuşneanului. Aceeaşi întrare laterală, prin uşa sculptată, lîngă care se afla pisania cu bourul, strămutată acum mai sus, la o reparaţie. Acelaşi pridvor căptuşit cu morminte, care dă, printr-o minunată uşă, ale cării ciubuce, sculptate la bază fiecare în alt chip, se încrucişează sus, în pronaos, şi aceeaşi odaie a ctitorilor. Şi zugrăveala e împarţită în acelaşi fel, dar ea a suferit în timpuri mai noua schimbări hotărîtoare: numai turnul supţiratec mai păstrează urme din veşmîntul de sfinţi al vechii biserici.

Acum mausoleul lui Alexandru cel Bun e lăsat în părăsire. Doar cîţiva particulari se interesează de dînsul, şi micul cimitir se vede, într-un grilaj de fier, lespedea de marmură pe care se va scrie numele acelei femei sfinte care e văduva lui Alexandru Ioan I-iu.[1] Excursioniştii din Piatra nemeresc şi aice. Iar locuitorii statornici sînt vreo trei-patru călugări, al căror conducător se intitulează cu amărăciune: „şi egumen şi servitor".

6. *RĂZBOIENII*

Mai departe, pe şoseaua prăfoasă care duce de la Piatra spre nord. Peste cîtva timp, un sat se răsfiră pe povîrnişul unui deal, cu multe căsuţe albe şi li-

[1] Doamna a fost astrucată acum cîţiva ani la Solesti, şi acest mormînt va rămînea pentru totdeauna gol (1916) (n.a.).

www.dacoromanica.ro

vezi mari. Răzleaţă, o biserică, părînd foarte veche, ridică turnuleţe vădit nouă, şi, lîngă dînsa, iată, între arbori, curtea, care se pare locuită, ceea ce e rar în aceste locuri unde marea proprietate efectivă, stînd la ţară, conducînd munca, dînd exemplu de gospodărie şi de cultură, de viaţă socială mai înaltă, nu mai e decît o amintire ce rătăceşte prin ruine în cîte un colţ al cărora s-a cuibărit evreul.

Lăsăm drumul mare pentru a căuta biserica veche. Un preot voinic şi rumân ni spune că sîntem în Şerbeşti, unde a fost pe vremuri înaintaş al său şi, totodată, dascăl al copiilor satului, cel care era să fie mai tîrziu Melchisedec, episcop de Roman şi una din luminile bisericii.

Într-o livadă mare e aşezată zidirea bătrînă. Are, afară de acele turnuleţe care sînt adause dupa asămănarea bisericilor de lemn din aceste ţinuturi, multe alte prefaceri şi peticiri. Aşa e, deodată, mai nou masivul pridvor peste care se ridică şi clopotniţa. În total însă, cu toţi anii de părăsire prin care a trecut, biserica păstrează stilul ei original. O frumoasă inscripţie pusă astăzi pe păretele din faţă, pe cînd ea se afla, desigur, la început deasupra uşii laterale de întrare prin stînga, pomeneşte pe Vasile-vodă Lupu. A lui a fost această moşie, încă din vremea cînd era numai un boier ambiţios şi uneltitor. Sfinţirea lăcaşului s-a făcut pe vremea cînd Vasile era căsătorit cu soţia lui moldoveancă, Tudosca, şi n-avea alţi urmaşi decît pe fiul Ioan „coconul" cel slab de încheieturi, menit odată să fie domn muntean, dar care s-a stîns jalnic la Costantinopol, unde fusese trimes spre căutare.

Averea lui Vasile-vodă s-a împărţit după răsturnarea din 1653. Şerbeştii au ajuns în mîna Cantacuzinilor, adecă, fără îndoială, întîi în a bogatului Iordachi. Peste o sută treizeci de ani de la întemeiere,

www.dacoromanica.ro

era aice Ioniță spătarul, fiul lui Toader, și acesta se simți îndemnat de evlavie să facă din nou, aproape așa cum e astăzi, clădirea dărăpănată. Acest Ioniță, care trăi pînă în preajma unui veac nou, e Canta cronicarul, care a însemnat desfășurarea domnilor fanarioți din vremea sa, pînă la 1774, și care, la bătrînețe făcea stihuri luătoare de rîs, fără să cruțe pe însuși Vlădica Veniamin Costachi, un văr al său, căruia îi amintea de o oarecare Marghioală. Pe mai toate cărțile de slujbă mîna lui Ioniță Canta a pus leatul și iscălitura lui frumoasă.

Un Ilie sau Ilisău Canta a fost urmașul noului ctitor în curțile de la Șerbești. De la dînsul vin cei doi „prinți" pe cari-i pomenește un monument funerar din cimitir — unul mort în străinătate și adus de pe acele depărtate plaiuri pînă aici. O statuie de piatră, ciudat și grosolan tăiată, înfățișează pe „principesa" lui plîngînd răzimată de stîlp.

O cruce de la răposatul cronicar, un vechi pomelnic cantacuzinesc mai fac parte din bogăția bisericii din sat. Un medic și profesor universitar, d. Riegler, e acum stăpînul moșiei lui Vasile Lupu și a Cantacuzinilor [...].

Abia ai ieșit din raza Șerbeștilor și alt turn se ridică la stînga dintr-un grup de case cufundate. Alei largi cu copaci vechi duc pînă la curți albe, care se ascund într-un minunat parc străvechi. Îndată se vede însă că gospodarii s-au dus de acolo, din satul Cîrligilor. Buruiana crește biruitoare în grădina de flori, copacii jălesc neîngrijiți, geamurile palatului sînt sparte; într-un ungher numai se simte viață: niște domnișoare evreice sînt la fereastră, și trăsura, cu un frumos țăran pe capră, așteaptă pe reprezintantul stăpînirii nouă [...].

Un preot bătrîn, uscat și dîrz, care trăiește singuratec între roiurile albinelor sale, ni arată biserica.

www.dacoromanica.ro

Vedem răpede că ne-am înşelat în ce priveşte vechimea. Mare, înaltă, clădită din material destul de bun, ea datează numai din vremea cînd cea din Şerbeşti se repara. Cărţile de slujbă au iscălitura ctitorului, un Roset. Urmaşul lui, Petrachi, mort în anii '30, zace în pridvor. Două generaţii au mai venit după el. Cel din urmă care a avut Cîrligii — soţia sa a dăruit lucrări artistice de lemn bisericii — şi-a pierdut averea. Un grec italian, care stă departe „în jos", a luat şi această moşie. N-a văzut-o însă niciodată, şi ea a intrat îndată în uriaşul domeniu de jaf şi decadenţă al arendăşiei [...].

De aici drumul duce spre Războieni, atingînd numai cîteva aşezări mai mici. Calcăm în urmele bătrînei tragedii din 1476, ale jertfei pe care a făcut-o pentru ţară toata vechea boierime din anul nenorocirii celei mari. Pe aici au înaintat, în bulucuri nesfîrşite, supt tuiurile cu semiluna aurită şi cozile de cal fîlfîitoare, oştile lui Mohamed al II-lea însuşi. Cămilele au dus prin aceste meleaguri moldoveneşti, unde astăzi se răsfaţă în pîlcuri grîul şi porumbul pe rămăşiţele vechiului codru de stejari, din care abia dacă a rămas o urmă, corturile de mătase şi de brocard de aur; caii împodobiţi cari purtau pe puternicii sangiaci au trezit răsunetele codrilor prin nechezarea lor mîndră; străinele cuvinte de comandă ale păgînilor de la miazăzi au despicat cu rostul lor gutural aerul tare al podişului înalt. Tot mai sus, mai departe, mai adînc în pădure... Frica rătăcirii n-o pot avea năvălitorii, înaintea cărora aleargă, călăuz al trădării şi urii de frate, sprintenul voievod muntean Basarab şi boierimea lui pizmăreaţă.

Iată acum că pămîntul lutos se despică de o dungă îngustă, ale cării maluri sînt ca buzele unei răni de mult lecuite fără a se fi putut închide însă. O apă

www.dacoromanica.ro

leneşă, aproape secată, se tîrîie jos. Nepreţios izvor pe atunci pentru voinicii ascunşi în codru, această apa, căreia i se zice : *albă* — Valea Albă — pentru praful albicios ce-i păta unda. Aici era locul de adăpare al leului, şi el nu putea suferi să i se smulgă. Mai bine lupta ! Şi lupta se dădu în umbră, în vălmaşagul trunchiurilor multe, prin poienile înguste, la răscrucea potecilor ; lungă luptă de ucidere, lipsită de măreţie, în care, fără să închine steagul, boierimea tînără a murit supt ochii bătrînilor cari priveau liniştiţi cum se scurge sîngele lor sărac, ultim prinos de jertfă adus ţării. Apoi voievodul învins plecă înveşmîntat în sumbra conştiinţă a nenorocirii sale.

El s-a ridicat însă iarăşi, cu sufletul mare ce era în el. A urmărit, a pus pe fugă, a curăţit ţara. Şi atunci el a ridicat mănăstirea ce se vede în faţă — vrednic monument al vechimii — căreia vremea noastră n-a ştiut să-i pună alături decît un biet stîlp cu un vultur mărunt, în grădiniţa unde tînjesc pomii supţirateci. Uitam spitalul mare cu pavilioane care taie vederea asupra Mănăstirii Războienilor.

Aici găsim cîteva înflorite gospodării de măicuţe cu flori moldoveneşti îndătinate, indrişaimi, nemţişori, portolaci, condurăşi, care se răsfiră înaintea cerdacului de odihnă.

Biserica e foarte bine ţinută, dar fără nici unul din odoarele ctitorului, pe care le-au luat în vînturile turburărilor. Dar ferestruicile cu cadre gotice, fereştile mai mari cu ogive, uşa împodobită sînt la locurile lor, afară doar de închiderea fereştilor din stînga şi de aruncarea ca treaptă la scări a uneia din cele mai frumoase.

Cea mai măreaţă din vechile inscripţii se înşiră în patru rînduri lungi pe păretele din dreapta, po-

www.dacoromanica.ro

menind de silnicul Mohamed, de vicleanul Basarab și de încercarea grozavă trimeasă lui Dumnezeu asupra Moldovei.

Se apleacă soarele spre seară. Raze ca de glorie veche auresc piatra săpată. O măicuță ciocănește, încunjurînd zidul pe o toacă de fier. Și sunetul de armonie plutește pînă departe ca o mîngîiere trimeasă morților viteji cari zac în adîncuri.

7. *PE BISTRIȚA, ÎN PLUTĂ*

Mare mișcare în Dorna [...]. „Dorna-Vatra" a geografiilor oficiale și a terminologiei administrative, vechea „vatră" românească de unde s-au întins păstorii în cătune și începătorii de viață plugărească prin lazurile „curate" de dînșii în tot cuprinsul de munte al Dornelor. [...]

Peste atîta zgomot și frămîntare și prefacere, vechea biserică de lemn din deal amintește alte vremi prin cărțile-i din veacul al XVIII-lea, pline cu însemnări — și de la sihaștrii ce trăiau pe atunci pe muntele Rarăului, privind la două laturi, care nu erau încă două țări deosebite — prin cîte o icoană frumoasă, prin pomelnicul în care numele domnilor se urcă pînă la Duca-vodă de pe vremea încunjurării Vienei. De acolo de sus, privirea zboară slobodă în aerul limpede al unei seri senine peste toate casele tupilate pînă la șirul de lumini ale fierăstrăului ce lucrează cu sîrg pentru a îmbogăți pe oamenii de alt neam, cari, ei, nu lucrează, și pînă la alba biserică depărtată a Dornei noastre, pe cînd munții, acoperiți încă de coama lor de brazi, se gîrbovesc de pretutindeni, strîngînd din toate părțile

www.dacoromanica.ro

valea Bistriței, care-i atinge pe toți moșnegii, li cîntă zglobiu, îi mîngîie în treacăt, li strălucește în soare și se duce aiurea pentru a înșela tot astfel alți uriași cari rîvnesc la așa o copilă sprințară.

În spre hotar plecăm în amurg. E un drum foarte scurt și plăcut, mai ales la acest ceas [...]. Pe de laturi vine vînt rece, și soarele cade în nori răi, pe cari pare că vrea să-i topească în flăcări roșii.

Se trece lesne la graniță. Vameșul austriac, care se întîmplă a fi creștin, e amabil : n-avem chipuri de contrabandiști. Dincolo de stîlpul negru și galben, drumul cotește de vale și duce pe dinaintea unei case boierești îmbrăcată cu verdeață. Acolo stau funcționarii noștri și ofițerul de grăniceri cu gulerul și lampasurile albastre. Primesc bucuros pe cine se întoarce în țară ; vădit, nu iau în serios formalitățile, și poate fac bine.

Ceva mai încolo e casa lui „popa Nicu", care va și răsări îndată în calea noastră. Poartă sumănaș peste cămașă țărănească și pălărie peste părul lung ; are vorba bună, ochii strălucitori și-i place cartea românească ; nici seminariile nu pot da preoți mai de ispravă — gospodari și oameni de înțeles, mîni vînjoase și minți limpezi — decît aceștia. Mai încolo, biserica aceea înaltă, albă, n-a fost făcută de cine știe ce boier, căci pe această culme de munte nu sîntem doar în pămînt de boierie, ci tot locuitorii, bogați oieri, harnici plutași, „curători" de ogoare nouă. În față, împrejmuită cu zăplazuri înalte de abia poți vedea peste ele, se ridică, într-o curte cît o moșioară, casa de modă veche a „popei Gheorghe", bătrîn preot cu fața sănătoasă și mersul apăsat, om foarte bogat, a cărui agonisită, din daruri la botez și cîte alte venituri de la Dumnezeu și de la oameni, se socoate cu sutele de mii. Acolo și dormim, așa de adînc, încît nu simțim revărsarea sălbaticului

www.dacoromanica.ro

potop de noapte, din care se trezește o dimineață morocănoasă și chiorcoșata, din negurile nesigure ale cărcia picură și ploua de-a binelc.

Pluta așteaptă la Arini, de vale, unde este un sătucean, o prăvalie românească, o primarie în aceeași casă cu aceasta. E încă foarte dimineață, dar drumul învie. Trec mai ales multe femei, foarte strînse în fota de colori mai triste, care se dă cochet în laturi, lăsînd să se vadă un colțișor de cămașă albă, foarte curată. Primăria ca și cîrciuma încep sa fie cercetate, aceasta din urma însa mai mult pentru micile cumpărături, deși oamenii din aceste părți dispretuiesc tot așa de puțin vinul rău ca și iubirea bună.

Jos, e pluta pentru noi.

Pluta e un transport de lemn care călătorește singur; plutașii nu-l duc, ci-l feresc numai. Bistrița a primit bradul falnic ce i se oglindea în ape și se hrănea din negurile ridicate de deasupra ei; l-a primit despoiat de acele tari și mirositoare frunze, de bețele roșii, aspre ale crengilor, l-a primit curățit de coaja prin care se strecoară mireasma sănătoasă a rășinii, scurtat de radăcinile acelea care știu sa patrunda și în stîncă. Va fi poate un catarg pe ape apropiate sau departate, ori cuțitul fară odihnă al fierăstraielor îl va desface în scînduri albe. Deocamdată, el călătorește, lunecînd pe apă, învălindu se de bataia undelor. O legătură în față, una la capăt țin laolaltă tovarășii de călătorie. Apa-i poartă jucîndu-se, îi acopere de spuma povîrnișurilor răpezi, îi spală cu năvala undelor tulburate în calea lor, îi scaldă necontenit prin pătrunderea ei între dînșii. Plutașii cîrmesc, feresc de adîncurile genunilor, potrivesc pe povîrnișurile rapezi, pe *șteaze*, strecoară printre bolovanii sămănați în albie; și nu mai puțin, ei șerpuiesc cu meșteșug unul pe lîngă celălalt, întrecîn-

www.dacoromanica.ro

du-se fără a se ciocni — oricum, fără a se pune în primejdie.

În calea lor, lemnele întovărășite pot primi mărfuri și oaspeți — destul de mult de fiecare. Plătești zece lei ziua plutașilor, și o ceată a lor te trece în seama celeilalte, care-i urmează. Drumul se face de obicei numai pînă la Piatra, dar, daca ai voi, te poți coborî chiar și la Bacău, și mai departe, ba, în sfîrșit, pe plutele mai mari ce se fac aici, pînă la șchela depărtata a Galaților, unde așteptau odinioară bogații cumpărători turci. O platforma de scînduri, împodobită, pentru cinste, cu brazi, cuprinde o bancă și o masa ; unii cer și capătă chiar un adevărat cort, care apără de soare și de ploaie, dar ți se poate darîma în cap la trecerea supt vreun pod mai vechi și mai modest.

Pluta se învîrte asupră-și, mișcînd apa vetzuie, împovărata de răsfrîngerea de nori, care freamătă și se acopere de spumă. Iat-o cu cîrma spre apus, încotro fuge riul care, o bucata de vreme, poate doua ceasuri din mersul pe care-l facem în aceste timpuri de vara, cu Bistrița scăzută, e hotăr între Moldova ce ni-a rămas și între aceea pe care am pierdut-o, atît de asemenea amîndouă, încît trebuie să vezi din cînd în cînd ciacoul [1] înalt și uniforma neagră cu verde a finanțului bucovinean, ca să-ți aduci aminte de nenorocirea care ne-a lovit. Acum sîntem bine, în ceea ce privește îndreptarea, dacă nu și cu privire la vreme, căci negurile cern, pînă ce, strîngîndu-se laolalta în oaste fumurie, împroașcă mînioase valuri, și plutașul de la cîrmă, un falnic flăcău, cam prea oacheș, mișcă lin, cu un ghiolcăit dulce, în dreapta și în stînga, lopata abia cioplită, care ne „izbăvește de cel rău"... La coadă — pluta

[1] Chipiu milităresc (n.ed.).

www.dacoromanica.ro

e dublă — un altul, mai perpelit face şi el ce poate ca să nu fie turburat lunecuşul nostru şi primejduite lemnele lui.

Parcă n-ar fi pe-aici hoţi de păduri cari taie şi jupoaie şi mînă departe bradul încărcat de mirezme. Coasta cea umflată e' cu totul acoperită. Numai ca se vede, de-o parte, de alta ceasuri întregi.

De altminterea numai după înfăţişare acest ţinut e fără viaţă. De ambele părţi, în ţară şi în „codrun", o viaţă ţărănească veche umple cătunele nevăzute, locuieşte în stînile ascunse, bate drumurile tăinuite; nu zăreşti carele, care se strecoară cum pot, aduse de puţin timp în aceste părţi, nu întîmpini caii legaţi unul de altul şi încărcaţi cu desagii merindelor şi mărfurilor, nu-ţi loveşte privirea nici un cîrd de vaci albe, din acelea care se caţără pretutindeni, nu fără primejdie (în jos, una se prăvălise, şi cuţitul măcelarului de la cel mai apropiat fierăstrău o scutise de chinul de a umbla oloagă prin lume). Dar iată că într-un loc desişul se mişcă, iar aiurea pe cărarea de lîngă apă, de lîngă „vale", se zice pe aici, trece o băbuţă scorojită cu ochii sălbateci, flămînzi, supt zdrenţe de păr sur.

Şi viaţa e veche: viaţă de păstorie cu obîrşii ce nu se pot urmări decît peste schimbarea neamurilor, viaţă de plutărie, care trece mia de ani. De cînd se află români pe aice, cari au înlăturat cu totul pe barbarii vechi, conlocuitori cu dînşii, s-a alcătuit în acest unghi ferit pînă dăunăzi o limbă deosebită a păstoritului şi plutirii, cu termini ciudaţi, grei, bulzi slavi rămaşi în lamura graiului nostru, şi s-a creat o nomenclatură geografică, a cării alegorie, ale cării aluzii istorice la fapte care nu se vor povesti niciodată plac auzului, pe care acele arhaisme barbare îl zgîrie uneori.

www.dacoromanica.ro

Unele locuri de stîncă, „bîtce" rotunzite, „colți", „guri" de revărsare a rîurilor se numesc după copaci, ca Gura Arinului. Altele arată înfățișarea locului sau ce se vede pe acolo: Pietrosul, Cheile, în care se zbate apa strînsă în pereții de piatră, se zbate, spumegă, se întunecă; Scara, Scăriceaua, Coifurile, Pîrîul Arămii, după pulberea roșie ce se va fi prins cîndva într-însul, păraiele Crucii, Șarpelui, Cîrligățica, Neagra, munții Căpățîna, Țepușele, Oblîncul, Tarnițele, care samănă cu o șea, Pietrele roșii, cu pete de fier sîngerat pe dînsele, Pleșa, demult goală, Alunișul, zis după vechile lui pădurici de supțiri trunchiuri netede, Hîciugosul, după întrețesutele *hăciugi* nestrăbătute. Despre sunete spune „Moara Dracului", cascada ce șuieră în jos printre trunchiuri dese pe lunecoasa piatră neagră, sau Sunătorile. De la vechi întîmplări vin nume ca Pietrele Doamnei — care doamnă, și de cînd, măria ta? — pîrăul Leșului, în care s-a găsit mortul necunoscut, și pîrăul Balta Cînelui, bîtca lui Tîrsînă, Dealul Ursului, după vreo veche vînătoare, pîrăul Isipoaii, după vreo moarte năprasnică, Bîtca Comorii. Nume de oameni, răzeși stăpîni pe vremuri, pînă ce mănăstirile și-au întins „brăniștile" acolo, se păstrează în Ortoaia, soția Ortului, în Rusca, nevasta Rusului, apoi Căboaia, Hărăoaia, Măzănoaia, în Șandrul, nume de munte, în Băruarul-Bernard, precum celalt e ungurescul Sandor — și Bărnărelul lui. Străvechi nume turanice apar în Rarău, muntele cu sihăstrie de la graniță, în Geamalăul bucovinean de lîngă dînsul, în numirea de pîrău Hortomanul. Satele ce nu se văd pînă tîrziu alcătuiesc la un loc șirul, grupa Broștenilor (ca unele măhălăli de lîngă apă ale orașelor moldovenești); ele nu poartă numele strămoșului cu derivatul *-ești* sau *-eni*, ci-l dau de-a dreptul, ca în Chi-

www.dacoromanica.ro

ril, sau înseamnă înfaţişarea aşezării ; Lunga, Geamăna, Crucea, ori rămîn fără înţeles, ca Cojoci.

Tot înainte, pe supt severul, solemnul brădet, care, umezit, aromeşte şi mai tare în răcoarea dimineţii. Nici pîrtiile prin care se prăvălesc butucii lăsaţi, cărări în desişul acestor plete de uriaş cu oasele de stîncă, nu se văd albe prin întunerecul îmbîcsit de miriadele crăcilor şi frunzelor ascuţite. Sus, nu trec păsări, jos liniştea domneşte pe ape, căci coţiturile răpezi de la fiecare clipă îţi taie vederea asupra plutei de înainte şi celei din urmă ; genunile negre, cu feţe undelemnii, dorm ciudoase, ca fiare nehrănite care simt cum prada, înştiinţata, se fereşte de dînsele. Ţi se pare uneori, cînd vorba tace pe plută ca ca înăbuşită de un farmec greu, că te afli *aiurea*, intr-o lume care nu e o lume, ci păstrează numai formele zădarnice, umbrite de o jale veşnica, ale lumii noastre, că te strecori în tacerea, pecetluită de porunci infernale, care nu se scriu şi nu se spun, a ţinuturilor morţii fără hotar şi, deci, desăvîrşit de line. Dar Charon e tînar, ajutorul lui prăpădiţ ; din cînd în cînd alte luntri răsar pe apa vînătă-verzuie, de umbra grea, şi amîndoi strigă prelung ca gondolierii cînd stau să se ciocnească în margenea palatelor de piatră mucedă ; răpede, bărdiţa se zvîrle de la noi : ea ţine în loc, sprijiniă de silinţi falnice al muşchilor deprinşi, pe vecini, cari se dau astfel în lături ; din loc în loc trecem fulgerator peste mînia spumegătoare a prăvălişurilor ce ameninţă. Şi apoi sticla de vin sună, brînza din hîrtie te chiamă la masă : descoperi că ţi-e foame. O, nu, pînă la păgînul Lethe şi la moşneagul Charon mai avem !

S-a săturat de ploaie mare şi de ploaie măruntă. Dupa trecătoare iviri de albastru, în urma cărora

www.dacoromanica.ro

îndată se înteţesc ropotele, căci s-a „răzbunat o ploaie", iată deschideri prin care seninul vrea să vadă în adevăr, căci prin ele înlătură tot mai mult sura vată plutitoare a norilor. În faţă, un munte apare limpede, de un albastru adînc, vioi, nou, ca şi cum atunci ar fi fost creat împreună cu toată strălucirea sa. S-a mîntuit, în acelaşi timp aproape, strînsoarea cheilor, sălbăticia severă a coastelor goale de locuinţe şi bătute numai şi numai cu trunchiurile dese ale brazilor, ca şi cernerea ropotelor ploii de dimineaţă. În albia mai largă coborîm domol, căci n-a venit încă apa ce se strînge, în dosul *otpusturilor*, la haituri, pentru a răpezi apoi, prin avîntul ei, la vale plutele întîrziate sau oprite în loc. Soarele aprinde de sclipiri de aur solzii mărunţi ai rîului şi dă viaţă malurilor împădurite.

Într-o deschidere se văd oameni pe ţerm, îngrădituri şi, pe o coastă de deal, o casă albă primitoare. E cel dintîi din cătunele Broştenilor. Face parte din marele domeniu personal al regelui, care a cumparat de la familia Balş, sărăcită, această măreaţă moşie de munte pe care samavolnicia fanariotului Constantin-vodă Ipsilanti o răpise acum un veac de la bieţii răzeşi. Se face aici gospodărie modernă, chiar şi spre mulţămirea oamenilor. Cîteva ceasuri, avem o primire foarte bună din partea administratorului, sprinten în albu-i port de ţară. De o bucată de vreme, în exploatarea acestor moşii, în locul străinilor de la început, se întrebuinţează români, cari nu sînt nici mai puţin pricepuţi, nici, cu deosebire, mai puţin cinstiţi decît ceilalţi. În acest depărtat colţ de munte, unde se munceşte cu atîta rînduială şi spor, vezi cu bucurie că scrisul românesc, chiar cel mai nou, a răzbătut, cu tot ceea ce poate aduce după sine.

Cînd ne găsim iarăşi pe plută, soarele a scăpătat după amiazi. Bistriţa e luminoasă şi caldă; pădurile

www.dacoromanica.ro

se răsfață în raze, pare că niciodată nu le-ar fi bătut ploaia și nu le-ar fi înveșmîntat de aproape haina tristă a negurii. Iarăși pustiu; nici un alt zgomot decît al lopeții care fierăște de colțuri, de adîncuri, de locurile moarte, ușurează săritura pe spumele învălmășite ale stezelor. Cîte un pescăruș se apleacă doar asupra apei, de unde ia răcoare, apă în gură și, poate, dacă este noroc, o pradă mai mică decît dînsul. Codrul des tace, și alte glasuri de oameni decît ale noastre nu sînt. Iarăși priveliștea mută te duce în altă lume și te întrebi, acuma cînd cerurile s-au deschis, dacă și raiul are apele lui tăcute.

Ceasurile nu se socot, nu se pot socoti. Tîrziu sau curînd, avînd încă soare deasupra — dar cine stă să se uite la dînsul? — ajungem la Toance.

Dacă pentru Chei s-au găsit descriitori ai spaimei pe care au încercat-o, dar care, din fericire, a rămas fără urmări, pagina lui Nicolae Gane a făcut din Toance un loc de groază pentru cine n-a fost sau pentru acel care, fiind, nu înțelege să se fi dus degeaba, fără măcar să aducă acasă o ușoară cunună de eroism. Oricum să fie Toancele, de aici nu le poți crede rele. Supt un cer ca acesta, în această bună pace de pădure, în mijlocul acestei sfinte tăceri de rai, cum s-ar putea căsca prăpăstiile și lupta puterile omenești îngrozite, cum s-ar putea cufunda spre pieire sau risipi spre înec zdravenele catarge care încearcă apa rîurilor înainte de a stăpîni — dacă vor avea, scăpînd de cuțitul fierăstrăului, acest noroc — valurile Mărilor?

Iată frontul de bolovani, rărițI și dumicați de explozia dinamitei care a ușurat drumurile în timpurile noastre. Cine nu știe, se poate lovi de ei, și atunci pluta se sparge, rămîind ca drumeții să în-

www.dacoromanica.ro

calece pe buşteni sau să fugă la mal. Dar cine nu ştie, nu se încurcă. [...]

Şi iată că mînia de ape, pornită în spume, se sfarămă, se împrăştie, se împacă numai cu stropirea plutei, care saltă, se furişează, şi pleacă de vale, pe apa iarăşi primitoare şi liniştită, între aceiaşi doi pereţi ai oştilor de brazi.

— Astea-s Toancele, domnule ?

— Cu voia dumitale, stăpîne cetitor, sînt astea. Ceea ce nu te împiedică de a te îneca aici, dacă doreşti, în cele mai tragice împrejurări. Noi însă, toţi cîţi eram pe această plută, n-aveam această dorinţă. Eram parcă în rai ; de ce am fi căutat, peste poarta de corn a morţii, iadul ?

Seara vine învăluită în nori, asemenea cu sora ei, dimineaţa. Muntele şi-a pus cojoc de neguri. Morocănos, ploaia porneşte pe urma apusului.

Odată cu noaptea, sîntem la Broşteni. Adecă la Broşteni-reşedinţă, la Broşteni-capitală. Aici e biserica de lemn, aici fosta suprefectură, dată acuma pe sama inspectorilor comunali, aici judecătoria, şi spiţerul rural de pe coastă, cu medicul şi farmacistul lui, aici, în sfîrşit, cei vreo şaizeci de evrei, cari fac toate meşteşugurile. [...]. Petrecem noaptea la administratorul regal, d. Popovici, care e un adevărat castelan în acest bătrîn cuib de răzeşi căzuţi în ţărănia iobagilor.

Apoi ziua următoare ne ia din nou din lumea noastră obişnuită pe pacea răcoroasă a Bistriţei. Îndată sîntem la margenea Broştenilor. Dar domeniul regelui se urmează, fără întrerupere, cu domeniul coroanei. Acele păduri din care se aruncă de vale butucii, tăiaţi însă cu socoteală, acele fierăstraie cu aburi luminate cu electricitate, acele uriaşe depozite de scînduri sînt tot ale măriei sale. Mulţi săteni,

www.dacoromanica.ro

cari au înlocuit pe străini, lucrează de sîrg, în cadența ciudată a cîntecelor de muncă pe care le-au învățat de la italieni. Obișnuitul front al bisericii, școlii, clădirilor de administrație, cu firme mari ce se văd de departe — desigur ca să dea exemplu. Aceasta e Borca, ai cării locuitori se dosesc prin acele hudicioare cu căsuțele mărunte. Mădeiul, Sebasa Fărcașa, cu nume vechi, curioase, se ascund în desișul brădetului, prin care lunecă spre Bistrița pîraie ce poartă uneori aceleași nume, pe cînd munții, întru toate asemeni, afara de vreun vechi *runc* despădurit, se urmează într-una de amîndouă laturile.

Îndată sîntem la Neamț, ținut cu aerul mai cald, cu zările mai deschise, cu casele fățișe și oamenii aproape. Am ieșit din strîmtoarea voinicilor tăcuți, din cheile de iad ale lui Charon, din strîmtorile luminoase ale raiului de munte. Malul s-a lăsat jos, supus, deschizînd lunci în dreapta și în stînga; ardezii ciudat așternute, noroioase înlocuiesc de acuma piatra tare, rachiți se linciuresc în vîrfuri cu crengile blege. Copaci albi se ivesc pe lîngă bradul negru, și aromiri de tei se simt tot mai tare. Bistrița, lărgită, trece acum pașnică și bună: doar la vale de Bicaz dacă mai vrea să zburde în salturile răpezișurilor, în îmbulzirea *nahlapilor*; simți bine însă că totul e numai o joacă.

Iată o veche cunoștință: frîntura de stîncă, zvîrlită pe malul apei, Piatra Dracului. Sîntem la popasul Răpciunilor, lîngă podul cel mare, din înălțimea neagră a căruia, aplecați peste înjghebătura de bîrne ce se sprijine pe metereze de pietriș, frumoșii copii stau de ne privesc. În jurul nostru, toată cîmpia e numai o floare. Peste tot ce se vede, în dreapta stă, străjuind două țări, Ceahlăul cu muchea de stîncă sură.

www.dacoromanica.ro

Şi acum o noapte la Bicazul locuit de oamenii fierăstraielor şi năpădit de turişti cu pretenţii, cîteva ceasuri de dimineaţă supt pădurile, în tăiere răpede, ale Tarcăului, şi iată că Pietricica ghemuita arată la capăt ţinta drumului nostru pe apă, care e Piatra Neamţului, înaintea căreia plute legate, plute rupte, butuci în risipă aşteaptă creşterea şivoiului din haiturі pentru a face şi mai departe alte drumuri.

www.dacoromanica.ro

VI

ROMANUL

1. *ROMANUL*

De la Bacău înainte e mai mult șes, un șes de miriști și popușoaie, de livezi și sate. Țăranii care-și culeg cocenii mai au numai foarte puțin din portul lor frumos : un brîu încinge peste cămașă ; iarii se încrețesc pe picior, pălăria cu margenile late se lasă peste pletele lungi, negre sau galbene. Fotele femeilor nu mai au nici o frumuseță ; numai cămașa învoaltă, mai totdeauna desăvîrșit de albă, e cusută în armiciu negru și roșiu, și un lung văl sever încunjură fruntea și obrazul.

Deodată se vede în șes un lung tighel de case, de biserici albe și trandafirii, de grădini, de cazărmi pe care flutură tricolorul. E Romanul, tîrgul, cetatea, „Mitropolia" lui Roman-vodă de acum șase sute de ani.

Zile de copilărie trăite aici se leagă de acest oraș, pe care nu l-am văzut [1] de aproape douăzeci de ani. Am locuit luni de vacanță într-o cancelarie de advocat lîngă palatul Tribunalului, pe care-l recunosc îndată, dar nu și odăile biroului care mi se părea atunci așa de mare și acum se pierde între casele

[1] In 1906 (n.a.).

www.dacoromanica.ro

joase, cu fereşti mărunte ; am cetit acolo, în cămăruţa din mijloc, dintr-o bibliotecă de romane franţuzeşti, cărţi care vorbeau puternic închipuirii mele ce-şi făcuse aripile ; am cunoscut întîia oară la acest unchi, care era gazetarul districtului său [1], înţelepciunea de douăzeci şi patru de ceasuri a ziarelor. Grădina publică, între locuri virane, văzută noaptea, cu zecile ei de felinare, cu lungile alei, pe care curgea, în sunetul muzicii militare, lumea gătită, cu uniformele, cu rochiile, cu feţele mulţămite, cărora lumina li dădea o frumuseţă deosebită, rară — era pentru mine un adevărat rai... cu florile de îngheţată. Şi cofetaria din capătul Stradei Mari ! Şi bîlciul, cu panoramele lui bogate în crunte privelişti şi în figuri de ceară care respirau şi întorceau ochii ca şi atîţia pe lume cari fac şi mai puţină ispravă ; bîlciul la care alţii veneau ca să cumpere şi să vîndă, iar eu ca să aud şi să văd, să simt o viaţă de sarbătoare, mai tărcată şi mai zgomotoasă ! Acolo am cumpărat, din risipa vechilor biblioteci bisericeşti, şi cărţi pe care cu mîndrie le puteam numi ale mele. Pe cutare strădiţa prăfoasă-prăfoasă şi murdară-murdara, care mi se părea însă atunci ceva din cărările de diamant ale fericiţilor, mă coboram prin cîmpiile de scai şi ciulini, locuite de porci şi smaltate de fluturi, cărora li rapeam, pentru colorile pietrelor scumpe, viaţa zburătoare, mă coboram spre Moldova. Rîul curgea lat, despicîndu-se de puntea insulelor frunzoase, lăsînd în drum bălţi, pe malul cărora, poeţi paluştri, broscoi cu ochii galbeni visau şi cîntau pînă în clipa de peire cînd frate-meu, elev în şcoala militară, li ciuruia pielea boboasă cu gloanţele unui *adevărat* revolver şi ei cădeau în undele ce se închideau asupra mormîntului lor. [...] Por-

[1] Emanuil Arghiropol (n.a.).

www.dacoromanica.ro

cii grohăiau înlocuind orchestra unui oraș de bai, greierii țîrîiau beți de căldură în buruienile sălbatece, iar gargariseala broaștelor răsuna ca un *osàna* vulgar către puterea soarelui. Iar noi, cu cutiile pline de fluturi, cu părul zburlit de apă, cu ghetele scîlciate de pietre și îmbrumate de praf, găseam că toate acestea merg bine alături și alcătuiesc ce se poate mai frumos pe lume...

Aici nu văd, ci caut să recunosc. Iată grădina : a îmbatrînit cu douazeci de ani din viața mea. Lîngă dînsa se află, clădiri mai nouă decît trecutul meu de romașcan [1] — așa se zice — în vreme de vacanțe [...]. Dacă înlătur ce am pierdut *eu,* Romanul a înaintat în ceea ce privește clădirile și pavagiul *acestei* strade. E mult mai îngrijit decît Bacăul și, prin casele de o exemplară curățenie ale familiilor sale armenești, care, pierzînd negustoria, am păstrat averea, fructificînd-o la țară ca proprietari și arendași, prin unele clădiri publice, ca gimnaziul (care sta cu mult mai presus decît cel din Bacău), ca fostul seminariu, ca splendidul spital, care e însă vechi, al Precistei, el da dovezi de viață, dacă nu de un progres care, pentru motive ce am arătat, nu mai e cu putință *pînă la întemeierea unei industrii generalizate.* De la tribunal înainte, terenul e cîștigat de evrei, cari sînt însă mai curați, mai înstăriți decît cei de la Bacău. Pe străzi laterale mai multe, dar înzestrate tot numai cu șosele, se păstrează gospodarii creștine plăcute. [...]

În unghiuri de verdeață se văd bisericile : trandafiria biserică armenească, cu turnuri învoalte, rotunzite la vîrf ; Sfinții Voievozi, chiar lîngă dînsa ; Precista ; și mai ales Episcopia, într-o curte largă, pe care o încheie în fund ziduri care sînt, de bună

[1] De la Romașcu-vodă, Roman (n.a.).

www.dacoromanica.ro

samă, încă din al XIV-lea veac. Biserica poartă o pisanie de la Petru Rareș, dar e, cum se vede de la întîia aruncătură de ochi, mult mai veche, în temeliile-i puternice și armonioasele-i proporții. E scrisă în același registru al frumuseții arhitectonice ca și Mănăstirea Putnei din Bucovina, ca și cele mai vechi din prinosurile de piatră aduse de către domnii noștri Dumnezeului care împarte norocul în războaie. Fățada-i este laterală: ea se sprijină pe puternice pîrghii de ziduri ca și pereții horbotați ai bisericilor zise *gotice*. Ocnițe sînt săpate pe pereți în mai multe șiruri. Turnul e mic, foarte mic, pe lînga înălțimea bisericii, care e, altcum, îngusta. El se ridică, elegant și simplu, pe o bază cu mai multe trepte și se sfîrșește, apusean, european, fără rotunzire de cupolă. Comparată cu arhitectura masivă a veacului al XVII-lea, influențată de bisericile rutene ale Poloniei, această boltă e neîndoielnic superioară, prin mai marea trăinicie a materialului ca și prin combinația mai ușoara, mai plină de armonie a liniilor.

2. *ȘCHEIA. MIRCEȘTII*

Romanul e așezat pe o limbă de pămînt buruienos și plin de scăieți lăsați în voie, între Moldova iute, care ramîne pînă la sfîrșit albastră, și între rîposul Siretiu cu unda gălbuie. În toată lungimea lui îl străbate, de la gara curățica pînă la fațada lungă, galbenă, cu zimți de cetate, a tribunalului, pînă la turnulețul spitalului și bisericii Precista, în dosul căreia dispare Episcopia, strada care se cheamă Ștefan cel Mare [...].

www.dacoromanica.ro

Primăvara e acum stăpînă: ea a trezit marile flori galbene care pătează de aur margenea drumului, ea a ascuns micile viorele îndesite la adăpost, ea a ridicat sus mătăsoasa iarbă scumpă a grîului de toamnă. Mirosurile dulci adie în uşoarele bătăi de vînt, care alintă luncile.

Dealuri în dreapta, dealuri în stînga. Cele din urmă au alte înălţimi în dosul lor, şi acestea se razimă şi ele pe acele linii care abia se zăresc albastre în zilele cu văzduhul de tot limpede. Printre ele curge Moldova, de care ne tot depărtăm. Din dreapta însă, maminele cu totul înverzite fac numai puternica strajă de cinste a Siretiului mare. În luncă şi sus pe coaste se adună căsuţele în jurul marii biserici albe, care e a cultului catolic. Acolo sînt Agiudenii, Tămăşenii, Răchitenii, apoi Dolješţii, de la cari nu se vede mănăstirea veche, ce şi-a păstrat călugării pînă în timpuri de tot apropiate, şi colţul de ţarină unde tînărul voievod Ştefan, mergînd în luptă asupra lui Petru Aron, s-a dovedit cel Viteaz înainte de a fi, pentru toate timpurile, cel Mare.

În cale ni stă numai aşezarea nouă a Traianului, răsărită în timpurile din urmă: e oarecare bună socoteală, de modă foarte veche, în căsuţele cu stuhul bine bătatucit, cu şuri şi grajduri înjghebate trainic şi cu maiestritele garduri de răchită, strîns împletită, care deosebesc de alminterea tot acest ţinut.

Se văd lucrînd la garduri ţăranii din aceste locuri: unii au pălarii mari în margeni, cum le poarta toată ţărănimea noastră din aceste părţi „moldovene"; cămăşile lor n-au nici un fel de podoabă; cojocul mare nu e potrivit pe trup; cîteodată-i acopere sumanul pămîntiu cu ciucuri. Alţii încunjură cu o panglică roşie, uneori destul de largă, fundul înalt al unei pălării cu margenile mici; îndată li zăreşti tiviturile

www.dacoromanica.ro

roşii de la gît ; cojoacele se mlădie după liniile mijlocului. Aceştia au deseori faţa molîie, ochii şterşi ; şuviţe de păr rar li se coboară pe umeri, dar sînt între ei şi de aceia care sînt bălani ca ruşii sau negricioşi ca românii noştri.

Nici femeile nu samănă toate între ele. Unele îşi înfăşură capul, pe care cozile sînt aduse aşa încît fac o cunună sau un conci, în mari broboade albe, întru toate asemenea, prin mărimea lor şi prin felul cum sînt prinse, cu acelea ale fetelor şi nevestelor muntelui făgărăşean. Întocmai ca şi frumoasele Făgăraşului, ele poartă pe cămaşa de cînepă înfloriturí roşii, aşternute în linii dese pe umăr şi revărsate uşor pe piepţi. O singură bucată de postav întunecat, cu dungi roşii supţiri, în lung, le înfăşură supt mijlocul încins cu brîu îngust. Opincile pe care femeia din acei munţi ardeleni le poartă totdeauna, şi la tîrg şi la muncă, lipsesc însă aice. Cîteva mai chiabure încalţă ciubote boiereşti : cele mai multe scutură praful sau frămîntă glodul cu picioarele lor albe, cu linii foarte alese. Iar pe lîngă aceste femei trec şi se ivesc altele, cu barizuri negre care li ascund faţa oacheşă, cu biete polcuţe urîte şi cu fuste scurte din lînării lucrate acasă sau cumpărate [....]

[. . . . .]

Dar ungurii aceştia, fără a fi români *pe de-a-ntregul*, nu sînt nici pe departe aşa de străini cum s-ar putea bănui. Mai că nu se află printre ei, cu toată silinţa unor preoţi — dar limba întrebuinţată în seminariul de ţară de la Hălăuceşti e limba românească — de aceia cari să vorbească limba lor cea veche. Graiul obişnuit li este tot al nostru. Fără legea catolică, ungurească, de care se ţin, ei ar fi uitat demult, cu desăvîrşire, neamul din care se trag.

www.dacoromanica.ro

Şi se trag ei cu adeyărat din acest neam? E sigur ca pe la anul 1 200 o mare parte din ţinutul de peste Siretiu era socotit ca unguresc. Romanul nu făcea parte însă din pămînturile craiului. Ungurii n-au fost aşezaţi aici de domnul lor, stăpînitor de pămînturi moldoveneşti. Au venit desigur din părţile Bacăului şi Putnei, unde, pe valea Trotuşului, se strecurase o prelungire a secuimii Ardealului. De la Trotuş au ajuns în apa Siretiului şi s-au suit pînă în acest unghi făcut de dînsul cu celălalt rîu al Moldovei. Trecînd prin atîtea locuri, ei s au amestecat puternic cu atîtea elemente de neamuri deosebite, slavi, români.

Pe lîngă feţele mici, roşcate, sămănate cu pistruie, pe lîngă pletele înfocate, vezi chipuri oacheşe cu ochii lungăreţi şi cu sprincenele venind de sus pentru a se pleca aproape îmbinate asupra nasului, chipuri în care taina pare a se uni cu gluma. Pe un aşa de lung drum, aceşti unguri pribegi şi-au culeş numele de ceangăi şi vorba aceea sîsîită (cu (cu *s* în loc de ş), care-i deosebeşte de secui, precum anumite însuşiri de limbă deosebesc pe secuii înşişi de unguri. Dar unul din satele lor se cheamă Secuieni, adecă oameni veniţi din secuime; Agiudenii se arată prin numele lor că vin de la Agiudul putnean; Tămăşenii sînt aşezarea întemeiată de strămoşul Tămaş. Felul de răspîndire a acestui element străin e deci uşor de urmărit.

Pe lîngă acele frumoase coaste verzi presărate cu căsuţele satelor apare acum Siretiul în mari încolăciri scînteietoare de argint curat. Malul, acoperit cu un uşor veşmînt de iarbă nouă, e crăpat şi dărîmat: în mijlocul apei cîte un mic ostrov de pămînt rupt din ţermuri înalţă copaci singurateci, ce-şi mişcă încet crengile pe care izbucnesc muguri în frunzişoare fragede.

www.dacoromanica.ro

Ajungem la un loc unde rotocoalele se desfășură într-o strălucită luncă de plopi înalți, pe cari numai ici și colo i-a răpus securea despoietorilor străini ai pămîntului nostru. E un clasic colț patriarhal, păstrat pare-că din lumile tinere; printre stîlpii înalți ai trunchiurilor, pe tăpșanele de catifea mărunta, pe care nu le calcă nici drumețul, nici vînătorul de frumuseți, nici ciobanul sau văcarul, ți se năzar trupuri albe, mlădioase, de nimfă, care se strecoară iute, străvezii, în taina de neguri; cîntă oare fluierul păstorului, sau Pan bătrînul, moșul pădurilor, și-a apropiat de buze naiul cîntecelor, și rîsul ce zbucnește colo e oare al copilului desculț care rătăcește prin luncă, sau al satirului de pîndă, care și-a zărit prada?

Dacă este pe lume vreun loc de poezie, e, fără îndoială acesta, cu apa larga de argint, cu singuratecii plopi bătrîni, cari-și așteaptă încă oaspeții cîntători ca să slăvească dragostea și să prindă cuiburile, cu dealurile prietenoase, ce-și desfășură satele din care răsar clopotnițe albe. Lunca n-a făcut nici un poet al ei, dar a găsit un prețuitor, care o iubea sincer în lunile de vară și se mîndrea cu dînsa înaintea tuturora: pe Vasile Alecsandri. Dacă poetul ar fi stat tînăr prin locurile acestea, dacă el ar fi fost mai puțin al lumii și mai mult al naturii, dacă ar fi avut puterea de zeu de a se pierde în frumusețea mare și largă a firii l-am zări și pe dînsul, cîntărețul luncii senine, între duhurile nevinovate sau zglobii ale dumbrăvii din margenea rîului mare.

Satul Mircești e ceva mai în urmă, pe o coastă din stînga. O biată adunătură de case sărace, unguri decăzuți și moldoveni pribegiți de prin alte locuri. Se vede o casă bătrînească, destul de mică supt țuguiul de șindilă neagră al coperișului. În urmă,

www.dacoromanica.ro

copaci vechi închid o mare livadă ; între alți copaci de aceiași vrîstă se ascunde mormîntul, foarte poetic în părăsirea umilinții sale.[1] Un cuib de fericire domoală pentru o fire mai mult ticnita, fără avînturi și puteri deosebite.

Marele pod de fier pecetluit cu stema Românici duce peste Siretiu spre Șcheia, pe un drum neted în margenea dealurilor.

Odată Șcheia aceasta a Siretiului era un tîrg, care-și avea șoltuzul și pecetea.

Jos, în margenea Siretiului, se ridica o biserică mare, ale cării pietre răsar uneori din fundul apei. Ea trebuie să fi fost înălțată de însuși Ștefan cel Mare pentru a se pomeni biruința lui împotriva tînărului domnișor Hromot, venit cu ajutor de la unguri prin ținuturi ungurești pentru a-și cuceri moștenirea moldovenească.

Cînd trecem însă acum printre gardurile de răchită bine țesută, care împrejmuiesc cîte o căsuță gospodărească, acoperită cu stuh rînduit și legat strîns, nici n-am bănui că în acest loc a fost un trecut. Bieții oameni, unguri și moldoveni, trăiesc din greu, lucrînd pămîntul luat de la boier. O biserica frumușică, nouă de tot, iițește în margene turnul învălit cu tablă roșie al clopotniței sale. Sus se descopere curtea și biserica ei, care se pare veche.

Boierii Șcheii stăteau odată și ei colo jos, în lunca Siretiului. Revărsările apei au silit apoi și pe stăpînii moșiei a se muta sus pe deal. Aici neamul Roseteștilor, din ramura Baston, au ridicat o frumoasă curte cu ghevghiruri[1] adînci, pline de bunătăți, cu pridvorul larg, cu multe încăperi desfăcîndu-se din marele salon larg, cu privire asupra parcu-

[1] S-a adăugit apoi bisericuța în stil moldovenesc vechi fă ută de Academia Română (n.a.).

[2] Cămară, ascunzătoare subterană, pivniță (n. ed.).

www.dacoromanica.ro

lui, salbăticit astăzi, supt care curgea mareț și liniștit Siretiul. O biserică de zid a fost durată alături: prin coperișul ei spart curge acum ploaia pe lespezile pe care nu le mai calcă nici un credincios.

O ramură a Sturdzeștilor, cari mai au alaturi Miclăușenii, s-a așezat apoi la Șcheia. D. Dimitrie Sturdza Scheianul, care demult nu mai e stăpînul moșiei — trecută măcar în mîni românești — a strîns într-una din aceste odăi cea mai scumpă și mai aleasă bibliotecă de rarități, privitoare la trecutul țării noastre. Astăzi ea face parte din colecțiile Academiei Române, unde se vede adeseori stăpînul ei din vremuri rătăcind trist printre comorile de știința care au fost ale lui odinioară.

Ne întoarcem, după buna găzduire a căpitanului Macri, prin cele trei mari sate ungurești ale agiudenilor, tămășenilor și răchitenilor. Nu e nici o deosebire între dînsele și Șcheia pe care am părăsit-o. Din cînd în cînd, trece cîte un car cu boi slabi, zbîrliți, murdari, ducînd oameni năcăjiți cu cordica roșie la pălărie sau alții cu plete lungi negre și fața oacheșă. Cîte o fată gătită, cu marama și cămașa albe ca zăpada trece cu ochii în pămînt, atingînd ușor drumul aspru cu supțirile ei picioare albe. Ba într-un loc, lîngă o fîntînă, pe o mică piatră împodobită cu vechi răstigniri de lemn, se înjgheabă o horă de fetișcane, pe cînd scrînciobul pustiu se odihnește de zbuciumul zilelor de Paști. Se pare deci că și în acest sălaș al sărăcici și pelagrei se petrece ca în vremurile vechi.

[. . . . . .]

www.dacoromanica.ro

VII

VASLUIUL

1. *NEGREȘTII*

Adun aici calatorii nouă și vechi, foarte vechi.

Nu merge încă drumul de fier la Vaslui. In zori de ziuă trăsura lui „moș Costachi", fratele mamei, vine sa ma ia la Roman. E cinci ceasuri dimineață cînd clopoțeii sună la poartă, și afară e o lumină albă, limpede, *nevinovată;* aș zice o lumină tăcuta, fiindcă tăcerea e desavîrșita, și totuși lucrul cel mai mare e lumina tînără și nouă.

Sămănături și iar sămanături... E în iulie luminosul, roditorul, și oamenii secera pe lanuri. De cîte ori au mai secerat de atuncea și cîți s-au schimbat printre sămănători, seceraţi și dînșii pe cîmpul de muncă necontenită a vieții !

Iată hanul de la Bîra, la jumătate de drum. E un han creștin, și liniștit, și curat, și umbros, cu perdele de cit date jos, și mirositor — îmbălsămat de sulcină. Pe cînd se gătește mămăliguța pentru drumeți, ochii mei urmăresc șirul de tablouri care înfățișează sosirea în Mexic, închisoarea, osînda, moartea, pe cîmpia de împușcare, și pompoasa îngropare a fostului împărat Maximilian, cu ochii buni și lunga barbă blondă.

www.dacoromanica.ro

Apoi undeva o padure, deasa și lungă, prin balticelele căreia se zbate un roi de fluturași albaștri. Copaci bătrîni păzesc tăcerea, pe care o sfarmă numai un fîlfîit de aripi grăbite, o ciocanire de bardă, o pîrîitură ușoară în vreascuri și sunetul argintiu al clopoțeilor cari îngînă mersul cailor obosiți.

Acum se apleacă soarele cald spre seară: cel dintîi fior de taină străbate largul șes încunjurat din toate părțile de dealuri moi, blînde. Ne apropiem de tîrgușorul Negrești.

Iată viile din stînga, iată velnița părăsită. Cele dintîi case boierești se văd în împrejmuirea lor de crengi uscate și spini. Iată, în sfîrșit, „curtea", cu casa nouă și cea veche, cu grajdurile din fund, cu coșerul de răchita, cu bucătăria năpădită de ierburi pe coperișul de țernă, cu cele două grădini din față, cu cerdacul cenușiu și cu geamlîcul din fund. Am ajuns, și clopoțeii sună mai bucuroși, cînd trăsura suie, într-o ultimă silință a cailor, dîmbul prin care se întră pe poartă. Ai noștri ne așteaptă, și ochii bucuroși se opresc asupra „moșului" puternic, asupra mătușei triste, asupra celor trei verișoare în albe rochii de vară.

Văd moșia Negreștilor: ariile de aur, munca treieratului, cu vuietul mașinei zorite care înghite snopii și varsă bogăția grăunțelor. Aud glumele și rîsetele și strigătele, și-mi trece înca înainte cutare icoană ștearsă și văd anume priviri.

În deal, e vierul moș Malancea, care păzește strugurii brumați, cu sulița în mînă, suliță adevărata, cu vîrful de fier ruginit. Malancea e înalt, negru și foarte slab, crunt și bun, după împrejurări. Are un lan de popușoi, trei lei pe lună, un bordei supt pămînt, un cotoi pe cuptorul bordeiului și un cocoș deasupra, lîngă ogeacul ce fumegă fum albastru, suptțire ca o poezie și mirositor ca o floare de fîn.

www.dacoromanica.ro

Colo e dealul cu fluturi mulți: fluturii albi cu dungi și cu ochiuri, fluturii galbeni tiviți cu albastru, ale căror aripi se mîntuie cu un pinten, fluturii portocalii, cei roșii pe fond negru ca un cărbune, cei roșii cu mici pete negre și micuții fluturi albaștri. Dincolo e șipotul de apă rece și limpede, care aleargă pe pietricelele curate, fără să le ascundă. Departe e acum livada copacilor-bătrîni sălbăticiți, grădina moartă, casa cu două rînduri, în care abia ici și colo se mai descopere un geam întreg și ale căreia uși încuiate de rugină le spargem cu zgomot, în triumfala noastră vînătoare după stafii. Alături, ce pașnică sta biserica mică, de lemn negru!

La mijloc, evreii [...], într-un lung șir de casuțe și bolte: ce bine-mi miroseau băcăniile cu multe saltare și borcane cu migdale, bomboane proaste și siropuri vechi! Iarmarocul cel mare umple maidanul de cară și de oaspeți de la țară, și atunci scrînciobele se învîrt nebune, de parcă vreau să frîngă oasele mușteriilor, caii de lemn ai caruselelor se rotesc pînă li ametesc călareții, iar panorama sticlitoare de oglinzi și de mărgele cheamă prin cîntecele de durere ale orgei sale pe aceia ce vreau să vadă războaie depărtate, țari necunoscute și pe tînăra Dolores, care, deși făcută din ceară albă, își mișcă în chinuri pieptul de gumă, cînd stă să-și dea sufletul înaintea publicului.

În toate părțile aleargă drumuri de țară și șosele. Pe unul dintr-însele ajungi la o veche casă de gospodari[1], unde cine vine trebuie să mănînce trei zile strudelă de nuci și să bea vin vechi — osîndă pentru cei bătrîni și mare bucurie pentru cei tineri și pentru copii. Pe altul te duci spre o vie cît o grădină, unde pîndește un cîne strașnic, legat puternic

[1] A familiei Alexa (n.a.).

www.dacoromanica.ro

în crama de lemn vechi. Aiurea, sînt fînețele înalte și copăceii de porumbrele sălbatece. În sfîrșit, pe drumul cel lung care trece printre două dealuri rotunde, te urci spre culmea încununată cu o frumoasă casă de țară, cu o întinsă livadă și o vie minunată, unde trăia un patriarh bucuros între copiii sai[1], pentru cari se ascuțea secerea morților cumplite. Și ce mai rătăciri la lumina lunii, pe drumuri albe, între cîmpii adormite, lîngă păduri vrăjite, ce mai trezire a gazdei în mijlocul nopții, ce mai sfaturi cu șerbet de cireșe amare și cu apă limpede în paharele brumate de frig !

Sau serile de liniște în grădină : un cer ce scînteie ca o catapiteasmă. De jur-împrejur, lungi zări argintii. Pe dealuri ard focuri de păstori foarte depărtate, și de acolo vin prelungite chemări de bucium : tu-tu-tu-tu... Din mijlocul nostru un glas se înalță și cîntă. Și pare că noi toți cîntăm, pare că pămîntul și cerurile și padurile și șesurile cîntă. Stele se dezlipesc de pe boltă ca fermecate și curg în fulgerătoare săgeți de lumină albă.

Atîta veselie era în firea acestui ținut, care nu e nici la munte, nici la șes și se împărtășește de o îndoita frumuseță !

Iarăși Negreștii, dăunăzi. Drumul începe de la o gară elegantă a liniei Iași-București. E în mai, și verdeața primăverii, care crește văzînd cu ochii, învăleșe tot în veșmîntul ei îmbielșugat. Dealurile împădurite și cele pe care le acopăr sămănăturile se contopesc în aceiași armonie tînără și luminoasă.

Negreștii sînt însă alții. Tot evreii pe amîndouă laturile stradei de negoț ; însă ce ponosite și întunecate sînt dughenile sărăcăcioase ! A plouat, și copiii

[1] Bătrînul Negrea (n.a.).

www.dacoromanica.ro

negustorilor de nimica-toată se înfrățesc cu porcii, totuși un dobitoc atît de oropsit înaintea credincioșilor legii vechi în știoalmele murdare, din care arunca stropi pe hainele trecătorilor. Un țigan idiot cară apă, poticnindu-se prin pietrele învălmașite.

Curatele case boierești din trecut s-au dus aproape cu totul. Un foc uriaș a topit partea cea mai bună a tîrgului: pe locul bucuriilor, cîntecelor, visurilor copilăriei mele se ridica astăzi cladiri hîde pe care nu le mai cunosc. Cei de atunci sînt morți sau împrăștiați în lume. Pînă și ruinele au fost rase în vîrtejul prefacerilor, și o casă nouă, fără nici un caracter, se ridica pe locul romanticei clădiri părăsite de odinioara.

În ținut, proprietarii au fost mai pretutindeni înlocuiți prin arendași: evrei, armeni, greci, bulgari; micii arendași români s-au dus. Numai la Țibanești d-lui Carp se poate gasi gospodaria, hielșugul, frumusețea vechilor timpuri.

2. *SCÎNTEIA*

Ținutul Vasluiului cuprinde multe amintiri din vremea lui Ștefan cel Mare, și în cautarea acelor amintiri am plecat cu puține zile înainte de serbarea comemorativă a marelui domn.

Satul Scînteia e sărac și risipit, cum sînt cele mai multe din aceste părți, dar dealurile încunjurătoare par ca-l curăță și-l înalță. Jos vîjîie moara cu aburi a unui german din Bucovina, care vrea să fie privit ca român și iubește țara, a cării bucurie

www.dacoromanica.ro

de oaspeți o împartașește. Sus, pe culme, sta biserica lui Ștefan cel Mare.

Două reparații au schilodit-o și au îngreuiat-o; demult o patura groasa de var acopere vechile zugrăviturl. Dar ușa de întrare în naos arata încă ciubucele împletite delicat, săpate cinstit în piatră.

În jos mergi către drumul cel mare al Moldovei, care, venind de la Bîrlad spre Iași, facea un popas aici, la Scînteia. Șuvițe de apă murdara, pe care în curînd soarele le va sorbi cu totul, se furișeaza înca într-o vale mocirloasa, ca aceea în care, la alt „Pod-Înalt", .Ștefan zdrobi în 1475 oștile beglerbegului Rumeliei. Aproape sînt casele fara nume ale unei țiganii murdare, și un moș cu barba de cîlți suri și ochii șireți și răi trage din lulea în margenea potecii.

În sus, drumul apucă spre Șcheia, sat bine întemeiat pe culmea unui deal săpat în gropi de către aceia cari altadata vor fi cautat piatra aici; e o bună școală nouă și un învățător harnic și mulțamit cu menirea lui. Între casele țăranilor se amestecă vreo doua-trei ai caror locuitori sînt evrei, chiriași, veniți pentru a face negoțul lucrurilor mici și proaste[...].

Jos se desfașura pîna departe tot ținutul minunat, bogat în păduri și lanuri. De cealalta parte a satului, pe culme, Vasile Lupu, pribeag în aceste părți, de frica tatarilor, a durat într-o vara o biserică de lemn pentru ascunzătoarea sa. Ea nu-și are părèchea aiurea. Clădită întocmai după chipul bisericilor de piatra, are și cadrul ferestilor și ciubucul de împrejmuire făcute dintr-un lemn tare, de stejar, care ține de două sute cinzeci de ani. Pomelnicul începe și astăzi cu numele lui Vasile voievod.

www.dacoromanica.ro

De la Iași spre Vaslui, dealurile se urmează împodobite cu sate, precum se vede ceva mai sus pe linia Prutului, unde cuprinzi dintr-o singură privire trei gramezi de case pe trei înălțimi deosebite ce închid o singură parte a zării. Așezarea Vasluiului samana cu a Dorohoiului, fiind însă mult mai frumoasă decît aceasta.

Orașul nu apare pe o creastă de deal, ca dincolo, ci e risipit mult mai capricios. Nu sui și cobori pe străzi ca acolo, ci ele se întind mai la aceeași înălțime, pe cînd de jur-împrejur mari înălțimi încunjură, acoperite cu frumoase păduri. Ai pretutindeni, la orice deschizătura a liniei caselor, fundul de scenă al coastelor albăstrii. Dintre ele pornesc vînturi răpezi, care curăță aerul și fac din Vaslui orașul cel mai sănătos al Moldovei.

Și aici a fost un sat de obîrșie, care n-a dispărut cu totul. Și aici cel mai mare învingător și înălțător de ziduri, Ștefan cel Mare, a făcut o biserică, și-a făcut biserica de recunoștință față de Dumnezeu biruitorul; numai cît cucernicii creștini au prefăcut-o deplin, cu tencuială, văpseli, chipuri de sfinți bătătoare la ochi, schimbînd chiar și înfățișarea turnului, zidind pe deasupra glorioasa inscripție care a ieșit la iveală numai în anii din urmă, găsită de un cercetător cu stăruință[....] Aici nici un miros rău nu plutește în aer și șoseaua e prăfuită, dar destul de curată. Casele boierești sînt puține, dar ele ocupă un loc întins pe mai multe uliți: vezi fațade albe, curți pietruite, iar prin ferești frumoase chipuri și plăcute tablouri de viață de familie, care nu vrea decît rareori să se coboare în drum. Așa de aproape sînt hotarele orașului, încît birjele lip-

www.dacoromanica.ro

sesc mai cu totul şi nu le vezi — vreo trei — decît la ceasurile trenului, aşa încît e o linişte... Afară de zilele de tîrg, cînd ţărănimea, de rasă tare şi mîndră, din împrejurimi acopere totul cu sumanele şi polcuţele ei şi face să răsune mai presus de cîntecul trăgănat al evreilor accentele, îmblînzite moldoveneşte, ale limbii neamului nostru.

În fundul unei străzi laterale, o poartă de lemn, prin care pătrunzi într-o curte împodobită cu o movilă, iar din curte treci într-o grădină destul de întinsă, curată, pietruită bine şi înzestrată cu chioşcuri şi bănci cam vechi şi strîmbe. Printre copacii bătrîni, priveliştea se deschide pretutindeni, şi se văd în vale casele mahalalei şi pluguri tăind brazde în largul cîmpului. Aceste privelişti, care înalţă şi însenineaza, se descopăr pretutindeni aici, şi ele fac farmecul cel mai mare al Vasluiului.

4. *DOBROVĂŢUL*

Odata Iaşul era aproape în mijlocul unor nemărginite păduri, pe care le taiau numai drumul mare şi atîtea poteci pe care le ştiau localnicii şi pe care le descopereau hoţii din vremurile de sărăcie a ţărănimii. Despădurirea a mers aici mai încet decît în preajma Bucureştilor. Mănăstirile căpătaseră codrul, şi statul, moştenindu-le cu sila, a cruţat, măcar pînă astăzi [...] marea bogăţie a trecutului.

Deci prin pădure, prin umbroasa pădure cu trunchiurile dese, printre care săgetează raze de aur şi din care vine, cu abureala adîncurilor, şoapte, freamătul, suspinul unei lumi care nu vrea să fie ştiută

www.dacoromanica.ro

de tine, caci trăiește numai pentru dînsa, pe aici merge, drept înainte, drumul la Dobrovat.

Pînă mai daunazi el era mai des întrebuințat. Acolo era una din cele mai mari închisori ale țării — caci aceasta a fost soarta tristă a manastirilor : să primească în camarușele unde se adăpostise rugăciunea pentru mîntuirea sufletului și ocrotirea tuturora, unde lucrasera harnic condeiele caligrafilor și iscondeietorilor de miniatura, nu vreo școală a luminii noua, nu vreun atelier al hărniciei moderne, nici macar un spital unde mila să caute durerea și să mîngîie chinurile morții, ci drojdia unei societați nenorocite, cu gînduri de ura, de razbunare, cu închipuiri sălbatece, cu îndobitocirea muncii silnice fără nadejde. Dar hoții au fost stramutați aiurea din această cetitorie a lui Ștefan cel Mare, pe care au necinstit-o îndeajuns, și locul lor a fost luat de orfanele dascălilor din țara, care fac aici o școala încapatoare.[1] Cu aceasta, legaturile manastirii de odinioara cu orașele vecine s-au împuținat, și frumosul drum de padure, care ține trei ceasuri intiegi, de la margenea Iașului pînă la poarta mareței manastiri, e lasat mai mult în tainica lui pace, care poate însenina sufletele cele mai copleșite de valmașagurile dușmanoase ale vieții.

În marele luminiș ce se deschide la capăt, se vad pavilioanele administrației domeniilor Coroanei, mai puțin cochete, dar poate mai practice decît aiurea, izvorul cu apa bună al drumeților ; satul, de cîteva gospodării, de tot sărace, dar cu frumoși oameni în portul locuitorilor dealurilor moldovenești, se ascunde cu totul. Dar la dreapta, în fundul văii, biserica înaltă turnuri cu coperișuri prefacute, pereți năruiți, cari de departe nu spun vechimea lor.

[1] Și aceasta s-a dus, și a revenit o mănăstire, fără baza, de odinioară, a culturii (1939) (n.a.).

www.dacoromanica.ro

Un drumuleț foarte stricat, chiftind de apă, duce, în margenea grădinii de zarzavat a școlii, de-a lungul unui șir de casuțe albe, făcute în vechiul zid. Parca se simte în strașnica singuratate, în lipsa oricărui semn de viața și de muncă, amintirea închisorii amorțite supt strajă. Cîni furioși latră din curți care nu se văd, dar ferestile, ușile rămîn lăcătuite. Cu greu se capătă deslușiri de la un fel de îngrijitor al grădinii școlare, care împarte acest colț cu preotul, pe care vremea aceasta nouă, așa de impie în uitarea tuturor datinilor trecutului și datoriilor ce izvorasc din el, l-ar fi scos foarte bucuros din curtea cladirilor în care înaintașii săi egumeni, cu drept de judecata și pedeapsă pînă la hotarele varsarii de sînge, erau ca niște domni stapînitori.

Turnul de întrare, de curînd reparat — meșterii au spurcat cu acest prilej paraclisul dînlauntru, pe care nu l-a mai maturat nimeni — e în adevăr uriaș. A fost ridicat în locul vechii clopotnițe, din porunca unui domn din veacul al XVIII-lea, de un ispravnic al lui, boier mare, un Hrisoscoleu, care-și și însemnă cu mulțămire numele pe piatra ce se vede sus, deasupra boltirii porții; de cealaltă parte, stîngaci e scris numele egumenului de atunci, care a ținut ca păstoria sa în această vreme de înnoire să nu fie uitată.

În fund se vede acuma casa mare, înalta, cu două rînduri, în care e așezat institutul. În aceasta duminecă de vacanța se mai primblă cîteva din pensionare, în tristele lor șorțuri negre. Un domn batrîn în cîrji, socru, părinte al directorului sau directoarei, ține de urît pedăgoagelor fără ocupație. Ceva mai în stînga, o clădire asemenea, dar foarte rău îngrijită, ar fi primăria — altă parte din chilii, desfacută pentru alte scopuri și rupta din unitatea totalului.

www.dacoromanica.ro

Biserica e în stilul caracteristic al epocii lui Ştefan. Recunoşti ferestele ornate ale pridvorului, ferestuicile gotice încadrate în linii drepte ale pereţilor laterali. Întri prin uşa cu fruntea ruptă în ogivă, şi la dreapta se întreţese măiestru slovele chirilice, de taietură apuseană însă, care spun că vodă Ştefan, „fiul lui Bogdan voievod", a făcut acest hram al Înălţării Sf. Duh de la 27 april 1 503 pînă în 1 504, adecă pînă la sfîrşitul zilelor sale. Căci şi urmaşul, Bogdan Orbul, cu mamă-sa Maria, au avut apoi de lucru aici, şi strălucitul aier, mutat, fără drept, la Muzeul din Bucureşti, a fost adus numai de dînşii la ctitoria marelui soţ şi părinte.

Tot ceva mai tîrzie e şi zugrăveala, al carii cheltuitor se spune a fi Petru, zis Rareş, care isprăvi împodobirea înalţilor pereţi ai celei mai spaţioase poate din zidirile lui Ştefan, numai în 1522.

Vremea şi neîngrijirea s-au unit ca să aştearnă un văl de praf peste chipurile de sfinţi, care aşteaptă supt el, neatinse. O încercare de curăţire din partea preotului tînăr a scos la lumină pe ctitori[1], şi iată în fruntea lor, sprijinind biserica oferită lui Hristos ce stă în slavă, Ştefan însuşi, în brocard scump de aur, cu cununa pe cap, şi cei doi fii, binefacători ai Dobrovaţului, lîngă el.

Ceva a mai rămas din acel timp. În dulapul ce se razimă de un perete umed, pe lîngă cărţi slavone tipărite mai tîrziu, descopar, umede şi acoperite de promoroaca mucegaiului, cele douăsprezece *Mineie* cu Vieţe de sfinţi pe care Ştefan le-a pus în mîna egumentului celui dintîi. Unul e început pe pergament, şi se desfac înfloriturі de aur ce n-au putut fi dăunate.

[1] Le-a spălat pe toate Comisiunea Monumentelor Istorice (1939).

www.dacoromanica.ro

În fața altarului și-au înșirat pietrele de mormînt Racoviteștii, cari au dat țării trei domni: Mihai-Vodă și fiii săi, bețivul Constantin și slabul Ștefan. Marmurile lucii și albe spun numele lui Nicolae, fost logofăt, fiul lui Cehan, în călugărie Metodie, al lui Ioan, al Teofanei, mama lui Nicolae, și al unui mai vechi Ioan, al lui Racoviță Cehan, fiul lui Metodie, al Ecaterinei, sora lui Nicolae, al lui Andrei, fiul lui Ioan cel nou.

Buna îngrijire a unui egumen bulgar, de loc din Rusciuc, de unde l-au ajutat la reparațiile lui rudele, a păstrat, în împrejmuirea ei de zid deosebită, paraclisul, bolnița de îngropare a călugărilor. În cuprinsul ei înnoit, cu lipsa de gust a veacului trecut, zărești, la locul ctitorilor, într-o înfundătură, lespedea foarte gingaș lucrată, piatra mică supt care zace trupul de copil al unei odrasle a Movileștilor, poate ctitorii bisericuții, Pavel voievod, feciorul lui Simion, care a fost coborît aicea la 24 mai din anul 1607.

Așa apare încă astăzi Dobrovățul. Aierele vechi au plecat de acolo; s-au dus, cum se și cuvenea, mai toate manuscriptele. Puteri mari încunjură cotropitoare biserica hramului cu zugrăvelile lui Rareș pe pereții lui Ștefan, bisericuța mică a mormîntului de domnișor tînăr. Pentru zarzavaturile școlii, pentru porcii școlii, pentru bolnavele școlii se cere loc nou, încăperi noua. Se cere, și poate se va căpăta. Și astfel școala ar fi ucis acolo unde n-a putut distruge temnița.

www.dacoromanica.ro

VIII

FĂLCIIUL

1. *HUŞUL*

Linia ce se desface de la Crasna e vrednică de a fi celebrată în *Fliegende Blätter*, care consacră pe dreptate atîta spaţiu de humor „căilor vicinale“ [1]. În regiunea de dealuri, trenul, alcătuit din vechi vagoane uzate, cu perdelele rupte şi canapelele şterse de soare, se opreşte la staţii unde şefii de tren şi conductorii iau cîte o caſea şi ţin cîte un taifas, uitînd cu totul de călători. Căci linia se duce la Huşi, şi Huşul e un oraş fără viaţă, fără socoteală amănunţită a timpului roditor de cîştig, şi mai departe nu se merge, spre hotar [...].

Te urci pe una din înălţimile ce-şi încălzesc la soare coatele acoperite de vii, şi deodată în vale privirea-ţi se coboară asupra caselor albe, împrăştiate într-o neorînduială veselă, a Huşului.

Orăşelul a fost bine administrat mai mulţi ani de zile, şi se resimte de aceasta. Clădirile publice nu sînt totdeauna de gust, dar arată multă tragere de

[1] Circulaţia e înlocuită azi printr-un tractor (1939) (n.a.).

www.dacoromanica.ro

inimă și dorință naivă de a înfrumuseța. O grăniță publică e lipsita numai de public — care nu se vede nicăiri în acest colț „bulgăresc" de burghezie ; nici la ferești, nici în cerdace, nici în lungile curți, ce se continuă prin livezi, nici în trasuri, nici pe trotoarele străzilor, așa încît casuțele frumușele par goale de locuitori. De jur împrejur se întinde cingătoarea de bogație, odinioară, a viilor.

Episcopia Hușului a împlinit de curînd patru sute de ani. Biserica episcopală, o clădire cu două turnuri, mărișoară, dar fără arhitectura, — căci s-au stricat liniile ctitoriei lui Ștefan cel Mare — e îngrozitor de văpsită cu cenușiu. Mania văpsirii a mers așa de departe, încît pînă și buchile cirilice de pe pietrele mormîntale au fost date pe deasupra cu negru. Ramașițe din biblioteca lui Veniamin Costachi, fost și episcop de Huși, au fost descoperite în casuțele din curtea încunjurata cu masive ziduri vechi [1].

Pe un deal te urci la satul catolicilor. Case cu stuh, garduri de spini, strade de praf, cîni... Locuitorii, cari nu știu decît românește, sînt toți catolici, și-și aduc aminte ca sînt unguri. Chiar tipul lor pare deosebit de al țaranilor noștri. În locul vechii biserici, din care a ramas numai cimitirul, s-a înălțat o alta, în stil gotic, care întrece cu mult ca măsură și eleganță greoaia noastră biserică episcopală. E aproape gata, și poate fi socotită ca o podoabă a orașului. Datoria noastră ar fi, să facem din Episcopie o alta, și mai mîndră, vrednică și de trecutul și de aspirațiile noastre.

---

[1] S a făcut o reparație de episcopul Nifon (1939) (n.a.).

www.dacoromanica.ro

Tot înainte de la Huși, oraș care nu cunoaște mahalalele Orientului, ci se mîntuie prin mîndre căsuțe mărunte, în care tot ochiul de fereastră strălucește. Numai florile lipsesc în curțile mari, năvălite de împleticirea tuturor buruienilor verii.

Ținutul deluros înfățișează întîi povîrnișurile blînde, sămănate cu petele albe ale vitelor în căutarea hranei. Imașul orașului e întins, dar îngrijit ca pe vremurile cînd fiecare bucată de pămînt roditor nu-și avea prețul : e sigur că sătenii cari vin spre capitala lor n-au nimic să învețe din această gospodărie.

Șoseaua de lut, de prund roșu, tăind pe alocurea dealuri hleioase, se întinde cu atîtea colțuri, încît acel care a tăiat-o pare să fi avut și intenția de a satisface un spirit capricios. De o parte și de alta, cele mai mîndre sămănături își clatină spicele, care unduiesc în valuri, argintindu-și verdele mătăsos al întinderii pierdute în zare.

Ce bogăție, ce dar nesfîrșit și veșnic al lui Dumnezeu, ce chemare a omului la muncă întîi, la bucuria dreptei răsplătiri pe urmă ! Și pe acest om îl cauți acuma, ai vrea să-l vezi la huzurul lui cîștigat prin muncă...

Cel dintîi sat poartă un nume care trezește adînci răsunete în minte. De acești Stănilești (de la Stanilă) sau, cum i se zice, în viciarea numelui, Stălinești, e legată marea expediție nenorocită a lui Petru cel Mare, menit a-și trăi aici cel mai cumplit ceas de primejdie, cu înaintarea lui prea înceată, lipsa de hrană, încunjurarea oștilor „moschicești" de către cetele aprinse de o nouă încredere în biruință ale turcilor vizirului Baltagi Mohammed și de către sprintena încurcare a cailor tătărești. În acest loc s-a

www.dacoromanica.ro

plecat la pace „împăratul" nădejdilor creştine, s-a cheltuit banul răscumpărării de la peire, s-a jurat învoiala care pecetluea o deplină înfrîngere.

E unul din locurile mari şi tragice ale istoriei universale. S-a oprit aici un val care trebuia să înece răsăritul, rostogolindu-ne şi pe noi în apele sale.

Nimic nu aminteşte însă acea dramă militară, acel hotărîtor moment politic. Căsuţe răzleţe, acoperite cu stuf bine clădit, stîlpi de cerdacuri şi privazuri de uşi şi ferești cumpărate la tîrg. Lipsă de grădini şi lipsă de livezi ; împletituri de vergi în jurul largilor curţi bătătorite. Copii goi în praguri, femei culcate pe prispă. Horele se fac, lîngă cîrciume sărace, purtînd ca semn rotocolul de paie în vîrful prăjinii, mai mult în mijlocul drumului. Portul de oraş, sărăcăcios şi urît, cu pălării înguste în margeni, jiletcă scurtă şi bernevici înfoiaţi. Nici oamenii nu sînt ca pentru un asemenea loc, în care ai aştepta peste toate şi peste toţi ca o întipărire a lucrurilor acelora înalte şi vechi.

Pe dealul din dreapta pare că s-ar vedea întărituri. Dar e o iluzie ; aiurea, numai mici movile rotunjite se deslușesc în zare. Acolo se aprindeau focurile de demult, ca să se dea veştile de război ; spune bunul cunoscător al locurilor care ne întovărăşeşte.

— Bine, dar luptele, războiul cel de atunci ?

— Nu s-a dat aici, ci mai departe, în margenea Prutului chiar. Casele din faţă sînt ale unui sat nou, Lunca Banului, înjghebat acum în urmă. Ele se sprijină pe o linie de dealuri. Şi dincolo de aceasta e lunca Prutului. Acolo au fost oştile. Şi azi căruţa se hurducă de dungile adînci ale tranşeelor de odinioară.

Prutul nu se vede. Atîtea dealuri îl închid privirii. Îngust în această desfăşurare de coaste acoperite cu sămănături, el se tîrăşte între malurile de lut [...]

www.dacoromanica.ro

Peste locul unde nu-l descoperi se rotunjesc povîrnişurile basarabene, cu frumoasele lanuri tărcate, cu multele case albe, strînse ca turme de oi, fără să se vădească turnul cîrmuitor al bisericii. [...]

Şi mai departe şoseaua roşietecă taie lanurile de grîu, de orz, de porumb vînjos în creşterea lui răpede. E o desăvîrşită linişte. Singura viaţă e aceea care creşte de acolo din adînc pentru alţii decît cei cari au muncit şi muncesc întru înălţarea ei. Rari căruţe uşoare ca nişte jucării, pe care le tîrăsc săltîndu-le cai cu jugul înalt deasupra capului ; mînă mai mult femei cu barizuri negre pe cap, care se sperie la fiecare întîlnire cu un vehicul mai impozant.

Acum, Berezenii, al căror nume nu e fără legătură cu Berezina altei drame ostăşeşti. La stînga, un mare iaz se răsfaţă, mişcat uşor la suprafaţă în uşoare valuri sure ca ardezia ; mici ostroave de stuf răsar aspre din mijlocul lui. La mal, mizerabile bordeie sînt păzite de cîni hărţăgoşi, suiţi pe spinarea de lut a tainiţei ; luntri primitive se ascund în papură. Ceva mai departe, ţigani rătăcitori şi-au oprit corturile şi, pe cînd caii molfecă şi capra slabă scutură ţeruşul captivităţii sale, copiii arămii zburdă spre noi într-un avînt care-i scoate întregi din trenţele îmbrăcăminţii lor.

Bisericuţa pare veche. E de lemn ca toate pe aici, din şipce bătute peste o înjghebare de temelie. Întrarea prin stînga, e o năsălie putredă uitată în drum. Forma, îndătinată, de cruce. Un simulacru de turnuleţ. Lăcaş de pustietate şi de mizerie, ca toate cele ce se văd în acest ţinut, unde pămîntul pare a rodi singur şi numai pentru dînsul. Doar la Vetrişoaia, în stînga drumului, se desface un alt turn de biserică nouă.

www.dacoromanica.ro

La capătul drumului nostru e Fălciiul. Cum Stănileştii numesc lupta, tratatul de pace e numit după acest vechi tîrg moldovenesc, care figurează ca „Falcsin" în culegerile străine. De la bătrîna aşezare de pescari şi negustori se păstrează acte în care pecetea Fălciiului întăreşte rîndurile slavone, frumos scrise din însărcinarea judeţului şi a celor doisprezece pîrgari purtători ai celor mai interesante nume de baştină.

Şi iată şi aici numai casa trecătoare a pustiului de lut bogat în roadă. Tatarii pare că ar fi stăbătut ieri în voia lăcomiei lor acest ţinut de graniţă, fără apărare, nimicind tot ce aparţine unui mai vechi trecut. Cea dintîi biserică, Sf. Gheroghe, răsărind din buruiana sămănată cu mici cruciuliţe putrede, de săraci ai vremurilor, e odios prefăcută cu şipce văpsite în verde şi cu cochetării de tinichea la turnuleţ. Alte două sînt de zid, dar nu fără amestecul lemnului, care se găsea deci mult mai uşor decît astăzi în acest părăsit şi prădat colţ de ţară. „Pogorîrea Sfîntului Duh" putrezeşte încet, şi Sfîntul Nicolae îşi crapă zidurile a ruină. O singură catapiteasmă vrednică de pomenire ; încolo neîngrijire, mucedă, lentă decădere, pe care nimic nu răsare încă s-o stăvilească. Pe locul unde odată, supt regimul patriarhal, a fost o viaţă orînduită şi o cultură, trăiesc doar cinci sute de oameni, dintre cari o sută de evrei, în rarile căsuţe, altfel curate, în care însă nu se vede altceva decît îndeplinirea rosturilor celor mai simple ale unei aşezări omeneşti supt oblăduirea leneşă a unei administraţii fără orientare şi tragere de inimă.

Însemnările din cărţile bisericeşti vorbesc ceva despre cel din urmă veac. La 1814 se păstra încă amintirea zilei neobişnuite cînd „împăratul" a venit, cu o sută treisprezece ani înainte, în „Lunca Banului", aşa cum ştie şi tradiţia. „Banul", stăpîn pe aceste locuri, va fi fost acelaşi tovarăş al lui Dimitrie-vodă

www.dacoromanica.ro

Cantemir de la care avem și „Biserica Banului" din Iași. Apoi, prin căsătorii, luncile acestea prutene au ajuns în mîna familiei Costachi, care-și avea sălașul și la Roșiești, mai sus pe Prut; Șerban, fratele mitropolitului Veniamin, a dat cărți din tipografia arhidiecesei Moldovei bisericuții Sfîntului Gheorghe și chiar celorlalte. Iar una din aceste notițe spune că acolo în margene era mahalaua mocanilor ardeleni, cari, în trecerea lor obișnuită spre stepa bogată în ierburile pripite ale primăverii, au poposit aici și s-au fixat. „Au mai rămas vreo doi", spune un vecin, și în adevăr unele tipuri de bătrîni tot mai sînt credincioase obîrșiei.

Aici, Prutul face un mare cot, care încurcă privirile celui ce nu cunoaște locurile.[...]

www.dacoromanica.ro

IX

TUTOVA

1. *BÎRLADUL*

Drum printr-un ţinut despădurit, sărăcit, stors de o sete nechibzuită pentru bani în clipă.

Acolo, între dealuri aproape goale şi, acum, nespus de prăfuite, stă Bîrladul, care nu se înalţă, ci zace între pomii livezilor sale, de o parte şi alta a unei rîpe rău mirositoare. Imaginaţia altor timpuri a pus aici o Palodă romană — care dădu numele unui ziar local — o republică a începuturilor româneşti, un principat al „Bîrladnicului" Ivanco Rotislavovici. De fapt, nimic din aceste mîndre alcătuiri n-a fiinţat vreodată, Bîrladul e un sat care s-a prefăcut în tîrg, mulţămită unor negustori coborîţi de sus, din Galiţia, sau urcaţi de jos, din Galaţi, încă din al XV-lea veac, cînd oamenii lui vodă luau aici vamă. Armeni, greci au dus înainte mişcarea aceasta de negoţ, ajutaţi şi de unii români, pînă ce la urmă toţi au fost înlocuiţi în străzile de schimb al bogăţiilor prin evrei.

Nici un alt oraş din ţară n-a păstrat aşa de bine ca acesta icoana satului din care s-a dezvoltat. Orăşeneşti sînt doară pavagiul — să-i zicem mai bine vechiul cuvînt, mai potrivit, caldarîmul — vestit poate pe vremea sa, dar astăzi unul din cele mai strașnice

www.dacoromanica.ro

mijloace de pedeapsă pentru cine-şi scîlcie ghetele, pe jos, sau îşi dîrdîie oasele, în trăsură, pe dînsul — şi Strada Mare. Această Stradă Mare adăposteşte în prăvălii mari şi mici o îmbielşugată evreime, lîngă numele nemţeşti ale căreia se cetesc cîteva greceşti, căci — altădată era şi mai mult decît acum — Bîrladul e drumul Galaţilor.

Încolo şerpuiesc, între garduri de nuiele şi zăplazuri de lemn, strade nesigure, fără scop — de sat mare. Curţile sînt vaste, puind hotare largi faţă de trecător şi de vecini. Case frumoase se văd rar printre aceste clădiri darnic risipite.

Bîrladul are o Casă a obştii, adăpostită într-o locuinţă boierească oarecare. Balcon de piatră, pompoasă sală de şedinţi, cu funcţionari modeşti înălţaţi pe o tribună de lăutari, cu cîteva cancelarii întunecoase, de o parte şi de alta. Mahalagii în haine ponosite, cu feţele speriate înaintea „autorităţii", se căciulesc în toate părţile.

Ei vin aici să plătească arenda, vechiul *bezmen* al pămînturilor pe care le stăpîneşte oraşul. Bîrladul e, în adevăr, ca şi Vasluiul, un oraş răscumpărat, după ce el fusese înstrăinat de domnii fanarioţi, cari nu mai aveau altceva de dăruit rudelor şi favoriţilor. Pentru strîngerea banilor răscumpărării, pentru împărţirea datoriei între locuitori şi înzestrarea gospodăriilor cu loturi de pămînt, s-a întemeiat Casa, condusă de aleşi ai boierilor şi negustorilor oraşului, pe vremea acelui Scarlat-vodă Calimachi al cărui chip, foarte urît zugrăvit, se vede într-una din odăile administraţiei de astăzi [1].

Bîrladul are o singură biserică mai mare, în mijlocul unei întinse pieţe de tîrg, fără hotare drepte.

[1] Dăunăzi cu dispariţia ei, îndreptăţită sau ba, încă o pagină de trecut s-a rupt (n.a.).

www.dacoromanica.ro

E o clădire—fără nici un fel de frumusețe, strivită supt turnuri grele, înnoită în chipul cel mai vulgar.

Un pod de scînduri vechi, putrede, tremurătoare, acopere „rîul" Bîrlad, pe care-l știam mai sus, în ținutul Vasluiului, ca o apă vioaie și limpede supt maluri de lut prăpăstioase, dar care aici apare ca un pîrău păcătos, aproape cu totul supt de soarele verii nemilostive.

Dincolo de această biată rîpă, vrednică de o astfel de trecătoare, se întinde șoseaua fumegînd de praf între dealuri mici, cu verdeața total veștejită. În dreapta e Dealul Mare, cu suișul greu, unde găsesc, în vîrf, gospodăria bine întemeiată, curțile boierești, via, ale d-lui Lupu Costachi. De aici pînă la Prut, unde sînt viile Hușilor, pînă în Siretiu, la vestiții Nicorești, cărora li răspund, dincolo de larga apă, Odobeștii, se întinde al doilea ținut producător de vinuri al Moldovei.

De pe șosea, Bîrladul se vede numai ca un amestec urît de căsuțe și arbori, fără linii fixate, fără înălțare, fără perspectivă, fără, măcar, turnurile de biserici care aiurea stăpînesc locuințile și livezile învălmășite. Trecutul e aici cu totul mort, în ciuda patimei locale pentru amintiri de Palode și republici; prezentul n-are nici o însemnătate vie și nu îndreaptă spre nici un viitor. Cine ar putea preface acest întins sat vechi într-un oraș modern, cînd lipsește bogăția și rostul de muncă din care ea izvorăște?

2. *PRIVELIȘTI TUTOVENE*

Peste apa Bîrladului, curgînd îngustă între sălcii, drumul suie pe lîngă locuințe sărace, înjghebate la răpezeală din glodul cîmpului și din paiele mirиștilor

www.dacoromanica.ro

între parii vergeluiți care fac cadrul, spre coastele plești care de jur-împrejur mărginesc zarea.

Triste și monotone aceste priveliști tutovene atunci cînd nu le acopere albăstria ceață a depărtărilor, cînd ultimele raze ale soarelui nu le înfășură în vălul trandafiriu al amurgului. Natura, în mișcările ei tragice, le-a năruit și spîrcuit, le-a mîncat și ros în infiltrările ei de ape noroioase, le-a prăvălit și cărat la vale în marile șivoaie ale furtunilor de vară, le-a muiat și fărîmițat în chifteala de luni întregi a omăturilor clădite unul peste altul.

Dar era măcar pădurea, și în umbra bătrînilor stejari și fagi se aciua o întreagă lume de poezie vegetală, cu nesfîrșite aspecte de sfioasă frumuseță. Securea a dat jos podoaba codrilor cari înfrumusețau și apărau, totdeodată, țara, care-i dădeau răcoare și ploaie, cari se luptau cu aprigile călduri ale verilor de stepă și făceau ca o perdea de ocrotire pentru sămănăturile puținelor luminișuri. Acum toți taie: țăranii pe bucățica lor de pămînt, proprietarii pe moșia arendată, zălogită, vîndută la evrei; statul însuși, care nu-și aduce aminte de propriile sale reglementări. Cum nu e piatră decît în foarte rari cariere mici, lipsind și lemnul, locuitorul nu poate face nimic superior acestor mușuroaie unse cu var și nu totdeauna — și acoperite cu pănuși de păpușoi și paie de miriște.

Exproprierea n-a dat încă roade. Colonistul clădește unde vrea și cum poate. Întinderea gălbie e presărată cu căsuțe fără nici o rînduială, care disprețuiesc orice solidaritate. Dacă n-au prins vechii împroprietăriți de la 1864, cari păstrează încă înfățișarea celui cu bagajele după ușă, cu atît mai puțin bieții pripășiți ai unei legi în care demagogia a înlocuit orice simț de gospodărie. Fără unelte, fără credit, omul nu curăță măcar fața ogorului său. Iar

www.dacoromanica.ro

îslazurile comunale nu servesc decît ca să scoată prin scaii înalţi ca omul ochii vitelor, care nu-şi află aiurea, prin locurile de roadă culeasă, hrana.

Baza poporaţiei o formează răzeşii. Unde sînt ei, satul se prezintă altfel. Casele sînt mai chipoase, mai curate, cu ceva gospodărie împrejur. Cîte unele, supt coperişul de şindilă, au o graţie şi un zimbet. Omul apare cu o demnitate ce s-ar căuta în zădar în viaţa năcăjită a celorlalţi. Lanurile sînt îngrijite, şi pîlcuri de livezi, de vie pătează de un verde tare platourile mai înalte.

Dar ei n-au putut face alte biserici în centrul aşezărilor lor decît cele de scînduri, pe care le acopăr însă mlădios şindilele coperămîntului. Dacă lipseşte arta veche, sînt simpatice picturile moderne ale zugravilor ţărani, cari mai lucrează încă după practica deprinsă la înaintaşi, şi în cutare din aceste lăcaşuri m-a surprins plăcut însemnarea sfioasă a tuturor împodobitorilor, rînduirea cu inscripţii a locului pe care oricine trebuie să şi-l ocupe după rangul, vîrsta şi meritul său.

Boieri au fost desigur şi pe aici, dar din aceia cari aveau prea multe moşii ca să se lege în adevăr de vreuna. De aceea lipseşte şi biserica mare, solidă, de ctitorie boierească. Numai la Sălceni păreţii zdraveni, despărţiţi în două în lărgime printr-un brîu de cărămizi zimţuite, pridvorul, cele două bolţi fără turnuri din pronaos, linia şerpuită a coperemîntului arată veacul al XVII-lea. Aici au fost Jurgeştii, de la Negrileşti, neam vechi, ieşit din aceiaşi răzeşi. Dar de la o vreme s-a încuibat arendaşul şi, cînd el a plecat — mai sus, la prietenul Taşcă, el şi-a lăsat oasele supt marmura cu inscripţie antică, pomenind Argyrokastrul epirot — ruina i-a succedat. Aici, la Sălceni, ea a venit năprasnic, odată cu exproprierea,

www.dacoromanica.ro

din curtea cu odăi multe, cu șură, cu grajd rămîind doar o modîlcă de pămînt și ceva cărămizi sparte: încolo fiecare și-a luat ce a vrut, desființînd în cîteva ceasuri moștenirea unei vechi și bune gospodării.

Cît era pădurea, schitul se putea ascunde întrînsa. Numele de Pochidia al moșiei prietenului meu pomenește și pe Dia, vechiul proprietar — nume ce se află și în ctitorii gălățene — și „pochii", popii de pe vremuri, cu schitișorul lor din mijlocul copacilor bătrîni, rămași în picioare cu tainele lor.

Și, cum voi vedea, ceva din aceste fundații s-a păstrat peste deal la mănăstioara de maice Adam, cu soborașul de căsuțe albe, curate ca o rochie de mireasă, împodobite cu toate florile grădinăriei arhaice, cu bisericuța-jucărie, pictată în albastru și roz de un sentimental meșter țărănesc, cu straturile de flori care sînt morminte, și, alături de această nesfîrșită tinerețe și pentru cele mai cocîrjate din bătrîne, sculptura veche în argint aurit, cu chipuri ieșite din bătaia ciocanului în jurul celui ars al Maicii Domnului făcătoare de minuni, care, la focul cel mare, „a zburat pe deal".

Nu e încă viață istorică, dar elemente de trecut au căzut în mijlocul acestei reverii perpetue, în pacea vieții fără orizont, așternută adesea, ca florile din micul cimitir, peste un mormînt ce nu se poate evita.

3. *MĂNĂSTIREA ADAM*

Un birjar evreu, gros, gras, cu urechile stacojii și fața pistruiată, om hazliu și care nu bea apă, fiindcă „faci broască la puntici", ne duce prin mahalalele Bîrladului spre Mănăstirea Adam.

www.dacoromanica.ro

„Strada principală", foarte puțin vrednică de acest nume, trece printre căsuțe de oameni săraci, dintre care unele sînt năruite sau arse. O mare firmă, „Adam și Eva, Regia monopolului tutunurilor", cu desemnul corespunzător, chiamă pe clienți. La sfîrșit, drumul e cuprins între clădirile cochete, de cărămidă aparentă și piatră, ale cazărmii roșiorilor princesei și între șesul modîlcos, lutos și sterp pe care cazarma și-a pus gunoaiele fumegînde în locul florilor de cîmp care lipsesc.

În curînd sîntem pe șoseaua cealaltă, a Galaților. În urmă, întiinsul oraș presărat din bielșug abia se mai vede. Turnurile de biserici, care dau caracterul oricării așezări românești, sînt puține, sărace și urîte. Clădiri mai însemnate nu se zăresc. Bîrladul se mîntuie de vale prin prelungiri asemenea cu ale unui sat, fără străzi, fără apărare, fără trăinicie.

Ieri noapte, cerul era înroșit de flăcările care mistuiau vreo zece căsuțe de acestea, aprinse, în fundul unei rîpe, de la o claie de fîn dogorită de secetă. De la una nu rămăseseră decît stîlpi de cărbune strălucitor. Limbile de foc nu mai luptau cu coperemintele de șindilă sau de lemn și tablă ale celorlalte; ele năvăleau pe ferestile sparte, căscau ca o gură de lumină locul ușilor tăciunite și împroșcau cerul negru cu scînteile lor răpezi. Gospodarii de prinprejur stropeau coperemintele lor sau așteptau pe prispă, în tăcere, voia vîntului și a lui Dumnezeu. Pompierii în trăsurile lor, roșiorii zîngănind pripit din săbii, alergau neorînduiți, încă bezmetici de somn, spre vatra nenorocirii, unde clăile de bucate, stînjenii de lemne, pradă mai grea a vălvătăilor, luminau ca ruguri păgîne. „Cum am venit, așa să ne întoarcem", striga un sergent, în fruntea flăcăilor lui. Și, pe cînd pe deal mahalagii îmbrăcați pe apucate socoteau vinovăția pompierilor, cari vin tîrziu, nepregătiți,

www.dacoromanica.ro

și nu sînt vrednici de „subvenția primăriei", din zarea de întunerec, unde numai din cînd în cînd flutura cîte o jerbie de flacără nouă, veneau strigăte de chemare și de groază și mugetul prelung, deznădăjduit al vitelor...

Pe aici secerișul grîului și chiar treieratul lui s-au mîntuit. Mirișțile țepoase cuprind singure cîmpul. Fînețele sînt doar colțurile din rîpe unde puțină iarbă verde ademenește vitele.

Cel dintîi sat prin care treci, pare foarte sărac: el se potrivește cu monotonia arsă a pustiului. Al doilea, care poartă numele glorios de Grivița și e alcătuit din împroprietăriți cari au luptat la 1877, începe prin gospodării rele, neîngrijite, care încunjură căsuța de stuh. Ceva mai departe însă, drumul cel mare al Galaților trece printre locuințe frumoase, cele mai frumoase dintre casele de țară ce am văzut pînă acuma; coperemîntul de tablă se razimă de pereți bine potriviți și trainici.

Îndată lași calea cea mare de negoț și te înfunzi într-un drum de țară, care apucă spre dreapta. Un deal foarte înalt se înfățișează, învesmîntat sărăcăcios în iarba măruntă și în buruieni albe, țepoase. În vîrf un lan de orz se desfășură pînă departe. Iar, după ce ai trecut de dînsul și ai ajuns pe culmea podișului, ținutul întreg se schimbă. Dealuri cu liniile largi se taie între dînsele, croite în lanuri verzi și aurii: crestături foarte adînci, brazde veșnice ale unei vechi arături sălbatece, la despică. Porumbul, slăbănog, ofilit și îngălbenit pe alocure, foile largi, foarte verzi, ale tutunului, așezat în cinci șiruri, cînepa stufoasă, cîte un pîlc de orz, de ovăz cu paiul scurt vrîstează întinderea. Ici și colo cîte o cireadă: vitele blînde privesc liniștit, cu genunchile îndoplecate. Păduri se înșiră spre dreapta, și în umbra lor *sîrbii,* adecă bulgarii, fac grădinărie.

www.dacoromanica.ro

Te urci, în sfîrşit, spre Mănăstirea Adam. Un sat risipit şi urît îi stă înainte, pe cînd dealurile vecine desfăşură scoarţe lungi de sămănături tărcate. Mănăstirea e nouă : întîi adăpost al cîtorva călugări, ea cuprinde astăzi vreo sută şi ceva de maici, care — cum spun ele — primesc leafă „fiindcă merg de fac slujbă la biserică". Altfel, nimic deosebit şi nou, nimic interesant chiar decît un funcţionar càre se plînge de leafa prea mică, de legile prea puţin practice, de nevoia de a înşela şi a minţi pentru a-şi păstra o situaţie şi de neputinţa de a trăi cu un venit aşa de mic. Eu mă mir cum *poate* trăi cineva cu un astfel de suflet !

Întorsul de la mănăstire nu mai are nici un farmec. La vale apar ascunse lucrurile ce se desfăceau, pline de ispita necunoscutului, la deal. Icoana sclivisitului, îngrijitului, limbutului funcţionar care găsea toate rele în ţara lui, care înlătura orice putinţă de îndreptare şi se mulţămea cu tînguirea că leafa e prea mică, mă urmăreşte [...]. Sus, se adună groşi nori negri, şi un vînt de nerăbdare strînge praful grămădit de secetă, îl înalţă în nori gălbii, cari adaugă la întunecimea cerului de furtună, îl răsuceşte în vîrtejuri înalte şi-l lasă să cadă asupra drumeţilor.

Peste o jumătate de ceas, cele dintîi picături de ploaie, aşteptate de atîta vreme, stropesc drumul. Apoi norii mînaţi de vînt trec mai departe, şi îndată un ropot tare se răpede asupra oraşului prafos şi a împrejurimilor însetate. În Iaşi, ploi scurte au căzut încă de ieri, şi cîrduri de nori plutesc, luptîndu-se cu vîntul, asupra ţării întregi, bătută de secetă.

www.dacoromanica.ro

X

TECUCIUL

1. *SATE TECUCENE*

De la Agiud spre satele Tecuciului.

În staţie, căldura toropeşte ; aerul înfierbîntat zace greoi asupra cîmpului uscat. Un lan de păpuşoi înalt crescut a fost dogorit cu totul de arşiţă, care i-a ucis frunzele late. Ca pe dealurile Cotnarilor şi Iaşilor, pe lutul şi nisipul dealurilor acestora de deasupra Siretiului nu e nici o altă viaţă de plantă decît mărunta iarbă negricioasă pe care o pasc oile : o turmă trece într-un lung şir supus, cu un tremurat fricos al mantiilor de lînă.

Siretiul curge supt malurile de lut, năruite şi rupte. O largă şuviţă e aşa de puţin adîncă, încît un ţigan, a cărui piele de bronz străluceşte la soare, se primblă prin apă ca printr-o grădină. După o adevărată cîmpie de prundiş, cealaltă şuviţă se strecoară pe lîngă mal, în albia cea mai bine săpată. Trecerea se face peste un pod foarte lung, care tremură, pîrîie şi-şi clatină toate scîndurile despărechate şi putrede. El e făcut de proprietarul lanurilor arse ; un evreu percepe taxa de cincizeci de bani ; el vorbeşte plîngător, şi cu o compătimire adevărată, de pagubele pe care le-a făcut soarele, de lipsa de nutreţ şi vînzarea silită a

www.dacoromanica.ro

vitelor, care sfărămă pe lungi ani de zile buna stare a țăranului.

O pădure cu înalți arbori răzleți; umbra lor e prea slabă pentru a ocroti verdeața înflorită a pajiștilor; ei se înalță deodată din pămîntul gol, sfarogit de căldurile unui iulie fără ploaie.

În vale, popușoiul e încă verde, și la cîțiva pași de Africa pustie și seacă sămănăturile sînt înviorate de aerul umed ce se ridică deasupra rîurilor.

Un sat bine ținut, cu coșare împletite, cu case care se pot asămăna uneori cu casele-model din partea muntelui. Locuitorii au alt trai și altă față decît ale țăranilor noștri. Ploscuțenii, întemeiați cîndva de românul Ploscuță, sînt în adevăr un sat de unguri, pripășiți aici din ținutul de față, al Bacăului. Ungurii păstrează pînă astăzi îmbrăcămintea lor, care nu se deosebește întru nimic de aceea a sătenilor de prin Bacau și Roman: bărbații poartă pălăria cu margeni mici și panglică roșie, femeile sînt îmbrobodite cu ștergarul ca un văl aruncat peste cozile făcute conci, sus (birjarul nostru, un băietan român, numește cu despreț „coarne" podoaba alba, învoaltă a frunții); fetele au panglici întrețesute cu părul lor bălan și flori de tîrg prinse în ele; cămașa largă, cu arnici roșii pe mîneci și la sin, fota neagră, dintr-o singură bucată, strînsă pe șolduri, mîntuie îmbrăcămintea.

Satul e catolic, deși parohul trebuie să vie tocmai din Focșani, așa încît toată slujba o face dascălul, sau n-o face nici el. După îndemnul învățătorului și notarului, locuitorii au cerut un preot statornic, amenințînd altfel cu trecerea la ortodoxie.

Legea singură și aici îi ține așa de deosebiți de români. Ea a păstrat desigur și limba. Sînt copii care n-o știu mai deloc pe a noastră; femeile spun că învață românește numai pentru nevoia de a se înțelege cînd ies din cuprinsul satului. Rîzînd și ghion-

www.dacoromanica.ro

tindu-se, o grupă de neveste tinere, strînse într-o colibă de pază, pe margenea lanurilor, spun că nu s-ar fi măritat cu un român, şi ele adaugă că acelea care ar face aşa ceva ar trebui să meargă cu dînsul în lume. Ei se socotesc toţi unguri, numesc pe români *Oläh*,* şi unii dintre dînşii cred chiar că ţara e o Ţară Ungurească: întrebaţi mai de aproape, lămuresc că „Ţara Ungurească" e satul, dar că, încolo, e tot „Ţară Românească" (Oláhország). Ei sînt în cele mai strînse legături cu celalt sat unguresc, destul de depărtat, al ţinutului Tecuci, şi vin totdeauna cînd este la dînşii hramul.

Drumul se urcă îndată spre culmea dealurilor lutoase. Întîi, e o pădurice rară, cu copaci tineri. Frumuseţa e însă aiurea, o mare frumuseţă: a priveliştii de o strălucită lărgime. Te uiţi asupra şesului întins, vărgat cu sămănături, tăiat de drumuri şi poteci, smăltat cu livezi şi sate. Siretiul îl străbate ca o săgeată de argint aproape dreaptă, pe cînd Trotuşul vine încolăcindu-se, cînd strălucitor la lumină, cînd ascuns în sălcii, pînă ce urma i se pierde de zarea înălţimilor împădurite, verzi, albastre, fumurii. Vederea bate astfel pînă în zidul munţilor apărători şi despărţitori de ţară.

Un schit în codru, aproape de culmea dealului. Poate să fie vechi acest lăcaş al „sihastrului" pe care legenda-l lămureşte prin cunoscuta întrebare de către un războinic a pustnicului sfătuitor. Dar astăzi el se înfăţişează dres, curăţit, înnoit de evlavia mai nouă a unei familii care pînă mai ieri era stăpînă aice, o ramură a Şendreştilor. Astăzi Casa bisericii are schitul şi averea lui; vechiul proprietar e arendaş. Pe masa modestei locuinţi văd *les Rois en exil* al lui Daudet; într-un colţ, bibliotecă de literatură clasică, franceză şi germană. De jur-împre-

www.dacoromanica.ro

jur, sălbătăcia pădurii, bogată în fiare şi chiar şi în oameni răi.

Ea se face tot mai deasă ; deasupra copacilor atîrnă sfărîmături lutoase ; iarăşi, printr-o deschizătură a zidului ,gălbiu ce se împrăştie în praf înecător, se descopere cîmpia verde şi îmbrăţişarea Siretiului cu Trotuşul. Un han „unguresc" pierdut se izolează în vîrf.

Scoborîşul se face de-a lungul unei oştiri dese de stejari tineri, cari-şi ridică sus de tot vîrfurile suliţilor vii. Satul din jos e Buciumenii. Ţinutul de vii al Nicoreştilor începe.

2. *TECUCIUL*

Într-un tîrziu de noapte ajung în Tecuci. Drumul de la gară spre oraş e bine luminat şi închis între şiruri de arbori cari fac impresie. Cînd acest bulevard încetează, drumuri largi se deschid în dreapta şi în stînga, pe cînd înainte un al treilea drum duce la un otel deosebit de curat, ţinut de un grec. La întrebarea mea dacă insecte lacome nu aşteaptă cumva pe călător pentru a-i lua prisosul sîngelui, mi se răspunde că, în aceste odăi de sus, nu, şi, la îndoiala mea, chelnerul în papuci protestă mîndru că „grecul nu minte niciodată". Jigodii sugătoare de sînge n-am găsit, ce-i dreptul, nici aici, precum nu le-am găsit nici în alte oraşe ale ţării, dar n-aş îndrăzni să afirm că încredinţarea chelnerului despre iubirea de adevăr a neamului său e pe deplin adevărată.

Ziua, Tecuciul se înfăţişează ca o mică reşedinţă de judeţ gospodăreşte îngrijită şi locuită de oameni

www.dacoromanica.ro

cărora li place a trăi curat și liniștit. Și aici se vede strada din mijloc cu evreii ei, mai puțin bătători la ochi însă decît aiurea, și strade boierești cu casele prietenoase; mahalalele se descopăr mai puțin decît aiurea. Biserici frumoase, urme ale trecutului lipsesc, cu toate că, în secolul al XV-lea încă, negustori poloni din miazănoapte și negustori turci din miazăzi se opreau la tîrgul lui Tecuci sau al Tecuciului.

www.dacoromanica.ro

XI

BACĂUL

1. *SPRE BACĂU*

De la Focşani înainte, străbaţi în regiunea frumoasă a dealurilor Moldoveni, un Muscel, un Argeş al acestei alte domnii. Priveliştea e însă şi mai plină de farmec. Drumul trece printr-o largă şi roditoare vale, acoperită acum de aurul porumburilor coapte, samanate cu ghiulelele dovlecilor roşii, pe cînd şi la dreapta şi la stînga se ridică dealuri, care apar întîi toate înfăşurate în veşmîntul de poezie al fumuriului albastru şi apoi se lămuresc din ce în ce, apropiindu-se. Nu e un singur şir, — mai ales de catre Carpaţi — şi nici nu sînt, la dreptul vorbind, şiruri decît atunci cînd depărtarea le orînduieşte într-o singură linie. Sînt tiraliori risipiţi, nu un front de oaste. Fiecare din ele are o înfăţişare deosebită ; ici vezi o culme care se mişcă în valuri blînde, dincolo rîpi aspre ; cîte un muncel singuratec apare ca o fiară ce pîndeşte. Păduri se întind pretutindeni, vechi, dese, dar hotarul lor aleargă în voie de-a lungul coastelor, coborîndu-se pînă în jos sau dîndu-se în lături pentru o bucată de loc, ca să închidă în braţele lor bătrîne un strălucitor lan de bogăţie trecătoare. Şi, iar fără orînduială, se amestecă prin-

www.dacoromanica.ro

tre şi peste aceste înălţimi poetice şi prin libertatea lor : livezi, curţi boiereşti, sate.

Unele din aceste sate înfăţişează case nouă acoperite cu şindilă şi arată oarecare înstărire. Dar aşezările sînt rare. Şi, cînd, pe margenea liniei ferate, unde lucrează, prin popuşoaiele chircite pe care le culeg, blăstămînd seceta, ori la gară, în care aşteaptă să fie duşi unde li se cumpără munca, vezi pe locuitorii acestor sate, te cuprind ca nişte fiori de moarte, pentru neamul tău. Uite colo pelagrosul acela, cu mîinile negre de crăpături hospoase. cu ochii morţi, cu părul rar supt căciula ruptă, cu faţa aşa de străveziu de slabă, încît groaznica boală pare să-i fi supt şi oasele : umblă în neştire, pe drumul morţii. Lîngă el, tot aşa de săraci, meniţi poate la acelaşi capăt, fiii lui, cu mersul fără vlagă, cu gura moale, obosită înainte de a începe viaţa, şi rînjitoare prosteşte. Ori femeia aceasta cu picioarele goale, acoperite de zdrenţe, de care se apropie cu o dragoste compătimitoare în ochi bărbatu-său, ceva mai bine păstrat. Ţine în braţe un copil frumos, şi alţii, o fetiţă mică, una ceva mai răsăritä şi un băiat, toţi frumoşi şi ceva mai bine îmbrăcaţi decît părinţii lor (un amănunt duios), se grămădesc pe lîngă dînsa, care, vorbind în gînd numai cu năcazul ei, îi înlătură cu mîna. Ce vor fi copiii acestor oameni nenorociţi, — va arăta vrednicia noastră, şi ni va hotărî viitorul.

[. . . . . .]

2. *BACĂUL*

La Bacău, pe acest timp de manevre, cîntă o muzică militară marşuri care-mi împrăştie pentru o clipă gîndurile triste. Adun amintirile mele istorice,

www.dacoromanica.ro

privesc turnurile înalte de biserici, ce răsar ici și colo dintre livezi, și-mi clădesc în minte un oraș curat de munte, cu străzi vechi — doar a fost aici, acum cinci sute de ani, o episcopie, și oștile lui Mateiaș Corvinul, în drumul spre rușinea de la Baia, au ars casele de lemn și bisericile de piatră ale străvechiului Bacău! — cu locuitori în albe costume de țară, cu evrei puțini.

De la cele dintîi învîrtituri ale roților pe șoseaua prăfuită, pe care niciodată mătura profană a oamenilor nu înlocuiește ploaia curățitoare a lui Dumnezeu, a cărui milă a întîrziat anul acesta luni întregi de vară secetoasă, acest Bacău românesc, strămoșesc, omenesc piere în neguri sau mai bine în norii de praf ce se ridică în cale. Șoseaua aceasta de pustiu nu duce la nici o stradă, căci străzi nu se află în Bacău [1], ci tot șosele ca acestea, pe care vîntul ridică și distruge movili mișcătoare. De o parte și de alta a căii veșnic fumegînde se perindează garduri care nu sînt menite, cu toată vîrsta lor înaintată, a primi vreodată farmecul văpselii: uitate de acei ce au drepturi de stăpînire asupra lor, gardurile negre se apleacă asupra trecătorului, care adesea, cînd e un om sărac și iarna se întîmplă aspră, le ușurează de cîte o scîndură putredă. Arbori neîngrijiți, răsăriți și crescuți la întîmplare, se ridică din vînjoasele bălării: nicăiri o floare alta decît sălbatecele ascunse de buruiană. Casele sînt urîte: icoane de sărăcie și lene, de lungă lăsare în voia întîmplării, care nu e niciodată gospodină. Odată văd o curte boierească din timpuri mai bune, cu coperemîntul spart, cu orbitele ferestilor goale.

Deci, aici, în Bacău, boierimea localnică, mahalagiii hărțăgoși cari au făcut să se nască vorba „ți-ai

[1] În acest domeniu sfertul de veac a făcut mult (1939) (n.a.).

www.dacoromanica.ro

găsit Bacăul", aceştia s-au dus să întîlnească în mormîntul istoriei pe vlădicii papistaşi şi pe voievozii Moldovei ; nici o silinţă omenească nu-i mai poate întoarce. Viaţa locală a fost sfărîmată în veacul prefacerilor, şi cei ce caută un oraş, caută cluburi, teatre, saloane, bibliteci, şi găsesc astfel Bucureştii, dacă nu vreun depărtat oraş al Franciei sau al Germaniei. Ca şi celelalte mici reşedinţe din ţinuturile unde nu e o puternică şi mai fericită viaţă ţărănească, vechiul Bacău cu cerbicia sumeaţă a murit, şi rămăşiţele lui, pe care le mătură vremea, sînt aceste garduri dărăpănate, aceste case murdare, măcinate, aceste curţi şi livezi năpădite de ierburile ruinei.

Dar Bacăul fără boieri e capitala unui judeţ. Administraţia complicată a timpurilor nouă a creat deci pentru nevoile ei un minuscul palat administrativ, cu împrejurimile curate şi înverzite — un bust al lui Kogălniceanu apare pe piaţă, precum unul al lui Alecsandri se zăreşte în puţin cercetata „grădină publică" — o primărie, care răspîndeşte mirosul igienic al acidului fenic şi ascunde o bibliotecă dăruită de un beizadea Sturdza, pe care n-o întrebuinţează, se înţelege, nimeni, şi cam atît. Aceste edificii, ca şi gara, ca şi căzărmile, îndeplinesc o funcţiune, aduc un folos şi deci trebuie să rămîie.

Din munte se coboară apoi scînduri, de la Moineşti vagoanele rotunde cară păcură ; şi pentru primirea, ducerea mai departe, desfacerea acestor producte trebuie mijlocitori, precum ţăranului, care nu poate întinde decît în apropiere mîna lui de mic cumpărător şi care nu poate aduce decît în preajma lui ceea ce-i iese din muncă, îi mai trebuie un tîrg, de care boierul n-are demult nevoie.

[...] La capătul unei artere de ghetto, plină de vuiet şi de duhleli otrăvitoare, rămîne numai în picioare, mai trainică decît lungi şiruri de generaţii,

www.dacoromanica.ro

o biserică pecetluită cu pisaniile ei slavone, către care însă puţini credincioşi se mai strecoară în zilele de slujbă pe care le serba odată tîrgul întreg. În adîncimile acestei biserici datorite lui Alexandru, fiul menit a nu domni al lui Ştefan cel Mare, s-au găsit rămăşiţile, înfăşurate în scumpe stofe de aur, ale morţilor din veacurile mari, alę morţilor noştri.

[. . . . . .]

La gară, un tren militar se pune în mişcare, ducînd în sunet de goarne ofiţeri acoperiţi cu fireturi şi flăcăi răzimaţi pe puşti, dintre cari unii şi-au cumpărat gazete, le-au desfăşurat cu socoteală şi cetesc.

[. . . . . .]

3. *TÎRGUL OCNEI*

De aici înainte, linia principală merge la Iţcani. În stînga, un tren încetinel porneşte la deal spre Tîrgul Ocnei, spre ţinutul de păduri, de cherestele, de sare, de păcură al Carpaţilor Bacăului şi spre graniţa de la Palanca de către Secuimea Ardealului.

Lunca Siretului, o perdea de înalte dealuri, cele mai multe împădurite, rămîne în urmă, închizînd zarea, pînă ce depărtarea o topeşte în albaştru. Linia trece printr-o largă vale, în care porumbiştile, mai înalte decît în alte părţi, şi mai toate în floare, se pleacă uşor supt bătaia vîntului. Dealuri şi în dreapta şi în stînga, neîntrerupte, dar blînde şi acoperite cu veşmîntul catifelat al pădurilor. Într-un loc, supt ele se desfăşură în valuri movile joase, făcute, vădit, de mîna omului şi care vor fi cuprinzînd în adîncul lor mormintele unor puternici şi unor voinici

www.dacoromanica.ro

din vremea cea mai veche, a cării poveste n-a scris-o nimeni, ca s-o putem şti astăzi.

Pe şoseaua ce merge alături cu calea ferată, se coboară din cînd în cînd cară şi drumeţi. Trenuri de marfă duc scînduri şi clădirii de lemne de foc. La o gară, plină de ţărani vînjoşi şi mîndri, o ţărancă oacheşă, tînără, vinde cu şaizeci de bani un mare coş de zarzăre, care ar face cîţiva lei ; dar coşul chiar nu vrea să-l vîndă, fiindcă se teme de bărbatul ei, mai bătrîn decît dînsa, care l-a cumpărat cu cîţiva bani de la un bîlci. „Nu se poate, domnule, coşul nu-l dau : mă bate unchiaşul." Adecă bărbatul, ceea ce se şi lămureşte îndată prin mărturisirea că soţul e bătrîn.

După halta Rădeana, deasupra unui sat frumos, cu casele acoperite cu şindilă, gospodăreşte clădite şi orînduite, — în această privinţă valea Trotuşului întrece orice parte a şesului moldovenesc — se înalţă, oblojită cu şchele, o mare biserică fără turn, cu ferești înguste, cu un coperiş nou, prea zgîrcit, şi care se razimă pe două grosolane picioare de zid.[1] E biserica din Borzeşti, clădită de Ştefan cel Mare. Poporul spune că aici şi-a petrecut copilăria împărătescul viteaz de mai tîrziu, şi de aceea, acum cîteva săptămîni, mii şi mii de oameni au alergat la Borzeşti pentru a comemora pe mîntuitorul neamului său.

Şi mai înainte urmează dealurile zimţuite, de un verde adînc supt cerul mînios, de furtună — cele din stînga mai mari, mai felurite, mai frumoase decît cele din dreapta. În umbra lor, sămănături de porumb şi, ici şi colo, vii sucite pe haragi. Tot sate înstărite, cu casele bine acoperite şi clădite trainic.

Acum, în fund se trage o perdea albastră. Dealurile din care e făcută se taie între ele, amestecîndu-se

[1] Ele au fost înlăturate, dar aşa de stîngaci, încît biserica ameninţă ruină (1916) (n.a.).

www.dacoromanica.ro

şi întrecîndu-se pînă la înălţimi aşa de mari, încît unele rup pînza norilor, care atîrnă pe pieptul lor ca o salbă uşoară. Albastrul acesta siniliu, catifelat, e prins în cadrul armonic al înălţimilor verzi, mai apropiate.

Muncelele acestea sînt, hotărît, mai felurite şi mai prietenoase decît mîndrele muncele sămănate cu pietriş şi pătate de păcură ale văii Prahovei.

Linia se arcuieşte acum, şi în curînd trenul e oprit în gara mare de la Tîrgul Ocnei, care fierbe de lume în aşteptarea şi primirea zilnică a oaspeţilor pentru băile din Slănic. Hamali trec încovoiaţi supt bagaje, tineri eleganţi stau de vorbă în atitudini ca la fotograf, evrei poftesc la „oteluri". Afară aşteaptă o sumă de birji curate, pe capra cărora ţărani cu pălăriuţe rotunde mînă iuţii cai mărunţi de rasă moldovenească.

Ocna începe printr-un bulevard foarte cuviincios, bine pavat cu piatră din aceste părţi. O gospodărie comunală bună, care se vede şi mai departe : este o piaţă cu un întreit felinar, este o grădină publică ; cele trei biserici, din veacul al XVIII-lea, mari, puternice, elegante, sînt foarte bine ţinute ; locurile sînt împrejmuite. Străzile româneşti, care se înfundă şi la vale, pietruite aspru şi aproape lipsite de lumină, au case — dintre care unele foarte frumoase — de o îngrijire şi o curăţenie desăvîrşite. Hanurile le ţin şi armenii : acela în care ne aşezăm, e o clădire cu trei rînduri : cel de jos are pereţii foarte groşi, de cărămidă, şi bolţi grele ; celelalte sînt mai mult din lemnărie, şi rînduri lungi de scări drepte şi rare se ţese deasupra unei curţi pline de verdeaţă, unde pînă tîrziu noaptea slujnicile ţipă, oaspeţi noi sosesc şi cînii latră îndărătnic.

Partea din strada de căpetenie pe care o au evreii e mai curată decît în alte locuri : descopăr o pape-

www.dacoromanica.ro

tarie, o legătorie de cărți, o fotografie ; tîrgul a căpătat de curînd o școală practică de meserii.

Dintre bisericile Ocnei, una, Precista, e făcută pe ruinele unei vechi clădiri de pe la 1680, abia către mijlocul veacului al XIX-lea. Sf. Nicolae nu e mult mai veche, nici Sf. Treime. Înaintea lor a fost înălțată bisericuța de lemn, pe un deal rotund, care poartă numele de *Biserica Domnească*. Ea n-are nici o frumusețe și nici o podoabă, dar ctitorul ei nu e altul decît Dediul, socrul lui Mihai-Vodă Racoviță și tatăl frumoasei doamne Ana. El era cămăraș de ocnă cînd a întemeiat micul lăcaș umil, și în clădire a zidit și pietre de mormînt mai vechi decît vremea sa.

Cămărășia Ocnei era dregătoria îngrijitorului salinelor, care lua în arendă veniturile lor. Cămărașii, adeseori greci, erau oameni avuți, cari se îmbogățeau și mai mult. Vestitul Ursachi, apoi vistiernic mare, a trecut și el pe la ocnă, și lui i se datorea biserica veche care a fost înlocuită cu Precista de astăzi. Sistemul dării în arendă a ținut încă multă vreme, și după Regulamentul Organic. La urmă, Grigore-vodă Ghica luă asupra statului grija salinelor.

El făcu o puternică temniță, căreia i se zice *Castelul* și în cancelaria căreia se vede chipul, cu nasul coroiat și cîrlionții la tîmple, al frumosului domn, într-o strălucită uniformă.

Spre ocnă și spre acest castel ne îndreptăm.

O mare magazie e în legătură cu liniile căii ferate, care-și are în apropiere o stație. Ai zice depozit de mărfuri. Dar, suiți pe pîrleazuri, soldații stau cu puștile în mînă, țintind cele ce se petrec înlăuntru. Alți soldați se află în curte, și o sentinelă păzește la întrarea unei case cu înfățișarea de administrație publică.

www.dacoromanica.ro

Aici osîndiții pentru grele păcate lucrează la scoaterea lespezilor de sare.

Te cobori pe niște solide scări de piatră în curte. Un condamnat cu boneta de flanelă, de coloare cenușie, pe ceafă, cu mîinile la spate, cu ochii batjocoritori, se primblă în lung și în lat, pe cînd altul cu fața lungă ciolănoasă, dobitocească stă nemișcat lîngă dînsul. Un tren minuscul se pregătește, avînd un singur vagon de persoane, jos, strîmt și fără de ferești. Ofițerul de servici are bunătatea să ne ia în acest vagon.

Ușa se închide, și trenul pornește într-un întunerec desăvîrșit; numai din cînd în cînd, la trecerea pe dinaintea unei lumini, o pată roșie lunecă asupra noastră, și piere.

Am ajuns. În față, se deosebește abia un drum negru, umed, supt pereți uriași de sare, de pe cari se scurg picături de apă: de jos, din adîncimi răsună o necontenită izbitură de ciocan răbdătoare.

De pe margenea galerici, toată priveliștea de grozăvie și nenorocire, de muncă grea și de suferință, se desfășoară la lumina limpede și crudă a electricității. Sarea neagră alcătuiește tavanul, pereții, pămîntul, stîlpii și sprijinitorile unei nemărginite sale, ca o vedenie din mările veșnic înghețate. Ciocănașii — hoți în uniforma lor de un galben murdar ori numai în cămăși și încinși cu brîie, sau și țărani tocmiți cu doi lei mia de kilograme — caută să niveleze terenul menit să se afunde necontenit. Ei își aleg o întindere, o hotărăsc prin toporul lor greu cu vîrful ascuțit și coada foarte supțire; apoi o ciocănesc pe dedesupt, și, cînd sunetul nu mai e acela al sării celei tari și bine lipite, ei trec pe supt bolovani o pîrghie de fier, cu care deslipesc tot blocul. El se taie apoi în bucăți și e vîndut astfel, iar fărîmăturile se dau la moara de sare, care lasă pe urmă

www.dacoromanica.ro

supțirea și mărunta noastră sare de masă, pusă îndată în mici saci de pînză.

Întinderea cîmpului de muncă, lumina electrică ce se răsfrînge pe zidurile de sare, fața de oțel negru a acestora, tăcerea desăvîrșită a atîtor oameni, vuietul înăbușit al topoarelor, figurile rase, hainele murdare dau acestui loc caracterul unui colț de iad, în care rătăcesc veșnic stafii chinuite și nemîngîiate.

Locuința, copleșită de blăstăme, a nenorociților e destul de departe, în castelul lui Grigore Ghica. Un pătrat de ziduri înalte, foarte tari, în cele patru unghiuri ale cărora soldați păzesc, sus pe vîrf, în cerdace de lemn. Clădirea însăși are două rînduri, scări, arcade, ca în casele cele mari din vechime. Ea încunjură o mare curte interioară.

Toate la un loc fac, precum spune întovărășitorul nostru, cea mai tare temniță din țară.

Sentinela, învoire de la director, temniceri și o poartă înaltă. Osîndiții se împart în trei, prin felul lucrului ce fac în acest moment — al patrulea grup fiind acela, veșnic preschimbat, care lovește în lespedea de piatră cu ciocanele grele. Unii își află de lucru prin curte, și acei cari au de dus o poruncă se răpăd și aleargă cu o îneordare sălbatecă a mușchilor, ca și cum la capăt ar fi libertatea — pentru cîțiva numai, răi din fire, libertatea de a face rău; alții stau la tejgheaua din *bazar*, unde vînd ceea ce au lucrat în timp de multe săptămîni: sculpturi grosolane în alabastru, colane de mărgele, linguri de lemn, linguriță de os, condeie, bricege, satîre, cuțite, care li stau în mînă, fluiere și cîte alte mărunțișuri, făcute cinstit, ca de oameni cari au nesfîrșit de multă vreme de pierdut, fiind osîndiți pe cîte cincisprezece, douăzeci și mai mulți ani, iar unii pe viață, *viețași*. Banii se iau de un supraveghetor, și, după ce statul și-a culeș partea, ei se strîng pentru

www.dacoromanica.ro

a fi dați lucrătorului atunci cînd porțile închisorii i se deschid. Pînă atunci e foarte mult pentru atîția din ei, dar gîndul lor e pironit numai asupra acelui moment, și astfel el își fac socotelile, se bucură de cîștig, se roagă a li se lua și lor ceva și strigă bucuroși sumele ce li se cuvin pentru ca supraveghetorul să le încaseze și să le treacă în răbojul lor.

Alții sînt acum în lucru, prin încăperile rîndului al doilea, în ateliere destul de curate: strungari, mărgelari, săpători, pe cînd fierăria lucrează jos, cu trei țigani grozavi, sălbateci la privire. O biserică e deschisă totdeauna; cîte o icoană atîrnă deasupra unei uși, flori cresc într-o oală și un cățeluș vesel se poartă printre osîndiți, privindu-i cu ochi buni și lingîndu-li mînile aspre care au vărsat sînge.

Jos, în dormitoare, o laviță de scînduri e împărțită prin lăicere, care sînt și cearșafurile celor cari vor mai adormi, peste cîteva ceasuri, o noapte pe lemnul suferinților răsplătitoare. Acum cîte un bolnav pirotește, și pristavul fiecării odăi primește pe vizitatori.

Osîndiții nu se pot pune toți laolaltă. Ei nu samănă decît prin supunerea lor obișnuită — „revoltele" se întîmplă numai pentru mîncare, se manifestă numai prin răspingerea ei și prin zgomot, și se potolesc la sosirea directorului-general, pe care-l primesc, ca aici, dăunăzi, în genunchi — prin asigurările, întărite cu jurămînt, că nu sînt vinovați și că au căzut asupra lor păcatele altora, și prin rugămințile naive, făcute către orișicine, de a stărui ca să li se ierte din pedeapsă. Altfel, între ei sînt oameni de treabă, cari au ucis la o furie de dragoste — ca un frumos flăcău din Ardeal, foarte cuviincios, care așteaptă să plece în curînd — săteni de o moralitate obișnuită, cari au dat cu parul sau cu cuțitul într-o ceartă pentru pămînt — așa e un țăran ungur, care vorbește

www.dacoromanica.ro

pe jumătate franţuzească, şi în această din urmă jumătate Radu se laudă că a dat

...des leçons aux plus grands politiques.[1]

Lîngă biserică, doarme supt o cruce simplă, încunjurată de un strat de flori gălbii, Costachi Negri: pe cruce sînt săpate două inscripţii acoperite cu sticlă, una de la doamna lui Alexandru Ioan I-iu, iar cealaltă de la secretarul francez al domnului: „A. B[aligot] d[e] B[ayne]". Catinca Negri, sora lui Costachi, a fost îngropată dăunăzi în acelaşi mormînt. Iar Zulnia Sturdza, cealaltă soră, e în mormîntul de alături.

Un cerc de înalte dealuri împădurite, cu vîrfuri ascuţite ca de munte, închide zarea dincolo de adînca tăietură a Trotuşului. Trăsura se înfundă în valea Slănicului.

În dreapta şi în stînga, căsuţe frumoase acoperite cu şindilă, paşnice cuiburi de ţărani harnici. Sus, sus deasupra acestor muşiroaie e clădit în înălţime dealul singuratec, pe potecile căruia se caţără capre sprenţare: în cîte o poiană spre culme se văd vite albe care privesc în adîncul văii. Într-un singur punct, vîrful are locuitori statornici: la măgura deasupra Ocnei e un adăpost de cîţiva călugări uitaţi.

Slănicul ni arată calea către izvoarele lui tămăduitoare. Deodată, el e închis între adevăraţi munţi, cu pietrele aşezate în rînduri, albe, roşii, portocalii negre, care alcătuiesc ca o spăimîntătoare cetate a uriaşilor. Undeva, într-un colţ, muncitori desfac lespezile şi le prăvălesc de vale: zidul e aşa de mare, încît ei par locuitorii pitici ai stîncii, făcînd jocuri zglobii cu pietricele de prund.

[1] Lecţii celor mai mari politicieni (fr.) (n.ed.).

www.dacoromanica.ro

zarea lucrurilor ce au fabricat, ei se pot privi chiar, cu mîndrie, ca un fel de funcţionari ai statului. Toate felurile de schimonosire a feţei se întîlnesc printre dînşii : capete întreite, cu cefe umflate, orbite scorburoase, fălci de fiară, ochi morţi, ochi reci, scînteietori şi iuţi ca de şarpe. Un deţinut cu faţă măruntă şi slabă, de maimuţă, e Alexandrescu, care a tras cu revolverul în Ion Brătianu, iar greoiul individ cu capul mic care scrie la o masă, e un funcţionar, vechi şi „onorabil" funcţionar, care a ucis pe nevastă-sa la o beţie şi a tăiat-o în douăzeci şi patru de bucăţi. Aceştia sînt „intelectualii" printre acei cari n-au nici o îndreptăţire şi de cari nu-i poate fi milă nimănui.

4. *SLĂNICUL*

În faţă, aici, la Tîrgul Ocnei, Trotuşul prăpăstuit, cu albia largă de prund şi bolovani şi apa foarte limpede şi iute, se arcuieşte, fugind. Pe un mal el udă movila, acoperită de vechi copaci, cari ascund în parte casa bătrînă moldovenească, cu ferești rotunde şi acoperişul de şindilă, a lui Costachi Negri, visătorul de la 1848, bunul tovarăş, ajutătorul politic al lui Vodă-Cuza, singuratecul binefăcător din zilele bătrîneţelor sale. Casa e pustie, şi cărările ce duc la dînsa au trecut în stăpînirea buruienilor sălbatece.

Dincoace, peste lespezile malurilor, se ridică rînduri de piatră clădită, închipuind înalte ziduri negre, străbătute de ferești înguste, ca la o cetăţuie. O mare biserică e împrejmuită de aceste ziduri ; întemeiată de Radu Racoviţă, nepotul lui Mihai-vodă, ea poartă pe fronton o pisanie unică, pe jumătate românească,

www.dacoromanica.ro

cu lacrimile în ochi de clipa cînd, după douăzeci şi cinci de ani de ocnă, va ajunge să-şi vadă copiii, pe cari i-a lăsat acasă, şi copiii acestor copii. Sînt — cei mai nenorociţi, mai rătăciţi şi mai mişcători dintre toţi — şi soldaţii, trimeşi la munca silnică pentru jignirea sau lovirea superiorului. Un biet flăcău tînăr, cu ochii unui copil căruia-i vine a plînge, frumos încă în hainele-i schiloade, are de stat şase ani pentru că, bătut de un sătean ca dînsul, care purta însă galonul de caporal, „a greşit" şi i-a dat o palmă. Se aşteaptă alţi doi tineri, cari vor fi pironiţi pe cinsprezece ani în acest iad, pentru că au fost pîrîţi că ar fi voit să bată pe ofiţerul care-i lovise fiind de sentinelă şi fusese dat în judecată pentru aceasta (el însuşi a căpătat trei luni abia). Şase ani, cincisprezece ani se dau uşor de cine n-a văzut niciodată ocna şi nu ştie nici cum se simte în inima lui cel ce trebuie să sufere bătaia, bătaia crudă şi nedreaptă. Şase ani, cincisprezece ani în aerul umed, în întunecimea salinelor, care dau oftică, reumatisme şi nebunie, pe cînd acasă mama bătrînă orbeşte plîngînd, copiii rătăcesc pe la gardurile oamenilor şi nevasta iubită se face-o rea, ca să aibă ce să mănînce. Şase, cincisprezece ani pentru o „greşeală", pentru o vorbă nebună ce se smulge din buze amărîte şi găseşte urechea unui pîrîtor nemernic! Domnilor judecători, tineri şi fericiţi, cari nu ştiţi ce e durerea omenească...

Cei mai puţin interesaţi şi cei mai mulţămiţi sînt degeneraţii şi monştrii, cari au ucis pentru plăcerea de a vedea murind şi cari n-au nici un fel de păreri de rău: la ocnă e întuneric, dar nu stai totdeauna supt pămînt; odaia de dormit e ca şi cea de acasă, iar mîncarea mai bună şi totdeauna sigură. Avînd şi o leafă, de cîţiva bani pe zi, şi cîştigul de la vîn-

www.dacoromanica.ro

Iarăși păduri pe înălțimile mai mici, care se încheie cu aceleași vîrfuri ascuțite. Satè nu sînt, dar pe tot cursul lungului drum bolovănos, năruit și strîmb, cu poduri de lemn șubrede — „la pas", scrie tabla pentru oamenii cari nu știu carte — se înșiră casele văii Slănicului. Tot unguri locuiesc aici, pînă pe la jumătatea drumului. „Odată, spune «domnul Neculae Udrea», birjarul nostru, ocna nu era a statului, ci a *antreprenorului*, și oamenii se coborau într-însa călări pe ciuturi. Era greu, și românii noștri nu voiau cu nici o plată să facă o muncă precum e aceea. Atunci *antreprenorul* a adus unguri, și ei au rămas, s-au așezat în sate și s-au *moștenit* așa în pămîntul nostru."

De fapt, venirea ungurilor din valea Slănicului e cu mult mai veche decît vremea *antreprenorilor*. Încă de la începutul veacului al XIII-lea ei s-au coborît în pămînturile episcopului catolic al cumanilor, ajungînd pe această cale pînă în apa Siretiului. Atîtea veacuri au trecut, aducînd mari schimbări care au răsunat numai foarte slab în acest colț ferit de frămîntările mari ale lumii; ungurii au luat portul, datinile, apucăturile românilor, dar și-au păstrat limba, vechea lor *secuiască*, și legea. „Unguroaică ești, fetițo?" întrebi pe copila cu părul ca fuiorul porumb și ochii albaștri șters: O, aia sînt", e răspunsul. „Știți românește?", spui prichindeilor în cămășute albe, cari aleargă cu mănuncheșe de flori în mînă, cerînd cu limbuța scoasă un gologan. „Știm." „Dar ce sînteți voi?" „Unguri", răspund ei pornind la fugă spre casa unde mama, în catrință albă, cu conciul și vălul pe cap, îi așteaptă ca să li ia secerișul. Întrebați în ungurește, țăranii ce stau la hanul de la Cerdac, împreună cu un secui tipic, mic, uscat, spîn, ca un zbîrciog, care a venit de curînd din

www.dacoromanica.ro

Vaşarhei — răspund întîi : „Pofiţi", apoi vorbesc bucuros în limba lor de acasă. Cît despre neam, ei se declară „români, fiindcă mănîncă pîne românească".

[. . . . .]

Şi de la hanul Cerdacului înainte acelaşi drum, cu apa Slănicului cînd în dreapta, cînd în stînga, prinsă uneori în lungi jghiaburi de lemn negru, alteori întrebuinţată pentru spălatul rufelor, pe care frumoase ţărance le bat din răsputeri cu maiul, ori împănată cu năvoade pe care le ridică şi le afundă tot femei de acestea fără odihnă. Cîte un căprar cu gluga pe spate păzeşte neastîmpăratele şi elegantele dobitoace care despoaie tufişurile unei lunci, întorcîndu-se spre a privi pe trecători cu ochii lor mari, sticloşi. Cîte o turmă de oi se odihneşte în luncă.

Plouă. Nori grei plutesc deasupra, şi din bielşugul lor se revarsă apa, ca un văl de ceaţă, asupra dealurilor din faţă. Ea ne cuprinde îndată. Căruţele trec în fugă, ţărancele, care poartă şiruri de pui atîrnaţi pe cîte o lungă cobiliţă, sar ca nişte capre, rîzînd de gluma cerului.

Valea se îngustează, şi înălţimile par mai impunătoare, mai întunecate : bradul stăpîneşte acum, arborele solemn şi sigur. Cîteva case mai îngrijite decît cele obişnuite ale ţăranilor din aceste părţi. Un sergent de artilerie şi o doamnă cu umbrelă răsărind din vale arată apropierea Slănicului cu lume orăşănească felurită, care se curăreşte cu primblări ca şi cu ape, şi mai mult chiar decît cu ele.

În curînd vederea se deschide. Nu mai e valea Slănicului, căci rîuleţul se strecoară la o parte printre brazi, prins în fîntîni şi aruncat în cascade. E un circ de munţi, înveşmîntaţi de la poale pînă la creştet în catifeaua adîncă a vechilor păduri. Marile oteluri : Racoviţă, cel mai întins, Pufu, Cerbu, mai

www.dacoromanica.ro

sus către pădure, Casinul regal, mai elegant decît îngrijit, vilele, cam rare, se află, parte pe coastele înălțimilor, parte în vale și parte în pădure chiar.

Această pădure este străbătută de cărări, împodobită cu bănci, cu piețe de *tennis* și luminată; ea adăpostește un bazar unde se vînd lucruri de la ocnă, sculpturi de-ale meșterilor italieni, cărți, ziare și fotografii. Cu pasul încet al bolnavilor și al oamenilor fără lucru, oaspeții trec, singurateci sau în grupe; jocurile se înfierbîntă, convorbirile se înoadă, se dezleagă, plutesc în toate colțurile. Mai departe nu se văd nici sate, nici turme, nici stîne, nici drumuri; granița, cale numai de un ceas, e foarte puțin cercetată și nu duce, în Ardeal, nicăieri. Slănicul rămîne astfel, nu o Sinaie a Moldovei, căci viața elegantă se tot restrînge, deși se înmulțesc vizitatorii, și viața oficială lipsește, nici o vilegiatură plăcută, căci, cu toate concertele, reprezintațiile de teatru și balurile, nu prea sînt distracții, nu atît un loc de tămăduire, căci sînt și atîția sănătoși, cari se simt mai bine însă decît acasă la dînșii, ci un fel de minune lecuitoare, împăcătoare, întăritoare și fermecătoare a întunecatului codru de brazi, al cărui zîmbet e această minunată poiană.

5. *DE LA SLĂNIC LA PALANCA*

Acum, cu trenul, în sus, pe valea Trotușului. Nu mai e valea îngustă a Slănicului, între două singure șiruri de dealuri, ci înălțimile verzi sînt risipite în toate părțile, pînă în depărtările vinete.

Dărmănești, cu exploatațiile de păduri ale d-lui Barbu Știrbei.

www.dacoromanica.ro

Comăneștii, moșie a familiei Ghica, ramura ce pornește din Iordachi, fratele lui Costachi, strămoșul Delenilor. Castelul, o clădire nouă în mijlocul unei grădini foarte frumoase, se găsește în fața gării smălțuite și încununate cu turnuri, care se poate admira mai mult decît locui și întrebuința.

În apropiere, e cheresteaua cu aburi a „societății anonime", adecă a casei Goetz. Într-un imens hambar, șaisprezece mașini lucitoare prefac în scînduri buturugile rotunde, care se aduc pe apă și cu trenul și sufăr aici o altă prefacere. Alături, o enormă roată de fier e pusă în mișcare de aburul ce vine dintr-o odaie întreagă de cuptoare. Larga curte e plină de clădăriile înalte ale scîndurilor pe care trenul le duce în toată țara și, prin portul Galaților, peste hotare. Trei sute de lucrători, români, destui evrei și mulți de alte neamuri, fac pe zi douăzeci-treizeci de vagoane.

Satul are o școală foarte frumoasă. Biserica, răsărită din ierburi înflorite, răsună de cîntările slujbei de duminecă. E plină de o asistență foarte credincioasă. Femeile stau lîngă ușă : poartă conciuri, cele măritate ; îmbrăcămintea lor se deosebește mult de la una la alta ; sînt fote și fuste groase de postav bătător la ochi, cămăși cu arnici și cămăși bătute cu fluturi. Bărbații, cari ocupă mijlocul naosului, poartă sumane cafenii sau podoaba grea și scumpă a cojocului. Slujba preotului, încă tînăr, e bună ; dascălii stîlcesc grozav cuvintele, trăgînd pe nas cîntecul ; țărani și ei, poartă veșmîntul obișnuit al acestora. Cerșitorimea e înfățișată printr-un țigan tînăr cu picioarele sucite.

Curtea boierească e un frumos castel, clădit de arhitectul Ateneului. Unul din cele mai mari parcuri din țară o încunjură, și un crac al Trotușului aleargă vioi și limpede, supt podețuri de lemn și de piatră.

www.dacoromanica.ro

Unii din copaci au întrecut vîrsta de o sută de ani, și adunarea lor în alei umbroase face unul din cele mai desăvîrșite drumuri de taină și liniște. Se zice că în castel se păstrează frumoase colecții din călătoria în Africa a domnilor Ghica, tatăl și fiul, a căror primejdioasă și costisitoare excursie a adus adevărate foloase științii.

În razele voioase ale dimineții, satul se arată vesel, tot așa de bine clădit ca și celelalte din această parte muntoasă. Pe drumurile vecine vin cete de țărani în haine de serbătoare, pe cînd altele pleacă în răcnetele de bucurie proastă ale beților cari se clatină. Veniturile mai mari decît aiurea și necunoștința mijloacelor de a le întrebuința au răspîndit și răspîndesc crîșmele, înfloritoare în acest colț fericit de țară, unde pretutindeni sînt bogății ce se pot smulge pămîntului. La Ciobănuș este o fabrică de sticlă, la Asău se scoate lignitul, la Moinești se scoate păcura, la Tarcău piatra. Apele minerale, de iod, de pucioasă, țîșnesc ici și colo, fără a fi culese încă și întrebuințate. Numai dacă atîta bogăție ar folosi în adevăr neamului nostru, și nu vînătorilor de cîștig în țările sălbatice, neputincioase și nevolnice!

Și Comăneștii are teatru : de o parte a fost vechea noastră cunoștință Popov, de alta, d. N. „Pascaly" oferă priveliști interesante și scene tragice într-o „Kafene" condusă de un domn cu șapcă, la ale cărui invitări răspundem prin cel mai puțin politicos din refuzuri.

Întorsul de la Palanca, unde am sosit pe un drum de noapte.

Statia e o căsuță de lemn : vama se află dincolo de Ghimeș, pe pămîntul unguresc. Înălțimea e mare, ceea ce arată și vîntul pătrunzător de rece care flutură supt cerul albastru șters al celor patru ceasuri

www.dacoromanica.ro

de dimineaţă, mînînd încet frînturi de nouraşi negri. Dar stînca goală, revărsarea de pietriş, sălbăţăcia măreaţă a culmilor nu se văd nicăiri : munţii, cari stau gîrbovi în toate părţile, ca un sobor de moşnegi, sînt înveşmîntaţi într-o catifea întunecată de brazi. Prin mijlocul lor curge Trotuşul, abia ţîşnit din izvoare : e numai o şuviţă îngustă de apă neagră, strecurîndu-se pe prund.

De-a lungul lui duce cea mai înceată călătorie cu trenul, oprită cîte jumătate de ceas la fiecare staţie. Pe lîngă neînţeles de luxoasa haltă care poartă numele inginerului ce a construit linia, d. Ilie Radu, celelalte staţii nu sînt altceva decît case ţărăneşti mai bune, care au fost, de bine, de rău, potrivite cu noul lor scop ; alte case de ţară sînt întrebuinţate pentru locuinţa personalului. Şi, cînd în faţă se întrec toate florile grădinilor vechi ale Moldovei, cînd un mănunchi de copii cuminţi îşi iau la fereşti „cafeaua de toate zilele", atunci aşa nişte căsuţe smerite îţi par mai frumoase decît tot haosul de turnuleţe, arcade şi fereşti încadrate cu smalţuri, din care dorinţa de a uimi şi a risipi a format gările altor linii nouă.

Trotuşul se strecură, se rupe în ramuri, se împrăştie pe prundişul larg, se uneşte iar, spumegă lovindu-se de pietre, intră în hotare de lemn pentru a mişca fierăstraie şi, în jocul său nebunatec, scînteie ca o platoşă de oţel. Valea lui e de o lărgime măreaţă, sămănată aproape continuu cu frumoase case de lemn şi şindilă, cînd strînse la un loc ca o turmă de oi sfielnice, cînd risipite rar ; cîte o movilă jupuită pare rămasă în drum, în revărsarea unui puhoi uriaş din vremile sălbatice ale pămîntului. Unele înălţimi apar spintecate de bolovani şi pustii, altele, acoperite numai cu covorul de catifea al ierbii, sînt împărţite cu garduri de nuiele şi poartă

www.dacoromanica.ro

cîte un lan de porumb țărănesc. De două ori înjugat cu poduri, îndrăzneţul muntean ni taie drumul iarăşi ceva mai departe, şi, ajuns acum puternic, el cară în preajma Comăneştilor buştenii codrilor către marele fierăstrău cu aburi.

El e viaţa unui întreg ţinut, dintre cele mai strălucite ale ţării. Odată şi pe malurile lui ca şi pe ale Slănicului erau vechi aşezări ungureşti din evul mediu; aceasta o arată şi numele de astăzi ale unor sate: Agaş, Asău-Goioasa, Brusturoasa sînt, dimpotrivă, nume româneşti, iar Palanca e numită aşa după o palancă, o mică cetate de graniţă. Tipuri ungureşti, plete şi mustăţi bălane, ochi mici, feţe rotunde, peliţă roşcovană se mai văd încă, dar limba străină a murit de mult aice, şi tot aşa legea catolică a trecutului. Bărbaţii poartă pălării rotunde, cu margenile mici, sumane cafenii, cojoacele, adeseori cusute cu arnici, şi iţari strîmţi. Femeile se înfăşură în fote roşietece, negrii, dintr-o singură bucată, care se încheie sus, în faţă; unele din ele au însă rochii înfoiate, ca ale unguroaicelor, de postav gros, roş şi negru; la cîteva am văzut fuste de mătasă neagră cu dungi albe pe poale, pieptare de catifea cusute cu fir de aur ca în Serbia şi în Turcia şi cămăşi aşa de bătute cu fluturi, încît nu se mai cunoaşte pînza. Oamenii sînt curaţi, zdraveni: pădurile îmbogăţesc, şi mine — la Asău pulberea de lignit curge printre brazi în faţa staţiei — fierăstraie, fabrici adaugă la putinţa unei munci care răsplăteşte bine.

Vezi, în acest drum de dimineaţă, satele trezindu-se. La 4, Palanca doarme încă întreagă. La 5, se zăresc în cale fete albe, mlădioase ca o creangă înfloritâ, care se coboară spre Trotuş cu cofiţa sau cu undiţa în mînă. Cîte un flăcău li răsare înainte la întors, şi ele se opresc pentru două vorbe de glumă,

www.dacoromanica.ro

iar, cînd el pleacă, hotărît şi mîndru, se întorc să-l vadă cum urcă voinicește cărarea lîngă pîrău. Cîte o bătrînă gîrbovită trece pe mal, depănîndu-şi firul din furcă. Vitele merg la păşune în luncă. Doi tineri fac calea împreună, şi el cearcă să prindă mîna ei, care se smulge sfioasă: la fîntîna din răscruce el ridică doniţa pentru amîndoi.

6. *DE LA MOINEŞTI LĂ BACĂU*

De la Comăneşti pînă la Moineşti e o vale largă, cu înălţimile scăzute. Lanuri întinse de porumb acopăr acum coastele. Privirea se deschide în toate părţile asupra pădurilor, satelor risipite şi sămănăturilor.

Moineştii, întîia şi cea din urmă staţie a acestei linii laterale, se vesteşte prin puţurile de păcură, acoperite cu gherete de lemn negru, pe un deal scorburos şi despoiat.

Tîrgul desfăşură în vale cele cîteva străzi ale sale. Un evreu proprietar de trăsuri ne ia în primire de la început şi se face călăuza noastră nepoftită la subprefectură, unde nu găsim pe nimeni, la primărie, care se repară, şi în cîte alte locuri, prin tradiţie cu case româneşti, prin uliţa de căpetenie, mărginită de multele prăvălii ale evreilor. La urmă se dovedeşte că nu putem merge la Roznov, ţinta pe care ni-o pusesem, şi aceasta pentru că boala de vite şi paza împotriva ei au tăiat drumul cel mai scurt, iar cel lung străbate mai tot timpul printr-o mare pădure şi suie un deal care înspăimîntă pe birjarii Moineştilor. E o singură mîntuire: a merge la Bacău, cale de vreo patru ceasuri, şi a lua de

www.dacoromanica.ro

acolo trenul spre Piatra, sau, cum se scrie în nomenclatura căilor ferate: Piatra Neamț (spre deosebire de Piatra Olt).

În aceste rătăciri am văzut tîrgul. E pavat și are margeni de trotoare, dar noroiul făcut de ploile din urmă înnegrește toate drumurile. Singura clădire mai bună e o „școală israelito-română". O grădină publică, foarte puțin asemenea cu aceea, curată și foarte cercetată, din Tîrgul Ocnei, se mai cuvine a fi pomenită.

Încolo, prin Moinești foiesc vreo 7.000 de evrei, meșteșugari și negustori. Cîștigul lor e foarte mic. Puțurile de păcură au slăbit, cele cinci-șase sonde nu dau nici cît trebuie pentru fabrica de „gaz", de petrol, de mai jos, care se alimentează cu păcură adusă din Muntenia. Țăranii din județ se pot duce pentru tîrguieli la Ocna și la Bacău. [...]

Trăsura spre Bacău e foarte puțin vrednică de acest nume. Odată, ea a fost, desigur, o adevărată trăsură, dar, în cei cinci ani de cînd o are proprietarul ei din urmă, n-a rămas dintr-însa decît un poclit pătat în tot chipul, lemne goale care tremură supt picioare, fierării deșurubate, perini crăpate și lustru dejghiocat. Pentru ca să încapă numărul de opt mușterii [...] cu care se pornește de obicei la drum, s-a adus o lungă scîndură acoperită de piele, prin care curg paie, la locul unde stă de obicei scăunelul din față. Sînt înhămați trei cai, dintre cari unul e un biet moșneguț ce năpîrlește de bătrînețe. Birjarul a făcut oaste, nu se teme de pușcă, știe că hoții nu supără pe birjari, fiindcă ei n-au bani; el poartă, după datina neamului său, un vechi surtuc larg, rănit la coate, și, în loc de guler alb, gulerul, ridicat în sus, al acestui surtuc. Plouă încet, apoi tot mai tare.

www.dacoromanica.ro

Întîi tot drumul prin muncele, într-o vale largă. Un sat care e cuprins în comuna Moineştilor. Fabrica de petrol, alte sate, destul de bune.

Tazlăul trece răsfăţat printre braţele moi ale sălciilor aplecate ; un zăgaz înalt, încheiat cu lemnării, apără şoseaua de mînia ce-l cuprinde cînd primăvara-i creşte puterile şi el se aruncă nebun asupra cîmpiilor pe care începe a înverzi grîul în arături.

Tot mai departe urmează, acum în soare, lanurile de porumb şi pajiştile albe, pajiştile albastre, stropite şi unele şi altele cu flori galbene, ca un nisip de aur. Deodată, în stînga, tot şirul munţilor se vede învineţind în fundul zării — privelişte de o poezie măreaţă.

Drumul urca un deal răpede spre satul Scorţeni. El lasă să se vadă, supt înălţimi verzi, case gospodăreşti cu curtea foarte bine îngrijită. Ele mărginesc îndată şoseaua. În cea mai frumoasă din ele întîlnesc pe profesorul şi scriitorul P. Misir şi familia lui, cari petrec vara în acest minunat colţ de ţară.

Drumul se coboară printre arbori şi fîneţe înflorite. Muncelele scad necontenit. Lunganii, un sat mai mult de ţigani, sărăcăcios şi urît, e străbătut repede. Dinpotrivă, Mărginenii, lîngă Tazlău, nu se mai mîntuie. Dacă se văd locuinţi neîngrijite, altele au ferești mari, care se deschid şi sînt lipite uneori cîte două împreună, precum şi porţi şi cerdace de lemn săpat, perdele. Primăria e o cocioabă, dar eleganta şcoală se poate număra printre cele mai bune din ţară.

Vecinătatea Bacăului se arată prin cîteva case între arbori departe, prin sera unui orăşean, care şi-a ales şi locuinţa lîngă dînsa, prin trăsuri care duc la ţară copii bine gătiţi, prin linii ferate, bariere

www.dacoromanica.ro

și trenuri de marfă și prin dunga de dealuri care înseamnă, la capăt, lunca Siretiului.

Dincolo de orașul propriu zis, spre Siretiu, care primește Bistrița la cinci kilometri de Bacău, se întinde o frumoasă alee de case curate; berăria Grivel, întemeiată de cîteva zeci de ani, cheamă vara lumea la petrecere în grădină.

Puțin mai departe, orașul s-a mîntuit: țăranii cosesc un lan de ovăz; o copiliță se odihnește supt spice, pe cînd tatăl, mama, sora, aplecate, taie paiele aurii. Nu departe e bogata florărie a d-lui Radu Porumbaru. Îndată se văd clădirile înalte ale fabricii de hîrtie de la Letea, cea mai mare din țară. Prinsă în zdraveni pereți de piatră, Bistrița dă puterea care mișcă vînjoșii motori de oțel. Ea aduce lostopanele de brad, pe care o mașină le taie în bucățele, precum altă mașină rupe cîrpele de tot felul. Bisulfatul de calciu, produs într-o odaie în care mirosul înecăcios al pucioasei învinge pe acela acru al varului, topește o parte din material, lăsînd slobode numai fibrele. Acestea sînt prefăcute în leșie, curățite, colorate, încheiate. Apoi leșia ajunge un aluat care vine să se usuce pe suluri de metal ce se mișcă în aerul fierbinte, pînă ce la urmă el se preface într-un singur val de hîrtie. Aceasta e istoria hîrtiei pe care o ai în mînă, cetitorule.

7. *CAȘINUL. DE LA CAȘIN LA AGIUD*

Întoarcerea pînă la Brătulești, unde Șușița se înfundă într-un vălmășag de umflături lutoase. Pe alături, intrăm în ulița unui sat ca Soveja: gospodarii sînt duși la cîmp, copiii zburdă pe dealuri, și

www.dacoromanica.ro

paza caselor, grija crîşmelor şi hanului o au femeile, straşnic de voinice, care ni arată calea, făcînd mişcări din mîni parcă ar îmblăti grîul. O ceată de băieţaşi în cămăşi prăfuite aduc în triumf un biet cocostîrc cu aripele răschirate; care a căzut de oboseală în mîinile micilor tirani.

Îndată sîntem robii pădurii, care ne încunjură de pretutindeni. Nu e o pădure strînsă pe laturile drumului, ci o largă întindere de pămînt lutos sămănat cu arbori deşi; poieni de fîn se deschid în toate părţile. Soldaţi tescuiesc cu maşina stogurile risipite, care sînt, în acest an de secetă, o bogăţie pentru cine le are.

Pădurea ne fură tot mai adînc pe drumuri înguste în mijlocul verdeţii. Ea închide toate zările, şi nimic nu mai este supt cer decît farmecul ei sălbatic, decît aroma fînurilor ei cosite, decît vuietele uşoare ce vin din adîncurile nemişcate. Greoaia trăsură cu patru cai se înfundă tot mai mult pe poteci care sînt o rătăcire: duhurile zglobii ale codrului acum şuguiesc cu drumul nostru: ele ne smomesc spre desişurile închise, cu vechi căsuţe moarte demult, unde nu mai trăieşte nimic. Unde sîntem, căci vîrfurile cărării s-au pierdut în tarea iarbă, pe care luneci — altă glumă a duhurilor uşoare ce sînt stăpîne aici? Un puşcaş, cu tovarăşul lui, săteni care se plîng amar de secetă şi spun că ar fi fost mai bucuroşi de moarte, ne lămuresc. O jumătate de ceas înapoi, şi apoi pe acel drum din dreapta care trece pe lîngă alt bordei mort.

Într-una, ceasuri întregi, copaci mari, tăcuţi, rîpe ce se afundă, maluri ce se caţără, ape limpezi zbeguindu-se pe largul pat de bolovani căraţi de dînsele. Trăsura face minuni de echilibru, caii luptă din răsputeri, strîngîndu-se între dînşii, căţărîndu-se pe povîrnişuri grele, potienindu-se, îngenunchind; bir-

www.dacoromanica.ro

jarul mînă mocnit, şi o ceaţă de ciudă-i acopere strălucirea ochilor de pisică sălbatecă, îi taie glasul aspru. Iar noi ne dăm pe deplin în voia marii păduri pustii, care ne suie, ne coboară, ne întinde scări de lut şi de bolovani, ne lasă încet pe coborîşuri moi, ne răcoreşte prin cursul de apă asupra căruia e întins un pod capricios de bolovani, ne oboseşte şi ne odihneşte, ne încălzeşte şi ni dă răcoare.

Cîţiva ţigani săteni într-un adăpost lîngă rîuleţ; un puţ de păcură părăsit, cărăuşi şi văcari singurateci se ivesc şi pier răpede în marea pace prietenoasă. Deodată, căsuţe se fac deasupra malului, cu sămănături împrejmuite, ici una, colo alta; bolovani mari, lespezi grele sparg malul de lut, iar jos, larg acum şi vioi, aleargă într-un vast cîmp de pietre răspîndite un rîu de munte, despărţind două maluri înalte.

Pe cel din faţă, trăsura se strecoară hodorogind deasupra prăpastiei adeseori năruite. Trecem îndată prin satul Mănăstirea Caşinului, primiţi cu neobişnuite semne de cinste, care se datoresc celor patru cai ai bietei trăsuri hodorogite şi prăfuite. Acum, vedem mănăstirea.

Marele zid, întreg, a fost dres între anii 1820 şi 1830, dar cea mai mare parte a lui e veche, din vremea ctitorului, Gheorghe Ştefan-vodă. Acest urmaş al lui Vasile Lupu pe care-l prăbuşi de pe tron prin răscoală a vrut să nu rămîie prea mult mai pe jos decît înaintaşul său, care lăsase a se zidi minunea Trei Ierarhilor. El a durat această strălucită mănăstire din trainice materiale de piatră şi a acoperit-o cu podoabe alese. Puternicul turn de la poartă, răzimat pe contraforturi grele, poartă pe el capete de lei, două împletituri de ciubuce în lung la margenea ferestilor şi o dungă, apoi un arc de plăci în formă de floare, ca la Cetăţuia. Podoaba

www.dacoromanica.ro

uşii urmează însă şi mai departe ; din uşorii de piatră ies două mînere sculptate ; un altul se găseşte în partea despre curte a turnului ; altele la ieşire. În interiorul bolţii, de două ori se taie două ciubuce împodobite cu plăci şi avînd la mijloc o floare. Partea cealaltă a turnului are ferești împodobite cu cadre sculptate şi, sus, capete de leu.

Biserica însăşi e foarte mare ; cele trei turnuri prea mici care o încununează se datoresc, ca şi multe alte lucruri, lipsei de gust a egumenilor greci. Preaosfinţitul Ierotei din 1806 şi preaosfinţitul Isaia din 1839 au nimicit pietrele de mormînt — între care a domnului întemeietor însuşi, care a fost adus tocmai de pe malurile Balticei, din Stettin, pentru ca astăzi să nu se mai ştie unde i se odihneşte cenuşa ; ei au ras pisania lui Gheorghe Ştefan şi au scris pe piatră o alta, care-i pomeneşte pe dînşii ca întîi ctitori. Dar n-au putut schimba liniile frumoase şi ornamentaţia bogată a bisericii. Pereţii sînt căptuşiţi pe dinafară cu colonete, ferestile au cadre săpate : cele din faţadă poartă şi bourul între plăci sculptate. Uşa de întrare în pronaos înfăţişează ciubuce, vase şi alte săpături. Pînă şi beciul, păstrat încă, al vechilor locuinţe, are gura de piatră tivită cu flori sculptate. [1]

La biserică se adună o grupă de săteni, între cari un fost primar, care e aidoma Gheorghe Ştefan, aşa cum se vede în chipul care-l înfăţişează la bătrîneţă. Ei vorbesc frumos şi răspicat despre multe lucruri, arătîndu-se, cum e de obicei românul, mai buni critici şi dătători de sfaturi decît îndeplinitori. În comună sînt vreo şapte sute de locuitori, şi, dintre dînşii, nici unul nu se pricepe la meşteşug, care e lăsat unui ţigan tembel şi evreului care se întîmplă

[1] Biserica a fost reparată de Comisiunea Monumentelor Istorice (1939) (n.a.).

www.dacoromanica.ro

sa nemerească pe acolo. La şcoala de meserii şi-ar trimete copiii, dar li se pare că e prea departe, şi apoi n-au acasă la ei şcoala elementară, pe care o doresc. Din vorbă iese însă mai departe că acei cari vorbesc mai cu căldură pentru meşteşug sînt cei cari au lăsat ca fiii lor să li urmeze munca de plugari.

Satul Caşin, aproape un tîrgușor, se ajunge răpede printr-un drum care nu mai samănă cu acelea din Putna. În dreapta şi în stînga se urmează înălţimile, dar ele sînt în cea mai mare parte împădurite, şi numai din cînd în cînd se vădesc măruntaiele de lut şi humă, galbene, roşii, albăstrii, sure ale muntelui. În mijloc nu mai este aici cursul îngust al unui rîu pierdut printre bolovani, ci o largă vale e prinsă neîntrerupt de lanuri de popuşoi. În fund, ploaă, peste munţi îndepărtaţi.

Biserica cea veche din Caşin cheamă deodată privirile. Ea aminteşte, întru toate, bisericile muntene, şi e un foarte frumos tip al acestora. E clădită din cărămidă, dar cadrul fin sculptat al ferestilor este de piatră. Pridvor deschis, avînd patru stîlpi, despărţiţi prin arcade ogivale. Alţi stîlpi ca aceştia fac ca o perdea între naos şi pronaos. Pe pereţi — sprijiniţi astăzi grosolan cu contraforturi informe — se înşiră sus ocniţe, iar supt ele fine coloane, foarte subţiri şi, ţinîndu-se samă de material, minunat lucrate. Catapiteasma a fost reparată în 1797, dar clădirea e, neapărat, mult mai veche.

Caracterul ei muntean s-ar lămuri prin obîrşia locuitorilor. Odată erau aici în Caşin două cete, care se fereau a se înrudi între ele, rucărenii şi dragoslovenii. Cum au venit aici aceşti ţărani din şchelele Cîmpulungului, din Rucăr şi Dragoslavele — şi la Soveja însă se întîmpină aceste două cete — nu se

www.dacoromanica.ro

poate hotărî, deşi e probabil că aceasta s-a întîmplat pe vremea lui Vasile Lupu.

Trecem prin iarmarocul Caşinului, care începe a se pregăti pentru ziua cea mare de 15 august, cu căruţele, carăle, oaspeţii, panoramele — vechi cunoştinţe de la Moşi [...]. Iarăşi valea cu porumburi înalte. Ea se deschide deodată, lăsînd să se vadă cel mai minunat cerc-de culmi albăstrii depărtate.

Eşti acum în Oneşti, un mare sat frumos, despărţit printr-o şosea cum n-am întîlnit demult şi înviorat prin mişcarea mărfurilor care vin la gară. Lumea începe a sosi la hanuri şi se îmbată pentru a putea bea mai bine la iarmarocul din Caşin.

Petrecem noaptea la un evreu [...], în odaia de cinste, unde cărţi poştale ilustrate sînt răvăşite pe masă. Fetele oaspetelui nostru îşi mărturisesc gîndul de a se mărita cu un român, fiindcă... românul cere mai puţină zestre. Avem şi noi deci însuşirile noastre.

Din Oneşti dai îndată în Borzeşti prin valea Trotuşului, în care vioaia apă de munte se răsuceşte şi lunecă, supt înălţimi acoperite cu păduri. De cealaltă parte, altă spinare de dealuri se întinde, cînd sămănată cu arbori, cînd acoperită cu sămănături, cînd goală, jerpelită. La mijloc, tot valea largă şi desişul popuşoaielor înspicate. Cară aşteaptă în margene; sătenii încarcă pe dînsele braţe de popuşoi care n-a legat şi a rămas o biată buruiană cu pămătuf; alţii coboară, aducînd frunzare acasă — amintiri ale secetei şi sărăciei. Linia drumului de fier se prelungeşte curată, pe cînd şoseaua fumegă de praful pămînturilor lutoase. În fund se vede iarăşi linia dealurilor Siretului.

Borzeştii, Borozeştii — aşa zice poporul, cu aplecare către vocalizarea ungurească — e un mare sat

www.dacoromanica.ro

de unguri, într-un ţinut foarte bine lucrat, avînd şi grădini de legume. Sus, deasupra clădirilor revărsate în neorînduială pe coastele dealurilor, păzeşte încă, pe un tăpşan, rupt de colţi de piatră, care sînt rămăşiţe de zidărie, biserica lui Ştefan cel Mare. Legenda pune leagănul chiar al voievodului în această bogată parte a Bacăului, între Siretiu şi munte.

Biserica de astăzi are adausuri care o îngreuie: cele două contraforturi urîte ce năzuiesc pînă la coperămînt, clădite din bolovani, din cărămidă, în care s-au lipit şi fărîmături de pietre mormîntale, contrafortul, tot aşa de grosolan, care sprijine altarul, au fost adause de un vechi stăpînitor al satului, Manolachi Ruset, care şi-a îngropat aici soţia, la 1716. Nişte nepricepuţi şi nişte săraci au tencuit şi văruit partea de sus a clădirii şi au trîntit un acoperămînt de şindilă, care se drege acum, în loc să se înlocuiască prin altul de olane. Pe dinăuntru n-a rămas nimic din ceea ce fusese, decît nervul bolţilor şi podoaba uşii care duce în naos. Turnul clopotelor nu mai este.

Altfel, ai toată zidirea veche. În fund, se văd cele două rînduri de ocniţe, şi rotilele de smalt: la ocniţile de sus ele stau deosebit, una verde, alta galbenă; la cele de jos, sînt grupate cîte trei, într-o ordine triunghiulară, care se schimbă în ceea ce priveşte culoarea. Se văd rîndurile de smalt şi rîndurile de cărămidă pe aceeaşi faţadă. Inscripţia frumoasă stă încă supt micul ei coperiş de piatră. Fereştile sculptate, fereştile gotice, ferestuicile — toate cîte una pe fiecare latură — au fost astupate în parte, dar n-au suferit nimic. Absida-şi are firidele de cărămidă aparentă, presărată cu rotile de smalt.

Fireşte că această clădire nu poate sta alături, ca material şi ca îngrijire şi bogăţie, cu bisericile de mănăstire sau cu bisericile din oraş ale lui Ştefan

www.dacoromanica.ro

cel Mare. Dar, așa cum este, biserica din Borzești e cea dintîi printre acelea care împodobesc satele României.

Îndată, prin monotonia unui drum care îneacă în praf, ajungem la Agiud și poposim la un hangiu căruia-i sîntem mai mult o povară, așa de greu scoate la iveală ce trebuie unor drumeți obosiți.

8. *DINCOLO DE MUNTE, ÎN ȘECUIME*

Peste culmi, într-o țară unde românimea e așa de legată de-a noastră, avînd de la vlădică de Roman și vechile antimise ale bisericilor, acolo, în „secuime", de-a lungul Murășului, trecem prin sate în care numai pe alocurea populația este românească, pe cînd în valea vecină țărănimea aceasta a cedat presiunii îndelungate, și a vecinătății străine, și a statului care ocrotea pe aceștia.

Bieți de români, cari au păstrat din ceea ce a fost atîta doar: portul, legea unită și unele obiceiuri!

Aceste obiceiuri, păstrate și de aceia cari vorbesc încă românește, sînt din cele mai frumoase. Le-am găsit la serbarea populară dată de secția din Tîrgul Murășului a Ligii culturale. Am văzut sosind colăcerii călări pentru peținea miresei și gardul de rude ale fetei care li tăia calea. Am asistat la zicerea oratiei, la întrebări și la răspunsuri în care toată iuțimea de spirit a rasei ieșea la iveală prin ascuțișurile dialogului. Flăcăii au pătruns în sfîrșit și, cu meșteșug au luat colacul și au vărsat apa din cofă, împiedicînd pe „inimici" de a li-o vărsa ei în față, ca un refuz și o insultă. Au trecut înaintea noastră și a unui întreg oraș străin, ieșit ca să pri-

www.dacoromanica.ro

veacă neobișnuitul alai ; carul cu mireasa între prietenele ei și toți nuntașii cari înaintau chiuind și facîndu-și semn cu mîna. Au venit apoi la rînd satele supt steaguri, începînd cu acela căruia terminologia oficială îi zice, fără mult sens : Vorniceni. S-a oprit cîte unul pentru a ni da priveliștea și recitările de Anul Nou : povestea colacului, care ni s-a și daruit, purtînd pe coaja rumenă tare, în litere mașcate, numele satului și al meșterului de pîne. jocul „turcei", care e, prin părțile de unde sînt eu, „capra". Sălta ciudata dihanie cu pliscul de lemn, clămpănind din gura de lemn și ciulind urechiușile dîrze, sălta de zor supt haina de cîrpe multicolore de care erau prinse rotițe colorate de piele, care se desfăceau pentru a se împărți spectatorilor, țupăia supt amenințarea moșului cu biciul în mînă, pînă ce, la urmă, după ce ni înfățișa toată sprinteneala ei burlească, ieșea la iveală, dedesupt, flăcăul cu ochii tulburi de stat la întunerec și cu fruntea îmbrobonată de sudoare.

Oameni deștepți și primitori, gata să facă placere oricui, dar săraci ca vai de capul lor, neavînd, în trecut, măcar o răsplată materială din partea deznaționalizatorilor. Iar regimul neamului lor n-a redat măcar limba celor cari au uitat-o. Sînt prin părțile acestea și învățători fără curaj, cari nu fac decît să iscălească în registre. Ba sînt și de aceia cari figurează numai în ele. Se mai plînge lumea că li s-a luat dreptul la pădure și, la asigurarea că se va găsi o hotărîre bună și pentru ei, dau din cap cu o dureroasă neîncredere.

Satele pe care le străbatem sînt alcătuite din clădiri de lemn tencuite și văruite, cu cerdacul în față, sprijinit pe coloane cu capitelul strivit, ori chiar greoaie locuințe de cărămidă de tip austro-unguresc pentru coloniști. Rareori se văd pe drum ori prin

www.dacoromanica.ro

case locuitorii. Îi chiamă la fierăstraiele străinilor munca dejghiocării şi tăierii în felii a bradului din munte.

De-a lungul şoselei trec carele cu boi, căruţele cu cai, trăgînd unul sau mai multe trunchiuri curăţite, schelete ale mîndreţei tăiate a muntelui.

Atîta vezi: bradul şi cei ce trăiesc din doborîrea şi mutilarea lui, vînătorii copacilor bătrîni. Rareori pe o podiţă se coboară femei gureşe, purtînd triumfal semnul de vrednicie al furcii, ori vreo fată singuratecă îşi urmează calea, şi pe piatra din faţa căsuliei de lemn vreo ţigancă bătrînă priveşte vag cu ochii bolovăniţi, îndesîndu-şi tutunul în lulea.

Bisericuţa abia apare. Simple înjghebări de grinzi vechi. Cîteva sînt, ori mai curînd erau — căci azi bogatul început de muzeu al d-lui Filimon în palatul cultural de stil „secuiesc" li păstrează rămăşiţile — din veacul al XVIII-lea. Uşa săpată cu meşteşug în linii florale stilizate pomeneşte crai şi crăiese, vlădici, simpli popi de sate. Cînd, ici şi colo, oameni mai înstăriţi îşi fac biserică nouă, ea reproduce cele patru turnuri şi covăţica de la mijloc ale pseudobizantinismului catedralei sibiene.

Odată însă, în margenea acestor munţi, a fost un centru însemnat de viaţă romană, înfipt ca avanpost militar în faţa barbarilor încă nesupuşi. Şi-au avut astfel şi romanii în această „secuime pe „secuii" lor... Săpături făcute mai mult la întîmplare au dat grămezi de monede, — şi cu chipul lui Traian, iar pe cealaltă parte, menţiunea „Daciei prinse", *Dac[ia] cap[tal]* — pe lîngă lanţe de bronz şi alte unelte preistorice, şi ciudate pietre săpate cu soarele credincioşilor lui Osiris, ori un grosolan bou Apis purtînd inscripţie grecească, sau cu animale bizare din aceeaşi vale a Nilului. Ce mai aducea cu sine, peste străvechii baştinaşi, şi această cucerire a lui Traian,

www.dacoromanica.ro

care e ținută să fi dat cei mai autentici latini, din cari singuri ar fi să ne coborîm noi !

La Topliţa — locul apelor calde ; ca la Topolniţa, la Sovata, cu lacul încălzit de puteri necunoscute, la Topola sîrbească a lui Caragheorghe — e centrul acestei harnice, necurmate exploatări a lemnului, care a lăsat pe alocurea numai goliciunea pămîntului pietros ce se dumică, şi rădăcinile cenuşii, cu totul spălate de ploi şi uscate de soarele verilor. Şi mai departe însă bradul se strînge în oaste, şi Mureşul duce lina călătorie a plutelor.

Îndată sîntem în românime [...]. La Sărmaş se strîng supt tricolor copiii satelor vecine, cu învăţătorii în frunte, cari vorbesc cu mîndrie de cele aproape o mie de cărţi din biblioteca lor. Îndată însă, la capătul unei imense pajişti înflorite, Ditrăul, de-o parte, cu cele două înalte turnuri ale bisericii catolice, Remetea, de alta, pe locul unui vechi ermitagiu, aparţin secuilor de limbă maghiară, în cari s-au înecat atîţia dintre ai noştri.

Încă un ceas de lunecare cu automobilul pînă în dosul muntelui vînăt din stînga, şi sîntem la „Gheorghieni", capitala districtului Mureşului, al cărui izvor se ascunde în aceste păduri.

[. . . . .]

„Tîrgul" e un mare centru de cincisprezece mii de locuitori, risipiţi cu multele lui case de lemn în mijlocul curţilor largi, ca o adunătură de sate. Dar, cum aici nu sîntem acasă, ni lipseşte miezul, care e biserica.

În piaţă, se ridică sus turnul alb al bisericii catolice, în jurul căreia locuiesc călugăriţe, educatoare ale fetelor maghiare, pe cînd în vechiul liceu catolic e acum, supt conducerea unui fizician din Roman, d. Mănciulescu, o şcoală secundară de stat, a cării

www.dacoromanica.ro

secție de limbă maghiară s-a desființat. Profesorii, în mare parte maghiari sau armeni maghiarizați, vorbesc limba noastră, care aici nu e a majorității — abia avem cîteva case, cu funcționari cu tot — și unul din ei, d. Karacsónyi („Crăciun"), fost ascultător al cursurilor de vară de la Vălenii de Munte, a ținut seara, la un banchet improvizat, mai mult al minoritarilor, o cuvîntare de aleasă poezie.

Este și o biserică armenească, a cării protopop, senator al regimului — sînt și doi deputați minoritari, vorbind românește bine, iar unul, d. Viller, cuvîntător ales, avînd încă înainte de război o soție româncă din Lugoj, născută Popovici — d. Sigismund Görög, e un om glumeț, de o foarte plăcută conversație. Și el și ceilalți armeni, urmași ai unor pribegi din Moldova secolului al XVII-lea, s-au înscris ca maghiari. La biserica unită, a românilor deznaționalizați, se predică ungurește, și mi se spune că florile de pe icoana hramului formează alte colori decît cele românești. Ortodocșii, cari se gîndesc la o bisericuță, au numai o capelă. În schimb, evreii și-au făcut sinagoga solidă (la Tîrgul Murășului sînt două, și se lucrează la a treia).

Un cerc cultural, cu o frumușică bibliotecă, a pornit din rîvna învățătorilor de aici și din împrejurimi.

[. . . . .]

Prictenosul primar ungur și ceilalți minoritari ni oferă o excursie de seară, spre Ghilcoș și Cheile Bicazului.

În țara întreagă nu e o mai măreață priveliște de splendidă sălbăticie uriașă decît aici.

Un minunat drum în serpentină încunjură prin nesfîrșitele-i învîrtituri imensitatea bătrînilor codri de

www.dacoromanica.ro

brad, între ici şi colo, apare roşul unor fagi cu frunză arsă de gerul ultimelor săptămîni. Povîrnişurile adînci, de care apără cîteva beţigaşe, înfioară.

Apoi, de la un loc, cărarea coboară, în aceleaşi cochete, sprintene învîrtituri, între aceiaşi păreţi de brad. Dar îndată stînca răzbate prin desişul lor, albă de cridă, roşie de sînge. Nici ţipenie de om, decît rari adăposturi de unde păzesc ţărani de-ai noştri cu faţa aspră, ori drumeţi călări cari pe mărunţii cai de munte tropotesc cine ştie încotro.

O apă albăstrie aleargă în margene: e rîul acestui „bicaz" de piatră, Bicazul. La un loc ea se răsfaţă în lac, un vast lac lunguieţ, venit din înecarea pădurii, ale cării trunchiuri despoiate, mîncate de putregai, răsar lamentabil, înţepenindu-i luciul. Se zice că de o vreme apa se scurge, scăzîndu-l, dar deocamdată locul rămîne „ucigaşul" Gyilkos.

Un adăpost de drumeţi pîndeşte de sus. Dar el nu e numai pentru această curiozitate trecătoare a naturii, ci pentru ceva mult mai impunător, pe care nici o evoluţie a naturii nu-l va înlătura în veci.

Veşmîntul negru al bradului n-a încetat; şi mai departe el îmbracă şi fundul cel mai negru al prăpăstiilor. Dar uriaşele stînci domnesc cu o înfioră-toare mîndrie neclintită.

„Altarul" ţîşneşte din afunduri, cu o superbă masă cenuşie, ca pentru slujba păgînă a unui teribil zeu necunoscut. Alături, drumul taie în două pereţele albicios al unei înalte stînci. O neagră gură de tunel se deschide asupra unei pajişti ca pentru jocul de seară al zînelor. Şi, unde încetează măiestria omului stăpînitor cu luminiţa minţii lui asupra blocurilor răsturnate, se cască adîncul sumbru al „Gurii Iadului".

www.dacoromanica.ro

Întorsul e de o feerică frumusețe. Magia muntelui prinde alte forme, de un neuitat farmec. Sus pe culmi luceafărul varsă lumină rece, pe cînd la apus vîntul înghețat adună nori cari în noaptea ce cade scapără fulgere. Luminile farurilor adaugă în roșia lor strecurare prin frunziș, în înșirarea lor de licurici pe cărarea înaltă, la impresia de nereal, într-o lume care nu e a noastră.

Prin desișuri, un ochi roș pîndește din focurile ciobanilor. Și lătratul cînilor de la turme și cirezi în fundul întunerecului pare cu glas de răspingere și îndepărtare, venind din fundul hăului.

A doua zi, pe drumurile stropite de năpraznica ploaie din ajun, ne îndreptăm spre Brașov.

Orașul secuiesc s-a trezit în sunetul clopotelor care cheamă la procesiune. Aici și în atîtea locuri din calea noastră ea se va desfășura supt prapurile cu sfinți, supt largile steaguri albe, strîngînd laolaltă femeile în broboade și rochii negre și mulțimea de copii cari țupăie, rîd și se distrează. Privelișteа mai largă, pînă la Vașlab și de acolo înainte, printre satele pe care cavalerii teutoni, organizatorii de pe la 1200, le-au numit după sfinții ocrotitori, e alcătuită din același veșmînt sumbru de brazi, din aceiași fagi cu frunza înghețată, din aceleași triumfătoare pajiști stropite de ploaie. Nu mai sînt alți trecători decît cărătorii de butuci, mergînd către tîrgul din sus ori către cele din jos.

Din Mureș am trecut în Ciuc (Csik), cu aceeași înfățișare a naturii, cu același caracter al locuinților, de lemn cu șipce în lat la ferești, uneori vărsite albastru, sau, rareori, și de cărămidă, cu același tip amestecat al locuitorilor, cu mulțimea de copii blonzi. Aici sîntem dezlocuiți; poate doar numele să se păstreze: pe lîngă Dijmaru de la „Gheor-

www.dacoromanica.ro

ghieni" cred că descopăr pe o firmă un Seneslav. Mai presus de rasă şi limbă domneşte însă biserica, şi enormele ei clădiri de închinare — alături şi cîte un castel al nobilimii de infiltraţie, rău privită totdeauna de aceşti ţărani liberi şi ostaşi, — ori imensele ei institute de educaţie, care au în ele ceva care depăşeşte maghiarimea de care erau legate : ceva roman prin proporţii şi ambiţii.

Capitala acestuialt judeţ ascunde în numele ei de Szereda (Csik-Szereda), Miercurea, o taină analoagă cu a Miercurii din celălt capăt al Ardealului, a sîmbetelor făgărăşene şi a celei din depărtata Ungarie. Încă un „tîrg" cu prăvălii de toate-cele şi pieţe prăfoase la îndemîna ţăranilor. Nimic istoric, şi puţine lucruri în adevăr populare.

Vreo patruzeci de kilometri despart, prin ţinutul cu splendidă verdeaţă, de Sîngeorgiu (Szt.-György); de care trebuie apropiat, firesţe, Sîngeorzul Bistriţii, în acelaşi răsărit al Ardealului. Oraşul, cu şcoala-i înaltă de fete, cu clădirile-i îngrijite, atrage însă mai ales prin frumuseţa grădinilor sale, cu micul parc în frunte, care-l cruţă de antipatica banalitate a acestor „tîrguri" pentru munteni.

Aici sîntem în „Cele trei Scaune" (Haromszek), adecă trei „Scaune" de „judeci" ale secuilor însişi (Szekler). Dacă nimic nu se schimbă în cadrul de natură şi în locuinţa omenească, tipul nu mai are hazardul variabil al amestecurilor. Lunga figură fină de un galben de fildeş a finului cu ochii cîrpiţi predomină mai ales la femei. Dacă a fost ca bază o pătrundere ungurească în aceste părţi, menite să cîştige necontenit în cale pe sama altor rase, aici elementul de organizare ostăşească s-a păstrat mai curat.

www.dacoromanica.ro

Dar la doi paşi sasul apare, în umbra turnului de straja, vînjos, al Hărmanului. Ogorul, creat de acestălalt colonist, primeşte îngrijirile lui de fiecare clipă. Şi în fund se deslueşte prin ceaţă şirul de munţi care, de o parte, ocroteşte Braşovul, iar, de alta, priveşte spre şesurile depărtate ale „Transalpinei" româneşti.

Din Moldova am ajuns la aceastălaltă ţară de libertate a neamului.

www.dacoromanica.ro

XII

PUTNA

1. *FOCȘANII*

După un drum prin șes, în care cel mai frumos lucru e un apus de septembrie, din aurul bogat al căruia se desfac la sfîrșit cearcăne trandafirii, viorii, pierzîndu-se în dulcele albastru al serii — Focșanii.

Iarăși strade minunate, și multe dintre dînsele chiar drepte. Iarăși frumoase clădiri administrative, printre care se deosebește o prefectură care e un adevărat palat de mic dinast german, și apoi un lung șir de cazărmi, la poarta cărora păzesc santinele care se razimă prea în voie pe sabia și pușca lor.

Erau odată Focșanii moldoveni — mai mari — și Focșanii munteni — mai mici — pe cari-i despărțea o micuță gîrlă, un firișor de apă, pe care străzile nouă l-au înghițit, cum noua clădire politică a înghițit vechiul hotar nenorocit. Comisia Centrală își alesese reședința — căsuță pe dinafară, palat pe dinăuntru, cu aurituri bogate, măreațe saloane și oglinzi de Veneția — lîngă dunguliță de apă a granii, iar acum se adăpostesc, chiar acolo unde s-a vorbit atîta cînd nu se putea *face* nimic — două cluburi, în care se învîrte și jocul de noroc al politicei pe lîngă celelalte.

www.dacoromanica.ro

Acum însă sînt *trei* Focşani. Focşanii vilelor, cuprinzînd, de-a lungul a două strade paralele (una, o şosea, iar cealaltă prelungirea „stradei mari" a Unirii), edificii boiereşti de toată frumuseţa, decît care Iaşul n-are desigur mai mîndre şi mai cu gust înălţate. În acest colţ parfumat, gătit, înflorit, e apoi atîta linişte, atîta seninătate, pe care o respiri cu aierul însuşi...

Apoi Focşanii mahalalelor, cu căsuţe, flori de nalbă şi de rujă, cu fete în haine de duminecă, sorbind răcoarea cu ochii mari negri în umbra porţilor. Aici ar fi bine să iei dulceţi moldoveneşti, să bei un pahar cu apă rece şi să pleci făcînd un compliment care ar face să se plece asupra obrajilor palizi genele lungi.

Biserici însă mai mult nouă, căci Focşanii au ceva mai mult de două veacuri în urmă. Pe la jumătatea secolului al XVII-lea, unde sînt străzile împrejmuite de prăvălii bogate, tîrgurile şi halele, bulevardele de primblare, falnicele şiruri de vile, erau ogoare, păşuni, păragini, căsuţe şi poteci şerpuitoare. Nici un domn din vremurile mari sau din acelea încă bune n-a stătut aici în curţile sale şi nu s-a rugat în biserica hărăzită Dumnezeului care dă ani lungi de stăpînire şi noroc bun în domnie. Turnurile sînt puţine şi tot nouă, şi nici un colţ de zid nu răsare din adîncimile trecutului în învălmăşirea de clădiri a marelui oraş modern.

Viaţa rurală înflorea încă pe acest pămînt de hotar, pe cînd moşnenii înstăriţi ai Odobeştilor din vecinătate îşi culegeau de pe dealurile îndrăgite de soare cei mai frumoşi struguri din Moldova. Astăzi, o scurtă linie ferată duce la curatul orăşel, unde tocmai astăzi se rup preţurile, în veselia celor ce vînd şi cumpără şi mai ales a celor ce nu vînd, nici nu cumpără, ci întind, la marea masă patriarhală a

www.dacoromanica.ro

bielșugului, păharele din care vor sorbi veselia fugară a unei dumineci. Tot pe atunci, Agiudul era un tîrg vechi, cu frumoasa lui rînduială, avînd șoltuz, pîrgari și pecete. Și, pe unde fulgeră astăzi trenul care duce la granița de munte a Ghimeșului, se strecura printre văi tot mai înguste, tot mai mîndru stăpînite de înălțimi, drumul de călăreți și cară ce ducea la groaznicele gropi de sare ale Ocnei, unde munceau, se istoveau și-și blăstămau nașterea vinovații de grele păcate. Acuma, Ocna are un castel pentru osîndiți, Moineștii vecini trăiesc din puțurile de păcură. E o mai mare bogăție, o mai mare mișcare, un schimb mai vioi [...].

2. *AGIUDUL*

Înviorate în lanurile înnegrite, sămănăturile răsar mai vesele pe întinderile mănoase ale județului Tecuci, pe care-l străbate acuma trenul. Satele ce apar sînt frumoase și acoperemintele de tablă roșie, dese. Undeva în fața liniei stă o mare curte mai veche și alta nouă, cochetă și împodobită, cu cea mai bună înfățișare.

De la Tecuci înainte se simte apropiarea largului rîu prăpăstuit al Siretului. E tot mai multă verdeață; arborii împodobesc și ocrotesc cîmpia... Puternica apă ce desparte în două Moldova se deșiră în șuvițe limpezi pe patul gros de prund, pe care și l-a pregătit ea însăși; de o parte, malul e înalt, scorburos, de alta, el se pierde în desișuri zîmbitoare.

www.dacoromanica.ro

Noua fabrică de zahăr de la Mărășești, gătită ca o vilă; gara spațioasă prin care se îmbulzesc „boieri" și funcționari cu mult ifos, cam caraghios. Evrei îngîndurați de grija cîștigului, țărani obosiți, slabi și murdari, soldați pe care-i aduc și iau trenurile.

Peste puțin sîntem la Agiud.

Agiudul e într-un ținut cu totul șes, deși vecin cu munții înalți ai Putnei. E un vechi tîrg, ale cărui începuturi se ridică pînă în veacul al XIII-lea, cînd ungurii veniți de peste munte se întinseră pînă în Siretiu, în țara nouă a episcopului cumanilor, păstor de lege catolică la margenea tătărimii. „Agiud" e un nume cu sufix unguresc, cum se află cîteva în Ardeal și foarte multe în Țara Ungurească; apropiatul Sascut, cu noua-i fabrică de zahăr, amintește în numele său o „fîntînă săsească" (Szàsz-Kùt).

În micul tîrg de astăzi sînt uliță de sat, cu căsuțele mărunte și curate, printre care se vede locuința mai chipoasă a unui fruntaș și funcționar: lîngă gară, un castel frumos se înalță din mijlocul unui vechi parc. E apoi colțul oficial, cu primăria cochetă, semn al vieții noua, e colțul bisericii, curat, liniștit, veșnic. E strada evreilor, de-a lungul caldarîmului puternic și neegal al căreia se înșiră prăvălii, desigur mai curate decît cele din Bacău [...]. Sînt unghiuri de petrecere, ca „expoziția de fizică amuzantă pentru revalizarea științelor culte", care vine de-a dreptul de la Moși, și teatrul d-nei Popoff, cu „Arca lui Noe, o iluziune modernă care prezintă în miniatură o formă de corabie". Cîte curente deosebite, unele stîlcite și schimonosite, nu se întîlnesc și în acest punct de provincie, pe care trenul îl leagă — și totuși nu-l leagă — cu tot restul lumii!

www.dacoromanica.ro

Focșanii văzuți noaptea, cu străzile frumoase aproape cu totul cufundate în întunerec. Singură aleia gării se desfășură la globurile luminii electrice.

Drumul spre Odobești străbate întîi un fel de Sahară de lut, acoperită cu pîsla galbenă a ierbii uscate și smăltată cu mici lanuri de popușoi chircite și arse de secetă. Apoi arborii prind a se ivi în grupe: ei ocrotesc de acum popușoaie înalte, care se împotrivesc arșiței; printre dînsele verdele viței de vie se ivește fraged. Se începe ținutul de vii care merge la Odobești și se întinde pînă departe dincolo de acest centru.

Tîrgușorul e legat cu eleganta gară nouă printr-o lungă și frumoasă alee plantată. O biserică ridică trei turnuri: e destul de veche, deși mult reparată. Se vede într-o adîncitură, pe cînd departe pe un deal se înalță o alta, subțiratecă, mîntuită printr-un turn de lemn căptușit cu tinichea. Cîteva străzi despart vile curate și liniștite, casele gospodărești ale podgorenilor și prăvăliile evreilor, puțini și săraci.

Firmele anunță o „frizerie", restaurante, cazine; calificativul de „național" nu lipsește nici aici. În singurul loc unde sîntem asigurați că se poate mînca, găsim cromolitografii care privesc insula Creta: iată chipul principelui Gheorghe, guvernatorul nou al insulei, și singur și încunjurat de amiralii Europei: Nöel Pothier, Bettolo și Scrîdlov, comandantul de ieri al flotei din Vladivostok; iată ceremonia debarcării aceluiași principe, iată alegoria care înfățișează Creta liberă, dezrobită de țar, de Félix Faure, de regina Victoria și de regele Umberto, pe cînd nemîngîiatul sultan Abdul-Hamid meditează într-un colț. Hangiul declară că e din „Grecia", că locuiește

www.dacoromanica.ro

în România de cincisprezece ani și dovedește că știe foarte puțin românește. Fiind ziua de blagoveștenie, el îi dă un ciudat borș de carne de vacă și de pui de aceeași vechime, plus pește fiert și pește fript, acesta din urmă într-un untdelemn care mirroase a muc de lumînare. Vinul de Odobești amintește apa caldă.

Odobeștii au trăsuri: pe ulițile bine pietruite rătăcesc schelete prăfuite de birji pe care le poartă somnoros drîgle de cai cu coastele nenumărate. Cei mai mulți dintre evreii cari mînă funebrele vehicule nu se încumetă a merge cale de două ceasuri pînă la Miera, fiind siguri că nu pot cere cailor lor o astfel de jertfă. La urmă, se găsește un docar ca al moșului din Răpciuni, și un jidănaș, care e tată de familie, își înhamă la el caii cu niște căpețele vechi, cu două curele și două bucăți de funie. Caii aceștia, foarte voinici, sînt și foarte blînzi, și astfel ei înaintează cu aceste ușoare mijloace de stăpînire.

Urmăm valea Milcovului. Apa e sorbită în cea mai mare parte de soarele aprig, lăsînd în urmă bălți, scursuri trunchiate menite să piară, prunduri glodoase; ea s-a strîns într-o șuviță îngustă, în care totuși copiii mai găsesc unde să se scalde, iar femeile din sate unde să scotocească o mînă de chitici pentru borșul de seară al blagovesteniei.

Dar un imens pat de prund presărat cu bolovani puternici se întinde dintr-un mal într-altul, gata să primească puternicul rîu de primăvară în care se adună zăpezile bogate ale munților Vrancii. Dacă Milcovul de vară pare puțin potrivit pentru granița dintre două țări — precum a fost de la Alexandru cel Bun pînă la Alexandru Cuza — albia lui poate să împlinească vrednic această menire.

Malul din sus era al Moldovei, al Putnei moldovenești, pe cînd celalt se ține de județul Rîmnicului

www.dacoromanica.ro

Sărat muntean. Ele samănă între ele. Înălțimi mari de lut frămîntat cu pietriș iau chipurile cele mai deosebite: piscuri, movile rotunde, rîpi, prăpăstii. Ceasuri întregi, nu vezi o pădure: pe țerna modîlcoasă sau crestată de dungi, cresc copaci răzleți sau vlăstări strînse împreună ca niște puternice tufișuri. Pe alocurea, lîngă Odobești de pildă, nu ai decît lutul gol, abia presărat de o verdeață săracă, și te gîndești la dealurile Cotnarilor și ale Iașilor, vestite și acelea pentru vii. Tot acolo cîte o prăvălire veche a spintecat dealul ca lovitura unei uriașe săbii și deasupra apei atîrnă forme nelămurite, din pămînt gălbiu, iar vierii cari găseau mai dăunăzi, cînd era vie și pe aici, fiare de război și ghiulele, puneau în legătură această cetate, de sigur preistorică, cu isprăvile lui Ștefan cel Mare.

De-a lungul drumului, aproape neîntrerupt se înșiră gardurile de răchită și de spini care cuprind vii și case bune, ca acelea din mahalalele orașelor mari, decît care sînt mai vesele și mai curate. Acoperișurile de tablă se sprijină pe pareți de vergi încleiate cu lut. Oale cu flori, mașcat roșu, gheranic dințat, se înșiră pe cîte o tăbliță între stîlpii de lemn ai cerdacului.

Și drumul întreg e însuși o necontenită priveliște. Serbătoarea i-a dat o viață vioaie: trec tîrgoveți cari au păstrat vechiul port orășenesc, cu pălăria mică, haina fără mîneci și pantalonii largi ca niște șalvari; cară se urmează încet, ducînd țărani în cămăși albe ori femei cu frumoase cusături de arnice și fluturi pe umeri apoi, în dungi bogate, pe piept au fota neagră mîntuită în lungime, în față, printr-o dungă roșie. Mocani cu căciulile turtite călăresc spre munte, unde li stau turmele. Cete de țigani zburdă pe urma cărucioarelor încărcate cu zdrențe; o ți-

www.dacoromanica.ro

gancă bătrînă cu fesul în cap călătorește singură, cu pasul unei vrăjitoare ce fuge în zori: un porc de origine îndoielnică se lasă greu la capătul unei funii prea scurte.

Casele se urmează într-una pe malul moldovenesc, pe cînd cel muntean apare mai mult pustiu, ca acela care multă vreme a avut să sufere de la celalt, unde era puterea mai mare. Într-un loc a rămas pe acest mal o veche casă de pază, clădită din bolovani prinși între rînduri de cărămidă. Cînd locuințele se fac mai rare, o cărare se rupe la stînga, suind, printre căsuțe, un povîrniș răpede. Sus, un zid ruinat încunjură mănăstirea lui Constantin-vodă Cantemir, Miera — căreia cărturarii îi zic greșit „Mira" și „Mera".

Constantin Cantemir, un ostaș norocos, care ajunsese domn la adînci bătrînețe, făcu aici o biserică de lemn. Apoi fiul său Antioh se hotărî să clădească în locul ei o biserică după chipul ctitoriei de la Cetățuia lui Duca-vodă, care și ea reproducea în mai mic Trei Ierarhii lui Vasile Lupu. Astfel răsări o zidire de proporții mijlocii, cu o fațadă răzimată pe contraforturi și pereți laterali scobiți prin ocnițe și pătrunși de trei ferești, cu ciubuce întretăiate și lintèle. Totul era însă mai ieftin, după micimea vremilor: ușile purtau și ele cadre de piatră și rozete, dar lipsea împodobirea lor complicată, și ciubucul șerpuitor din jurul bisericii se prefăcuse aici într-o singură linie dreaptă. Ca element nou, doi stîlpi groși, despărțiți prin ogive, mărgeneau între ele naosul și pronaosul, iar pridvorul începea și el printr-o formă arhitectonică asămănătoare.

Amîndoi ctitorii cantemirești se văd la dreapta vechii uși de întrare, împreună cu boierul Moțoc, figură mică, supțiri mustăți albe, și soția lui, Ursa.

www.dacoromanica.ro

Constantin, tatăl, poartă o haină roşie blănită, cu mînecile de postav albastru, avînd margenile de cacom, şi cu mînecare verzi vrîstate, ca şi rochia dedesupt; fiul, cu scurta barbă neagră, e îmbrăcat în verde şi roş cu galben, iarăşi cu margeni de cacom, şi e încins cu un brîu albastru.

Dar nici Antioh nu isprăvi mănăstirea; ea întrase totuşi în stăpînirea moşiilor ei, aşa încît egumenul grec Mitrofan Calerghi putu s-o mîntuie, în sfîrşit, la 1734-1735. El făcu aceasta într-un chip cu totul meschin, puind să se văpsească pisania, care s-ar fi cuvenit să fie săpată, şi înjghebînd un trunchi de turn oarecare. Locul de îngropare al ctitorului domnesc, în cufundătura de pămînt din strana dreaptă, a rămas fără piatră şi fără pisanie. Zugrăveala fu încredinţată însă unui meşter priceput şi conştiincios, şi ea înfăţişează astăzi ce au dat mai bun pictorii noştri din veacul al XVIII-lea. Stranele şi catapiteasma, măiestru lucrate, sînt şi mai noi, şi cea din urmă n-a căpătat niciodată acoperişul ei strălucitor de stuc aurit.

Egumenii greci îşi clădiră aici un castel cu trei rînduri, în mijlocul vechiului zid. Ei făcură şi o cişmea, pecetluită cu o placă de marmură. Păcatele lor faţă de mănăstire vor fi fost, de altminterea, cîte vrea cineva, însă ruina căzu asupra ei numai după plecarea lor. Astăzi toate clădirile de locuit, palat şi chilii, sînt o falnică ruină, şi buruieni cresc, ca un strălucit veşmînt sălbatec, pe arcadele de cărămidă ce nu se ţin de nici o clădire, şi pivniţile părăsite îşi cască gîtlejurile din dărîmături.

Supt deal se vinde vin roşu de Odobeşti la crîşma domnului primar, care-şi zice mîndru „proprietar" de crîşmă şi nu serveşte decît prin soţia sa, care e îmbrăcată în frumosul port de munte.

www.dacoromanica.ro

O falnică trăsură cu patru cai, un adevărat faeton, mai comod decît potrivit pentru strîmbele şi îngustele cărări de munte : mînă, ca locţiitor al evreului proprietar, un român din Vaşarhei, cu favorite ungureşti, cu o căutătură şi nişte strigăte de pisică sălbatecă.

Întîi, călătorim îndelung în năbuşeala şesului, printre mirişti şi lanuri de popuşoi, mai mult sau mai puţin dogorite. Drumul e pustiu în această a doua zi după serbătoare. În stînga, se văd liniile fumurii, îmbrumate ale dealurilor, la poalele cărora Odobeştii se revarsă ca o turmă albă ce se odihneşte. Alte înălţimi, mai nelămurite, aşteaptă în faţă. În dreapta, unde, îndată, răsare o înaltă dungă de lut, se strecoară ultima şuviţă a Milcovului.

Din această pustietate eşti strămutat, deodată, într-una din cele mai înfloritoare aşezări ţărăneşti de munte. E un şir neîntrerupt de case, încunjurate de livezi, porumburi şi vii. Împărţirea în sate : Baloteşti, Găgeşti, nu taie hotare adevărate. O clădire vine după alta, şi gardurile de lemn se ţin într-una. Copereminte bune de tablă sînt aşternute pe pereţi de cărămidă sau de pămînt prin care sînt aruncate fărîme de cărămidă, ce întăresc. În faţă, cîte două ferestî legate împreună, de-o parte şi de alta a uşii de întrare ; pe margene, o fereastă mare şi una mai măruntă, la cămară. Iarăşi oalele de flori sînt aşezate cu îngrijire pe scîndurica dintre stîlpii de lemn ai cerdacului. Uneori vezi şi ciubere cu oleandri. La un han, unde mocani smoliţi se cinstesc cu pepene galben, hangiul ni dă vin de Odobeşti şi caş dulce, şi, nefiind grec, pierde prilejul de a ne prăda.

www.dacoromanica.ro

Cînd lanțul de verdeață și de locuințe vesele încetează, arșița stăpînește peste drumul înecat în praf și peste popușoaicle ofilite. În dreapta se vede largul pat de prundiș pe care lunecă puținul ce a mai rămas din învălmășitul torent al Putnei. Înaltul mal de dincolo nu mai e acum al Rîmnicului, ci se ține pînă în Siretiu de acest ținut al Putnei.

Apoi arborii răzleți cari străpungeau lutul prăfos se adună în huceaguri și alcătuiesc pe încetul o pădure urîtă și rară, fără apă, fără răcoare, fără taină. Cîteva căsuțe foarte sărace stau la margenea drumului; cară trec încet, țigani își strămută calicia nepăsătoare, și o matronă de bronz, împreună cu fiică-sa, goale pînă la brîu, își piaptănă cu ochii în pămînt bogăția lungului păr încîlcit și plin de praf.

Un lung pod de lemn taie acum albia seacă a rîului, ducînd spre un ținut de valuri învălmășite, haos de lut, acoperit neîndestulător cu iarbă leproasă, cu copaci răzleți și cu porumbei încă verzi. Sus, deasupra rîpei, stă satul Vîdra.

Satul e o singură uliță, și un mare iarmaroc a umplut-o de lume. Mocani cu pantaloni strîmți, de abă albă, și cu înalte căciuli turtite, femei purtînd pe cap ștergare de pînză, de borangic gălbiu, de horbotă chiar, țigani de la sate, cari au luat portul țăranilor, și țigani rătăcitori, cîte un negustor român sau grec; evreii lipsesc [...]. La crîșmă vioarele scîrțîie, cobzele bondănesc și un părinte lăutar dă cele dintîi lecții ale meșteșugului unui dănciuc cuminte, care-și încoardă toate puterile minții pentru a face ca scripca să zică frumos; într-un colț mama arămie se pierde de bucurie văzîndu-i. La capătul uliții, familii țărănești petrec în colibe de frunzar, lîngă carele desjugate.

De aici întri în coclauri pustii, dealuri și rîpi de lut aproape sterpe. Șușița e rîul care a tăiat jos

www.dacoromanica.ro

o nouă albie de bolovani ; astăzi ea nu mai este în stare nici să-i spele, ci apare în lunile de vară cu o adevărată „șuviță" adecă, sau „șușăniță", în care doar copiii bălani ai satelor ce nu se văd găsesc unde să se scalde sau femeile unde să-și nălbească pînza. În căldura năpraznică a soarelui, ciobănașii dorm pe așternutul sumanului, pe cînd turmele scociorăsc firile de iarbă în gropile malurilor.

Deodată, un petec de pădure se prinde pe muchea înălțimilor din zare. Case răsar pe laturile drumului, bine acoperite cu o îngrijită zale de șindilă, care se razimă printr-o bagdadie de lemn bine lucrat pe stîlpii cerdacului. În locul nucilor, merilor, salcîmilor din parțile mai joase, prunii se înșiruiesc, cu verdeața lor fără lustru, presărată de vînătul brumăriu al roadelor. Satul e Vizantea, și numele i se trage de la mănăstirea al cării zid puternic, de pe la sfîrșitul veacului al XVI-lea, se năruie pe un dîlm stăpînitor. [1]

Pomelnicul Vizantei începe cu numele lui Ieremia Movilă, care rămîne să fi fost cel dintîi ctitor. El nu va fi durat biserica de lemn cu multe colțuri și podoabe, al cării schelet negru putrezește astăzi între bălării, chiar lîngă acele ziduri strașnice, cu frumoase bolți de cărămidă, care nu se poate să fi fost clădite pentru ca să apere numai atît. Vechea biserică trebuie să fi fost asemenea cu alte ctitorii domnești : deci de piatră sau de bolovani. Pe vremea cînd văduva lui Gheorghe Ștefan, doamna Safta, stăpînea moșiile putnene ale acestuia, trăia încă această biserică. Ea a ținut poate pînă la cutremurul din 1802, care a dat jos și jumătate din mănăstirea Soveja, mai sus în aceste părți, și va fi căzut

[1] Nu e înlăturată încă o primă origine ungurească a numelui (de la *viz* apă) (n.a.).

www.dacoromanica.ro

numai atunci. Biserica de lemn fu cioplită şi încheiată în acest an. Iar, la 1859, egumenul grec care era atunci acolo, Visarion, neprevăzînd secularizarea averilor şi clădirilor mănăstireşti, aduse piatră din carierele apropiate, puse să o taie şi să o potrivească bine şi alcătui din ea o nouă mănăstire, care avu în toate înfăţişarea bisericilor din Grecia sau Constantinopol. Aceasta e Vizantea de astăzi, al cării chip s-ar potrivi mai bine cu înţelesul de „Bizantia" al numelui, care ar fi fost adus într-o vreme cînd Petru Şchiopul numea Galata, după o mahala constantinopolitană, ctitoria sa de lîngă Iaşi. [1]

Vizantea e locuită de unguri bălani, cu copii foarte frumoşi, precum foarte frumoşi sînt, de alminterea, toţi copiii din satele Putnei, toţi locuitorii lor, cu tipurile de o armonie şi o fineţă rară. De un timp, orăşenii se adună aici pentru aer [...]. „Centrul" cuprinde hanuri curate, o prăvălie de ziare şi „bufetul" unui armean, care oferă zaharicale pişcate de viespi şi bere caldă, pe cînd vecinul lui român ştie ce înseamnă gheaţa.

Dincolo de sat se întinde cîtva timp un platou bine lucrat. Peste tufele măcieşului din margenea drumului se desfăşoară lăicere de popuşoi frumos, de cînepă, de ovăz; sătenii lucrează, femeile coase şi torc, copiii păzesc vitele albe.

Iarăşi un prăvăliş de lut proaspăt; ai crede că începe de iznoavă pustiul dealurilor nestatornice, dar te afli îndată într-un lung, foarte lung sat, cu gospodării alese, cum nu se prea află în alte ţinuturi: supt platoşa strînsă a şindilei, cerdacele paşnice lasă să se vadă alba locuinţă încăpătoare a unor ţărani cu spor la muncă şi cu gust în cele ce fac.

[1] Dar vezi nota precedentă (n.a.).

www.dacoromanica.ro

Cînd ai trecut de case, de carele încărcate cu scînduri de la fierăstraiele muntelui, de fîntîna cu cumpană, la care vin cu cofiţele în mînă copiii şi codanele, eşti pe drumul pădurii. A început acum, după pămînturile despădurite ale răzeşilor, pămîntul mănăstirilor, acum pămîntul statului, unde pădurea e păstrată şi îngrijită. Deasupra Şuşiţei străbaţi cărări înflorite, pe cînd arborii păzesc în ziduri întunecate. În stînga, muntele de lut e bine acoperit. În faţă se înalţă şirul albastru al vîrfului Sovejei.

Prin căsuţele Sovejancăi, ajungi răpede marele sat al Sovejei chiar, care înşiră pe margenea drumului locuinţi cu streşinile mari şi cerdacul ridicat deasupra pămîntului. Prin lanuri de cînepă femeile cu ştergare albe pe cap culeg, în cete, buruiana înfloritä, pe care o razimă, ca să se usuce, de margenea prispelor.

Mănăstirea lui Matei-vodă e tocmai în capăt, acolo unde munţii din stînga întind un părete negru de brazi. Zidul sfîrtecat de dintele lacom al vremilor se rupe în frînturi de cărămidă roşie, se deschide în turnuri năruite; casele de locuinţă s-au prăbuşit pînă la bolţile beciurilor. Biserica a căzut pe jumătate de cutremur, şi greaua armătură a fereştilor zace la pămînt; înaintea uşii de întrare, care poartă, într-un gingaş chenar, pisania şi stema munteană, aşezată aici, ca semn de împăcare, pe pămîntul Moldovei, s-a adaus un pridvor de nimica. Morminte şi alte amintiri nu sînt.

În jur foşneşte pădurea de brazi, care aleargă apoi cale lungă pînă în graniţă, acoperind ţinutul cel mai înalt. În mijlocul lor se clădeşte un otel al oaspeţilor ce vin pentru aer, şi aceşti oaspeţi se întîmpină pe cărări şi în poiene, mîncînd, bînd, plimbîndu-se şi convorbind în acea promiscuitate de

www.dacoromanica.ro

prietenie trecătoare care e pentru mulți marea ispită a stațiunilor de vară. Hanul, ținut de un român, dă mîncare bună, și pentru dormit un bătrîn și bătrîna lui, cari nu-s mocani cum sînt cei mai mulți dintre locuitori, ci țigani din ai mănăstirii, dau odăi goale, dar curate, unde lavițe lungi, acoperite cu mindire, asigură un somn bun, fără pureci.

5. *SCHITURI: COTEȘTII, DĂLHĂUȚII*

O plecare, altă dată, într-o dimineață de april, înghețată, care era să se urmeze printr-o amiazi de arșiță, ca să se încheie cu o frumoasă seară, trandafirie și blîndă. Abia cinci ceasuri, dar toate zările sînt limpezi și s-au trezit pentru ochii omenești. O trăsură mînată de un ardelean care poartă șapca de pînză a evreului pe care-l slujește, străbate, în sunetul de îndemn al clopoțeilor, o mahala a Focșanilor. Șoseaua e bună, și căsuțele, încă pustii, pare că-ți zic o cuviincioasă „bună dimineața".

Acum șiragurile de case s-au mîntuit. Tărîmul se prăvale într-o largă albie de nisip, sămănată cu pietre de toate mărimile, de la bolovanii tîrîți în zilele de curgere furioasă a apelor pînă la firicelul de prund care va fi mîne prefăcut cu totul în nisipul moale din fundul albiilor. În capăt, un rîuleț iute se azvîrle tulburat la vale: el e destul de adînc pentru ca să ajungă la genunchii cailor. Malurile din față sînt de lut găunos, înflorit cu pietricele. Mai departe, în stînga, e un șes întins, sămănat din loc în loc cu grămezi de arbori. În dreapta, înălțimi se urmează necontenit, cu linia vîrfurilor dreaptă: de sus pînă jos le înveșmîntă păduri cu verdele

www.dacoromanica.ro

triumfători, paduri de stejari, de frasini, de fagi, care nu lasă să se vadă nimic.

Această apă e Milcovul, hotarul părăsit pentru totdeauna, și, străbătîndu-i apa, care-i înviorează, caii ne-au strămutat de pe vechiul mal moldovenesc pe malul cel vechi al Țării Românești. Din Putna am trecut în Rîmnicul Sărat.

Apucăm spre stînga printr-un ținut de vii, distruse ieri[1] și ridicate iarăși prin munca țăranilor, cari știu să dureze din ostenelile lor casele frumușele, bine clădite, bine împrejmuite mai totdeauna, bine acoperite cu șindilă, frumoasele case prietenești care se înșiră pe margenea drumului, cu gardurile lor de vergi sau cu ostrețele lor de lemn geluit. Într-un loc, bulgarii au închis un ogor pentru grădinile lor de legume, din care hrănesc Focșanii; ei au făcut o roată de scos apă din pîrăul apropiat și au lucrat o pepinieră încunjurată cu stufărie [...].

Satul Cotești, un sat de vieri, cu casele și pogoanele răspîndite la înălțimi deosebite, într-o fermecătoare neorînduială, are o frumoasă biserică și un fel de piață centrală, cu două prăvălii. De la el o cărare pe care numai cu greu înaintează trăsura, un vechi „drum săpat", duce printre garduri de vii la schitul cu același nume, odată locuit de oaspeți ruși, paisieni de la Neamț, cari știau uneori, pe lîngă cele sfinte, și ceva politică.

În jurul frumoasei bisericuțe, gospodăriile albe ale maicilor se ascund supt coperișurile de șindilă neagră, pe cînd florile din straturi îmbălsămează în vîntul ușor, foarte rece, al dimineții. La arhondaric, spre care ne îndreaptă o vorbăreață și vioaie arhondăreasă, e însă, ni se spune, *bejănărie*, și vechile mobile simple sînt grămădite la un loc pentru

[1] Filoxera, dăunător al viței de vie, a distrus aproape toate podgoriile noastre în a doua jumătate a secolului trecut (n.ed.).

www.dacoromanica.ro

aerisire. Intrăm în biserică; la strana din dreapta și la cea din stînga, două maici tinere cetesc cu un glas limpede, răspicat și cuviincios. Cîteva bătrîne, care desăvîrșesc soborul femeiesc al acestui lăcaș de singurătate și odihnă, stau încotoșmănate în pridvor ca niște momîi greoaie. Sînt tot mahalagioace și țărance din satele sau orașele vecine, care știu ce e lumea, în care și-au avut rostul obișnuit al femeii, și ele privesc mănăstirea cu totul altfel decît ca un loc întunecat al pocăinții înainte de moarte.

Pe supt turnul clopotelor, unde pe la 1840 s-a scrijelat sus o inscripție nedibace, care se înțelege abia, treci spre dealul care se rotunjește blînd, acoperit acum de iarbă deasă, pe cînd zarea e prinsă de o înaltă perdea de pădure. În dreapta e împrejmuirea cimitirului, cu o biserică dărîmată, în bolțile de jos ale căreia se aruncă oasele dezgropate, ce stau în vederea oricui. Abia cîteva cruci sărace răsar din desișul verde presărat cu flori salbatece.

Din Cotești un drum între vii, între case cum numai arareori le va fi avînd prin alte părți țăranul român, duce, încovoindu-se de două ori, spre Dălhăuți, mănăstire de călugări, pe care o ascund sus, cu totul, pădurile cele mai vechi, mai îmbielșugate, mai deplin triumfătoare, ce se pot închipui.

O biserică de sat foarte chipeșă într-o întinsă curte îngrădită. Lîngă gardul de nuiele din față, o cruce mare de piatră e înfiptă în rîpa drumului; inscripția îngrijită, în slove chirilice, pomenește pieirea, de „boala năprasnică a ciumii", întîmplată la 1829, a doi soți pe cari *moartea neagră* i-a îngropat împreună. Cîtva drum încă, și priveliștea se deschide largă asupra șesului verde, asupra Milcovului cuprins între rîpi, asupra Focșanilor care se înșiră în mai multe pîlcuri, lăsînd să se vadă întîi

www.dacoromanica.ro

pata albă a unei cărămizi. Şi mai departe încă, acelaşi şes verde care de aproape e frămîntat de modîlci lutoase, aleargă pînă în zare, unde curge Siretiul.

Această frumuseţă care se desface în fiecare dimineaţă din negurile reci şi se cufundă în fiecare sară în aburii fumului, o vede călugărul ardelean care păzeşte mitocul din vale al Dălhăuţilor. Ea arată calea ce duce la schit, un drum de lut frămîntat cu prund şi cu pietroaie, cînd mai înalt, cînd mai adînc, cînd mai îngust, cînd mai încăpător, după toanele apelor de munte ce se zbeguie aici cînd cad ploile multe sau cînd zăpada se topeşte la blîndeţa primăverii. Copaci bătrîni fac de strajă cît vezi cu ochii, iar în stînga toată valea, toată coasta, toată culmea e o împărăţie a crengilor verzi, care nu mai îngăduie nimic, care înghit, acopăr, ascund totul. Depărtările răsună, şi din desişuri e o întrecere de glasuri, şi mai supţiri şi mai groase, printre care cîntecul surd al cucului, veşnic acelaşi, pare că socoate clipele. Pe supt tufişuri şi prin uscături se strecoară, răsucindu-şi fricos lungile trupuri verzi ca frunza, mari şopîrle, foarte agere. Dintr-o poiană se apropie lătrăturile furioase ale dulăilor de stînă, cari au mirosit om străin, în aceste ţinuturi sălbatece unde, iarna, ei duc război cu lupii flămînzi. Aceasta e viaţa de aici, astăzi ca şi acum două mii de ani.

Tot mai adînc pe cărarea aspră, al cării lut a fost prefăcut în clei de ploaia din ajun. În sfîrşit un alt drumuleţ se deschide la dreapta, şi încă de la obîrşia lui vezi o biserică gălbie. E schitul. Patru dulăi păzesc întrarea la dînsul. Călugării cari lucrează la o parte într-un cîmp se uită la noi ca şi cum am avea darul de a îmblînzi fiarele. După multă dezbatere, se desface în sfîrşit un argat cu favorite, un bătrîn

www.dacoromanica.ro

foarte bătrîn și foarte vînjos, care face liniște între credincioșii paznici ai pustietății sfinte. Tot așa de bătrîn, se apropie egumenul.

Dălhăuții au trei biserici, un frumos arhondaric nou, o stupărie, din rodul mirositor al căreia gustă și oaspeții, și o sumă de căsuțe risipite. A fost odată și o școală, dar ea e în risipă. Cîteva cărți bune le-am mai găsit încă pe rafturi. Călugării sînt abia unsprezece la număr, și nu se găsesc oameni destoinici pentru ca să li ia locul, atunci cînd ei trec la pacea cimitirului verde, lîngă heleșteul secat; casele lor se dărîmă în aceleași timp ca și trupul culcat supt brazda din care răsare crucea.

Amiaza caldă ne găsește în pridvorul arhondaricului, supt coperămîntul de șindilă, pe băncile ce încunjură masa de țară, din care lipsește numai cocoșul făgăduit, care nu s-a putut găsi, din fericire pentru dînsul. Curtea mică e pustie. În față, ochiul se cufundă în marea adîncă a frunzelor liniștite. Și pădurile nestrăbătute cîntă, cîntă...

Un părinte cu ochii vioi și lungul păr alb, rar cere voie să cînte și el, și-și drege gîtlejul cu un pahar de vin profir. S-a așezat acum în fața mesei, drept ca în strană. Zimbești puțin privindu-l, deși a înștiințat că la Atos el a învățat cîntece meșteșugite de la cel mai vestit dascăl de cîntări din Răsărit. Dar, cînd glasul se înalță, el capătă sonorități metalice, puternice și clare, și vechiul imn bisericesc străbate văzduhul ca un răsunet de trîmbiță războinică. Cîntărețul stă nemișcat, ochii vioi sînt pironiți în pămînt, numai glasul limpede și tare plutește deasupra noastră și, peste pacea curții de biserică, se unește cu simplul cor al psaltîlor pădurii, cari au învățat aceiași închinăciune de la un meșter și mai mare decît cel de la Atos...

www.dacoromanica.ro

Colegul meu D. Gusti, organizatorul activei și răbdătoarei cercetări în munții Vrancii, îmi pune la dispoziție un însemnat număr de zapise locale, mai mult din Neruja, prin care putem privi mai adînc în viața de un caracter așa de particular vrîncean.

Ciobanii aceștia, cari de la un timp fac și ceva agricultură, apar de la început cu *bătrînii* lor de pămînt, dintre cari cîte unul poartă numele de *badiul* (și *bade, bădiță* e terminul cu care-și vorbesc). Acești „bătrîni" (împărțiți în „frați"), cari și-au transmis numele urmașilor, se cheamă foarte pitoresc : Catoca, Bărcare, Răbega, Gogoriță, Glavanu, Badiu, Tatu, Solomon, Antim, Bulat, Covrig, Bucur, Mereuță, Scărcea, Dănilă, Moțuc, Dudu, Păun, Mărtan, Caluian, Piciorgros, Pelticu, Bulete, Burcă, Hurjuiu, Lupașcu, Crețu, Cilmac, Tulache, Hărcan, Simionilă, Luzica, Vălcan, Gușăilă, Tuvene, Ciută, Moisă, Vîrtu, Burciu, Mircaș, Bălănuță, Oțelea, Vatrea, Milcu, Sîrbu, Mohorea, Pomană, Murgu, Precop, Țandără, Jidea, (de la Jid), Budu, Mîndruț, Lăbunț, Ciută, Hăruca, Bătcă, Hușcă, Bușilă, Măciucă, Găină, Boceica, Gheba, Doban, Coman, Frăsin, Stăruială, Tătaru, Pantiș, Frățilă, Dăntăș, Răduță, Albinaș, Balica, Dochiu. Cîte unul amintește o profesiune : Cotonaru, Cofănea, Șindilaru, Blănaru, Cărbunaru, Cojocaru, Faur. Ori un loc de origine : Ungureanu, Măceanu. Adesea amintire a ereditații de pămînt prin femei, caracteristicile nume terminate în -oiu : Cătrinoiu, Floroiu, pe lîngă femininele corespunzătoare : Gaftoaia (ca în Banat : Imbroane, Grecoanea, Turcoanea). Ele corespund unor nume ca : al Tomulesăi ori Angheluța. Pronume ca Botezat întăresc păre-

www.dacoromanica.ro

rea mea despre sensul lui Botezatu în genealogia lui Alecsandri : catolic convertit.

Cînd ni-i arată documentele noastre, deci la începutul secolului al XVIII-lea, ei sînt şi industriaşi. Din mînile lor iese şindile, şi două sate poartă numele Şindilarilor, dar şi bîte ciobăneşti, coşe, *împistrite* şi simple, *albe*, cu capac şi fără, cofiţe, cu cercuri şi „cu ţiţă", şiştari, putine şi „mijloace". Se face comerţ cu cîte un turc de la Dorna ori de la Galaţi. Se constată relaţii cu Craiova, unde se duce săul. Nu lipsesc ciobotari ş.a.

Afaceri de bani se întîlnesc de pe la jumătatea secolului al XIX-lea : moşii zălogite pentru un împrumut de bani şi baniţi de „păpuşoi" — şi se pomeneşte „dijma moşiei".

Ei, aceşti „răzeşi", *„moşinasi"* sînt însă şi agricultori. Cutare zapis nepublicat încă vorbeşte de „secătura făcută cu toporul din codru mereu cu mînile sale". Secătura, locurile săcate — de unde : *a săcături,* — corespunde aici „runcului" din părţile dornene, unde iarăşi *ar trebui o întreagă operă de explorație ştiinţifică, din sat în sat şi din casă în casă.* Totuşi, pe lîngă cîte un „zmîrc" neutilizabil, se păstrează terenul de păscut, *frunza,* vitele, oile mai ales, fiind îndreptate cu deosebire spre munte — *suirea oilor în munte* — cum e Lăpuşul. Sînt locuri de cosire „bez tufe", locuri „îmbrăcate cu rădăcini de pădure". Dar unde se face întîi ogorul se zice : „stîrp". Uneori se pomeneşte şi o „fugitură" sau curătură. Se fixează hotare, de vornic, „cu brazda în cap". Se vorbeşte tîrziu de „muncele" puse de ingineri. „Locurile de islaz" sînt osebite cu garduri. Unii n-au casa pe *ciovîrta* lor, şi pot fi mutaţi de vecini. Căldările de rachiu nu lipsesc în statistica unei gospodării. La vînzări, şi aici e o datorie „a se întreba

www.dacoromanica.ro

toate neamurile şi feciorii şi ai săi răzăşi," ca să se vadă dacă „se ivesc ca să sprijinească".

Administraţia e cea străveche, cu *vornicelul* şi cu *paznicul*, cu *nămesnicul*, cu *bătrînii*, martori. Satul e solidar faţă de domnia reprezintată întîi prin *vornici* şi prin *starostele* de Putna, la hotar apoi prin cîte un privighetor sau subprefect, cu aceleaşi îndatoriri ca ale înaintaşilor cu alt nume. Ei par a fi „vechilii vrînceni". Unele rosturi le îndeplineşte cîte un mazil. Puşcaşii apar şi aici, plăieşii.

Ceea ce se cere de la Vrancea e ce se numeşte mai tîrziu „cheltuiala Vrancii", pe care o socoteală din secolul al XIX-lea o înseamnă aşa: „5 lei de facel şi 3 lei la cap". Muntele are o „aruncătoare", din care se scot anumite terenuri. Şindilarii sau alţii cari „şed în Vrancea" sînt supuşi birului şi li se face cisla la şferturi, cu „izvod curat, pe fieştecine cîţi bani l-au ajuns," „încărcîndu-se" cu ei „satele pe unde şed", dar după „dreptate", de frica „urgiei". Lîngă „bir" sînt însă şi alte „havalele". Uneori lumea plăteşte la „pungile" cerute de împrejurări extraordinare. Pentru aceste cazuri se caută un „strîngător", care poate fi preot. Mazilii dau „banii treptelor". Sătenii „se globesc" unii pe alţii.

Uneori, ca în 1829, oamenii sînt trimeşi pe la Sculoni, ea să ridice „ţuhalii", lăsaţi acolo, ai ruşilor.

Cîte ceva se cunoaşte din viaţa de familie. Copilului mai mic i se lasă ceva: o falce mai mult în cutare caz. Fiul, nepotul rămas pînă la urmă *grijeşte* pe mort cu grîu, ceară, oi, cîte un cîrlan, vedre de vin, îi „poartă prescurele", dăruieşte la săraci „cămeşuri" şi cîte o „pereche de iţari". Moşia nu se poate da la logodnă fetei de măritat, căci au dreptul să se opuie fiii şi nepoţii. De altfel, în diata ei, Măriuţa, văduva-lui Tănase, spune limpede că „ea n-a ţinut nimic din moşia părintească, fără numai fraţii ei",

www.dacoromanica.ro

așa încît „ficiorii să-și caute cu frații ei, să-și ia partea din moșia ce se cuvine". Ea însăși a „ținut" doar „o bucățică de pomană", „iar nu de la părinți". Odată, în pragul zilelor noi, se întîmpină o femeie bătută de soț pe care tatăl o îngrijește, începînd cu „jumătate ocă rachiu".

Ca moravuri, se mai văd femei bătute cu nuielele, care au venit noaptea la casă străină, supt cuvînt de a-și căuta furca, dar sînt bănuite de „furtișag", și se pierde o „pușcă cu parali". Se face pîră că soția cutăruia „ar fi fost o noapte în petreceri cu ibovnicelu ei" dar se dovedește că în casă era și un musafir „negustor brăilean".

www.dacoromanica.ro

XIII

COVURLUIUL

GALAȚII

De la Brăila, cîteva ceasuri de drum în noaptea neagră și rece. Două lungi balustrade de poduri vîjîie pe lîngă ferestile cernite ale vagonului. Avem acum Galații, cari se recomandă întîi prin larga lor gară, desăvîrșit luminată.

Birjile care așteaptă sînt conduse de muscali cari nu se lasă mai pe jos decît tovarășii lor din Iași și București, mîndri ca și dînșii de caii lor, așteptînd plata mai mare, nu pentru cîștig, ci ca o recunoaștere a însușirilor lor superioare, familiari și glumeți: minunata trăsură răsună pe un pavagiu cel puțin tot așa de bun ca al Brăilei. Dar aici nu ai ca dincolo locuri goale și cîrciume mărunte sau căsuțe modeste de sat. Frumosul bulevard înaintează mîndru printre curți boierești cum nu se găsesc decît în cele mai bune strade ale Iașilor, și încă nu cu aceeași înfățișare curată, cu aceiași egalitate a bogăției, liniștită, ferită de orice amestec cu vulgaritatea, cu zgomotul, cu murdăria locurilor unde muncește din greu multă gloată săracă. Sergenți păzesc în mijlocul străzii, în altă atitudine decît a

www.dacoromanica.ro

bieților nevolnici pe cari i-am zărit ici și colo la Brăila.

Dar ceea ce uimește mai mult, e frumoasa lumină albă pe care lămpile Auer, în vîrful stîlpilor de bronz, o revarsă asupra grădinilor, caselor și pavagiilor bine măturate.

Șirul felinarelor se înfundă mereu înainte în zarea încunjurată ca de o aureolă. Strada se face tot mai frumoasă. Acum vitrine strălucitoare adaugă lumina lor: cofetăria centrală, berării, oteluri, cafenele, prăvălii de tot felul, băcănii. Aleia luminoasă urmează încă o bucată de loc, pînă ce ea se despică în strade mai sărace, mai întunecoase, prin care trece un masiv tramvai electric. Printre arborii unui frumos parc[1] se văd mijind departe alte lumini, pe dealul ce se ridică într-acolo. Birjile luxoase se mișcă în toate părțile.

Acesta e Galații de noapte, care-și datorește în mare parte farmecul lumii îmbielșugate ce se desface din el sau în care i se scaldă clădirile de eleganță îngrijită. Sîntem, în adevăr, în Moldova, în țara cheltuielilor fără socoteală, vechiului obicei al luxului ales, iubirii pentru plăcerile scumpe, poeziei unei vieți ușoare. În Moldova pe care a împodobit-o și a sărăcit-o cea mai fină din aristocrațiile risipitoare ale Orientului.

Ziua, mai ales așa o zi fără soare, cu cerul apăsător de cenușiu, din care se desfac, în această întîie săptămînă a lui octombre, fulgi rari de zăpadă, înlătură o bună parte din cocheta iluzie. Fără îndoială că strada Domnească, acea lungă alee de grădini și vile care duce de la gară pînă în centru și

[1] Distrus printr-o măsură municipală idioată în vandalismul ei, pentru a face un loc unei „grădini", care e în cea mai mare parte din an o arenă pentru crivăț, ori un cuptor al soarelui de vară (1916) (n.a.).

www.dacoromanica.ro

care cuprinde în ea și măreţul palat episcopal al Dunării de jos, înconjurat de parcul și grădina lui, că această stradă de căpetenie nu-și găsește, prin lungimea ca și prin egalitatea luxului ei de bun gust, părechea în niciun alt oraș din țară. Dar neajunsuri se vădesc pretutindeni aiurea, și chiar aici.

Prăvăliile centrului au uneori un singur rînd, deși chiar atunci ele nu se coboară așa de trivial de jos ca magherniţile din strada Lăpușneanu a Iașilor sau acelea din partea Căii Victoriei ce este în fața Ministerului de finanțe ; cele ce numără două rînduri n-au nici un fel de socoteală adesea și sînt spoite în culori urîte sau prea bătătoare la ochi.

Abia ai ieșit din acest salon, care ține în oarecare măsură locul pieţelor, care lipsesc cu totul, și dai în mahala. Strada rămîne tot dreaptă, dar e rău îngrădită de căruțe și prăvălioare, ținute de români săraci (găsesc un depozit de vinuri al omonimului „Niculai Iorga"). Apoi și aceste moșinoaie se răresc, și către vîrful dealului zăreşti începutul unei cîmpii goale, acoperită de buruieni vețtede.

Străzile laterale se urcă de cele mai multe ori cotind, și răspîndesc duhori scîrboase. Lumea e puțină pe întinderea răsfățată a vechiului oraș. Evreii se văd în mare număr, alături de greci. Dacă aceștia au băcăniile, cafenelele, cofetăriile, locurile unde se mănîncă și de unde se cumpără ale mîncării, tainiţile în care lucrătorii obosiți își învăluie năcazul vieții cu fumul ţigărilor ieftine și aburii vinului prost, evreii stăpînesc toate celelalte ramuri ale negoțului. Galaţul vechi, care începe și el de la origini împodobite de fabule și falsificații, cotropit de turci, cari se și așezaseră într-o parte a orașului, Bădălanul, decăzuse, și atunci orașul nou începu prin voința lui Mihai Sturdza și descoperirea tîrgului de

www.dacoromanica.ro

grîne al Principatelor de către corabierii apusului. [...]. Aici părțile necomerciale ale orașului au rămas încă pe deplin curate, și numai strada centrală e în cea mai mare parte a evreilor, dintre cari, apoi, mulți sînt locuitori vechi și vorbesc foarte bine românește, așa de bine, încît unora nu li-ai putea măcar deosebi originea.

Orașului, care, mulțămită stăruinții episcopului Partenie, are un palat episcopal fără pereche, îi lipsesc bisericile mari. Vezi numai clădiri nouă sau cu totul înnoite, fără nici un stil. Sfîntul Gheorghe, cu mormîntul lui Mazeppa, hatmanul căzăcesc din drama lui Carol al XII-lea, păstrează însă, cu inscripția, din veacul al XVII-lea, a fațadei, o piatră de mormînt care, prin vulturul ei moscovit, arată că aici se odihnesc și oasele vestitului aventurier. Două suptiri turnuri fac să se vadă de departe clădirea Precistii, care e din același veac, și pe care stampe vechi o dau într-o formă acum de mult preschimbată. Turnurile nu sînt de zid puternic, precum e obiceiul în Moldova, ci făcute, ca în Muntenia, din lemn și tiniohea văpsită cenușiu. Cea mai însemnată clădire religioasă ar fi poate a catolicilor.

Galații sînt, în adevăr, un centru al propagandei catolice și ziarele au vorbit adesea de cuceririle de suflete și cuceririle de averi și de moșteniri săvîrșite de răparețele călugărițe ale Maicii Domnului de pe Sion (Notre Dame de Sion). Pe strada Domnească, de care sînt despărțite prin înalte ziduri și porți ferecate, se văd clădiri puternice cu ferestile oarbe, împodobite uneori cu vitralii colorate ; sînt școlile : internatele și externatele lor. Acolo se dau lecții în cea mai mare parte slabe, nefiind personal bine pregătit, îndemnuri, morale în formă naivă și

www.dacoromanica.ro

— odată — aţîţări ale sufletului către beţia monomaniei religioase, de care sînt aşa de uşor atinse femeile cărora li s-a smuls rolul lor de frumuseţă. binefacere şi fericire pe lume. Dacă „surorile" captează averi, multe din şcolăriţele lor vin însă cu gîndul să le exploateze pe dînsele, în numele unor declaraţii sau al unei convertiri făţarnice. Ce e rău, stă mai mult într-aceea că din această cetăţuie de aleasă gospodărie monacală se împrăştie şi mai mult ispite de înstrăinare naţională, dar, în căsătorie, influenţa bărbatului poate totdeauna să recîştige pe cele pierdute pentru neamul lor. [...]

Spre port te cobori prin străzi urîte. Colo jos, Dunărea e largă, cuprinsă între maluri, dintre care cel vechi românesc e mai înalt decît cel dobrogean. De o parte, numai corăbii cu pînze îşi răsfiră funiile. Dar mai sus vapoarele stau unele lîngă altele, pe cînd, pe mal, movilele de cărbuni aşteaptă cumpărătorii, şi căruţe se grăbesc spre încărcare cu butoaiele de vin din recoltele anilor trecuţi. În docuri, sacii cu grîu trec pe scîndurile altor vapoare, care-şi aşteaptă povara hrănitoare.

Dar nu e aici, ca în Brăila, cu tot numărul acestor oaspeţi plutitori din depărtata străinătate, orînduială în clădiri, vălmăşag de căruţaşi, mişcare în zecile de magazii cu adîncimile întunecoase şi acel răsunet de ciocane, acel bocănit laborios de fiare, care formează ca răsuflarea neîncetată a zilelor de muncă, de schimb roditor în marele port muntean. Aici căruţile se coboară deosebit de multele uliţi tăiate fără socoteală ; în aceste uliţi se văd ruine, case părăsite, colţuri de buruiană murdară, bălţi cu apă clocită. În această întindere mai mare nu e vioiciune, nici veselie. Şi bătrînul oraş, care şi-a pierdut trecutul, nu are încredere în viitor.

www.dacoromanica.ro

De pe o stradă laterală văd peste gropi și mîncături de maluri gălbii, pînza de sidef mișcătoare a Brateșului, marelui lac de bielșug, de care legenda a legat numele lui Petru-voda „pescarul", care prinse în undiță, fără să prevadă, inelul de domnie al lui Ștefan cel Mare, uriașul său părinte. Marea întindere de apă se odihnește, fără luntri, supt reccle cer de plumb, pe cînd în gropi femei foarte sărace, în polcuțe și rochii de cit, culeg buruiene.

www.dacoromanica.ro

DOBROGEA

www.dacoromanica.ro

I

TULCEA

1. *SPRE TULCEA*

„Navigaţia Fluvială Română", pornită din acelaşi impuls, din iniţiativa patriotică a aceluiaşi om, Gr. N. Manu, ca şi „Serviciul Maritim Român", leagă, alături de societăţi străine, Brăila cu Galaţii şi acest din urmă oraş cu gurile Dunării.

La opt ceasuri şi jumătate sîntem în sala de aşteptare a agenţiei, dar vaporul spre Tulcea şi Sulina n-a putut încă părăsi Brăila, căci ceaţa cea mai nepătrunsă acopere rîul. Din cînd în cînd numai soarele se iveşte, lipsit de raze, ca o lună palidă, moartă. În sale lumea-şi aşteaptă norocul. Greci, bulgari, evrei, cocoane care vorbesc franţuzeşte, unele cu sîsîiala grecească din care se vede că Pasul lor e de pe malurile Cefisului, căţei care-şi scutură pielicica goală la frigul toamnei aspre, papagali ce-şi pierd răbdarea şi interpelează din cuşcă pe graţioasele lor stăpîne... Gardişti cu şapca înaltă şi lampasuri roşii, agenţi de vamă cu linii de aur la şăpcuţele negre, „finanţi" noi-nouţi, cu uniforma verde, se mişcă printre reprezintanţii tuturor neamurilor. Vînzători de ziare, de covrigi, macedoneni cu struguri, cari răspund deopotrivă cînd

www.dacoromanica.ro

îi întrebi grecește și în bulgărește, desăvîrșesc amestecul de oameni. Un soldat de marină slab, nalt, roșcat, păzește pe margenea malului înaintea pontonului, unde așteaptă un șlep care trebuie dus mai departe.

După cîteva ceasuri, vîntul vine din susul apei — rece, vioi, iute — și mătură. În păretele fără deschizături al ceții oarbe, se face o mișcare subită. Stîlpi se despart, împletindu-se, ca niște stafii urmărite de cele dintîi raze. Apoi e ca un forfot de aburi pretutindeni, un vîrtej alb, suptire, ideal, un dans nebun de umbre scămoșate, care aleargă spre cerul de unde soarele trimete cel dintîi zimbet, limpede și vesel, spre țermurile ale căror linii înnegrite încep să se deosebească. Ca o închipuire măreață răsar deodată din valuri coșurile, pîntecele negre ale vapoarelor, corăbiile cu pînze mîndrindu-se în catarturi. Lîngă țermul dobrogean numai, gonite din urmă de vîntul ce însenînează, ultimele fărîmături, destrămături ale ceții aleargă bezmetece pînă ce lumina le soarbe, și stăpînește acum pretutindeni, binefăcătoare.

Supt niște păduri ale malului stîng un punct negru se ivește; el crește mișcîndu-se răpede spre port. E o dungă lungăreață, apoi un mare pește ieșit din valuri, o corabie. Învîrtindu-se în larg, el vine să se oprească la ponton. Cu el se merge în josul Dunării.

Sînt pe coperta „Domnului Tudor". Pe pupa șlepului legat cu funii groase de vaporul care-l mișcă, fîlfîie tricolorul, și aceleași culori se desfășură în vîntul de toamnă pe vaporul însuși. Acesta a fost clădit, cum spune tabla de alamă, la 1900, în atelierele de construcție navală de la Severin, și e a cincizeci și treia operă a acestora. Căpitanul poartă uniforma țării și a fost ofițer în flota

www.dacoromanica.ro

de război. Marinarii se cheamă Vasile, Ghiță; comanda, în care se amestecă vorbe străine: „pupă", „a recupera", se dă în românește. Elementul internațional îl formează numai cocoanele și papagalii, cari încearcă, deopotrivă, franțuzește. Plutind pe această parte din rîu, internațională în puterea tratatelor, supusă controlului de navigație al unei „Comisiuni Europene", cu steagul ei, cu tezaurul și veniturile ei, cu administrația, legislația și suveranitatea ei desăvîrșită[1] [...], e o mîngîiere să te afli pe aceste scînduri care sînt un fel de pămînt al patriei.

[. . . . .]

Mai trece mult pînă ce, din partea noastră, avem Isaccea. Pădurile se rup din cînd în cînd, arătînd, ca și dincolo, o șuviță de pămînt pustiu, păstrat fără cultură pentru jocul distrugător al valurilor Dunării ieșite din albie. În fund, destul de aproape ca să se deosebească amănuntele, se înalță dealurile dobrogene, care la Brăila se pierdeau în nelămurirea albastrului. Nici case însă, nici sămănături. Pe alocurea, turme, grăbindu-se pe poteci pline de praf, sau cîte un pichet sărac stînd în fața bogatelor pichete ale vecinilor împărătești. Vapoare mari trec cu steaguri de popoare îndepărtate: italiene, engleze [...].

Isaccea e un nimăr de căsuțe foarte umile, revărsate pe coasta unui deal dobrogean ars de soare și uscat de toamnă. Împrejurul ei statul își are plantațiile de tutun, iar pe alt deal ca acesta se face vinul de Niculițel, cel mai bun din tot ținutul. Poloboace așteaptă să fie încărcate pe un șlep austro-ungaresc. Cîțiva oameni cu căciulă sau cu fes, între cari se deosebesc numai păgînii de către creștini, iar

[1] Pînă la 1939 (n.a.).

www.dacoromanica.ro

nu şi neamurile creştine între ele, aşteaptă la debarcader, unde păzeşte soldatul de marină.

Iarăşi malul nordic jos, vestedˊ; iarăşi, în partea Dobrogii, păduri.

Cursul măreţului rîu atinge cea mai mare lăţime a unui rîu europeăn: e un adevărat împărat al fluviilor, care-şi scaldă în lumina ce-i întinereşte necontenit cu puterea ei făcătoare de minuni zalea de oţel albastru a valurilor, lungul păr umed al trestiilor. Pămîntul lutos, moale, se despică supus, în calea mersuiui învingător al domnului său şi se dă în lături ca să-i îngăduie toanele nebunatece, cînd un nou aflux de tinereţă îl aruncă pe cărări oprite. Ai crede că pe acest singur drum triumfal el va ajunge în braţele mării, întunecate şi puternice.

Dar nu. Iată, lîngă un mic far alb, ca un început de ostrov, o limbă de pămînt, pietruită pe o margene, care se înfige în inima rîului. Şi vaporul apucă la dreapta, pe cînd alte valuri albastre merg drept înaintea zării. Sînt de aici înainte, fără piedecile de mlaştini pe care şi le închipuie cineva — căci aici puterile care schimbă mersul apelor, precipitarea de mîluri statornice, se mişcă numai în adîncuri — *două* Dunări. O Dunăre rusească [...]: braţul Chiliei, la care totuşi avem şi noi un ţerm, unde, în faţa Chiliei-Nouă, întărită de Ştefan cel Mare [...], avem vechiul cuib genovez al Chiliei-Vechi, odată într-un ostrov deosebit, iar astăzi alipită la ţermul insulei mai mari dintre cele două braţe ale fluviului, iar Dunărea vie e aceea care se desbină în dreapta, în spre pămîntul dobrogean. De amîndouă părţile, malul e al nostru, mal de ierburi uscate şi de copaci ce încep a se veşteji de toamnă, un peisagiu care ar părea olandez dacă ar fi mai multă verdeaţă umedă, dacă s-ar vedea case

www.dacoromanica.ro

scînteietoare din geamurile lor curate și vesele prin colorile lor deschise, dacă, în sfîrșit, n-ar fi sus acest frumos cer albastru, darnic de lumină limpede. Încă de la începutul desfacerii apelor, privirea se lovește în fund de un deal, de un șir de dealuri lipite între ele, pe care sînt stropite case albe, multe și rare, ca niște flori de cîmp răsărite pe o pajiște săracă. E un oraș dobrogean, și arată să fie un foarte mare oraș.

Întîlnești o insulă mare, o încunjuri; ți se pare că te închizi într-un lac, și-ți răsare o trecătoare de apă albă, care se întinde apoi ca un braț de rîu. Orașul pare că-ți tot vine înainte, cu mahalalele lui deschise ca niște brațe primitoare. Pe un deal rotund, pe un scund muncel, se vede o suliță arătătoare, care cheamă de departe atenția.

Iată-ne, în sfîrșit în bazinul tivit pe jumătate de casele orașului. Îl vezi acum în cele mai mici amănunte, căci, primitor cum este, dorit de lumină și de oaspeți, el îți arată tot ce cuprinde. Un chei larg, uliță strîmte, strîmbe, de cetate veche turcească, acățîndu-se pe coasta celor patru dealuri, biserici, dintre care una, lipovenească, se mîndrește naiv cu coperișurile-i verzi, edificii publice, al căror caracter arhitectonic amintește alte stăpîniri decît cea românească. Iar, sus de tot, aleargă pe muche o golgotă de mori, care-și lungesc în cerul de amurg ca niște negre brațe de cruce aripile de lemn vechi.

Aceasta e Tulcea. Odată a fost șchelea turcească din nordul Dobrogii și cel mai însemnat din orașele acestei peninsule formate de Dunăre și Mare. Turcii aceștia cari leagă la ponton funiile ce opresc vaporul, cari duc pe umerii lor osoși sacii și scîndurile, erau atunci stăpînii aici. Corăbii cu pînze albe, cu painjeniș de funii, văpsite în colorile vii, verde, roșu, albastru, care plac răsăritului, întesat de vîs-

www.dacoromanica.ro

laşi şi marinari, de drumeţi spre ţările noastre, veneau prin Chilia, pe supt întăriturile Ismailului, se opreau aici pentru hrană şi reparaţii şi plecau pe urmă spre centrele de schimb ale Galaţilor şi Brăilei. Erau pe atunci locuitori mulţi în Tulcea păgînă, şi nu stăteau goale casele mărunte de piatră sau de lemn: către geamia care veghează încă pe mormîntul trecutului mort cu minaretul ei, stîlp funerar, se suiau pe stradele ascunse bătrînii cu părul tuns scurt, tinerii cu feţele palide şi ochii oblici, supt fesuri şi cealmalele de şaluri pestriţe, băieţii cuminţi şi melancolici, păşind bătrîneşte, şi credincioşii de toate vîrstele călătoreau la ceasurile de rugăciune, într-un evlavios tîrşiit de papuci, spre casa lui Allah care dă biruinţa, bogăţia şi puterea.

Astăzi lucrurile s-au schimbat. Crucea bisericilor scînteie pretutindeni. Bulgari, lipoveni, greci, alături de românii stăpînitori, îşi împart banul şi cîrmuirea. Oastea poartă fesuri, dar nu mai duce lupta sfîntă în numele şi în norocul celui mai mare şi mai nou dintre profeţi. Corăbiile cu pînze s-au înecat în vîrtejul prefacerii timpurilor, şi vapoarele de astăzi, purtînd o sarcină mai multă, potrivită cu puterile lor mai mari, se strică mai greu şi stau mai puţin, răspîndind bielşugul. Mulţi dintre credincioşii legii învinse şi supuse au căutat în pribegie locuri unde stăpîneşte încă minaretul. În sudul Dobrogii s-a ivit în timpurile noua concurenţa Constanţei, portul care răspunde la Mare Capitalei nouă, transdanubiene, Bucureştilor.

Tulcea are un liceu românesc, şcoli, cluburi bulgare, [...] politicieni liberali şi conservatori, dar nu şosele care să ducă la dînsa, ci abia străzi şi lumină, — cu toată gospodăria bună a românului de inimă cum a fost răposatul Neniţescu, care şi-a scris aici,

www.dacoromanica.ro

în sate și pe drumuri, cele mai bune poezii patriotice — e lipsită de cultură și de spirit românesc și așteaptă încă aceea ce trebuie să fie în mîna noastră. Inima ni se bucură cînd vedem pe dealul din stînga stîlpul de marmură, cu leul de bronz și dorobanțul, care amintește luarea în stăpînire a Tulcii, a Dobrogii prin soldat [1], dar de ce mulțămire adîncă am fi covîrșiți noi, trecătorii, și cei cari cetesc de departe scrisele noastre, dacă — nici pașii dintîi nu s-au făcut în această privință, — în cei aproape treizeci de ani trecuți [...] am fi luat în stăpînire Dobrogea prin acea putere care-și împlîntă mai adînc rădăcinile, prin *cultură*.

O plimblare înăuntrul orașului aduce lucruri nouă pe lîngă impresia generală de la început. Stradele sînt bune, și acesta e darul de căpetenie pe care l-am făcut orașului, care înainte de aceasta avea numai vechile drumuri ale tuturor timpurilor, pavate cu praf și cu noroi. Judecînd-o ca port dobrogean, străbătut de căruțe cu mărfuri, ca tîrg la care zilnic aleargă din satele de prinprejur sătenii de toate limbile, Tulcea e apoi, desigur, curată. Cîteva strade centrale grămădesc mici prăvălii bulgărești, grecești, rusești, evreiești — căci Tulcea are 2—3.000 de evrei, cari votează și ei la comună — în care e multă mișcare și viață. Mahalaua lipovenească e un sătuleț curat, în mijlocul căruia se ridică biserica atît de văpsită. În piața unde căruțile abia încap unele lîngă altele, pe cînd căciulile, fesurile, cealmalele se învălmășesc, înfrățite numai prin faptul că purtătorii lor au aproape aceiași șalvari, e un frumos tablou de viață orientală, cu adausul rar al pavării și măturării stradelor. Toate bisericile: cea bulgărească — o casă mare, avînd înainte un turn —

[1] Bulgarii l-au distrus în 1916 (n.a.).

www.dacoromanica.ro

cea rusească, mai înaltă decît toate celelalte, cele lipoveneşti, cea românească, asemănătoare cu bisericile muntene de şes, sînt bine îngrijite.

Dar particularii, afară de fostul prefect Stătescu, a cărui administraţie e foarte mult lăudată, pentru hărnicie şi tact în împrejurări naţionale grele, n-au clădit în Tulcea, care a fost privită de singurii români din clasele burgheze cari au trecut pe aici ca un loc de surgun, de unde cauţi să scapi cît mai răpede către un ideal de joc de cărţi, „soarèle" şi alegeri, ca Dorohoiul, Bacăul sau Slatina. Nici cîrmuirea, care a găsit „palate" turceşti pentru administraţiile sale, n-a făcut altă ispravă decît a reparatului şi a spoitului [...].

Să fi avut apoi cercurile noastre de lectură (librarul din Tulcea, care editează cărţi poştale colorate, cu lupta de la Baia şi ieşirea la război a lui Ştefan cel Mare, e slav), casele noastre de economie şi societatea de consum a funcţionarilor noştri. Ar fi fost ceva mai bine decît cu aceea ce avem — cu „monumentele."

Sînt două, datorite altui bun prefect de Tulcea, care credea însă prea mult în efectul numelor pentru îndeplinirea idealului său naţional: lui Neniţescu. Unul înfăţişează pe Mircea-vodă, a cărui stăpînire s-a întins trecător asupra acestei ţări a nimănui cum a fost multă vreme, cu tot peştele, vinul şi carierele sale de piatră, Dobrogea. Pe Mircea l-aş vedea nu numai decît ca pe un bătrîn, căci n-a domnit decît treizeci şi ceva de ani şi a putut să fie la început foarte tînăr, dar, oricum, ca pe un om cu o deosebită socoteală în faptele lui, ca pe un *cuminte* al cîrmuirii oamenilor. Monumentul însă dă un moşneag cu barba mare şi cu ţinuta dîrză, avînd în mînă un buzdugan pe care-l arată onorabilului public în atitudinea cuiva care ar voi să-l vîndă, fie

www.dacoromanica.ro

și cu pagubă. Un leu năbădăios se sucește în jurul unei stînci.

Al doilea monument e acel de pe dealul Hora. E alcătuit din două figuri de bronz prinse pe un stîlp de piatră. Un dorobanț bine modelat de Vasilescu și un animal cu aripi în care localnicii sînt deprinși a recunoaște un vultur.

Ce se vede mai frumos aici însă, e priveliștea încunjuratoare, cum nu se află multe în toată țara. În față se întinde panglica de azur mișcătoare a brațului Sulinei, învîrtindu-se ca un șarpe; departe, în dreapta, înălțările pămîntului lasă să se vadă o parte din brațul vecin, al Sf. Gheorghe. În margenea zării se ițiesc casele albe ale Ismailului, așezat pe brațul cel de-al treilea, al Chiliei. Tulcea însăși se răsfiră în toate părțile, albă, scînteietoare. În dosul ei, o largă întindere e prinsă de apele netede ale lacului albastru. Priveliștea întreagă se încheie în aur, alb și azur.

2. *DE LA BRĂILA LA MECIN PE DUNĂREA ÎNGHEȚATĂ*

Un drum pe Dunărea înghețată nu-e o întîmplare de toate zilele, și cine l-a făcut odată, îl ține minte multă vreme, pentru noutatea lui deosebită, pentru frumusețea lui mare, pentru oarecare neplăceri și primejdii legate de dînsul.

La mal, nu mai păzește sentinela, căci nici n-ar avea de ce s-o facă. Dunărea e moartă, și corăbiile au fugit spre alte ape, veșnic slobode, sau hibernează înțepenite, jalnice în iernatecul lor din docuri, unde se îndeasă unele în altele boturile negre nemișcate, lungile catarge prin funiile cărora cîntă

www.dacoromanica.ro

crivățul de iarnă grea, nemiloasă. Ici și colo, se mai vede cîte un chip rătăcind leneș pe puntea înghețată, ori cînii păzitorilor latră furios către cel mai mic zgomot și cea mai mică tresărire în aceste mari întinderi albe, mute și moarte.

O ușoară pogorîre, și ești într-o Dunăre tot așa de împietrită ca și țermul. Prin această alunecare a saniei, ai ajuns pe o apă care nu poate înghiți în adincurile ei de 10—20 de metri, ci te sprijină răbdătoare pe țestul ei de gheață sigură. Deocamdată, caii înaintează greu, zguduindu-ne. Căci supt catifeaua de blîndă zăpadă pașnică nu e o platoșă de luciu rece, ci lupta însăși a valurilor, care într-o clipă de hotărîtoare biruință a gerului, au rămas pe loc, e întrupată în această față zgrențuroasă, aspră, țepoasă. Se cunoaște fiecare asalt înțelenit, fiecare avînt împietrit, se înțelege porunca de oprire dată fulgerător miilor de dușmani, mînați de vînt, cari se încleștau în ciocniri, cari se înșelau prin lunecări și se întreceau în fugă. Sînt acolo lespezi late ca acelea de la monumentele din vechile noastre cimitire, pietre strîmbe cum se văd în locurile de îngropare ale turcilor și evreilor, sfărîmături ca de pe urma unui cutremur. Pare că s-a prăvălit asupra unor uriașe palate de alabastru străveziu urgia unui mare cutremur, care a dislocat și zvîrlit la pămînt toate, așternînd, răzămînd, fărămînd pietrele. Pînă în margenea zării, care se pierde în neguri, se întinde această risipire a palatelor ce n-au fost niciodată și ale căror năruituri sînt creștete de valuri, ce se vor face valuri iarăși.

Sania se tîrăște puțin pe pămîntul presărat cu zăpadă și apoi iarăși ea intră pe ape potolite de îmbrățișarea ucigașă a crivățului. Bordeie de pescari părăsite, luntri strînse între pereții de gheață — atîta se vede în această mare pustietate albă, pe

www.dacoromanica.ro

care se primblă vîntul aspru, jucîndu-se măiestru cu zăpada, din care face cornuri rotunzite, feţe uşor scrijelate, mici gheţare brăzdate, sfîrtecături ca ale stalactitelor şi stalagmitelor din peşteri, horbote de tot supţiri, lucrate de-a minunea, pe care le va nimici o singură dezmierdare a bunului vînt cald ce are să vie.

La începutul acestui braţ al „Dunării vechi" e Ghecetul, paza turcească din vremuri. Din ce va fi aice, se vede numai o crîşmă împărţită în două, unde, supt acelaşi căciuli lungi cu ţuguiul drept şi dîrz, pescari, oameni de la luntrile odihnite, cărăuşi, drumeţi beţivi de profesie se încălzesc în încăperea caldă a grecului, privesc la tablourile cu biserici brăilene ce sînt sau ce erau să fie, adaugă lămuriri cu creionul la caricaturile tărcate ale *Papagalului* italian şi *Veseliei* bucureştene, gustă peştişorii în saramură şi cearcă ţuicile calde, vinurile şi berile.

Apoi începe luciul. Aici un luciu adevărat, fără nici o amintire de tragedie luptătoare. Numai la picioarele răchiţilor şi sălciilor, care, bogate în supţiri crengi negre înfoiate, fac păduri întregi la dreapta şi la stînga, s-au aşternut supţirile lespezi de alabastru. Încolo nu e altă deosebire decît a gheţei îmbrăcate cu zăpadă şi a gheţei lunecoase pe care a măturat-o, în roate, în pete ascuţite, cheful vîntului. Nu e alt semn decît al pîrtiilor, îndată acoperite pe care birjarul le cată blăstămînd. Nu e alt zgomot decît al gheţei care trozneşte ameninţător drept dedesupt sau, supt înrîurirea greutăţii noastre, departe de mal, în mici detunături. Nu e altă grijă decît a copcilor sparte pînă la apele vii, pentru adăpatul turmelor şi cirezilor. Afară de a noastră, nu e altă viaţă decît a săniilor de tot uşoare, o înjghebătură de lemne uscate, pe care le tîrăşte cîte un cal costeliv şi de care se ţin români în scruteici

www.dacoromanica.ro

umflate de bumbac, în pantaloni scurți și ciorapi înalți, sau lipoveni de la Carcaliu, cari nu pot îndruga două vorbe în limba noastră. Nu e alt îndemn decît al vîntului aprig care-ți cere o apărare de fiecare clipă.

Vremea nu se poate chibzui; pînă la Mecin ar fi să fie numai un ceas și jumătate, dar totul atîrnă de la știința și îndrăzneala vizitiului, de la puterea cailor de a luneca pe ghiață, de la găsirea și urmărirea unei pîrtii bune, de la puterea vîntului care ne lovește în față, scormonind prin blăni și șube și învîrtindu-se furios în jurul căciulilor trase pe urechi. O singură dată, avem pe cine întreba în această vijelioasă și aspră pustietate, care amintește străbunele vremuri barbare, cînd luptătorii înfășurați în blănuri, călări pe suferitorii cai de stepă, alergau lacomi de la sărăcia lor de-acasă către bogăția împărățeștilor țări din răsărit. Pe o ghiață ca aceasta, în glume aspre, în chemări scurte, uneori în sunetul grozavelor cîntări de război, treceau pe podul de cîteva saptămîni al gheții dunărene prietenă firească pentru astfel de oaspeți, goți, huni, avari, slavi, pecenegi, cumani, tatari, cuceritori și tirani ai pămînturilor noastre.

Viața lunilor de apă albastră se amintește printr-un șir de caice, cu linii rotunde orientale, cu fine legături de funii la catartele înghețate, care stau în prinsoarea strînsă a sloiurilor unite. Turcii din ele nu ies la iveală: înăuntru în cămăruța îngustă, fără aer, ei își pierd vremea fără preț a iernii lungi, bînd cafeaua ieftenă de orz, fumînd tutun prost și visînd, cu ochii închiși sau cu ochii deschiși. Gîturile cîrjoiate ale caicelor cuprind nume românești, ararеori cîte unul în limba, prigonită astăzi, a grecilor.

Deodată pădurile se dau în lături. La stînga se face un larg loc de gheață slobodă, pe care rătăcesc

www.dacoromanica.ro

nesigur cîteva sănii ; un țăran îmbodolit se căznește a ridica biata lui gloabă, care a căzut pe luciul scînteietor. Aproape de tot, e o înălțime ce se sprijină pe un șir de culmi joase, cu liniile scrijelate, și de mari munți de piatră. Case risipite se desfac albe de pe acest fond albastru-fumuriu.

Aici e Mecinul. Îl și găsim îndată după cîteva horhăieli prin zăpada ținutului și pe oglinda netedă a Dunării înghețate. Oamenii foarte cumsecade care sînt primarul, judecătorul, polițaiul ne și așteaptă la club.

Nu e vorba de un club politic : Dobrogea fără „drepturi" n-are încă viața de mare agitație, pentru mici scopuri personale, a celor două partide „istorice". La clubul Mecinului se cetesc ziare, se bea cafea sau ceai, se joacă biliard, se stă de vorbă ; un subprefect plecat de curînd a lăsat vreo patru sute de cărți în mai multe limbi. Cu bucurie găsim un anunț care oprește aspru orice fel de joc de cărți în cămăruța luminoasă și bine încălzită unde am... debarcat din sanie.

„Clubul" e pe strada de căpetenie a tîrgului căruia însă localnicii îi zic tot „sat". Căsuțe de modă turcească au firme și vitrine de prăvălii, care țin la îndemîna celor peste trei mii de locuitori ceea ce trebuie pentru viața de toate zilele a oamenilor de rînd și pentru meșteșugul pescarilor. Sînt nume românești destule — văd și un otel „Transilvania" — dar și cîte unul bulgăresc, ici și colo chiar pronume armenești în *-ian* și cu nume ca *Amparțun*. Ulița cu caldarîm turcesc, căptușit acuma cu un bun strat de zăpadă albă, are borduri de trotoar din vremea românilor, ca și alte străduțe — numite cu table albastre de smalt, risipite uneori prin curți — care apucă în stînga — spre școli, în dreapta — spre moscheie.

www.dacoromanica.ro

Sînt două moschei, rămase de pe vremea turcilor, ca şi cladirea civilă cu două rînduri în care e adăpostită administraţia. Moscheile mecinene, ca toate celelalte din Dobrogea zbuciumată şi săracă, n-au nimic istoric decît doar cîteva pietre de marmura cu frumoase litere arabe, prin curte. Încolo, şi a comunităţii şi a statului sînt case de lemn cu două rînduri, cu peron, ferești şi uşi de locuinţă obişnuită ; una e văpsită în coloarea verde, de veşnică nădejde, a islamului.

Aici se văd cei mai mulţi turci, din cele vreo sută de familii ce au mai rămas încă. Unii calcă leneş cu papucii tari, în care picioarele par zgîrcite, pe zăpada moale. Au pe cap turbane de şal, clădite sus de tot ca niște căciuli, aşa încît nici nu se mai zăreşte micul fes roşu pe care-l încunjură aşa de mult, încît îl ascund. Alţii, tineri cu faţa bronzată, cu mustaţa rasă, cu ochii mari, îndrăzneţi, de luptători ce şi-au pierdut rostul şi scopul, mînă iute cai focoşi la căruţe de lemn. cu înalte margeni.

Şi mai departe, drumul se coboară în vale, între copacii tineri, bine îngrijiţi, ai unui bulevard nou. În dreapta se vede Dunărea, tivită de linia neagră a luntrilor prinse şi păzită de alba căsuţă a căpităniei portului. Pădurea de pe ostrov îi arată malul: lină, apa doarme somnul îngheţului, închizîndu-şi viaţa în adîncuri. Pe dealul de scorburos lut galben pe care-l tot rod apele, ameninţînd cărarea, ne suim pe lîngă vechea cazarmă părăsită a jandarmilor şi ajungem în mijlocul gropilor răscolite de unde ostaşii turci, cuibăriţi în *tabia*[1] ferită, împroşcau încă la 1877 cu ghiulele şi gloanţe pe duşmanul rus ce venea din Brăila noastră. Acuma horbota lucrată fin de vînt acopere aceste cuiburi de

[1] Masiv de pămînt ridicat în jurul unui loc întărit, spre a-l apăra (n. ed.).

www.dacoromanica.ro

războinici, al căror steag s-a plecat de mult. Ceva mai încolo, de la și mai vechi apărători, sînt șanțurile cetății romane Arrubium, din care nu s-a cules pînă acum nimic pentru cunoașterea acestor locuri.

Se clădește o școală nouă cu colonadă și turn de ceasornic, din cărămidă tare. Lîngă dînsa sînt lăcașurile de învățătură românească întrebuințate pînă acuma. În curtea școlii de băieți se joacă prin zăpadă, cu o zburdălnicie de vrăbii cărora nu li pasă de ger și de vînt, vreo sută de băiețași, cu căciuli, și fesuri, și șalvari, cu pieptare vătuite, sumane, cojoace și jiletce turcești. Învățătorii, în fruntea cărora stă un făgărășean, caută să facă rînduială în mijlocul lor, mînîndu-i în clasele pline de tablouri eroice din trecutul nostru. Prind din fugă pe un turculeț ochios, buzat și oacheș, foarte supus și foarte serios, și-i cer o poezie: îmi spune una vitejească, despre Negru-vodă, și, amestecînd puțin sunetele prin roșiile-i buze groase, el apasă asupra răpunerii tătărimii păgîne de odinioară.

— Bravo, băiețele, și, zi, ce ești tu? Musulman, firește, dar, încolo, român.

Băiatul stă de se gîndește o clipă, apoi răspunde blînd, supus, dar hotărît:

— Nu, turc.

În clasă ni se cîntă într-un cor perfect disciplinat un imn dorobănțesc. Un băiat dezghețat știe să spuie unde mai sînt români în afară de România, și e de părere că trebuie să-i luăm cu arma. Un altul și mai mic zice, de la el, că nu trebuie să lăsăm nemților Putna lui Ștefan cel Mare, ci „să luptăm". La școala de fete e cea mai bună rînduială și curățenie, și școlărițele în uniforma lor nouă, modestă, dar elegant croită, fac cea mai bună impresie. Între

www.dacoromanica.ro

institutoare sînt foste studente ale Universității din București.

Odată erau două biserici în Mecin: una, micuță, a românilor, cari țineau cu patriarhul, alta, mai mare, pe care o făcuseră în ultimele decenii bulgarii; bisericuța Sf. Nicolae și biserica, în urîtul stil muscălesc, cu niște cupole în chip de coji de nucă, a Sf. Apostoli — care ajunse apoi singurul loc de închinare al vremilor românești. Cărțile de slujbă ce se află astăzi la aceasta, știu sa spuie o bună parte din povestea Mecinului.

Odată un sat de pescari români în margenea bălții. Ei nu vin de la Vicina cea veche, șchelă italiană pentru grîne dunărene și reședința unui episcop care a luat apoi scaunul archieresc muntean. Portulanele, practicele hărți venețiene, genoveze, catalane, înseamnă Vicina, al cării nume n-are a face cu Mecinul, departe către guri. Prin înălțarea în bogăție a Brăilei scăpate de turci, ajunsă mare port al grînelor românești, Mecinul se prefăcu și el, ajungînd un tîrgușor. Fruntașii lui locuitori de prin anii 1830, mocani ardeleni, cojani brăileni, dobrogeni de baștină, cumpărau *Mineiele* cu viețile de sfinți pentru biserica românească a locului, care păstrează din vremi încă mai vechi un *Triod* rîmnican de la 1731. Mai pe urmă, bulgari basarabeni, din cei colonizați după 1812, fug de serviciul militar, de care fuseseră scutiți un timp, și vin la cîștigul sigur din Mecin. Acuma se dăruiesc bisericii cărți rusești și țarigrădene, cu închinări în cealaltă limbă. Dar, încă din 1867, cu zece ani înainte de cucerirea noastră, preotul de la Sf. Apostoli pune o însemnare românească cu litere latine supt o icoană din pridvor.

În preajma Mecinului, lipovenii au Cărcaliul. În alte sate trăiesc oameni de mai multe limbi. Dar

www.dacoromanica.ro

numai români se află în marele sat Grecii, care înseamnă şi prin deosebita frumuseţă măreaţă în proporţii mici, a naturii în mijlocul căreia s-a aşezat, acoperind pe încetul valea şi încunjurînd stînca.

Trăsura mecineană apucă pe 'un drum bun la capătul stradei celei mari. Îndată sîntem într-o largă cîmpie dreaptă, din care se înalţă ca printr-o singură zbucnire un şir de munţi cu vîrful dinţat. Adevăraţi munţi de piatră granitică, fără păduri, aproape fără înveliş de ierburi; munţi cu vîrfuri ascuţite, cu săpături adînci ca de ghetare, cu surprinderi şi capricii ca la alte înălţimi decît aceea, aşa de umilă, de 3—400 de metri. E o uimire să-i vezi mărginind toată zona cu linia lor măşcată, răscolită, muncită şi cotind apoi la dreapta, unde în negura frigului se vede vîrful Iacub-Dealului. Celelalte culmi au în parte nume turceşti, ca Agamim; în parte nume curat româneşti din vechime: Cheia, Viţelarul, Pricupanul, Mîţii — care arată al cui e, şi din punctul de vedere istoric, această parte de Ţară Românească.

Ne suim pe una din înălţimile ce stau în faţa şirului de Alpi pitici. Călcăm pe granit cu puchiţei albi, pe vechi mîluri împietrite, verzi-negrii, pe pietricele smălţate cu verde dulce şi cu roşu blînd. De sus se vede biserica, frumuşică, curată şi în stil bun, casele gospodăreşti în curţile mari împrejmuite cu răchită, viile; la dreapta, dincolo de stînca noastră, spre orizontul mărginit de alte înălţimi, depărtate, cu altă croială şi din alt material, se desfăşoară latura veteranilor, cu casele făcute trainic de cîrmuire şi văpsite ca nişte cantoane, de locuitorii cei noi. Undeva în faţă, se poartă un steag alb de o ceată de flăcăi cari chiuie de trezesc spre întovărăşire pe toţi cîinii din sat. Ciobani supt glugi, mocani de departe, mînă turme de oi, care

www.dacoromanica.ro

cercetează de aproape cîmpul nins, descopăr colțul de iarbă încă verde și se păstrează astfel pentru primăvara pajiștelor înflorite.

Ne întoarcem în seara ce cade împreună cu o înceată ninsoare blajină. Printre nori supțiri, călătorește învăluit, ca într-o vată ocrotitoare de frig, palidul crai nou. Tot mai mult se înnegresc pădurile, din care ni poate veni solia lupilor. Pîrtiile se pierd în zările unde poate ne așteaptă copci deschise, pentru a ne duce pe „copcă". De pe caice, din casele de adăpost care scînteie de lumină roșie, vin vorbe într-o românească proastă, care mai rău încurcă. E o bucurie a tuturora cînd sîntem în sfîrșit la cîrciuma din Ghecet, plină de oameni, și cînd, pe lîngă soldatul, rebegit de frig, care păzește contrabanda, întrăm pe cîmpul de luptă al sloilor morți, care duce îndată la Brăila.

3. *SPRE SULINA*

Pe braț, la vale. Înaintea unei dumbrăvi cu arborii rari, Dunărea se răsfață într-un lac nemărginit, care în fund se despică. Brațul Sfîntului Gheorghe fuge în dreapta, cu unde de argint — un braț mort, unde nu sînt luntri de pescari, un tîrg turcesc de ultima mînă, ca Mahmudia, și, la capăt, smîrcuri pentru cuibăritul păsărilor de mare și pentru împiedecărea corăbiilor ce lunecă pe luciul larg al mării.

Brațul Sulinei, acel ce duce spre porturile noastre mijloacele de negoț ale lumii, urmează înainte, între malurile de lut coperite de arbori rari, cu buruieni uscate, printre care pasc turmele, cirezile și în josul cărora se adăpostește mica luntre neagră a

www.dacoromanica.ro

pescarului lipovan sau rus. Comisiunea Europeană, bună gospodină în casa altuia, a pietruit întîi un mal, apoi amîndouă, legînd de două ori prin canale drepte cursul corogit în coturi al rîului, curăţindu-i fundul mîlos prin *dragele* sale mătăhăloase şi îndreptînd după cele mai bune norme navigaţia. Trec la scurte intervale, în asaltul spre cîştig, corăbii mari greoaie: engleze, italiene, austro-ungureşti, ruseşti, remorchere cu toate steagurile în vîrful catartelor, vase cu pînze purtînd pavilionul roşu cu semiluna albă, luntri ale Comisiunii, al căror steag poartă dunga albastră cu literele C.E.D. (Commission européenne du Danube), între două dungi albe la mijloc şi două dungi roşii la margene. Din cînd în cînd răsar pe mal sate cu căsuţele aşezate în şir, gospodării destul de sărăcăcioase, pe care întemeietorul lor, Neniţescu, le-a împodobit cu nume răsunătoare, luate de la membrii familiei regale, şi care nu merită încă, desigur, această cinste, căci ele nu s-au întins şi n-au înflorit. Uneori locuinţi izolate, acoperite cu stuh, în care şi-au făcut sălaşul vreun arendaş sau antreprenor de pescării. După un călduros apus de soare, care rugineşte apele uşor încreţite de vînt, noaptea stropită cu stele se lasă asupra noastră, pe cînd vaporul întîrziat aleargă tot înainte în canalul drept ca drumul săgeţii.

La 7 de seară — de noapte acum, în octombre — sîntem în largul port, de rîu şi de mare, al Sulinei. Îl semnalează urletul aburului, strigătele de comandă, luminile ce clipesc somnoroase pe funiile vapoarelor şi de-a lungul cheiului.

Acest chei nu-şi desluşeşte începutul, nici sfîrşitul, ca un ţerm nemărginit ai iadului negru. Noi, stăpîni măcar ai malului, n-am ştiut, şi n-am încercat măcar, să dăm o vecinătate onorabilă pentru noi portului pe care Comisiunea l-a creat şi care apar-

www.dacoromanica.ro

ține Comisiunii — căci ea fixează locul de adăpost fiecăruia, pînă și vaselor de război ce poartă pe ele bandiera luptătoare a României. Cheiul, măcar că se împlîntă în piatra lui deși stîlpi de felinare, e cufundat într-o semiobscuritate mai tristă, mai plină de fiori decît lipsa deplină a luminii. Nicăieri o clădire mai întinsă, mai înaltă, care să scînteie în noapte ca un far asigurător de primejdii. Birouri în care fumegă lămpi proaste, cafenele cu perdelele trase, pe cînd inscripții strigă „ciocolată ceai", cîrciume unde se stoarce în plăceri dobitocești banul smuls în lupta cu furtuna și cu marea a corăbierului și pescarului, un *home*[1] pentru „marinarul englez", de sufletul căruia este pretutindeni cine să se îngrijească. Cîțiva oameni în haine murdare se furișează pe lîngă șubredele clădiri de lemn, acoperite cu o tencuială înșelătoare. O birjă, al cării rost nu-l înțeleg, fiindcă aici e, de fapt, o singură stradă, tighelul mării, rătăcește căutînd mușterii, care nu vin de nicăieri. Doi jandarmi rurali în dolmanele lor învoalate, cu pușca în curmezișul spinării, trec iute, ca pentru urmărirea unor hoți nevăzuți.

Iar mai departe se întinde, înfășurînd toate, nemărginitul negru. Un otel curat ni deschide porțile, sau mai bine scara, care se suie pe lîngă o cafenea și ceainărie. Odaia e mulțămitoare, dar ea nu dă decît paturi, și nu putința de a dormi. Fiecare pas, fiecare vorbă răsună prin pereții de lemn, și în loc de pași sînt alergături nebune, rostogoliri pe scări, trîntituri de uși, și în loc de vorbe doar strigăte, cîntece de beți, rulade de „la, la, la, la" revărsate din capul scărilor, convorbiri în italienește între oaspeții din rîndul al doilea și prietenii ce au rămas să doarmă fără plată, în stradă. Și

[1] Cu sensul de casă, locuință, cămin (engl.) (n.ed.).

www.dacoromanica.ro

peste aceste zgomote de pisici înfierbîntate se aude din cînd în cînd chemarea stridentă a soneriei electrice.

Plecarea înapoi spre Galaţi se face la răsăritul soarelui rece de toamnă. De pe coperta vaporului se văd corăbiile cele mai felurite ale străinătăţii odihnindu-se sau pregătindu-se de cale — între ele canoniera noastră „Grivița", pe care marinarii fac spălătura de dimineaţă — o linie palidă de mare, pe care se mişcă depărtate vase negre, şi margenea de case pestriţe a Sulinei, în faţa căreia, de cealalată parte a portului, se prelungesc magazii înnegrite de fum, fabrici, ateliere de fierărie. *Toate* firmele sînt străine, şi aici, în Sulina, capitala Comisiunii Dunărene, noi sîntem, reprezintaţi *vizibil* numai prin jandarmii rurali, prin cîţiva ofiţeri de marină şi prin tricolorul care fîlfîie pe vaporul de poştă şi pe canonieră. Singura clădire impunătoare, e palatul cu pavilioane al Comisiunii suverane: administraţiile noastre, care ar trebui să ne afirme înaintea tuturora, nu se găsesc nicăieri. Orice grai omenesc e deopotrivă de îndreptăţit în acest port pe care-l străbat şalupele cu steagul lui „C. E. D.". Şi mă prinde oarecum mirarea cînd trebuie să pun pe urîtele cărţi poştale ilustrate vîndute de un bătrîn fără naţionalitate petecul de hîrtie verde-şters care poartă pe el efigia regelui Carol.

Vaporul se duce înainte spre Galaţi, în ţara lui şi totuşi în ţară străină, purtînd o mulţime cu tipurile variate, care, spre uimirea mea, vorbeşte cu intonaţii greceşti şi bulgăreşti, româneşte. E această limbă un mijloc mai comod pentru a juca împreună cărţile, cum se face de la Sulina pînă la Galaţi şi de la Galaţi pînă la Sulina, sau e un început de

www.dacoromanica.ro

întindere a limbii românești, printre acei cari storc și vînd munca noastră, munca țăranilor noștri adecă, pe toate pieţile lumii care vreau s-o cumpere?

4. *IN SUSUL DUNĂRII*

Apuc de la Galați în susul apei — unde noi nu avem navigație de călători decît pînă la Brăila și Mecin — pe un vapor al Companiei ungurești de navigație. E o corabie enormă, cu două coșuri și optzeci de metri în lungime. Merge pînă la Severin, atingînd amîndouă malurile, deci și cel sîrbesc și cel bulgăresc, și, printr-o delicată atenție, inscripțiile, începute ungurește, trec prin sîrbo-bulgărește pentru a se încheia cu această limbă neplăcută înaintea tuturor celorlalte, românească. De altmintrelea, căpitanul și cea mai mare parte din echipagiu sînt nemți, căci, la marină, ca și la multe altele, steagul roș-alb-verde flutură pe marfă străină.

Brăila se descopere răpede cu casele ei albe și se pierde din vedere foarte tîrziu, în ape care nu par a strînge la un loc atîtea corăbii felurite ca Galațul. Apoi de aici înainte porneşte regiunea insulelor, a bancurilor de nisip, a ramurilor de apă întortochiate, a pădurilor de sălcii.

Vîrfuri de ostroave se ivesc în zare, despărțind necontenit rîul în dreapta și în stînga. Nu doar că fundul Dunării ar fi făcut din colțuri de stîncă, care au răzbătut ici și colo, acoperindu-se de ierburi și de copaci de apă și despicînd ramuri. Insulele sînt aduse de fluviu: drumeţul răpareț a smuls de ici și de colo, din atîtea țări felurite pe care le-a străbătut, praf de piatră și mîl al pămîntului, le-a

www.dacoromanica.ro

cărat în fugă, le-a purtat a lene, și acum aruncă în adîncime ceea ce-i îngreuie prea mult mersul spre mare. Aceste pustietăți, care dau deopotrivă adăpost păsărilor de apă, pescarilor și celor ce fug de oameni, sînt un dar fără voie al Dunării obosite. Hărțile le împart lesne cu liniile lor, care se încheie într-un pătrat, tăiat în colțul sud-vestic de o diagonală. Dar amănuntele ce se strecoară nu dau această întipărire geometrică simplă. Apa fuge în toate părțile ; brațele ce se reunesc, se alipesc din nou mai curînd sau mai tîrziu în jocul apei, șerpuiesc în voie, lungind necontenit drumul. Ici e un lac fără ieșire care să se vadă, dincolo te afli într-o strîmtoare, mai departe pare că mergi să te rătăcești într-un front de ostroave.

Malurile samănă întrucîtva : amîndouă fără caracter și fără putere. Decît, în România veche, de la dreapta, straja arborilor nu se mai oprește, pe cînd pe malul dobrogean șesul e mai gol, și, mai departe decît dînsul, se ridică în albastru înălțimile, și mai albastre, din interior. Altfel, nici dintr-o parte, nici din alta nu se văd locuințe, oameni, decît, pe alocurea, cai fugind speriați sau vite coborînd către locurile de adăpat.

Un vînt puternic vine de la sud și el mînă înainte corăbii turcești, pe care marinari cu fesuri și ceahmale mînuiesc funiile, pe cînd cele două sau trei pînze, rotunjite în încordarea lor albă ca niște piepturi de păsări de apă, trag în sus pe apa albastră, încrețită de un tremur de grabă, lemnul sculptat, văpsit, împodobit al luntrii încărcate cu mărfuri dobrogene : grîne, lemne și pietre de clădit. Odată trec patru în rînd, într-o înaintare mîndră, dar lină, vechi-vechi, printre remorchere, șlepuri și vapoare — ca niște rămășiți frumoase ale unei lumi așa de îndepărtate, încît se pierde în

www.dacoromanica.ro

timpurile clasice, cînd tot corăbii de acestea despicau într-un triumf armonios măreţul fluviu...

Pe malul tăinuit al României muntene, care e aici mai şeasă decît orice s-ar putea închipui mai şes, se văd cîteva bărăci şi un ponton deasupra căruia flutură în vînt acelaşi steag străin care dă o naţionalitate vaporului nostru. Ne oprim aici cîteva minute. O mulţime de lume din vapor — români în haine orăşeneşti — se coboară, urmată de lăzi şi saci pe care le cară hamali cu şăpcuţă ungurească. Un vameş se iveşte dintr-un vagon pe roate ce poartă numele oficiului pe care-l reprezintă: ideia e ingenioasă, dar asămănarea cu o panoramă se impune prea mult. O trăsură vine în goană pe drumul de pe margenea ţermului.

După plecare se zăresc ceva mai departe, pe malul ce se adînceşte în interior, ascunzînd şi astfel ceea ce se află ori se petrece acolo, cîteva coperemînte de tablă, între căciuli de stuf pentru gospodăriile obişnuite ale ţăranilor. Iar mai încolo, printr-o deschizătură a margenii lutoase copleşite de buruieni, un val mişcător de argint străbate, luptîndu-se cu Dunărea pentru a-şi păstra mersul deosebit, pînă ce la urmă el se pierde într-un ascuţiş. Aceasta e Ialomiţa, iar şchela de la vărsarea ei se numeşte Gura Ialomiţei, după cucerirea pe care o face aici fluviul, Piua Petrei, după o piuă de sumane a unei Petra sau unui Petre, ce şi-or fi avut şi ei celebritatea în vremuri, iar şi mai înainte se afla aici însemnata şchelă a Tîrgului de Floci (de lînă nedărăcită) unde s-au dat unele lupte şi s-au adus multe mărfuri. Din toate acestea a rămas numai, la un capăt de Bărăgan, un vast cîmp sămănat cu pietre fărîmiţate, cu colţ de zid amintind biserica de odinioară, lespezi cu inscripţii, în jurul cărora se ară, şi, lîngă apa sură ori albastră a Dunării, un

www.dacoromanica.ro

rînd de case șubrede, de noroi și stuf, încunjurînd o largă biserică nouă și totuși îmbătrînită, în zidul pripit al căreia se prinde ciudat o marmură sepulcrală din veacul al XVII-lea, cu frumoase linii chirilice.

Acum iarăși în dreapta s-a tras perdeaua de arbori, în josul căreia Dunărea s-a jucat în vremile ei de neastîmpăr primăvăratec, tăind dungi și smulgînd sălciile din rădăcină. Viața care se vede e dincolo, pe malul Dobrogii, care-și scoate acum la iveală, cînd nu vine la mijloc un ostrov cu vegetația sălbatecă, înaltele ziduri de stîncă. Iată una, acoperită încă sus de un ușor covor de iarbă palidă ca o catifea veche, roasă, ici și colo, în mușcături sîngerate, pe cînd unghiul interior, galbiu, se despică, se rotunjește într-un fel de monstruoase ciuperci, se prelungește în fălci cu dinții ascuțiți, se sapă în scorburi. Sus, un grup de fete cu rochiile de cit privesc la vaporul ce înaintează.

De la această stîncă pornește o grădină sălbatecă de case, care amintește, în mult mai mic, Tulcea. O stradă de piatră răscolită apucă la deal: se văd multe case cu cerdace și acoperemînte de vechi olane roșii; o geamie ridică spre cer degetul arătător al minaretului alb. La o parte, căruțe mișună în toate părțile, lîngă margenea tăiată în piatră a apei. Apoi o altă mamină de stîncă gălbie, pătată cu alb. În vîrf se păstrează încă, spre oraș, rămășițile fără formă ale cetății Carsum, pe care romanii au înălțat-o după modelul cetății vechi cît lumea pe care o duraseră mînile uriașe ale naturii, tăind ziduri măreți, ce se despică prin săpături adînci și se cufundă drept în apa fugară. Unde lipsește încunjurul stîncii, erau întărituri omenești, ale căror urme se mai văd încă, așa încît cuibul bătrîn se încingea de pretutindeni cu zale împotriva primej-

www.dacoromanica.ro

diei malului, veşnic tăcut, din faţă.[1] Pămîntul se scutură pe încetul de pe enorma zidărie veche, şi păsări de apă trec prin scorburile păzite odată de ostaşi. Mai departe, în tîrguşorul cu străzile largi, abia sămănate cu case în stil dobrogean, de veche datină balcanică, mari risipiri de piatră şi gropi adînci arată redutele turcilor, urmaşi militari şi imperiali ai Romei latine cu a lor Romă otomană. Noi am adaus numai un mic muzeu, datorită institutorului Cotovu şi în care se află şi destule lucruri bune, şi spaţioasa biserică nouă, bogată şi luminoasă, care e centrul Hîrşovei noui, în care o pagină încă prea puţin scrisă aşteaptă destoinicia noastră.

La debarcader au venit mai mult turci, cu fesurile lungi, cămăşile colorate, brîiele de şal şi picioarele în papuci. Cîte un tatar îşi arată în mijlocul lor cealmaua, obrazul galben, zbîrcit şi bărbiţa de capră. Iar din vaporul unguresc porneşte, cu căciula-i lăţită sus şi zeghea-i albă, un moş bătrîn, care, răzimîndu-se în toiag, stă de se uită odată în urmă, cu ochii negri cufundaţi supt sprincenele stufoase. Aşa unii ca dînsul ni-au dat acum vreo treizeci de ani acest pămînt de Balcani din faţă, şi ca o afirmare a stăpînirii noastre aici se vede tricolorul de pe remorcherul „Radu Negru" — acel ce a spart din greşeală marea corabie „Franz Ioseph" a companiei ungureşti — care încarcă mărfuri înaintea tîrgului cu căruţele.

De aici înainte, malul de stîncă se urmează în stînga, cînd acoperit de ierburi, cînd arătîndu-şi la soare piatra. Într-un loc e o carieră cu o casă de

[1] Primăria a vîndut unui politician local exploatarea stîncii întregi, care e ca semnificaţia geografică a oraşului. Comisiunea Monumentelor Istorice readuce la lumină vechile ziduri romane şi bizantine (1939) (n.a.).

www.dacoromanica.ro

supraveghere, între o linie de bordeie ciudate, ridicîndu-şi deasupra pămîntului numai triunghiul cu uşa şi cei doi ochi ai ferestilor.

Corăbii, mai mult luntri greceşti, sînt oprite la ţerm. În scobituri ale păretelui stîncos au răsărit sate, Topalul, Seimenii, cu gospodării creştine, bine alcătuite. Supt cîrmuirea de-a dreptul a turcilor, mai puţin storcătoare decît a domnilor puşi de turci, cari domni aveau şi grija lor şi grija ciracilor lor, s-a înjghebat pretutindeni în satele de pe malul drept al Dunării o clasă de fruntaşi ai satelor care a lipsit la noi şi a cării lipsă s-a simţit mai ales la noua întemeiere a comunelor din epoca modernă. Biserici solide, frumoase chiar, impunătoare, în mijlocul acestor sate; ele sînt creaţiuni ale acelui episcop om de ispravă, care e p.s.s. Partenie[1], sau ale noului prefect de Constanţa, d. Scarlat Vîrnav.

5. *DE LA TULCEA LA CONSTANŢA*

Acelaşi drum pe Dunăre, de la Galaţi la Tulcea. Portul cel mare al Moldovei e însă pustiu; abia cîteva mici corăbii greceşti şi şlepuri. Înaintea docurilor aşteaptă clădării de scînduri coborîte din munţi.

Astăzi nu pleacă decît vaporul rusesc. „Cniaz Obolenschi" e un vas destul de mare şi de vechi al „societăţii ruseşti danubiene": „russcoe dunaiscoe parohodstvo". Îl conduce un căpitan posomorît şi un ajutor strălucitor de grăsime şi de mulţămire; marinarii sînt murdari şi zdraveni, afară de un nu-ştiu-ce cu faţa ca pămîntul, care se tîrăşte le-

[1] În Dobrogea a fost un om de ispravă acela care era să se prăbuşească de aiurea într-o cădere aşa de năprasnică (1918) (n.a.).

www.dacoromanica.ro

neș, cu toți cei abia douăzeci de ani ce poate să aiba. Vaporul însuși pare rău îngrijit și foarte învechit. Prețurile la mîncare sînt scumpe. Călători foarte puțini: doi ruși ce merg la Odesa și niște bulgari din Tulcea, iar în clasa a doua cîțiva turci și niște muscali fără guler.

Malul basarabean e mai sterp decît oricînd; înaintea și după vărsarea Prutului, e același țerm de lut pustiu, presărat cu pichete în umbra unor rari copaci. Din partea Dobrogii a rămas verdele des al pădurilor în mijlocul pajiștilor îngălbenite; pe alocurea papura arde, ridicînd mari flăcări roșii ca sîngele și un fum ce plutește îndelung în vazduh.

În Tulcea, fac cunoștința otelurilor. E, altfel, destul de bine, dar pentru orice vei cere se va înfățișa un băietan bulgar, un *banabac* turc, care ți-a făcut îndatorirea; dacă vei da însă afară pe unul, șirul poftitorilor de bacșiș se va întrerupe de la sine. Sînt trei ceasuri după amiazi, și Tulcea pirotește în aerul cald, stricat de mirosul mlaștinilor apropiate și al rogozului ce se usucă pe prispe. În străzile de sus, care duc spre monumentul încunjurat de o grădină foarte rău îngrijită, cu plantații de brad uscate, se urcă doar vreo turcoaică, cusută în veșmîntu-i de stofă cu dungi albastre, pe care vîntul îl umflă ca o pînză de corabie: bușmachiii lunecă fără zgomot pe granitul margenilor de trotuar. Niște turculeți hazlii se bucură într-o căruță deshămată, o mare căruță de lemn văpsit, cum se fac în Bulgaria, și care poartă leatul 1903. Lipoveni lucrează la biserica „bezpopovților" cu coperămîntul verde deschis. Lîngă o poartă, pe pămîntul uscat, bătut cu prund, al hudiței, un cerc de lipovencuțe cu rochii roșe fac, foarte harnice, o operație de gospodărie ce nu se înțelege. Doi bulgari urîți vîntură o legătură, stri-

www.dacoromanica.ro

gînd ascuțit: „calde popușoi". Un soldat în bluză murdară coboară dealul cu o saca.

Centrul, cu prefectura, primăria și cele cîteva vile de pe coastă, e cu totul pustiu. Numai pe un trotuar trece măreț un domn tînăr, care trage cu ochiul în dreapta, iar pe trotoarul din față calcă mărunt o cocoană elegantă, care trage cu ochiul în stînga.

În străzile comerciale, după închiderea tîrgului țăranilor, e odihnă. Negustorii stau în fața pravăliilor ori se închid la cîte un joc de table, pufnind ascuns cînd vine mușteriul. Iar cafenelele înșiră pe scaune unele lîngă altele căciuli bulgărești, căciuli mocănești, pălării țărănești, pălării orășenești, fesuri turcești, turbane tătărești și hainele corespunzătoare, într-o tărcată expoziție etnografică.

Trăsura care ne duce la Babadag străbate o lungă stradă, foarte curată, care e începutul șoselei ce leagă capitala de județ a nordului cu capitala de județ a sudului, Tulcea cu Constanța. Se văd cîteva clădiri publice: pare să fie unul din cartierele nouă.

El se mîntuie lîngă o cazarmă mică, unde păzesc soldați murdari, pe cînd alții se grămădesc la fereasta cîrciumei din față. Mai departe, cîni și cioare curăță lacom gunoaiele aruncate pe cîmp.

Șoseaua, trasă încă de pe vremea turcilor și făcută numai supt români, e desigur cea mai bună din țară. Așternută cu piatră tare, necontenit cîrpită, măturată de cantonieri ce locuiesc în bune căsuțe de piatră, ea face să lunece ca pe asfalt roțile elegantei trăsuri de piață din Tulcea, pe care o conduce un ardelean de loc din Sibiiu.

Întîmpinăm sau lăsăm în urmă cărucioare de lemn — căci pe aici nu sînt carăle încete, nici boii blînzi, precum nu sînt nici fîntînile cu cumpănă ale vechilor noastre sate românești. În ele se înghe-

www.dacoromanica.ro

suiesc, împreună cu mărfuri de tîrg sau cu săculeţe de grîu, bulgari fălcoşi, cu barba aspra şi ochii înfundaţi, lipoveni, cu barba blajină; abia descoperi cîte un ţăran de-ai noştri, care dă bună ziua, privindu-te blînd.

Ţinutul e făcut tot din movile mici, dintr-o nesfîrşire de mărunte umflături ale scoarţei lutoase. E un pustiu tulburat şi răscolit: pe alocurea pare că ar fi o mirişte cu firele slabe, rare; cîteva foi de porumb închircit se clatină jalnic în bătaia vîntului sălbatec, ce aleargă neoprit asupra cocoaşelor de lut. Pajiştile sînt cu totul arse, şi puţinele turme şi cirezi ce rătăcesc pe departe, nu-şi află îndestularea. Pe margenea şanţurilor numai, flori albastre de scai răsar singuratece.

În dreapta, un sat se ploşeşte într-o adîncitură; abia se deosebesc puţini copaci mărunţi, faţade albe, coperemînte de stih. E Cataloiul, unde locuiesc alături germani, români, bulgari, chiar italieni — se zice.

Ceas de ceas în singurătatea stearpă, unde învălmăşeala movilităţilor pare că se repetă necontenit. Satul bulgăresc Ieni-Chioiu, pe care-l străbate şoseaua, se arată foarte păcătos şi înapoiat, cu casele-i de lut murdar, amestecat cu paie. Frumoasa şosea lucie e în această parte a Dobrogii încă drumul viitorului.

Se înserează. În stînga se fac, tocmai la margene, întinse lacuri albe, fără maluri. Deasupra lor se ridică luna, o lună plină roşie, fantastică, asemenea cu un balon aprins, plutind foarte aproape de pămînt. E o eclipsă, e un nor ce nu se vede? Un inel de întunerec străbate discul înflăcărat, apoi el se coboară rătezîndu-i arcul de jos: pînă ce, pe încetul, luna învinge, înălţîndu-se uşor în cerul albăstriu şters şi limpezindu-şi tot mai mult aurul.

www.dacoromanica.ro

Şi, în mersul iute al trăsurii, ea pare că se pogoară pe vîrful unui deal golaş, că se deslipeşte de pe acest razim pentru a lumina liniştită, pînă ce pe urmă înalte maluri gălbii închid vederea şi în dreapta şi în stînga.

La capătul acestei strîmtori e acel Babadag care a avut un rol în istoria Dobrogii turceşti. Întîi, ca locul de îngropare al *santonului,* al sfîntului musulman Saltuc-dedè, spre mormîntul căruia călătoreau hagii din multe părţi ale Islamului. Apoi ca popas al oştilor împărăteşti ce mergeau, în bulucuri învălmăşite, spre Moldova, spre Polonia şi căutau, după lungi drumuri prin pustiu, răcoare şi apă bună în această veselă derè, în această primitoare „vale verde". Mai tîrziu, în veacul al XVI-lea, ca reşedinţă, bine locuită şi falnic întărită, a unui paşă, beglerbeg de armate, care poruncea de jos, de la Silistra, pînă hăt în sus, la malurile băltoase ale Niprului, şi avea înalta supraveghere asupra provinciilor nesigure ce erau ţările noastre. În războaiele ruso-turce din veacul al XVIII-lea, Babadagul era un punct de întîlnire, un arsenal de arme şi muniţii, un mare hambar de grîne. Însemnătatea aceasta a ţinut pînă la 1830, de cînd a început decăderea, înceata putrezire a cetăţii mîndre din vechile timpuri.

Acum, minunata şosea netedă trece printre şiraguri de vii, împrejmuite cu ziduri de piatră dobrogeană cenuşie, foarte tare, cu faţa ca metalul. Cînd tufele pe care le-a înnegrit noaptea încetează, vezi frumoase locuinţi, încunjurate de locuri goale, de curţi fără verdeaţă. Cele mai multe copereminte sînt de oale, din acele oale dobrogene care la lumina zilei au o blîndă coloare roşietică şi pe care le crestează dungi albe, în lung. Zidurile sînt făcute din chirpici, cărămida ţării, frămîntată cu paie şi uscată la soare, fără a mai trece prin cuptor; pe

www.dacoromanica.ro

din afară însă, cele mai bune au o pavăză de piatră; astfel se capătă locuinți foarte trainice, care nu țin însă rece în timp de iarnă. După vechea datină a turcilor, cari socot că privirea străinului pîngărește casa, ferestile sînt strînse sus de tot, mai-mai supt coperemînt, de care le desparte, o dungă albăstră, ca o sprinceană. Prăvălii cu arcade se adună la un loc, în cîteva puncte, alături cu clădiri nouă, care nu mai amintesc întru nimic trecutul.

Din acest trecut a rămas casa cu două rînduri și balcon de lemn a caimacamului, din care românii au făcut subprefectură și locuință pentru subprefect, așternînd în față și o grădiniță. Am norocul să scap de hanul ce mă amenință și să fiu găzduit în odăile care au văzut schimbîndu-se două stăpîniri cu înfățișarea așa de deosebită. Au mai rămas cîteva case de turci, cu chirpiciul nevăruit, cîteva bojdeuce vechi pe la margene. A rămas, în sfîrșit, pașnica moscheie, care apare, în lumina lunii, gîrbovă, cu toate reparațiile nepotrivite: copacii plîng în curtea pustie, cu poarta totdeauna deschisă, izvorul de apă bună gîlgîie un veșnic cîntec limpede; mormîntul pătrat al „sfîntului", clădirea goală, cu ferestile astupate, a fostului seminariu se încunjură de o taină tristă.

Iar în multele case ale tîrgușorului de astăzi stau bulgarii veniți din coloniile basarabene: oameni tăcuți, ursuzi, strîngători și bogați. [...].

Tîrguiala pentru trăsura pînă la Constanța începe. Birjarul din Tulcea a cerut încă 70, apoi încă 50 de lei; un turc se împotrivește la toate sfaturile și îndemnurile și rămîne la cererea sa de 40; un biet găgăuț mărunțel, fricos, nervos, cu barba sură și fața gălbie, se învoiește cu 35 de lei. A doua zi ne așteaptă trăsura-i hodorogită cu trei cai, grași, blînzi — și tembeli!

www.dacoromanica.ro

Întîi mergem spre cetatea de la Ieni-Salè. Pe dealuri se adună niște nori grozavi, pe burdufurile cărora se răsucesc scame albe cu o mare răpeziciune. Vîntul se ridică rece, și cel dintîi potop cade asupra povîrnișurilor galbene care-l așteaptă de șase săptămîni.

Pe lîngă spitalul frumos, cu pavilioane, poteca trece, despărțind pajiști mai verzi decît cele de pînă aici. Mirişti rămase pe urma grîielor sărace. Satul se vede peste puțin, risipit într-o înfundatură.

E un sat românesc, dar în nimic, nici în ordinea caselor, nici în clădirea lor, nici în împrejmuire, nici în port, nici în fețe nu recunoști neamul. În toate părțile sînt aruncate căsuțe de chirpici văruite numai în față, unde chenaruri cu albastru încunjură, ca sigură podoabă, ferestile mărunte. Marea biserică, înălțată după război, cu 20-30.000 de lei strînși „prin analoghie" de la acești sărmani locuitori, pare o clădire uriașă, în mijlocul locuințior pitice. De supt ușile joase, din curțile pline de bordeie și coșere unse pe deasupra cu lut, ies țărani cu căciuli bulgărești, cu scurteici și cu poturi ca șalvarii, femei îmbrăcate în cituri și lînării murdare și legate urît la cap, pe care nevestele și-au tuflit și un fel de cauc mănăstiresc pe care-l acopere tulpanul. Fețele frumoase lipsesc cu totul : în peliță gălbăgioasă, ochii se uită neîncrezător și supărăcios.

[. . . . . .]

Cetatea stă în vîrful unui munticel care se mîntuie cu lespezi cenușii, gălbii, roșietece. Pe această temelie firească sînt durate ziduri puternice, înalte, dar nu groase, din bolovani de toată mărimea, prinși cu ciment de cel mai prost. Cea mai mare parte din cingătoarea de piatră e dărăpănată, și pînă dăunăzi

www.dacoromanica.ro

se lua de aici material pentru bojdeucile turcilor. În partea care privește lacul Babadag și lacul Razim, mai depărtat — largi pînze de apă, despărțite acum de secetă, care se pierd în zare — se mai înțelege ceva dintr-un turn. Altul, la întrare, a păstrat încă trei deschizături ale ferestilor ce se urmează în lung. După felul cum sînt alcătuite zidurile, după locul unde ele se înalță, după mărturiile scrise legate de numele Ieni-Salei (azi Ieni-*Sală*) se vede deopotrivă că n-avem a face, în forma de azi, cu o ruină antică, nici cu un castel bizantin din vremea lui Heracliu, cum s-a propus, ci cu o întăritură grosolană făcută de turci la sfîrșitul veacului al XIV-lea, cînd ei veniră aici ca să înlocuiască stăpînirea „bulgărească" a unui Dobrotici și Ivanco și stăpînirea românească a lui Mircea Munteanul.

Printre mirișt̆ile și fîneț̆ele, mai verzi, ale *derelei,* ajungi la Visterna, alt sat românesc de felul Ieni-Salei, mai sărac decît acesta. Peste puțin, trăsura străbate cu greu potecile înguste ale pădurii Babadagului.

Pentru Dobrogea e o pădure, și se vorbește chiar cu teamă de furturile ce s-ar fi săvîrșind aici. Pentru noi, nu poate fi decît un crîng: copacii se ridică puțin deasupra pămîntului, cu trunchiuri supțiri, strîmbe, ce se împleticesc între ele, împiedecînd vederea de a se întinde. Puțină iarbă uscată crește în umbra chirciturilor, în care vezi cu mirare foile glorioase ale stejarului. Puțină răcoare, tăcere deplină și lipsa oricării taine.

După ce s-a mîntuit cu desișurile mărunte, te cobori la vale printre sămănături aproape cu totul stricate și mari întinderi goale. Vîntul puternic ce bate din stînga aduce un greoi miros de putregai băltos care-ți amorțește plămînii și-ți îngreuie capul.

www.dacoromanica.ro

În drumul cel mare spre Constanța, pe care-l ajungem acum, e înșirat satul Canlî-Bugeac, cu casele destul de proaste. Numele înseamnă „unghi sîngeros", amintind astfel cine știe ce veche răzbunare păgînă, și Ioan Neniţescu, care schimbase toate numele de sate din județul său, voia să se zică în loc: Cantemireşti, ceea ce, neapărat, n-a prins. [...].

Doi evrei țin prăvălie la cele două capete ale satului: unul vinde ouă, prăjește pește pentru dînsul și se supără cînd îi ceri vin, căci doar el nu e cîrciumar! Celalt vinde vin, e cîrciumar, dar spală păharele în tinicheaua cailor. Mîntuirea noastră e primarul, un român din Buzău, care întinde masă în cancelaria lui și ne face astfel în stare să mergem mai departe.

Drumul se ridică puțin. Două sate la care nu ne oprim, Ciamurli și Hamangi — de la *ciamùr* și *hamam*, baia; *hamangí*, băiașul — se urmează în șesul pe care nu mai plutesc acum mirosurile otrăvitoare ale bălților. De la Sarighiol în sus, un deal înalt se ridică, ducînd spre o culme pe care parcă se reazimă nori negri.

E o adevărată cetate de întunerec, cu umflături ca ale tunurilor, cu dungi ca de streșini, o cetate mișcătoare, care înaintează, în bătaia neprevestită a unui vînt de ghiață.

O picătură cade, grea, rece. Abia ai simțit două-trei altele, și apele se revarsă învierșunate, dese ca o singură pînză, pe cînd vîntul dezlănțuit întinde pînă în fundul tuturor zărilor aripa neagră a norului. Cu un pîrîit ca de prăbușire năpraznică, trăsnetele cad, lovind cu săgeata lor, într-o clipă desfășurată, pămîntul înecat al coastelor pustii. Ciobanii prinși pe cîmp fug zăpăciți. Șivoaie sălbatece, negre de noroi prin crăpăturile dealului, albe pe lu-

www.dacoromanica.ro

ciul şoselei, se răpăd în vale, în *dereaua* care preface apele furtunii într-un rîu de cîteva zile.

Ne-am întors în sat. Români sînt în el numai doi capi de familie: preotul şi învăţătorul, dintre cari cel dintîi se găseşte de multă vreme în Dobrogea. Ceilalţi sînt toţi bulgari, şi acesta e cel mai bun sat bulgăresc ce am văzut (l-ar întrece însă Gargalîcul Mic, ai cărui locuitori au, spune găgăuţul nostru, „jumătate judeţul Constanţa"). Casele sînt în cea mai mare parte nouă şi foarte bine clădite, acoperite cu oale dobrogene: „arhitecţii" lor nu sînt ţăranii, ci „maistorii". Aceşti „maistori" sosesc odată cu vara din Bulgaria şi se întorc odată cu frigul acolo, ducînd cu ei banii cîştigaţi de la sătenii, de orice neam, ai Dobrogii. E o adevărată ruşine că noi, „civilizaţii", nu li putem pune la îndemînă meşteşugarii cari trebuie pentru clădit; şcoala de meserii de la Babadag e nouă, făcută acum vreo trei-patru ani, şi nu ştiu dacă absolvenţii ei, specializaţi în lemnărie sau în fierărie, ori în alt meşteşug anumit, vor fi în stare să facă singuri o casă întreagă sau să se întovărăşească pentru aceasta, cerînd, firește, preţuri mici. Numai astfel „maistorii" de peste hotar n-ar mai fi o nevoie chiar pentru românii din aceste părţi.

Curţile mari gem de coşere, de grajduri, de şuri, de adăposturi pentru vite, de căpiţe de fîn; podurile sînt încă pline de grîul anului trecut, care a fost bun, şi aici nu e grija grozavă a foametei, a vînzării vitelor, a împrumuturilor ce înlănţuiesc pe o viaţă întreagă. Îmbrăcămintea e lucrată în casă, din lînă bună; femeile poartă cămăşi albe, pieptare şi scurteice roşii-aprins. Feţele nu sînt greoaie, umflate, galbene ca în alte sate bulgăreşti, ci rotunde, albe. [...]

www.dacoromanica.ro

O casă arde în capăt, atinsă de trăsnet. Dar norii sălbateci, rupți în fâșii, plutesc nesiguri, fără putere, sau călătoresc în gloată mocnită, scăpărînd fulgere slabe, spre mare. Vitele încep să iasă din curți, țărani cu poturii sumeși băltăcăiesc prin noroiul nisipos, care se usucă văzînd cu ochii; șoseaua e curată, pe cînd rîul alb, de apă, și rîul negru, de tină, se azvîrl tot așa de deznădăjduite în canalul de adunare al *derelei*. Aici nu e ca în țară, zice, peste cîteva ceasuri, la Cogealac, un mocan: „apa nu stă locului, să rodească pămîntul, ci se strecură și piere fără folos".

Călătorim pe același drum: verdeța e peste tot locul mai vie; simți avîntul de viață ce s-a trezit într-însa; margenile șanțului, curățite de șivoaie, arată acum temelia lor, de puternică piatră verde. Dar ținutul e și mai părăsit, mai gol: furtuna, noaptea au gonit turmele, cirezile, căruțele țărănești, drumeții singurateci. Din cerul fără lună întunecrecul se lasă răpede asupra întinderilor înalte.

O potecă de pămînt negru, pe care apele l-au făcut cleios, duce în noapte spre satele nemțești din dreapta șoselei. Tariverdi, care pomenește numele unui turc de odinioară, e o adunătură strînsă de case foarte bune, cu o biserică mare de lemn și un han. Nu e nici o lumină la ferești; un stol de copii ne arată cu degetul, strigînd ceva într-o nemțească stricată, din care nu se înțelege nimic.

Miriști și pajiști; un lan de porumb bunișor: e al unui proprietar din România, căci aici puțină lume se hrănește cu mămăliga de toate zilele; după bulgari, ruși și nemți s-au luat și românii, ajungînd mîncători de pîne.

Casele din Cogealac, mari, cu largi curți plantate, fac o aleie șoselei. Aleia duce la o piață, unde se află prăvălia, ținută de un mocan, și primăria, cu

www.dacoromanica.ro

locuință pentru notar, stație pentru jandarmi și odaie de oaspeți, bunișoară.

Satul a fost întemeiat de turci: din ei au rămas însă astăzi numai cîțiva săraci în căsuțele cele mai depărtate. „Nemții, stăpînii de astăzi, au venit din Basarabia, unde făcuseră un stagiu printre muscali, de la cari au luat șăpcile și portul întreg, fără a-și pierde însă numele și limba, legea. Sînt oameni cam mîndri, bucuroși de cîntec — la acest ceas de noapte flăcăi cu cămăși roșii fac să se audă preludii de armonică — mîncători de carne, fabricanți de șuncă, băutori de vin; li trebuie case bune cu mai multe odăi, mobile, dar la lucrul cîmpului nu se duc bucuroși — mi se spune — și vreau mai bine să-și încerce banul; cînd li se pare că el ar putea să rodească mai mult aiurea, pleacă lesne, cum n-ar face bulgarul, rusul și alt român decît mocanul iubitor de călătorii; ajung pînă în America, încearcă alt cîștig, pierd, și peste cîtva timp Cogealacul îi vede din nou pe strada sa.

Alți români decît mocanii nu sînt. Dintre aceștia, unii mai umblă în hainele munteanului, pe cînd alții s-au luat după neamț. Petrec noaptea la un mocan care locuiește într-o casă cumpărată de la nemți. E un fost primar, om voinic și vioi, bucuros de cei șase copii ai săi, în vrîstă de la șaisprezece-șaptesprezece ani pînă la trei luni; priceput la vorbă, el își deslușește rostul tuturor lucrurilor ce-l încunjură și, din ziarele ce-i cad în mînă, știe și despre războiul asiatic, pe care-l judecă bine. Pentru oaspeți are două odăi mobilate, pe pereții cărora sînt atîrnate icoane rusești, polone, chipurile suveranilor, ale principilor și litografia după Ajdukiewicz care înfățișează pe regele Carol comandînd la București defilarea înaintea împăratului Francisc Iosif.

www.dacoromanica.ro

A doua zi e Sîntă-Măria din august. Dar şi pe drumuleţul de lîngă vii şi mai departe pe şosea, pustietate deplină. Cele cîteva case, unele foarte înstărite: Gargalîcul bulgarilor, Caramuratul românilor, sînt ascunse undeva prin văile de la dreapta sau de la stînga. Catifeaua verde a dealurilor, pe care le tot suim, e sămănată cu lanuri bune de porumb; multe, foarte multe vite — aici se ară şi cu boii — oi grase sînt răspîndite la păşune, supt paza ciobănaşilor. Dar, altfel, nici o casă afară de cantoane, nici un car, nici un drumeţ. Nori negri se adună iarăşi, în fund şi la dreapta, ameninţînd pustiul înverzit.

Cei 123 de kilometri cari despart Tulcea de Constanţa sînt pe sfîrşite, cînd priveliştea se schimbă. De pe culme se vede la dreapta, dincolo de apele unui lac, linia malului Constanţei, care taie marea fumuriu-albăstrie. Apoi în vale se zăresc case albe, coperemînte roşii, zgîrieturi ale lutului, lăsînd să se vadă stînca.

Un „han regal" într-o căsuţă cu tavanul jos oferă ouă, caşcaval, fierturi, pepeni verzi, cari se văd deacum înainte, cu movilele, înaintea oricărui han şi pe atîtea pieţe de sat; hangiul e grec. Îndată ce ai prins puteri la acest popas aşteptat de multă vreme, te afli înaintea malului de piatră, hăcuit de cazmale, al satului Canară, unde e cariera Constanţei. Necontenit găseşti de acum înainte copaci răzleţi, locuinţe mari şi mici, uliţe de sat; drumul e tot mai plin de căruţe tătăreşti, ducînd nogai îmbrobodiţi în turbane şi nogaice cu faţa urîtă, fără vălul pe care Islamul îl impune femeilor; bărbaţii salută, ducînd uşor mîna la turban. Grupe de turci pe jos, sprinteni în scurteicile lor, în pantalonii lor de lînă supţire, albăstrie, strînşi pe glesne, în papucii lor uşori. Trec bulgari cu faţa încruntată; ţărani

www.dacoromanica.ro

de-ai noştri se zăresc adesea în mulţime: judeţul Constanţa şi-a păstrat turcii, el n-a primit cu grămada bulgari bogaţi din Basarabia, şi locuitorii lui s-au strîns în chip amestecat, după împrejurările colonizării.

Iată Anadol-chioiu, prefaţa turcească a Constanţei. Marea se vede, împăcată după furtuna de ieri, pregătindu-se prin odihnă pentru luptele de mîne: luciul ei are colorile gingaşe, de vioriu şi albastru-slab, de roz, ale sidefului.

Oraşul e plin de lume din împrejurimi, pe care a strîns-o sărbătoarea. Oaspeţii bucureşteni au năpădit otelurile pline, ei ocupă trotoarele, călcînd rar, solemn, cu figuri de ocazie foarte caraghioase, cum îi place românului de la oraşe să şi le ia, de cîte ori poate; trăsuri poartă în toate părţile ilustre personagii anonime.

Lîngă gară se clădesc două mari palate administrative, care dau o înfăţişare bună acestui început al oraşului. Iar ce e la gara mărunţică a Constanţei, ce încurcături, ce îmbrînceli, ce strigăte, ce silinţe la casa de bilete — cine ar putea să spuie!

Iarăşi, Dobrogea de miazăzi, Dobrogea cea frumoasă, desfăşură, cît treci de la Constanţa la Cernavoda, mai tot ce cuprinde ţara întreagă: cîmpiile, pădurile, dealurile rotunde, dealurile prăpăstuite, înălţimile de lut şi de piatră, satele şi tîrguşoarele. Cernavoda, la capăt, se vede foarte delicat, cu casele-i nouă, dintre care biserica stăpînirii româneşti priveşte cu despreţ, pare-că, din înălţimea ei la smerita moscheie, din vale, a învinşilor.

Apusul aruncă pe Dunărea largă scînteieri de aromă oţelită.

Din vîrful terasamentului, priveşti insula Borcea de atîtea ori prada apelor crescute: smocuri de

www.dacoromanica.ro

iarbă verde, de iarbă roşie sînt prinse pe pămîntul nisipos, rarişti de sălcii rotunde cuprind zările. Staţii, dar nici un sat, nici o casă, nici un locuitor.

Cînd ai trecut braţul Borcii, scăzut acum, în valea mărginită cu prăvălişuri de lut, eşti în Bărăgan, care începe deci chiar de la cel dintîi sat ialomiţean, Feteştii. A plouat mult şi aici, şi va ploua, căci norii negri se gătesc de un nou potop tîrzielnic. Pajiştile au prins iarăşi putere şi se îmbracă în verde tînăr, porumburile uscate, prin unele părţi par că se întremează, arăturile sînt negre ca un cărbune; lacuri albe au rămas prin adînciturile. Deşi satele sînt puţine şi departe de linie, care trece numai pe lîngă case sărace, singuratece, deşi e un pustiu şi acesta, inima nu ţi se mai strînge ca înaintea nemărginirilor moarte din Dobrogea. Cîte un grup de ţărani, de sătence gătite, care rîd, amintesc veselia marii serbători a lunii lui august, Sînta-Măria

www.dacoromanica.ro

II

CONSTANȚA

1. *TROPAEUM TRAIANI.* [...] *MANGALIA*

De la București spre răsărit drumul Bărăganului nu mai păstrează decît prea puțin din vechea sălbăticie pe care, în parte cu ajutorul descripțiilor lui Gogol din stepa rusească, a prezintat-o, impresionant, Odobescu. Ici și colo sînt și grupe de pomi supțirateci. Pe lîngă sămănăturile cele mai bogate pe care le-am văzut — dar fără preț, în furioasa concurență a lumii întregi! — spații întinse sînt pline de cea mai înflorită burtiană. Mușățelul, „mica iarbă frumoasă" (de la *mușat*), se ridică aici ca niște candelabre, cu frunza de catifea prăfoasă sămănată de scînteiuțele albe ale florii efemere. Scaiul stăpînește, împărătescul scai țepos deasupra căruia se rotește, roșie, moale la pipăit, floarea a cării sămînță va zbura îndată la vînt. Mari întinderi nu se îmbracă în altă haină.

Așa ajungem, fără a se atinge, pe această linie, sate, la gura Ialomiței, care, de altfel, venind pe alt drum, nu se simte.

Aici a fost odată, nu „Cetatea de Flote" a megalomaniei noastre de acum cîteva decenii — cu flote pe această Dunăre ruptă în brațe și încîlcită cu pă-

www.dacoromanica.ro

duri, şi ce fel de cetate pe acest teren plan! — ci Tîrgul, piaţa, de Floci, de lînă nedărăcită, pe care o aduceau aici, de vînzare turcilor, mocanii ce aveau în dominaţia lor rătăcitoare pustiul de altă dată, cu drumul spre puţurile rare însemnat cu frumoasele cruci de piatră.

Acuma, pe locul „tîrgului", al „oraşului", sau, pe turco-ungureşte: a „varoşului", creşte des ovăzul gata de secerat şi măzerichea cu petele de foc roşu. Numai, din acest desiş de spice care se pîrjolesc la soarele teribil, răsare un zid, unul singur, din biserica ale cării morminte, din veacul al XVII-lea, pînă la Brîncoveanu, zac pe locul lor, acoperind oase care de multă vreme au trecut în sămănătura bogată a „siliştii". În adînciturile rotunde, lăsate de vechii meşteri de clădit, păsările mărunte ale cîmpului îşi lasă ouăle minuscule.

Jos e Piua Petrei, numită după piua sumanelor din aceeaşi lînă, piuă care era a lui Petre. Un singur rînd de case, cu cîteva clădiri oficiale, cu o bancă în care, firește, e pomenită „Cetatea de Flote", cu cîte o cîrciumă în care la bîzîitul arcuşului lumea zdupăie din picioare. O mai veche biserică n-a lăsat supt florile unei grădiniţe zburlite decît urma altarului. În alta, la o parte, fără interes, e prinsă la pridvor lespedea de marmură a unui grec negustor săvîrşit aici acum vreo două sute de ani.

La cîteva sute de metri, Ialomiţa se varsă, *se lasă* în Dunăre, din care ar părea să fie doar un crac. Aici, la gura Ialomiţei, unde a fost, pînă tîrziu, un sat deosebit, un vas grecesc, venit de departe, încarcă. Cîteva luntri şi barca prin care se trece dincolo. Odată, era mai mult decît atîta.

Aici, deşi malul din faţă e tot al nostru, este, oficial, un fel de graniţă şi se cere o hîrtie anume ca să poţi trece, un paşaport, un *Ausweis*.

www.dacoromanica.ro

Cu dînsul în mînă străbatem largul dunărean spre insulele din față, Gîsca și Hasan-Aga, numele vechilor pescari la cea dintîi, la cea de-a doua amintirea turcului care-și avea oficiul [1] acolo. [...]

Ostrovul, pe lîngă care lunecăm foarte încet, e acoperit de sălcii mătăhăloase, diforme, cu trunchiul bosumflat. Apa le acopere primăvara și mîlul se ține de dînsele pînă deasupra nivelului frunzelor. Dar calde luminișuri se deosebesc dincolo de această strajă, și perdele de oi, încunjurate cu papură înaltă, își au aici sălașul. Pescari lipoveni se soresc leneș lîngă plasele întinse la uscat, lîngă acelea în care se zbate argintul viu al peștișorilor. Ei au un concurent: păsările de tot felul, de o fabuloasă bogăție. Lăstuni, iuți ca săgeata, cari au în mîlul galben al malului o adevărată cetate pe cîteva sute de metri, gaură lîngă gaură, ori solemni bîtlani albi, supțirateci, meditativi, cari pe lungile lor catalige ne privesc îndelung, cu o atenție neîncrezătoare, pentru ca în momentul trecerii în fața lor să înlocuiască această filozofie contemplativă cu greoiul zbor jos, dălăbăzat al aripilor ca niște pînze de corabie.

Cine are toată această întindere? Obișnuitul domn din București, care face politică și are amici la minister. Vinde scump lemnele locuitorilor de la fața locului.

În sfîrșit, ajungem la Hîrșova. Pe dreapta, Dunărea se pierde în cotituri, în furișări pe uscat, cu case rare, cherhanale ale grecilor tot din București. Dincoace, stînca.

Recunosc îndoita stîncă. De o parte, a orașului. De alta, cetatea, cu fațada prăpăstuită spre fluviu,

[1] Mică moșie, conac de moșie (n. ed.).

www.dacoromanica.ro

cu peșterile și ascunzătorile ei, cu aspra spinare de fiară pe coama înălțimii subit țîșnite deasupra apei.

Lume prietenoasă ne primește. Străbătînd orășelul, revedem puținele case în simpaticul stil vechi, cu stîlpii de lemn ai largilor cerdace supt olanele prăfuite, cu scărițile întortochiate care suie din afară. Nu lipsesc ruinele cruntului război [...]. O moscheie tînjește într-un colț: fațada e de partea cealaltă, și dincoace ar trebui degajată, cu sacrificiul cîștigului de la căsuțele de raport: e cel mai caracteristic lucru și mai pitoresc. Slujitorii lăcașului musulman, cîte un credincios vin spre mine, bucuroși de vorbă.

Dincolo de oraș șoseaua, bunișoară, care duce spre Constanța, e aproape cu totul pustie. Rari satele cu căzărmi de jandarmerie și îngrijite dispensarii pentru bolnavii din împrejurimi. Nume turcești uneori fără un singur turc sau tatar. Cîmpul, deosebit de bogat, pare pustiu. Totuși de pe un deal, cu o veche pușcă de pe la 1877, se trimete automobilului nostru, oprit un moment, un glonte care trece pe lîngă urechea șoferului.

Ajungem noaptea tîrziu în Constanța mărită, foarte curată, scînteind din toate luminile și cîntînd din toate muzicile ei de sezon.

A doua zi reluăm drumul spre Mangalia, un drum mai scurt prin părți puțin locuite. Acolo, regăsim strada lungă, mărginită de dugheniți turcești și armenești, cu nemișcații oaspeți obișnuiți, moscheia, acum reparată de Comisia Monumentelor Istorice, cu frumoasele ei petece de covoare multicolore, cu vălmășagul pietrelor de marmură pe care inscripții turcești din secolele al XV-lea pînă la XVIII-lea ni vorbesc o limbă neînțeleasă. La fosta biserică bulgărească [...] niște indigeni sapă după o co-

www.dacoromanica.ro

moară lîngă frumoasa lespede, cu ornamente gotice şi florale, a tînărului grec de acum vreo două sute de ani.[1] Pentru întîia oară, în colţul grecesc, de o perfectă îngrijire, cu vederea asupra mării admirabile, văd biserica grecilor, cu icoanele catapitesmei copiate atent după cele vechi, ctitorii şi zugravul veşnicindu-şi numele de dînsele, cu iubirea şi a celui mai mic obiect, cu inscripţiile care vorbesc de Kalatis, cu perfecta ţinută a preotului.

De la Mangalia, o luăm, în faţa frontului de tumuli nedeschişi, pe un drum de pămînt între grînele enorme, dese ca o papură de baltă. Dar locuinţile omeneşti nu se văd. Trebuie un ceas de automobil ca să-ţi răsară nemţescul Cobadin, cu pacea locuinţilor lui apusene în livada cu pomi, cu cimitirul plin de inscripţii poetice.

De acolo înainte sîntem pe şoseaua cea mare cu pietrele puse în lung, care zdrumecă. Cutare sat din drum are foarte interesante clădiri în stil dobrogean, zidurile, coperişul, cerdacele legîndu-se într-o desăvîrşită armonie simplă şi graţioasă, cîrciume de drumul mare fără umbrarul veşted şi murdăria de dincoace. Pretutindeni bielşug de grîne, pretutindeni dobînzi grele şi lipsă de bani. Acel care ni-o spune e un român care plînge risipa gospodăriei sale, aşa de greu agonisite.

Deodată sîntem într-un teren modîlcos. Sate se revarsă pe muchie de lut, între copacii cari au reapărut, după atîta întrerupere. Movila e lîngă movilă, mari cocoaşe ale pămîntului. Peste o spinare de deal este însă una, imitînd, vizibil, pe acelea ale naturii, care nu e întîmplătoare. Marea umflătură se ridică dintr-un teren care pretutindeni scoate colţi de veche piatră sură.

[1] Acum Muzeu arheologic al Comisiunii Monumentelor Istorice (1939) (n.a.).

www.dacoromanica.ro

E „Biserica Omului", a lui Adam cel vechi, Adam-Clisi. Adecă monumentul lui Traian, centrul, mărturisitor de biruință, al cetății „trofeului", Tropaeum Traiani.

Tocilescu l-a despoiat de asprele scene de luptă, care se află acum la București, în Parcul Carol. Cît a rămas, impune. Simți că te afli pe un pămînt de o altă istorie decît a elenilor de pe țermul Euxinului. Ți-o spune și aspra piatră de pe margenea drumului, unde s-a găsit un lagăr constantinian. După așezarea locului înțelegi, oricare ar fi sensul precis al biruinții, de ce *aici* s-a cheltuit truda, comemorativă, a împăratului iberic.

În adevăr trei lumi erau de legat: cea dacică de apus, lumea moesică de pe malul drept, de mult cucerit și consolidat, și acea lume comercială, mult mai veche și atît de înalt dezvoltată, a coloniilor grecești de pe malul mării. Această regiune învălmășită, potrivită pentru apărare, acest nod de modîlci argiloase, care, în același timp, oferea, prin rodnicia pămîntului, prin bogăția vegetației de arbori, condiții favorabile pentru o așezare, putea fi un *centru*, un centru *roman*.

Simplă și dîrză, sigură de sine, gata de răspuns la orice ofensă și la orice ofensivă, așa e așezarea de la Tropaeum. Ce păcat că nu înțelegem azi ce se poate face aici! Și ce păcat că din grija noastră pentru cetatea lui Traian n-a rămas decît sătișorul românesc, cu oamenii inteligenți, vioi, dar săraci [...] terenul desfundat de arheologi și un mic muzeu, întemeiat de Pîrvan, pînă la care e greu de străbătut. O, cum nu știm unde să punem mîndria noastră!

Prin plasa „Traian" spre Cuzgun. Toate satele din această regiune sînt deosebit de bine alcătuite. Fațade cu ferești largi, solide coperișuri de olane, gos-

www.dacoromanica.ro

podărie țărănească bine înjghebată în jur. Nici o comparație cu sărăcia satelor ialomițene.

Oamenii par, la Cuzgun și aiurea, afară de cei cîțiva turci rămași, de aceiași rasă cu ai noștri. Aceleași căciuli, aceiași ochi negri clari în fața bronzată, aceleași sprintene mișcări. E o vădită deznaționalizare slavă a vechii populații romanice de pe malul drept.

Dunărea se va ivi deodată, dincolo de dealuri, de punctele unde pescarii joacă furios danțuri barbare. O nesfîrșire de ape, în insule de păduri negre nestrăbătute rupîndu-li argintul.

Așa ajungem la Ostrov, cu monumentul celor căzuți în război. Caracter încă exotic, dar fără îndoială simpatic prin pitoresc ca și prin buna îngrijire.

. . . . . .

2. *CERNAVODĂ*

Venind din jos pe apă, printr-un amestec de țermuri și mici insule, se vede acuma, sus de tot, o țesătură de fire ce pare că atîrnă în văzduh. Apropierea demască stîlpi de piatră înfipți în Dunăre, pe care se razimă acea înseilătură aeriană, înnegrind pe albastru. Un capăt al marelui pod, impunător prin proporții, dar, ca toate podurile moderne, prea puțin material ca să robească privirile, se razimă pe insula Borcea. De aici el urmează printr-un viaduct și de acolo un nou pod pornește, păzit de dorobanții de bronz. Iar alți dorobanți de bronz au paza la piciorul care apasă stăpînitor, făgăduind trăinicie și civilizație, pe stînca Dobrogei cucerite.

www.dacoromanica.ro

De la debarcader, un drum prăfos (e praf galben, praf negru, unde trece trenul, și nisip, cu care se nivelează în jurul clădirilor) duce spre tîrgușorul Cernavoda, pe care edilitatea locală îl numește, cu o pompă ce pare cam veche și foarte puțin la locul ei, „urbe". Lăsînd la o parte însă neajunsurile care vor fi, neapărat, în curînd drese, ale acestui drum, Cernavoda, cîtă este, mulțămește în două chipuri sufletul.

Întîi, fiindcă aici am făcut ispravă. Iată fabrica de lîngă debarcader, iată cazărmile de vînători, de artilerie (acestea abia terminate acum), iată Agenția de navigație, înaintea căreia trec vagoanele și-și așteaptă rîndul mărfurilor, iată străzile, bine croite și destul de curate, iată o biserică frumușică, o primărie, o administrație a pădurilor din acest „ocol", un număr de căsuțe plăcute, în care locuiesc funcționarii, ofițerii noștri, iată cîteva oteluri, de piatră și de lemn. Printre pestrițiî băștinași se mișcă vioi purtătorii uniformelor noastre, cu bonetele și tunicile lor verzi și cafenii. Copiii ce se întorc de la școală fugărind gîștile albe ce zburătăcesc prin aerul de seară, strigînd de bucurie, vorbesc românește, și tot în românește se face haz de alți copii în jurul căruții grosolane în care a sosit în piața acoperită cu strujeni un urît tatar înfășurat în cîrpe.

Dar, cu toate aceste noutăți de clădiri, de porturi, de limbă, cît de mult s-a păstrat caracterul oriental, turcesc al Cernavodei, care, în ciuda numelui ei slav, era un cuib de turcime ! În strada comercială, cu firmele străine, se înșiră cafenele, cu scaune afară pentru onoratul public care stă la taifas. Într-una șed în jurul unei mese rotunde trei adolescenți mohamedani, cu fesuri, cămăși colorate, șaluri la cingătoare și papuci : unul are o frumoasă față de țigancă, visătoare. Aiurea, un bătrîn singur, cu ceal-

www.dacoromanica.ro

maua peste fruntea zbîrcită, cu ochii ascunși supt ochelarii dați peste urechi, cu nasul coroiat și o barbă scurtă pe bărbia scoasă înainte, gîndește la multe de toate și mai ales la nimic, sorbind în gîndul lui cafeaua pe care nu e de unde s-o plătească. De pe drumul de la gară vin, legănîndu-se alene pe șolduri, o grupă de turci somnoroși. Turcoaice cu șalul în spate, care înlocuiește aici hobotul alb din care să răsară numai scînteile ochilor, trec răpede cu ochii în pămînt, ca niște călugărițe, prin străditе dominate de un minaret.

Cînd ne urcăm iarăși pe șoseaua ce duce la gara de lîngă pod, în cazărmile de jos răsună goarnele de seară și supt cerul cuprins de întunerec se ridică fruntea mîndră a podului, peste care trece civilizația, în calea ei fulgerătoare.

3. *CONSTANȚA*

Peste cîtva timp, armătura podului răsună, vuiește, se cutremură, pe cînd din adîncul negru se ivesc ochii de foc roșu ai uriașului drumeț, ce gîfîie fără să se obosească. Cu dînsul împreună ne înfundăm în noapte, care ascunde totul.

Megidie... Gara e asediată de poloboace și albii lucrate în împrejurimi. Încă o stație, și avem Constanța.

Va fi un tîrgușor turcesc, la care să se alipească rău portul nostru costisitor, sau feeria orientală pe care o cîntă cronicarii *mondeni* ai ziarelor pentru lumea suptire ce-și caută aici de sănătate și petreceri două luni pe an ?

www.dacoromanica.ro

Lămpile de petrol și globurile electrice atîrnînd din înălțimea pîrghiilor lor arată șiruri drepte de clădiri, printre care înaintează o stradă bine pietruită. În stînga se desfac alte drumuri, tot drepte, tot bine pietruite și curate. Cînd ai ajuns jos, te afli într-o piață cu prăvălii, cofetării, berării, cafenele luminate. Apoi, în dreapta, un drum pe lîngă case de odihnă și orînduială, într-un cartier de „lume bună". La capăt, Otelul Carol se desfășură larg și înalt în fundul unei grădini. Din față, unde plutesc lumini nesigure, răsună ca un zgomot de trăsuri fugărindu-se necontenit pe un pavagiu răsunător de piatră — marea.

A doua zi, descopăr de pe fereastră o „Bancă Națională" și, în toate părțile, căsuțe, nouă și vechi, acoperite cu olane trandafirii peste care vremea a trecut uneori tonuri negre. Aici nu e îndreptare, nici perspectivă și, cu toată primblarea de noapte, întrebarea rămîne încă nedezlegată.

La ieșire întîlnesc iarăși străzile pe care am venit, și ele-mi zîmbesc prietenos în dimineața senină și caldă. Descopăr palate ca al administrației domeniilor țării. În piață, un Ovidiu de bronz, făcut pentru noi de un sculptor italian, amintește pe versificatorul elegant care a vorbit de rău Scitia barbară, cu gîndul la piețile luxoase și la frumoasele femei ale Romei împărătești. Aici în piață e mișcare : lume stă înaintea cafenelei și cofetăriei, lume europeană, pe cînd turci trec cu panere de precupeți sau mînă sacalele cu apă de la Anadolchioi ori, iarăși, conduc birje, care, de hatîrul stagiunii băilor, samănă cu cele din București, avînd pe capră muscali uitați de vară și turci cu fes.

www.dacoromanica.ro

Dacă apuci acum în sus, la deal, dai de o stradă de prăvălii ce n-au nimic turcesc sau dobrogean în ele. Drumuri se deschid în dreapta, şi ele se mîntuie uneori în albastru. Cînd ajungi pînă la capătul lor, te opreşti cuprins de recunoştinţă înaintea unei măreţe frumuseţi.

De pe malul lutos, mîncat de valuri, care-şi aruncă în zilele de mînie pînă foarte sus stropii de spumă, vezi o nemărginire albastră ca piatra scumpă a safirului. Din fund, zoreşte vîntul, şi rînduri de valuri lunecă înainte, se tivesc cu alb în cale, se ciocnesc de ţerm şi pier în adîncimi. Nu se vede nici o corabie, nici o luntre. Numai păsări albe, păsări negre vîslesc din aripi spre depărtări, deasupra adîncului care nu le înspăimîntă. Ca mici picturi de cortină la cele două capete ale scenei grandioase se văd : un tatar căutîndu-şi drumul prin ierburile uscate ale rîpii şi două fete în haine de duminecă, privind spre Marea ce li zimbeşte azi şi le înspăimîntă mîne, din unghiul unei porţi tăinuite.

În fîşîituri ritmate, suspine de uşurare după avînturi învinse, valurile ating ţermul de lut scorburos şi dispar în spuma lor risipită.

Mai departe, strada înfăţişează o grădină de tot nouă, desemnată, lucrată şi îngrijită de un grădinar din Abazzia. De aici drumul duce peste cîmpi uscaţi, cu pămîntul de nisipuri şi luturi uşoare, spre Anadolchioi, care dă Constanţei apa de băut : un sat turcesc, cu coperemintele de olane. În dreapta, marea se iveşte din nou, şi încă odată ea vădeşte, în locul neprietenoasei feţe „negre" pe care i-o dăruieşte porecla, cel mai adînc şi mai rar albastru în care natura a înveşmîntat faţa apelor mari.

Se văd acum, în rătăcirea peste acest cîmp, pe care într-un viitor apropiat îl vor străbate şine de

www.dacoromanica.ro

tramvai, pe cînd tuburile de fontă vor purta în adîncimea pămîntului apa curată a izvoarelor din sat către oraşul vecin, căruţe cu cai mărunţi, care duc bulgari cu fruntea îngustă şi craniul păros, mocani cu căciula pătrată şi figura energică, munteni cu faţa deschisă, prietenoasă, tatari cu ochii oblici şi zbîrcituri pe obrazul galben. Străbatem o lungă stradă cu totul orientală, la capătul căreia lucrează potcovari şi fierari cu fesuri. Apoi vii, acuma despoiate de struguri, mărginesc malul foarte sus, şi în ele se ridică frumoase vile boiereşti.

Căci, prin acest încunjur al trăsurii, te-ai întors iarăşi la mare, şi de aici poţi privi oraşul în întregime. Cu biserica în frunte — o clădire în felul „Doamnei Bălaşa" din Bucureşti — el cheamă la sine, de pe culmea pe care o încununează cu palatele, casele şi căsuţele lui, corăbiile lumii, ce vin cu puterea aburului din strîmtorile fermecate ale Constantinopolei sau merg să caute înapoi răsăritul, după ce au încercat roada cîmpiilor noastre şi ni-au adus pentru dînsa mărfurile apusului născocitor şi harnic. Pentru a primi bine pe aceşti oaspeţi, România a dat portului său de mare ceea ce-i trebuie pentru a oferi siguranţă şi apărare. Două braţe de zăgaz prelungite pînă departe închid adăpostul corăbiilor; o limbă terminată printr-un far stă în calea vînturilor şi ocroteşte întrarea.[1] Printr-un nou drum, tăiat adînc şi împietrit trainic, printr-un lung tunel ce se bolteşte supt ţerm şi se deschide în port, prin platforma care în curînd va da loc îndestulător pentru mişcarea trenurilor în raza aceluiaşi port, circulaţia bogăţiilor poate funcţiona în voie între uscat şi apă. Milioanele cheltuite aici au întemeiat un

[1] Aici, clădirea, de o cochetărie pretenţioasă, a unui cazino de ruină ! Am ştiut să adăugim şi aceasta... (1916) (n.a.).

www.dacoromanica.ro

viitor, și din cimentul, din granitul acesta va răsări aceiași roadă ca din cîmpiile cele mai mănoase.

Și orașul înțelege să fie vrednic de acest port, cucerit, prin muncă îndelungată și prin mari jertfe, asupra mării. Micul bulevard de astăzi se va coborî pînă jos, unde un nou zid se înalță, gonind apele din cuprinsul lui, și supt paza acestui zid, ce se va prelungi pînă la Otelul Carol și, poate, de aici la Anadolchioi cu minunata sa priveliște, vor alerga tramvaie la băi nouă, vor sorbi aerul de mare, în dimineți limpezi și în dulci amurgiri de vară, oaspeți ai Constanței înfloritoare, se vor învîrti dănțuri vesele în casinul petrecerilor — pe cînd, lîngă sunetul muzicilor din salele sclipitoare, marea va înălța, spumegînd de pietrele ce au gonit-o din cuceriri, ritmurile ei grave în noaptea neagră [1].

Și frumosul port, ce-și aruncă zi de zi vechile zdrențe orientale, își sparge obloanele putrezite și-și deschide largi ferestile, dărîmă zidurile de închisoare ce-l împrejmuiesc și-și seceră bălăriile îndărătnice. Constanța triumfătoare, din care va fi dispărut amintirea umilei Chiustenge musulmane, va fi un oraș în adevăr românesc. Județul cuprinde în cea mai mare parte români: mocani — dintre cari unii, cari poartă nume ca Aldea, Blebea, Golea, Paraipan, Gologan, strîng o avere, din pămînt și vite, pentru ei și pentru neam — sau munteni; turcii și tatarii sînt puțini, și mai puțini bulgarii. În oraș, grecii, cei mai numeroși, nu pot să reziste multă vreme; bulgarii, cari caută încă școli și înrudiri bulgărești de peste graniță [...] sînt prea puțini ca să facă stavilă năvălirii unificatoare a unei culturi românești; elementul musulman s-a împăcat cu noii stăpîni și primește bucuros limba lor, prin care se

[1] Multe din aceste lucrări s-au și îndeplinit (1916) (n.a.).

www.dacoromanica.ro

poate cîştiga lumină. Şi în judeţ, unde numai în cîteva luni prefectul actual, d. Scarlat Vîrnav, a făcut să se clădească vreo patruzeci de şcoli şi o sumă de biserici, din banii pe cari oamenii singuri i-au strîns mînă de la mînă pentru învăţătura copiilor şi cinstirea legii, sămînţa culturii creşte pentru holdele viitorului. Români, bulgari, turci, tatari cer, dăruind banul şi munca lor, viaţa sufletului măcar pentru copiii ce li vor lua locul, şi această viaţă se împărtăşeşte în toate acele sate înfloritoare, în care uneori nu mai încap locuitorii, în graiul nostru învingător şi înfrăţitor în numele civilizaţiei.

Într-o după-amiază ploioasă, cu cerul greu de nori negri, părăsesc Constanţa, peste blocurile de bazalt, parapetele şi înaltele zăgazuri de piatră ale căreia frînturi de valuri verzii se aruncă pătimaşe, risipindu-şi, necontenit învinse, batjocura de spumă zădarnică în aer, pe cînd, pe dunga rămasă în fund, vapoare înaintează încet, clătinîndu-se.

Pînă la Cernavoda sînt numai două ceasuri, dar într-un spaţiu mic natura dobrogeană a grămădit toate priveliştile şi toate tipurile omeneşti ale acestor ţinuturi. După marea nemărginită, vin şesuri de nisip neroditor, apoi mirişti pe care încă stau clăile de paie ale grîului treierat de maşine, vin pădurici, şi, de la un punct înainte, dealuri de lut, dealuri rotunde, vărgate de crestături în lungime prin piatra lor văroasă. La gări, mai ales la acelea în dosul cărora e un sat sau tîrg — Murfatlar, Megidia — se cotesc în învălmăşeală, printre movilele de saci şi lăzile de mărfuri, turci nepăsători, tatari cu figura boţită şi ochii şireţi ascunşi în zbîrcituri fără de vîrstă, bulgari cu fruntea îngustă, armeni cu peliţa unsă, occidentali în mantale şi şăpci de călătorie, iar, din partea noastră, mocani, munteni, soldaţi, jandarmi rurali cu dolmanul albastru-deschis, poliţai

www.dacoromanica.ro

plini de ifos şi sergenţi de multe ori arămii la faţă, preoţi cu potcapuri şi pălării.

În tren e acelaşi amestec omenesc, şi aud de o parte un străin vorbind franţuzeşte cu un „aristocrat" al nostru, pe cînd în faţa mea un turc gras şi grav ceteşte paginile de noutăţi sarbede şi laude oficiale ale gazetei franceze constantinopolitane *Servet*, „organ naţional ilustrat, consacrat intereselor imperiului otoman".

Satele sînt dese în această provincie, care n-a fost niciodată o sălbătăcie şi poate ajunge una din cele mai înfloritoare părţi ale patriei. Se văd biserici, frumoase şcoli nouă, cu locuinţi pentru învăţători, pieţi pline de mişcare, primării de pe care fluturâ tricolorul şi, lîngă vechile case strîmbe, nevăruite, acoperite cu stuh, locuinţi model, cu ferestri mari şi coperişul de frumoase ţigle, care se aduc tocmai de la Ciurea, din judeţul Iaşi. D. Scarlat Vîrnav, care în acest orient român a găsit bagheta magică pentru a-l învia, mi-a povestit istoria acestei prefaceri. La îndemnul său, locuitorii singuri au venit să-şi ceară şcoala, pe care prefectul-inginer a plănuit-o aşa încît să se împace împlinirea modernă a tuturor nevoilor cu cea mai scumpă cruţare a banului oamenilor. Clădirile s-au mîntuit răpede, şi musulmanii ca şi creştinii s-au închinat cu drag la inaugurarea culturii româneşti, pe care ei o ajutaseră, dînd însă toată lauda, tot meritul acelui care li împărţise sfatul, planul şi garanţia. O şcoală a adus apoi altele, de prin împrejur. Şi, după exemplul şcolilor ieftene şi bune, săteni de orice neam şi lege s-au îndemnat a zidi case, pe care le-au voit, şi le-au isprăvit, cu toate înlesnirile de civilizaţie care se vedeau în şcoala lor.

www.dacoromanica.ro

[. . . . . .]

Sprijinul pe care-l putem găsi la fiecare pas în Dobrogea nu e numai cojanul nostru, mocanul nostru, stratele intelectuale şi funcţionăreşti pe care le-am aşternut acolo, necontenit schimbîndu-le fără nici o sforţare de a-i înrădăcina, de peste o jumătate de veac. El e în pietrele nemuritoare pe care le-au coborît în acest pămînt scitic vînjoşii noştri romani, cari au ţinut pe umerii lor lumea întreagă.

Urmele lor sînt oriunde. La Hîrşova, pe stînca uimitoare, castelul, locuit pînă pe vremea lui Iustinian, ba chiar a cuceritorului Dunării, Nichifor Foca, îşi păstrează turnurile de strajă, şi toată ţerna e plină de olărie romană. La Constanţa, un alt bulevard de colţ a răsărit, pecetluit cu piatra sepulcrală a unui cetăţean din vremea creştină, în plin mijloc al oraşului. La Mangalia, o bazilică îşi răsfiră coloanele, şi fragmente de marmură sculptată răsar în toate colţurile. Iar la Adam-Clisi superbul Trofeu, cu lespezile larg răsfirate, cheamă din pustiu deasupra unui întreg oraş de bazilici, de magazii pentru grîne, de largi şi frumoase străzi de granit.[...]

Cum stam aşa pe dealul de la Adam-Clisi, pe solul vechii şi glorioasei cetăţii Tropaeum Traiani, simţind supt picioarele mele lumea care a ieşit de supt coaja lutului barbar şi lumea care în adînc aşteaptă încă lovitura de cazma liberatoare, m-am gîndit, simţind elocvenţa datinii care se desface din aceste venerabile fragmente, la un mijloc de educaţie pentru tineretul care creşte în cultul porcăriilor argheziene şi al cutiuţilor de cosmeticuri critice ale unui Lovinescu.

Ce-ar fi, Doamne, dacă i-am duce aici : aici, la cei mai mari dintre strămoşii lor ?

www.dacoromanica.ro

Traian n-ar fi el oare cel mai bun dintre profesorii de Istoria Românilor şi de spirit latin ?

Nu, bineînţeles, Traianul manualelor, ambiţiosul care din iubire de glorie şi sete de răzbunare i-ar fi jurat moarte eroicului Decebal. Nu, ci Traian organizatorul, creatorul, ctitorul. Acela care a vărsat sînge numai ca să poată coborî marmurile în acest pămînt.

Iată, în calendarul plin de sfinţi greci, sirieni şi egipteni, să i se dea şi lui săracul, *o zi a lui.*

O zi în care aici la dînsul să ducem pe cei mai înţelegători dintre copiii ţării...

[. . . . .]

5. *LA IISTRIA*

De-a lungul mării, dincolo de Constanţa căţărată pe deal cu larga expunere a caselor şi bisericilor ei, marea e desăvîrşit liberă în ritmicele ei mişcări care scaldă, cu spuma în frunte, nisipul ; o lume de păsări, albe, negre, sure, se abat asupra valurilor în care descopăr hrana bogăţiei de peşte.

Satele sînt şi ele în legătură cu ceea ce dă adîncul frămîntat al undelor. Alcătuiri dobrogene, de străveche datină tătărească, scitică pînă în epocile preistoriei, ele se chircesc umile supt acoperişul de olane palide ; pereţii, adesea nevăruiţi, ai casei înseşi, cei, totdeauna nevăruiţi, ai anexelor învălmăşite se confundă cu lutul galben al pămîntului pe care vegetaţia bogată a primăverii ori grînele culese n-au lăsat decît o perie gălbuie de cotoare uscate şi frînte. Cutare sat se cheamă Năvodari, dar mă întreb dacă n-avem a face cu încă unul din elementele

www.dacoromanica.ro

falsificării geografice oficiale, care ni-au dat un Domnești la Cogealac și o Dorotee la Tariverli, fără a mai vorbi de Nuntașii și Mireasa. Oameni de treabă, înnegriți, cu fața tăiată adesea de mustața bălană a slavului, sînt gata să dea orice lămuriri asupra „drumului negru", nespus de întortochiat, care duce la țintele cele mai deosebite, dar al căror secret îl știu numai localnicii autentici.

De la o vreme, prin aceste sucituri de șarpe care înșeală șoseaua, fugind de dînsa, și-și rîd și de șanțul căii ferate, peisagiul e cu totul altul. Mari ghioluri sărate, cu nămol supt apele grele, dau o înfățișare a mării din care s-au scurs sau din care, cîndva, la retragerea valurilor, au rămas. Albastrul lor adînc se deosebește tăios din cerga gălbuie a cîmpului fără un singur copac, pe care norii albi, răzleți, aruncă petece de umbră, dincolo de care, aproape sau în cine știe ce depărtare, regiuni întregi se scaldă vesele într-o lumină asemenea cu aceea a celor mai triumfătoare apusuri. Cu suprafața de galben veșted a cîmpului se cufundă turma, încet clătinată de mers, a oilor care de milenii își succedă aici generațiile supuse.

Și apa cheamă la dînsa, în ținutul unde nu sînt alte animale decît lupii cari pîndesc din hîrtoape ori din adîncul porumburilor făcute sfarog de cumplita arșiță, la căderea serii, ori stoluri de păsări din cele mai rare; de la pupăza cu penele tărcate la gaița săltăreață, la ciudate vietăți înaripate care, în zborul lor supt lumina clară, lasă răsfrîngeri sclipitoare de verde ca piatra scumpă și de roșu aprins.

Deodată, în față, pe toate lărgimea zării, casele roșii, supt olane, supt țigla mai vioaie, ale unui sat bulgăresc, un mare sat de oameni cuprinși, chiar față de buna stare generală în aceste locuri de colonizare, unde singur omul de ispravă poate să se

www.dacoromanica.ro

împlînte adînc şi să prospereze. La obor, caii cu sînge arab ai omului de stepă scapără din copite: lălîul bou blajin nu se primeşte pe aceste meleaguri, de aprigă muncă şi de strictă economie. La cîrciumă nu se bea, nu se chiuie; oamenii stau ca la cafenea, cu gîndul la afaceri. Cînd se întreabă cine e dîrza fată cu faţa rotundă şi ochii poruncitori, care arată drumul, ea răspunde scurt, apăsat şi mîndru: „a lui gospodin Petcu".

Mai cîrmim o bucată de vreme la dreapta, ne mai învîrtim prin monotonia întinderilor gălbui fără arbori, fără locuitori vizibili, în care balta străluce ca o platoşă de oţel şi ştiuleţii de porumb, ajunşi informi, se părpălesc de cuptorul cerului, şi ajungem la Cara-Nasuf.

Acuma i se zice Histria, după comoara antică găsită în preajma ei şi pe care locuitorii satului-model o numesc scurt „Cetatea". Pentru dînşii, cari o zăresc, ca nişte modîlci vage, tocmai în fund, unde dunga albastră, a lacului Sinoe aminteşte marea, care, cîndva, a fost, cu viaţa şi binefacerile ei, interesul nostru pentru vechea aşezare clasică, pentru bulevardul de apărare roman, nu poate avea nici o înţelegere. Bunii bulgari harnici şi strîngători, ale căror femei în această zi de duminecă aduc la horă frumoase catrinţi roşii cu desemnuri deosebite adînc de ale noastre, trăiesc în viaţa lor de toate zilele mulţămiţi şi cu aceea că au preot român, dascăl român şi că, vorbind bulgăreşte acasă — şi o spun cu sfială — cetesc numai româneşte — şi o spun cu mîndrie.

Unul din ei ne conduce, peste miriştea arsă, peste podeţe înjghebate, către linia de salcîmi în pîlcuri care înseamnă locul ruinelor şi, în acelaşi timp, moşioara care li e atribuită şi care face din învăţaţii soţi Lambrino, moştenitorii lui Vasile Pîrvan, şi nişte

www.dacoromanica.ro

agricultori, preocupați de prețul rapiței și, ca orice gospodari rurali din partea locului, gata să se apere de oameni răi cu două puști și douăzeci și cinci de cîni smomiți de la ciobani.

Histria, risipită pe largi întinderi, nu înșeală așteptările cele mai pretențioase, cu cît s-a descoperit pînă acuma și dincolo de care e încă semnul de întrebare al tuturor posibilităților de surprindere. Ce a fost grecesc se prezintă astăzi doar ca locuințe dezgropate în stratul cel mai adînc al țărînei răscolite și în mormanele cu inscripții rare, de administrație a coloniei ori și de relații, nebănuite, cu stăpînitorii traci de lîngă depărtata Dunăre. Deasupra cîndva, după ce unda sărată se retrăsese și cetatea părăsită se prefăcuse într-un amestec de albe dărămături, Roma cuceritoare și apărătoare de granițe a venit cu asprele ei nevoi grăbite, care nu îngăduiau seninele răgazuri ale creațiunilor artistice. De unde s-a întîmplat, cu un soldățesc dispreț pentru frumusețe ca și pentru un trecut străin pe care numai în Hellada însăși, supt ochii lumii, căuta să arăte că-l respectă, ea și-a cules materialele, răpede îngrămădite unele peste altele.

Rezultatul a fost impunător ca poporții, capabil astfel să impuie cetelor năvălitoare ale goților din smîrcuri. În legătură cu cealaltă fortăreață, încă neexploatată, care se vede dincolo de golful albastru al lacului, s-au ridicat puternicele turnuri, în care piatra verde și roșie se înfrățește cu marmura săpată și scrisă. S-au ridicat modeste basilici, lîngă care cetățenii militari sau militarizați și-au durat casele, ale căror înguste pătrate au ieșit de supt cazmaua scotocitoare. Un ansamblu de dîrză vitejie, care, la urmă, a cedat fatalității.

Atunci barbarul moștenitor s-a așezat cu cocioabele lui modeste, supt care era gloria romană și ar-

www.dacoromanica.ro

monia elenică. Şi miloasa natură, care nu decade decît atunci cînd e domesticită de om, şi-a întins covorul de tămîiţe cu mireasmă de biserică, de ierburi roşii ca hrănite de multul sînge care s-a scurs şi de bogate mănunche de gingaşe flori violete care se apără contra morţii un an întreg. Peste pacea romană zdrobită, veşniea pace a lui Dumnezeu.

6. ...MANGALIA. TECHIRGHIOL, „LACUL ÎMPĂRATULUI"

Cîmp uscat, de pe care s-a secerat grîul şi în care se înfig numai strujenii uscaţi şi goi ai unui cîmp de secetă. Deasupra, în toamna începătoare, cerul de arşiţă, cocînd miezul pămîntului.

Satele sînt rari şi mici. De obicei un mare coperiş ţuguiat de palide olane roze deasupra unei înjghebări de piatră brută şi de chirpici. Împrejmuirea e din aceiaşi bolovani unşi cu acelaşi lut, care, mai ales în această vreme din an, se confundă, împreună cu acea ştearsă rumeneală a coperemintelor, în mediul brun-roşietec.

În margene, se iveşte un colţ adînc-albastru de mare. Peste o limbă de pămînt arsă, un loc de acelaşi profund albastru îi răspunde. Şi la chemarea apelor care prind soare în culmile încreţiturilor oaza românească apare: vile de o felurime individualistă ameţitoare amestecă ţiglă roşie, balcoane, stîlpi cu capiteluri săpate, simpaticele zorzoane, adesoori inutile, ale „stilului romînesc". Statuia de bronz a ctitorului, în loc să cheme pe bolnavi spre lacul făcător de minuni, sfidează marea într-o atitudine de amiral victorios pe locul însuşi al isprăvii sale înecătoare. Ici şi colo, cu zgîrcenie, ca şi la Constanţa, ca şi la

www.dacoromanica.ro

Mamaia — ce idioate sînt numiri ca Tataia, Duduia, cînd Mamaia aminteşte numele unui mare şef tătăresc de pe la 1830! — se încearcă o vegetaţie, din bieţi pini părăsiţi şi înăbuşiţi, din salcîmi ţepoşi, atunci cînd o uşoară informaţie prin ţări cu aceiaşi clima ar putea să arate cum se preface, ca în Spania, un pustiu sec în raiul lui Dumnezeu.

Movilă, Carmen Sylva dispar cu vilele şi firmele lor. Am ieşit din cuprinsul cochetei oaze create de un popor care ştie să rîdă şi să se bucure chiar cînd patimeşte. Zîmbetul omenesc se şterge în mijlocul naturii de o monotonă tristeţă. Iarăşi deşertul tătărăsc.

În dreapta, movilele se succedă ca nişte gheburi de cămila în deşertul fără apă. Arată numai drumul năvălirilor? Înseamnă hotarul stăpînirilor luate cu hapca? Închid ele în adîncurile încă necercetate oasele eroului scitic înşirate între oalele călătoriei lui subpamîntene? Singur decor, maiestos şi enigmatic, cocoaşele caravanei înnisipate se ridică deasupra suprafeţei galbene, de o exasperantă monotonie.

Izbitor contrast. Marea, de-a lungul căreia lunecăm pe un drum ca o cărăruşă deasupra abisului, se zbate din solzi, cu un ritmic freamăt de voluptate supt raze. Lîngă farul de la Tuzla, mîndrul vapor al călătoriilor noastre răsăritene stă uşor pe o coastă, oblojit de meşterii cari-l curăţă de apă şi-i îngrijesc ranele. Din larg nu mai vin ca pe vremurile elenice albele vase ale Orientului spre porturile de marmură ale ionienilor şi dorienilor colonizării.

Un grup de case în fund. Aceleaşi coperişuri roşietece pe umila căsuţă de piatră şi lut. O stradă de prăvălii în care mai ficce firmă strigă altă naţionalitate. Turci tihniţi mănîncă tacticos ceasurile zilei la o cafenea: unul cu cealma albă, cu larga barbă neagră răsfirată, pare luat dintr-un vechi album:

www.dacoromanica.ro

e de o frumuseță ieratică. Țigance musulmane cu tulpanul în vînt și picioarele în baloanele duble ale unor stofe fără coloare și fără nume privesc din fugă, cu ochii mari îndrăzneți în fața stropită de albul ultimei văruieli.

E Mangalia.

Trecutul puternicei, bogatei Kalatis cu stîlpii de marmură, cu cetățenii largi în daruri față de magistrații harnici, buni de apărare față de primejdii, e în colțișorul acela de lîngă marea admirabil de albastră și absolut de pustie, unde zelul arheologilor noștri a scos la iveală o urmă de ziduri și cîteva coloane pe care, mi se spune, d. Mugur, de la „Fundația Carol", care și-a făcut aici vila, le-a luat pentru Comisia istorică fără ca ea să-i fi dat vreodată această însărcinare. Puțin, pe lîngă ceea ce fără îndoială ascunde încă pămîntul, fără locuințe deasupra și deci, putînd fi scormonit altfel decît supt masivele clădiri al noii Constanțe.

Amintirea archonților de odinioară nu s-a pierdut însă, multă vreme. Aproape două mii de ani după încetarea organizării de odinioară, în vechea biserică ortodoxă, drept la mijloc, o piatră în formă de sicriu îngust la un capăt poartă între delicate floricele însemnarea că acolo zace „archontul Velisarie, mort în zi de sîmbătă, în luna lui martie 1681".

Peste archonți însă, de la 1400 după Hristos înainte, stăpînea turcul. Moscheia noilor domni ai țării deschide porți ușor sculptate în zidul de piatră brută asupra unui învălmășit cimitir unde se rostogolesc turbanele rupte de deasupra pietrelor, înfipte la căpătîiul morților islamului, în care se umplu de țernă literele arabe înșirate pe marmură și stau uscate gropițile în care trebuie să se adune apa de pomană pentru păsările însetate ale cerului. În cuprinsul înalt și gol al clădirii, bucăți de scoarță rupte acopăr

www.dacoromanica.ro

rogojinile sărăciei, şi pe una găsesc în slove chirilice anul 1874 şi numele de Iancu înaintea unui pronume turcesc. Cîni furioşi ne latră, pentru ca ei să se retragă respectuoşi în momentul cînd, cu hogea şi chiatibul în frunte, apar credincioşii la ceasul rugăciunii.

Abia vreo două mii de locuitori, şaizeci la sută români. Cu cîţiva ardeleni de muncă şi vilegiaturişti de huzur s-a înjghebat aici o viaţă de civilizaţie românească. Va trebui s-o ducem înainte, — căci *putem*.

Acelaşi drum de stepă tătărească, lîngă aceleaşi movile înşiruindu-şi taina, la dreapta către ţinuturile de roadă. Singura urmă de trecut, singurul element de variaţie pe luciul acesta de pămînt negru, care oboseşte privirea. Fără umbra unui salcîm scorţos măcar, sătucenele de piatră, din ce în ce mai rare. De acolo ies ţăranii turci cari pe cîte un lan de porumb încă necules îşi strîng recolta puţină, bărbaţii alături cu femeile înfăşurate în tulpane negre. Căruţe negre, foarte frumos împodobite cu flori, duc săteni bulgari roşcovani cu înfăţişarea atletică aşa de deosebită de nobleţa tristă a lungilor feţe turceşti palide cu ochii adînci. Cîte un porc se tăvăleşte în mlaştină şi pe spinarea lui face exerciţii de curăţire singura pasăre a locurilor deşerte, corbul. Dar din loc în loc tot cîmpul, pînă departe, e prins de umilele pietre fără nume ale mulţilor fideli ai islamului coborîţi aici în aşteptarea raiului. Nisip de pustie adus de vînt în altă pustie şi măturaţi de aici în neant.

[. . . . .]

www.dacoromanica.ro

ADDENDA

www.dacoromanica.ro

PRIN OGRĘTIN LA STARICHIOJD

Prin satul Drajnei de Jos drumul spre Starichiojd se suie încet spre munte. La stînga rămîne Drajna de Sus, din care se văd peste o adîncă vale mărgenită de livezi numai cîteva case răsărind albe pe priporul povîrnișurilor.

Peste un ceas de drum sîntem în Ogretin. La drum ies obișnuitele cîrciume cu umbrare; case foarte bune, cu pridvorul pe stîlpi frumos lucrați. Mulți dintre săteni sînt desăvîrșiți meșteri în săparea lemnului și din neam în neam trece știința meșteșugului de a înfrumuseța locuințele.

Un vechi sălaș de moșneni, bine încunjurat cu zid, închide vederea ; la poartă se înseamnă data clădirii. În mijlocul curții largi, casa înaltă, umbroasă, are înfățișarea unui castel de apărare.

S-a înălțat din banii sătenilor o biserică nouă, care așteaptă să fie zugrăvită. Lîngă dînsa, menită unei dărîmări apropiate, pe care o vor îngădui desigur aceia cari ar avea chemarea să apere pretutindeni ce a mai rămas dintr-o artă care va învia cu greu — bisericuța veche. Pridvor pe stîlpi, îngust

www.dacoromanica.ro

cuprins întunecos, cîteva cărți vechi, cu foi ce poartă însemnări din veacul al XVIII-lea. Pe un *Triod* scrie: „Ioan, mai micul între dascăli și cucernicul gramatic al școalei episcopești acei din Țara Ungurească, cei numite a Ungrovlahici neunite, pravoslamnic Vasilie Moga, episcop în Marele Prințipat al Ardealului“; acest diac de dincolo face și însemnări cu litere, încercîndu-se chiar în latinește.

Biserica merită toată luarea aminte, nu prin vechime, căci a fost zidită numai supt vodă Caragea, la 1817, cu banii unui negustor din Ogretin, Radu, ai familiei lui și ai preotului de acolo, Mihai, cît prin frumoasele ei proporții și printr-o zugrăveală de o mare strălucire a colorilor. Un cimitir întins, cu crucile răsărind din flori sălbătăcite, o încunjura fără a putea s-o apere, cînd ceasul prostestilor prigoniri a vechimii va sosi.

Rînceziì sînt aproape urmarea Ogretinului. Încunjurimea de piatră a bisericii impune mai mult decît stilul ei, zidirea fiind nouă.

Mai departe se trece peste muchi de dealuri, între pajiști, pe care zac uneori vechi cruci răsturnate, a căror inscripție o mînîncă mușchiul verde și mușchiul galben, ce străbate înflorita cîmpie a Zeletinului, vestită pentru-bogatele-i fînețe mirositoare și se caută în fundul zării muntoase, peste răscrucea cărărușei ce duce la Bătrîni, Starichiojd.

Dacă vei porni, în dreapta, ajungi după un drum scurt la Poseşti, reședința administratorului de plasa. Casele, bune, au livezi întinse și grădini cu flori. Biserica veche a fost înlăturată fără a se face nici o întrebare și a se întîmpina nici o împotrivire. Alte nouă se ridică după norme pe care le știe orice arhitect, cu și fără diplomă.

Drumulețe înguste suie un deal înalt, de pe culmea căruia privirea îmbrățișează un întreg ținut în care

www.dacoromanica.ro

livezile rău îngrijite se contopesc cu ce s-a mai păstrat din pădurile pe care le taie negustorii din Văleni. Undeva, văzută numai deaproape, e o biserică de cimitir, ca un schit de pădure, şi din cînd în cînd se sapă gropi nouă lîngă vechile morminte peste care se învîrte, prin desişurile florilor de pustietate, zborul beat al albinelor.

Starichiojdul arată de la început vechea-i biserică fără inscripţie, pe care o încunjură un zid de piatră, în care sînt prinse cruci cu inscripţii, dintre care una, ruptă, are slovele săpate în adînc şi pare a fi astfel foarte veche. Acelaşi pridvor, aceeaşi armonie în mic, acelaşi zugrăveli tari, vioaie, ca la Ogretin ; dar aceastălaltă biserică de sat e durată din lemn vechi, de pe care se cojesc văpselile chipurilor de sfinţi. Cărţile de slujbă au rînduri din veacul al XVIII-lea, care vorbesc de cutremure şi alte întîmplări uitate. În curte e aruncată piatra de mormînt a pitarului Ştefan Macovei, a cărui familie are încă locuinţă în bătrînul sat : aiurea se pomeneşte un preot Dimitrie, din 1708.

Alte trei biserici se ascund prin unghiuri de văi ; ele cuprind icoane de-ale lui Vasile zugravul din 1782, sfeşnice de lemn frumos lucrate, cu însemnarea tîmplarilor de pe vremea părintelui Dimitrie, mărturii de la moşnenii din acelaşi veac al XVIII-lea cari au cumpărat cărţi de slujbă „den banii munţilor Siriului", cu privire la care şi azi urmează judecăţile.

Numele satului înseamnă Chiojdul cel Vechi, „Chiojdul bătrîn", cum spun documentele din vremea lui Matei Basarab. Numele slavizat al administraţiei a trecut apoi şi în graiul locuitorilor. Astăzi sînt 5.000 de locuitori trăind în bune împrejurări. Sînt bucuroşi de a întîmpina pe străin şi de a sta de vorbă cu dînsul ; au înţelegere deschisă pentru nevoile lor şi pentru mai mult decît atîta. Aţîţător, înveninat,

amar vorbesc numai conţipiştii cari-i jăfuiesc şi-i îndeamnă la rele: un exemplar din această speţă de adevăraţi instigatori l-am întîlnit în biserică, pîngărind totul cu furie. O altă conducere în şcoală şi biserică, prin buna-înţelegere a cărturarilor, feriţi de interesele politicei de partid, ar putea face mult cu acest minunat material de oameni mulţi, zdraveni şi isteţi.

SLĂNICUL

Drumul de la Ploieşti la Slănic străbate o vale fără frumuseţă deosebită. De la Văleni spre marile ocne duce ori o potecă pe culmi şi povîrnişuri, ori drumul cu trăsura prin pădurea de la Poiana şi de la staţie înainte pe lîngă gospodării bine întemeiate, în margenea livezilor de pruni, în apropierea trufaşelor castele fără gust, părăsite în tot cursul iernii.

De la o vreme, şi de o parte şi de alta, dealurile se înfăţişează goale, triste; apele ce se strecoară supt ele, lasă praf alb amestecat cu nisip. Care greoaie acoperite cu covergi duc pînă departe, lîngă linia trenului care a fost aşternută pentru acelaşi scop.

Slănic înseamnă salină, ocnă de sare. Din vechi timpuri se scot din adîncuri lespezile negrii, la care pînă mai dăunăzi lucrau hoţii muncă înceată de om care nu mai aşteaptă nimic. Odată la opaiţe cu lumina slabă se făcea truda blestemată a osîndei. Pe scări negre fără sfîrşit, umede, lunecoase, se coborau ca în prăpastie de mormînt aceia pe cari lumea-i izgonise, pentru păcatele lor şi pentru păcatele el.

www.dacoromanica.ro

Lumina electrică a izbucnit apoi cu cruzime ; ascensorii au coborît şi suit oameni veseli obişnuiţi a trăi pe celălalt tărîm. Acuma la Slănic e munca plătită şi bine plătită, deci bine făcută, a unor oameni liberi.

Sarea dă băile. Lîngă desăvîrşirea tehnică a salinei cle-şi desfăşoară în noroaie, în bălţi roşiatece, în coşmege de lemn mizeria şi neîngrijirea. [...]

Într-un colţ bisericuţa frumoasă, osîndită la dărîmare, îşi aşteaptă ceasul. Alta, mai mare, şi desigur mai urîtă o va înlocui. [...]

SINAIA

Una din cronicile muntene ale veacului al XVII-lea ni vorbeşte de o familie foarte puternică şi minunat unită, a vechilor Cantacuzini, darnici şi milostivi pe cît erau de bogaţi şi buni creştini, pe cît erau de mari boieri ; despre tată, urmaşi ai împăraţilor constantinopolitani, al căror vultur biceſal e săpat în piatră şi în această mănăstire a Sinaii. Tatăl fusese ucis de vodă Ghica — prins acasă, dus la Snagov, în mănăstirea din ostrov şi, impietate neauzită unită cu nedreptate, neomenie şi lipsă de respect pentru înaintate bătrîneţe, zugrumat de unul din stîlpii — vechi stîlpi, ca şi aceştia de aici — ai trapezăriei, unde privind icoanele, se ospătau călugării snagoveni. Mama, Elina, postelniceasa acestui Constantin Cantacuzino, era fata lui Radu-vodă Şerban, şi el zugrăvit în şirul ctitorilor Sinaii, Radu Şerban, care e şi dînsul legat de trecutul acestor plaiuri prin aceea că a trecut,

www.dacoromanica.ro

după Mihai Viteazul, muntele, și a bătut doi crai unguri ai Ardealului, ucigînd pe unul din ei, Moise Székely, a cărui peire e amintită prin cutare piatră pusă în zidul otelului „Europa" din Brașov, pe locul chiar unde stăpînitorul ardelean a căzut de fulgerătoare mînă românească.

Constantin și Elina au avut șese fete, măritate prin deosebite familii mari ale țării, și șese băieți. Aceștia au trăit în umbra mamei lor, neosebindu-și moșiile și gata să se adune oricînd la chemarea ei. Se adunau astfel și la hramuri de sfinți, și, de ziua Sf. Nicolae din anul 1675, ei trebuiau să se strîngă, deși nu era numele nici unuia din ei, pentru a întinde praznic săracilor în ziua marelui sfînt milostiv.

Bănuiala lui Duca-vodă, urmaș al lui Ghica acel care ucisese pe bătrînul postelnic, îi găsi aici, măcar pe unii dintre dînșii. Ceilalți fugiră de saragelele domnești, care veniseră cu căruța să-i ridice. Mihai, om „din fire cu socoteala înaltă și cuvîntul vreodată gios să-i rămîie nu priimia, la mînie iute", spune învățatul său contemporan, un dușman, Dimitrie Cantemir, nu era dintre aceia cari fug bine. Fu pus, prin urmare, în căruța care trebuia să se oprească la temnița opoziției celei mai primejdioase. Dar saragelele — sămănînd supt acest raport cu modernii noștri jandarmi rurali, cu cari n-am îndrăzni să-i asămănăm în toate — dînd de mîncarea și băutura săracilor, se aruncară setoși și flămînzi asupra lor, și, pe cînd serbau astfel prin anticipație hramul făcătorului de minuni arhierarh Nicolae, Mihai „se pogorî din căruță jos și așa încetișor trecu pren mijlocul lor, pînă ieși din curte afară și intră într-o casa". O singură saragea-l văzu, dar nu-l vădi nimănui.

Fugi, firește, spre Brașovul celei mai răpezi și mai sigure mîntuiri. Ca să ajungă acolo, de la Mărgineni,

www.dacoromanica.ro

el nu putea să icie drumurile obişnuite pe atunci, care scoteau în Ardeal pe valea Teleajenului sau pe a Dîmboviţei, la Rucăr-Dragoslave şi la cetatea Branului. Se înfundă în pustietate, în *această* pustietate şi, unde află siguranţă de duşmani, izvor de apă şi loc ca să-şi plece capul spre odihnă, îşi însemnă pentru mai tîrziu, ca să mulţămească lui Dumnezeu, precum fratele său Şerban, pe care-l ura un domn, îl iubea o doamnă şi amîndouă aceste patimi îl puseră, de frica morţii, pe drum de pribegie, făcu mănăstire în pădurea de lîngă Bucureşti a Cotrocenilor, unde fusese cel dintîi popas al fugii sale.

Trecură cîţiva ani. Şerban era acum domn, însă un domn trufaş şi jignitor, care, în marea lui ambiţie împărătească, stricase şi desăvîrşita armonie ce domnise atîta vreme între fraţi. Ei se înduşmăniră deci cu dînsul, iar bătrîna maică fu prinsă de o adîncă durere, pe care se duse să o împace la mormîntul Mîntuitorului, greu drum pe atunci, unit cu primejdii mari şi pe care-l începeau oamenii vremii, cum a făcut şi Elina, dictîndu-şi testamentul. Cu un alai de ostaşi români, porni postelniceasa, dar, trebuindu-i cineva cu iubire şi îngrijire, care să-i stea aproape, ea luă pe Mihai. Ajunse la Ierusalim în ziua de 25 april 1682, pe care o înseamnă un grec de acolo, şi, pe cînd dînsa se odihnea de o cale aşa de lungă, Mihai, luînd cu sine, îmi spunea părintele arhimandrit Nifon, un frumos paraclis de lemn lucrat la noi, merse pînă la Muntele Sfînt, unde petrecu, mulţămit de izbînda deplină a călătoriei, cîteva zile, pe care nu le uită însă niciodată.

Întorcîndu-se, Mihai fu spătarul nepotului său de soră, Constantin-vodă Brîncoveanu, şi îndeplini multe sarcini în ţară şi la Constantinopol, unde era capuchehaie, ceea ce însemna pe atunci un ambasador vioi şi isteţ, care nu scăpa din ochi nici un prilej

www.dacoromanica.ro

de a folosi domnului său, țării sale. Găsi însă vreme pentru a-și plăti datoria de recunoștință față de Dumnezeu izbăvitorul, închinîndu-i lîngă „muntele Bucegiului" mănăstirea românească a Sinaii.

S-a păstrat încă, lîngă noua biserică, a cării confuzie de stiluri românești — în afară de un tipic elaborat la noi prin trei sute de ani de muncă, și pe atît de frumos pe cît de potrivit cu clima — a cării grosolană auritură „orientală", ai cării ciudați sfinți, supți și strîmbi, a cării lipsă de armonie și lipsă totală de legătură cu tradiția fac un interesant contrast de rău gust risipitor, de străinism neînțelegător, cu vechea zidire, smerită, măruntă, discretă, dar trainică și frumoasă.

Era odată un pridvor aerat și luminos, sprijinit pe stîlpi frumos sculptați, pe cari azi îi cuprinde și-i ascunde — ca în atîtea alte biserici, pentru a căpăta încă o încăpere închisă — un prost părete de cărămidă. În fund, ușa se deschide între sculpturi în piatră, care amintesc pe acelea de la cealaltă ctitorie a lui Mihai Spătarul: frumoasa biserică bucureșteană a Colței. Aceeași săpătură liberă a chipurilor de evangheliști, aceleași elemente nouă, apusene, după normele italiene ale Renașterii.

Sus, ochii caută în zădar însemnarea sculptată — și cu cîtă artă, în toate timpurile! — care, după formulă, să spuie cum, „în numele Tatălui, cu ajutorul Fiului și cu săvîrșirea Sfîntului Duh, ctitorul — cu toate titlurile sale — a zidit acest sfînt lăcaș, cu hramul cutare; ispravnic — îngrijitor cinstit al lucrului — fiind cutare om de casă al lui — la anii de la Facerea Lumii și de la Hristos atîția". În schimb, un egumen grec din vremea lui Alexandru-vodă Moruzi, deci de la sfîrșitul veacului al XVIII-lea, a pus să se însemne cu văpsea neagră că el a dres — adecă a mîzgălit — zugrăveala mănăstirii.

www.dacoromanica.ro

Cum se poate lămuri lipsa obișnuitei pisanii? Iată cum. Și la Colțea [1] ea e distrusă prin lovituri de ciocan, fără ca vreun egumen mai nou să fi pus slove scrise, acolo unde fusese cu mult mai frumoase slove săpate. Această distrugere de inscripție e în legătură cu o mare tragedie de boieri și domni.

Constantin Stolnicu, învățatul frate mai mare al lui Mihai — și acela zugrăvit între ctitorii Sinaii — rîvnea scaunul muntean pentru chiposul și mîndrul său fiu Ștefan. De aceea el răsturnă pe Brîncoveanu și aduse moartea acestuia și a fiilor lui pe malurile Bosforului.

După această nelegiuire se ridică o a doua ambiție nelegiuită. Din căsătoria lui cu jupânesele Maria și Teodora, Mihai avu nouă băieți, cari sînt înfățișați, cu toții mărunței, pe păretele mănăstirii, și cari muriră toți afară de unul singur, comisul, mai mult pribeag prin Ardeal, care a dăruit Sinaii cutiuța de metal cu ornamentație profană, din care o inscripție cirilică a făcut un artofor pentru ținerea nafurii. A doua căsătorie dădu lui Mihai și șase copile, pe care le putem vedea în aceeași zugrăveală a ctitorilor; una din cele cinci care ajunseră de vîrstă se mărită cu boierul moldovean Dumitrașcu Racoviță, fratele fostului domn Mihai-vodă [2].

Acuma spătarul voia să facă domn în locul nepotului pe care-l ura, pe acest frate al ginerelui său. Izbuti să răstoarne pe Ștefan-vodă, care, dus la Constantinopol, cu tatăl său, Constantin Stolnicu, fu zugrumat acolo împreună cu dînsul. Dar, în loc ca domnia munteană să fie căpătată de cel mai mare dintre Racovițești, ea se dădu „fanariotului" Nicolae

[1] Mihai a mai zidit mănăstirea din Rîmnicu Sărat, închinată tot muntelui Sinai, și schitul Titireciu (n.a.).

[2] Celelalte intrară în familiile Guliano, Rudeanu, Cozliceanu, Argetoianu (n.a.).

www.dacoromanica.ro

Mavrocordat, urmaș după mamă al domnilor Moldovei, care aduse tăierea la Adrianopol a primejdiosului spătar Mihai, încheind astfel tragedia Cantacuzinilor.

Mihai spătarul murise ca hain, ca trădător față de Poartă. Se dădu deci lui Nicolae Mavrocordat porunca de a nimici orice amintire scrisă, publică, a osînditului. Și astfel se ajunse la acest urît atentat la memoria unui mort, care, înduioșîndu-ne, aduce în amintire o altă ștergere de nume, care însemnează o puternică manifestare a conștiinței publice: raderea, sfărîmarea cu ciocanul, după 1551, a numelui lui Ilie-vodă Rareș, care, din tinerească aplecare către cele mai noi mode țarigrădene, se făcuse turc și, părăsindu-și, odată cu legea, și neamul, se făcuse vrednic de osînda obștească pe care o putem ceti în manuscrisele bisericești răzăluite, în inscripția de la biserica din Tîrgu-Frumos, ca și în notițele mutilate pe care un călugăr le-a făcut pe păretele bisericii Popăuților de lîngă Botoșani.

Prin ușa aceasta împodobită se intră în pașnica biserică smerită. În fund se văd stîlpi cu îngrijire și noutate săpați, cari se înfășură în ghirlănzi de flori împleticite și poartă scorpii pe capitelurile lor — dintre cei mai frumoși stîlpi pe cari ni i-a lăsat vechea noastră artă.

Din această îngustă „tindă a femeilor", din acest pronaos plin de întunerec, se trece în naos, în adevărata biserică, ale cării strane nu se rotunjesc în arce după tipic, ci au forma unor pătrate. Vechea zugrăveală, cojită, se vede numai pe alocurea, mai bine în marea icoană din pantocrator, a Dumnezeirii care binecuvintează. La altar, două senine icoane, pe fond de aur, făcute de un meșter rus de obîrșie, la 1703, cînd, deci, clădirea nu era cu totul gata, deși se dă-

www.dacoromanica.ro

duseră poate acele cărți rusești care poartă iscălitura și micuța pecete fină a ctitorului.

Dincolo de această catapiteazmă de zid, vine încăperea strîmtă a altarului. Două turnuri, cu arcuituri de zid răsărite în jurul ferestilor, păstrate încă la cel de deasupra naosului, care avea odinioară și două coperișuri, unul la mijlocul înălțimii, încununau chiar de la început clădirea; cel mai mare slujea și de clopotniță.

Mănăstirea Sinaii se mai deosebește însă și prin aceea că și-a păstrat chiliile neatinse într-o parte a lor. Printr-un lung gang, care poartă sus niște false podoabe gotice și ai cărui pereți înfățișează, în zugrăveală de la sfîrșitul veacului al XVIII-lea, scene din patimile lui Hristos, se ajunge la un paraclis, care se înseamnă și prin bune icoane, făcute acum vreo sută de ani de zugravul român Mincu [1].

Mănăstirea era menită să fie nu numai locul de adunare al „sihaștrilor ce schimniciau acolo, în muntele Buceciului", „cel mai înalt munte", dar și un centru de viață literară și artistică, un adăpost de traducători, copiatori, caligrafi, de meșteri în deosebitele ramuri ale artei aplicate la viața bisericească. Ceva de acest fel se și începuse, și Academia Română posedă o carte, luată din biblioteca mănăstirii Cernica, niște *Învățături* ale lui Teodor Studitul, unul din îndreptătorii vieții mănăstirești ortodoxe, care au fost prescrise de la 7 mai la 10 august 1725 în Sinaia, prin osteneliile călugărului Silivestru, „smeritul între ieromonași".

Drum de negoț nu trecea prin aceste locuri, ale căror primejdii au fost înlăturate numai prin administrația și tehnica timpurilor noastre. Dar între zidurile sigure ale Sinaii, în buna ospătare a călugă-

[1] Mihai spătarul era cunoscut și pentru „rîvna lui la gheografie și arhitectură" (n a.).

www.dacoromanica.ro

rilor, își dădeau întîlnire pe la 1740 ispravnicii domnești din Prahova cu membrii sfatului din Brașov, cari aveau de hotărît vreo pricină privitoare la ciobanii români de pe amîndouă laturile Carpaților.

Ceea ce sfărîmă adesea liniștea Sinaii și o ruină la urmă, au fost împrejurările de război între turci și austriaci. Mai mult decît odată ele atinseră și acest colț de munte, care fu smuls adesea de catane și luat înapoi de principatul muntean.

Încă din războiul care aduse prinderea la București de catane și trimeterea la Sibiiu a lui Nicolae Mavrocordat, generalul Stainville poruncea lui Tige să trimeată la Sinaia un „locotenent cu garnizoana cuvenită" pentru ca să poată tăia calea celor cinci steaguri de oaste românească sosite la Cîmpina. Desigur că în septembrie 1716 Sinaia a fost ocupată de austriaci, cari ieșiră însă din ea peste cîtva timp. La 1720, un egumen grec, episcop titular al Tirului, făcea o poartă nouă prin zidul de împrejmuire, cea veche fiind sfărîmată de străini. Cu un an înainte, Matei Creţulescu stolnicul, înrudit cu Cantacuzinii, lăsa să i se facă după moarte pomenire și la Sinaia.

Alte ocupații aduseră alți ostași împărătești. La 21 februar 1788 ofițerul von Czyntyo, venind din Brașov, cu infanterie și cavalerie, înaintă prin Sinaia pînă la Comarnic. Mai tot ținutul era moșie cantacuzinească. La Comarnic îl întîmpinau Constantin Cantacuzino, cu doi alți boieri, cu vătaful Mihalachi și vreo 60 de plăieși și slujitori armați, mulțămind lui Dumnezeu că vin timpurile împăratului creștin. Cu acești însoțitori români, catanele merg pînă în preajma Cîmpinei, culeg pe supușii austriaci amenințați, iau hrana în margenea tîrgului de vamă și se retrag apoi prin Sinaia, fără altă pierdere decît a „unei șăpci căzute în apă".

www.dacoromanica.ro

Peste cîteva luni veneau oştile lui Mavrogheni, care ocupa Sinaia şi trimetea o proclamaţie Braşovenilor, amintindu-li de vechea lor unire cu Principatul Muntean. Cel dintîi act „iredentist" ca şi, de-altminterea, actul unui grec mai vechi, Despot, care chema pe toţi românii la unire pe temeiul coborîrii lor din aceiaşi strămoşi romani. Acum Mavrogheni era un grec, şi încă unul cam într-o parte; dar ostaşii lui erau români; românește chema el pe alţi români la înfrăţirea în idealul românesc, şi steagul lui era steag românesc, ale cărui colori se păstrează în tricolorul de azi.

Apoi după aceasta vijeliile războiului nu mai bat pe aici. Doar la 1819, nişte sîrbi neplătiţi din garda lui vodă Caragea, răsculîndu-se, caută adăpost la Sinaia, şi oastea ţării era aşa de slabă, încît domnul trebui să stea la vorbă cu ei şi să li plătească lefile, după care unii din sîrbi plecară spre casă, iar alţii luară loc în rîndurile străjii celui din urmă domn fanariot.

Pînă acum cunoaştem biserica Sinaii, arta Sinaii, suferinţele războinice ale Sinaii. Călugări, catane, ostaşi români; dar boierimea, aceea care caută vara aerul bun şi răcoarea acolo, fără să dea, în schimb, oraşului un teatru, o bibliotecă, o societate de binefacere?

Iat-o şi boierimea, în cea dintîi a ei înfăţişare.

E în 1802. Pazvanghiii, ostaşii turci de pradă ai răsculatului Pazvantoglu din Vidin, au năvălit în Oltenia, au prădat un bîlci, au dus boieri şi cocoane în robie, au jăfuit Craiova, au umplut de nenorociri pămîntul de peste Olt. Şi acum vine vestea că ei pregătesc o fulgerătoare loviturâ Bucureştilor.

A fost o nespusă groază. Domn era un bătrîn mişel, Mihai-vodă Suţu. El a fugit întîi, şi 70.000 de oameni după el, în oraşul de scaun al domniei lui rămîind numai sărăcimea şi vagabonzii, *craii,* cari

www.dacoromanica.ro

se improvizaseră stăpînii ei și jăfuitorii caselor părăsite. O parte din fugari, mii de oameni, s-au oploșit la Vălenii de Munte. Alții, cei mai mulți, au poposit la Sinaia, înainte de a coti spre Piatra Craiului, ca să treacă apoi în Ardeal. În această strălucită epopeie de fugă, ei își aveau și istoricul, pe grecul Dionisachi Fotinó, și acesta ni descrie pe boierii înspăimîntați, dormind „unii în cară, alții supt cară, cutare în șatri tuflite cu pînzături de casă" și jelește soarta cocoanelor — „cine poate zugrăvi țipetele și bocetele cocoanelor : nu le mai puteai mîngîia" — care în acest fel își făceau cea dintîi întrare în viitoarea lor stăpînire de vară de la Sinaia.

Din volumul *Țara românilor, România, Județul Prahova (1910)*

www.dacoromanica.ro

LA BISERICA BĂLTENILOR

Iulie dă jos grînele, care s-au ridicat mai presus de toate așteptările, într-un nemaipomenit belșug de aur învălurat. Cîmpul cu miriștea înaltă, din care se ivesc nemțișorii cu clopoțeii vineți, mărunți, mănunchele de romoniță albă, cu mirosul pipărat, se desfășură pe amîndouă laturile drumului de grunzuri și de brazde adînci, tari, care duce de la gara Perișului, încunjurată de vilele elvețiene și de noualе clădiri în stil românesc al domeniului coroanei la vechiul unghi istoric de pădure uriașă care e Băltenii. Ici și colo se clatină încă ovezele pletoase, cu mătasa bălaie pînă în pămînt, pe cînd alăturea zac în grămezi, ca movilele învinșilor, snopii grînelor; cîte o arie gata clădită răsare ca o cetate a îndestulării. Iar porumburile uriașe, desfășurînd largile frunze cărnoase, își ocrotesc bogăția de boabe ce se întărește de soarele puternic al luminii tuturor roadelor.

Casele învelite cu stuf bine clădit și împodobite cu tipare de tencuială ce înfățișează chipuri schițate ușor sau cuprind în slove nu prea stîngace anul zidirii și numele gospodarului, se țin de satul Brătulești lor, așezare mică, dar îngrijită. Răpede se mîntuie ușile,

www.dacoromanica.ro

ferestile cu chenare scoase în afară, cerdacele din care răsar rozetele albe, albastre, roșii, de care nu se poate lipsi nici o casă cu bună rînduială, a cărei stăpînă nu vrea să se lase întrecută de vecine. Porturile nu strălucesc — cămăși cu arnice roșii sau întunecate, fuste ca de oraș în colori vii, tari ; bogăție nu se vede nicăiri, dar satul se mîndrește cu albeața pereților și cu smăltarea aceasta a înfloriturilor șerpuitoare, a rotocoalelor străbătute de raze.

La capăt, unde cotește drumul la stînga, în sus pe clina dealului, așteaptă pădurea — o rămășiță a vechilor codri ce acopereau șesul întreg, lăsînd abia ici și colo ochiuri pentru aciuarea satelor ocrotite. Între trunchiurile înalte, supțiratece, e un joc de lumină pe frunzele încă pline de toată viața lor, pînă-n fund, în adîncuri, unde totul se închide într-un părete de verde întunecat. Pajiștea îmbielșugată n-a suferit pe urma soarelui năprasnic, și din pămîntul, încă umed, în adîncuri zbucnesc în tufe dese busuiocul albastru, lumînărica bătută cu ținte de aur, nenumărații fulgi de zăpadă ai mușcelului. Peste șanțuri pînă în margenea drumului e o nestăpînită, o nebună răvărsare de flori. Puternica pădurice a scaiului țepos înalță boabele roșii ale florilor pe care se cațără nerăbdători și lacomi fluturii roșii cu puchițele negre, cei galbeni stropiți cu vînăt, ce se sprijină pe prelungiri fine de suliți și plebea fluturașilor albi, galbeni, praful mărunțelor aripioare albastre.

Cărarea de codru se coboară, se suie, pînă la urmă ea se încheie sus într-o poiană, pe care încetul cu încetul, în scurgerea vremilor, nevoile vieții, ale oamenilor tot mai mulți, au lărgit-o. Cîteva căsuțe încep în margine — mărunte, curățele, ca în toate aceste sate ilfovene de rînduială bună. În fond, cărarea e tăiată de o barieră de lemn nouă, care s-ar părea că închide o grădină, o livadă. Într-acolo ne duce o pre-

www.dacoromanica.ro

uteşică bătrînă, căreia i-a murit demult părintele, şi o fată a dînsei, zdrenţuită, pîrlită, cu doi copii prinşi de fustele ei.

Deodată, înaintînd pe cărăruşa dintre tufele înalte şi dese, vezi desluşit înainte-ţi biserica de astăzi, vechea mănăstire. Nimic din ce mai avem dintre vechile clădiri bisericeşti, nu se poate asămăna cu dînsa. Întîi, e neobişnuit coperişul, care se mlădie după liniile zidirii, în ţesătura ei strînsă, foarte bună, de trainică şindilă mărunţică, înjghebată ca o zale. Aşa ceva se întîmpină numai în vechile mănăstiri bucovinene, cîte n-au fost îndreptate şi înnoite de cîrmuirea austriacă.

Apoi alcătuirea chiar a planului e cu totul originală. Dacă ai da în lături toate adăuşagurile de scînduri care cuprind clopotele sau duc la ele, ai avea o frumoasă faţadă, de cărămizi aparente prinse în ciment tare, gălbui. Un pridvor cu patru arcuiri se deschide în faţă, dar rostul lui nu se încheie aici ; ca în nici o altă parte, el urmează în şiruri de arcade la dreapta şi la stînga, cuprinzînd între cei patru stîlpi groşi din fiecare parte o biserică foarte mică. De o parte, acest scurt gang de primblare, de odihnă, de răcoare, de sfătuire — se zice — în vechile vremuri, se închide de absida pentagonală a stranei, pe cînd, de cealaltă, ea se deschide în golul luminos, de verde, de albastru, de soare al livezii sălbătăcite. De aici înainte, liniile nu urmează în chip firesc, de la cele două abside colţurate spre altarul croit şi el în muchi. Neobişnuitul şi agerul meşter iubitor de noutate a îmbogăţit şi amestecat înadins caracterele clădirii, grămădind contraforturile, scrijelînd păretele în cîte o cută nouă, dînd şepte unghiuri altarului şi cuprinzîndu-i ultima faţă între două sprijinitori înalte ca nişte turnuleţe. Un brîu rotund, sus, şi mai multe dungi de zimţi din cărămidă ieşită fac podoaba. În

www.dacoromanica.ro

sfîrşit, pe lîngă ferestile mai mari, îndătinate, alte două se deschid tocmai sus, mărunte, deasupra acestora, aşa încît stranele au cîte trei deschideri de lumină de fiecare latură, şi trei se desfac şi în păretele altarului. Turn, nu se află, şi în această privinţă iarăşi, ţi se pare că vezi una din cele mai vechi biserici ale Bucovinei.

Înnuntru, biserica îngustă şi luminoasă n-are zugrăveli ; straturi dese de var le-au acoperit şi chiar nimicit cu totul. Toate vechile odăjdii şi odoare, toate cărţile din cele dintîi timpuri au fost prădate ori s-au risipit, şi locul lor a fost luat de tinicheluţe, de proaste cusături nouă, de tipăriturile flendurite, cu litera supţiratecă, ale Sf. Sinod. Preot nu este, şi numai la cîteva dumineci odată, vine să slujească parohul din satul apropiat al Pisculuí, unde, iarăşi, biserica n-ar fi tocmai nouă.

S-a păstrat însă şi însemnarea cu chinovar, la dreapta uşii, din partea dascălului Stoica, meşter al jeţurilor celor vechi, şi prea-frumoasa pisanie pe piatră de deasupra uşii săpate în flori. Aceasta spune că întemeietorul mănăstirii a fost însuşi puternicul şi bogatul vornic mare Hrizea, credinciosul sfetnic lui Matei-vodă Basarab, şi soţia lui, Dumitran anul 1626, care se mai poate înţelege din proasta mîruitură nouă, ce a înlocuit schiţarea cu roşu a liniilor ce n-au apucat a se săpa.

Hrizea era şi domnul moşiei. În aceeaşi livadă de pruni a cimitirului, la dreapta întrării, se vede un loc gol de trunchiuri şi acoperit numai cu înaltă iarbă stropită de flori. Acolo rămăsese pînă dăunăzi adîncile pivniţi din casa vornicului, dar cărămida lor tare a fost cărată pe încetul pentru a face case în satul de vreo sută de familii ce se vede mai departe, pe muchea dealului. Preotul cel bătrîn, cel din urmă ce şi-a avut locuinţa în sat şi care a trimes trei

www.dacoromanica.ro

preoți în alte ținuturi, făcuse acolo, pe ruina puterii și bogăției din vremuri, o aleasă grădină de flori, care, la rîndul ei, a perit năpădită de buruienile crescute în umbra trunchiurilor multe.

Dar biserica, dreasă foarte cuminte, fără înădiri și prefaceri, dăunăzi — aceea a rămas. Frumusețea ei deosebită și nouă se desface ca o destăinuire de poezie din desișul copacilor care se întinde peste casele boierești, peste rămășițele de cărămidă presărată ale mănăstirii, peste adînca vale, ce se taie jos, peste papura bălții mucede, pînă departe în pînza întunecoasă a pădurii.

— În balta asta, zice țăranul din Periș ce ne-a adus cu caii, în balta asta nu cîntă broaștele. Orăcăiau odată de n-auzea lumea în biserică. Și preotul a spus dascălului să li închidă gura pînă va mîntui el slujba. Pe urmă însă, dascălul n-a vrut să dezlege decît numai pe două, una mare și una mică. Și numai astea se aud, pe cînd la noi în Periș sună toate șanțurile de ele.

Ai crede că omul nostru, care poate să aibă vreo patruzeci de ani, e vreun lesne-crezător care nu știe ce e pe lume. Dar el a fost în oaste și, dacă nu știe ceti, el și-a făcut păreri despre toate, pe care, dacă se încrede, le spune bucuros :

— Regele [...] a trebuit însă și el, ca să-și păstreze scaunul, să cruțe pe ciocoi, cari sînt leneși, risipitori, obraznici, neomenoși, cari ar vinde țara pe cîteva milioane pentru băile lor franțuzești și petrecerile lor cu femeile. „Coroana"-i cheamă cînd pe unii, cînd pe alții, ca să nu turbe foamea în cei ce sînt ținuți de-o parte. Tîrgoveții, „mitocanii", doar aceia dacă mai ajută pe ciocoi. Țăranul nu mai e însă prost ; el înțelege și nu vrea să mai rabde. Să i se dea pămînt, că e în stare să-l lucreze, să i se facă un rost, că poate acum să-l îndeplinească. În preoți nu crede,

www.dacoromanica.ro

dar învățătorul e bun, acela știe durerea țăranului, pe acela ar trebui să-l aleagă sătenii...

Vizitiul nostru mai știe de o biserică veche, înjghebată din loadbe de stejar, „ca un ghizd de fîntînă". E la Butiman, și într-acolo ne duce, cale de două ceasuri.

Lăsăm drumul ce duce drept înainte spre Ologeni; altul, lăturalnic, de-a latul unui ogor țepos de miriște înflorită cu toate florile, atinge întîi un alt sat de țerești și uși cu chenare, de rotocoale colorate prin care șerpuiesc raze. Coperișurile sînt unele de stuf, adesea destul de bine așternut; altele sînt formate din solzi de șindilă sură: uneori gospodarul a aruncat șuviți de coajă de tei, ca niște curele, care ar fi mai puțin trainice.

Proprietarul din frumoasa curtea veche e un român, Constantinescu, ginerele unui negustor din București. Cel ce stă dincolo la Butimanul cel Mare, din Ilfov, în casa albă, nouă, de pe culme, între copaci, e un inginer român. Mai departe, la Movila, unde se înșiră o vilă și o grădină după alta, ca într-o stradă a Sinaii, stau, în patru „obrății", moștenitorii români ai unui mai vechi stăpîn. Legăturile între săteni și moșierul de neamul lor, care stă la țară și-și lucrează pămîntul, sînt bune. Cel de la Bujoranca stă de vorbă cu oamenii, și aduce pălării de paie de la Moși; și, zice omul nostru, „țăranii și-ar lăsa orice, numai să alerge la lucrul lui". Inginerul a ajutat la ridicarea bisericii de cărămidă, pentru care fiece casă de sătean a dat cîteva zeci de lei, iar un om cucernic din București a făcut chiar un mare dar de 10.000 de lei. Aici este deci o bună înțelegere între cel mare și cel mic la lucrul ogoarelor, în care stă marea noastră bogăție și binecuvîntarea noastră de căpetenie.

www.dacoromanica.ro

Şi biserica din loadbe de stejar? E în Dîmboviţa, la Butimanul Mic, în mijlocul altui rai de livadă sălbatecă, în cimitirul presărat cu cruci, al căreia stau răscolite, sămănate de cărbuni stînşi, de flori, de panglice, multe morminte nouă. Unele cărţi vechi arată o obîrşie din veacul al XVIII-lea, dar, altfel, umila şură de lemn, coperită cu tablă prin mărinimia cîrciumarului vorbăreţ, n-are nici un interes. Nu e mai interesantă nici vorba oamenilor, săraci, desculţi, cu mintea puţin desţelenită, nici vioiciunea preotului de moda veche, care-mi face complimente pentru „cartea" mea de care habar n-are, şi duce aprig război cu casa, nouă, a bisericii.

Trecem acum pe lîngă cîrciume curate, unde învîrt hora flăcăi cu flori roşii în pălărie şi fete cu cămăşile cusute-n flori şi fustele albe, roşii, verzi, de oraş, şi ajungem la Cocioc, unde şcoala, casa administraţiei şi alte clădiri frumoase urmează vechi datine de stil, şi se tivesc sus cu un frumos tighel de podoabe culese de pe fotele ţărăneşti din părţile unde vechiul port trăieşte încă.

Floarea darurilor, tom. II, nr. 8, 1907

LA SCHITUL HADÎMBULUI

Prin învălmăşirea de dealuri înalte de lut care încunjură Iaşii. Privind în urmă, descoperi cîte un turn alb al mănăstirilor de strajă, care se pierd, se ridică, se ivesc supt toate unghiurile, în toate frînturile, pînă ce, la urmă, depărtarea le soarbe

www.dacoromanica.ro

cu totul. Acum e o mare liniște pustie, ca într-o supusă țară moartă. Pe margenea drumului fîșie la vînt înaltul grîu verde de toamnă, cele dintîi foi late ale păpușoiului se îndoaie fragede spre bulzii de țernă neagră din care au răsărit; pășunile zbucnesc în flori multe, hrănite de ploile din urmă care au izgonit seceta. Rar, cîte un vechi ratoș[1] de drumul mare, acum crăpat, tămînjit, lipsit de orice îngrijire; sălbatici cîni ciobănești se aruncă de parcă vreau să muște butucul roților trăsurii; între copii cu cămășuțele negre iese vreun țăran năcăjit [...]. Deși e duminecă, nu mai e nimeni pe șosea, dar și satele care se zăresc mici, sărace, rău nînjghebate, numai stuh, vergi, lut și o spoială de var albăstriu cu dungi de sineală pe la ferești, și satele sînt goale. Cîrciumele lui Itic și a lui Herșcu și a lui Burău [...] au supt în Iași mai toată lumea țărănească din împrejurimi și, luîndu-i tot cîștigul săptămînii, îi storc și acea puțina vlagă rămasă. Desară drumul va fi plin de beți vi ce rîd, ce cîntă, ce urlă, ce se încaieră, și frumoasele femei cu barizuri și polcuțe vor adormi toropite prin șanțurile din margine.

Pădurea începe, acea mare pădure de frumuseță și ocrotire, care acoperea, chiar acum o sută de ani, mai toate aceste dealuri, așezînd în mijlocul codrilor marea cetate de scaun a Moldovei. Acum, ici și colo, se mai ține un pîlc, pe unde statul are stăpînirea ca moștenitor al vechilor mănăstiri bogate. De aceia s-a păstrat și această pădure a Hadîmbului, care, deși spartă în luminișuri, e bine închegată la margine, unde stejarii foarte înalți storc din adîncuri puterea care-i ridică frunzoși și zdraveni pînă la ultimele crengi ce țintesc spre albastru. Falnică pădure tăcută, prin care foiesc mari șopîrle verzi cu capete

[1] Han așezat la o șosea principală (n.ed.).

www.dacoromanica.ro

ciudate, prin poienile căreia se zbat fluturii primăverii, pe care-i pîndesc în negre tainiţi, supt îndoitura cîte unei frunze, painjeni speciali, cu picioarele străvezii şi trupul cu o floare albă pătată cu două vîrci de sînge şi străpunsă deasupra capului cu cinci puncte de podoabă. Din fund vin chemări de pasări ce se ştiu sigure, iar pe la margini buratecii cu gingaşa picicică verde lipicioasă ţipă cu glasuri tari ca ale unei ţerci de o sută de ori mai mare decît aceşti inimoşi cîntăreţi cari se înteţesc dintr-o singură picătură de rouă.

Ba iată şi făpturi omeneşti în mijlocul acestei mari păduri a singurătăţii depline. O căruţă uşoară vine la vale ; un om în laibăr lung, cu faţa oacheşă, barba lungă neagră, ţine calul de căpăstru ; o femeie roşcovană, în portul de ţară, vine pe urmă. Bărbatul e un „jupîn", un evreu, deşi vorbeşte româneşte foarte bine, de nu l-ai cunoaşte de pe grai ; femeia e însă româncă.

[.. .. ..]

Odată această pădure a Hadîmbului era vestită ca şi codrii Herţei pentru jafurile pe care ţăranii, fugiţi în desişurile ei, le săvîrşeau împotriva drumeţilor bogaţi, boieri, ciocoi, negustori greci şi „nighistori" ca acesta cu barbă ; acuma însă, evreul şi romînca, „soţ şi soţie", merg, mulţămiţi unul de altul, prin locul întîlnirilor fioroase [...].

La capăt, un sat ca toate celelalte se împrăştie pe modîlcile mărunte, avînd în fund, pe cea mai înaltă ridicătură, o mare biserică albă din vremuri mai nouă. E satul Hadîmbului, alcătuit mai tîrziu în umbra şi pentru folosul schitului ascuns şi mai sus, pe unul din locurile de oprire ale Dealului Mare.

Vedem şcoala, într-o casă de sat săracă, şcoală bună însă, căci, iată, fetiţa de acolo, care se joacă

www.dacoromanica.ro

singurică lîngă drum, știe să vorbească frumos și să spuie și poezii, și e bucuroasă că va merge la anul să învețe și clasa a IV-a la școala cea „mare" din Mironeasa ; învățătoarea e dusă din sat în această zi de sărbătoare. Mai sus, unde se învîrt în văzduh scaunele unui scrînciob, plin de flăcăi cu flori în pălărie, e așezămîntul de cultură pentru oamenii vîrstnici : cîrciuma. O ține un sătean, și nu e decît tot o casă de țară, curată și bine îngrijită. În cerdacul cu stîlpii înfipți în lut, în cele două încăperi, în curte, pe prispă, stau multe femei și cîțiva bărbați.

Cîțiva se desfac pentru a ne duce la biserică : un „delegat" în haine nemțești, cu mustățile pleoștite și ochii tulburi de bețiv, un țigan cu gura mare și fața arămie înflorite de spuzituri, și cîțiva oameni de ispravă, cari nu vreau să înțeleagă în ruptul capului că mîntuirea stă și în gospodărie mai bună și într-o înțelegere mai deplină și într-o înnoire a vieții vechi. Deși unii se hrănesc cărînd lemnele din pădure, deși vecinii de la schit fac mangal, deși în alt sat se lucrează din neam în neam la oale, ei cer pămînt, în credința că astfel vor înceta năcazurile. Moșia e a unui proprietar român care stă la Paris și arendează unei tovărășii de evreu și creștin. Acesta din urmă, d. Eduard Ghica, e pentru săteni „domnu' Idioară".

Drumul spre schit se înfundă iarăși în pădurea bătrînă, prin care acum numai o cărare îngustă, făcută și mîncată de ape, pornește printre trunchiurile mai dese ale stejarilor avîntați. În lut stau înfipte urmele adînci ale roților de la carăle cu mangal ce coboară prin aceste locuri prăpăstuite. Alți drumeți decît aceștia nu știu calea.

Iarăși o poiană se deschide. Cîteva case, harnic păzite de cîni crînceni, se întind în marginea co-

www.dacoromanica.ro

drului. Gospodării ţinute foarte bine, cu tot şartul lor. Vezi nuci vînjoşi cu crengile larg desfăşurate, pomi mărunţi; ba încă la unul din săteni şi o prisacă binişor înjghebată după datina mulţilor stupari din vremuri. Dintr-o moviliţă neagră acoperită cu crengi fumegă uşor fumul albastru al mangalului ce se pregăteşte din lemnul numai în parte ars. Au ieşit să ne vadă o mătuşe cu ochii buni şi copii veseli ce zburdă pe pajiştea bogată. Un flăcău ce a fost la oaste, un însurăţel ce şi-a durat acuma gospodăria nouă, e bucuros să adape caii. Bun colţ de viaţă fericită!

O uşoară învîrtitură la dreapta rîndului de case duce la o livadă părăsită unde nucii, prunii fără îngrăditură cresc puternici din iarba deasă, dînd hrană clisiarhului bătrîn, ieşit dintr-un neam de preoţi. Un minunat zid de cărămidă tare stropită cu pete albe de var încunjură biserica Hadîmbului de la care se vede, între copaci, coperişul de şindilă spartă, din care nu se desface nici un turn. Acest zid de încunjur se ţine foarte bine încă, şi abia s-au risipit unii din pereţii celor patru başti[1] din colţuri, dintre care una cuprinde şi clopotul nou, fără însemnare, şi scîndura de stejar a toacei, care de ani de zile nu-şi mai au rostul, căci ruina a gonit pe preot.

Curte buruienoasă, cu cîte un smoc de flori de grădină crescînd încă sălbatec. Biserica nu e numai descoperită în parte, dar zidul ei însăşi crapă; o rană neagră despică faţada, şi pisania slavonă de la 1659, a Hadîmbului, abia se mai ţine între cărămizile desprinse una de alta.

A fost aici pe vremuri o biserică de lemn, în acest codru care se zice „al Iaşilor", fiindcă mergea pînă în prejma oraşului, pe acest Deal Mare, asemenea cu care, zicea clisiarhul, altul nu se mai află pe lume.

[1] Întăritură din pămînt sau zid (n.ed.).

www.dacoromanica.ro

Din acei ani vechi vine mormîntul de piatră proastă, ştearsă şi unsă de pătrunderea seculară a umezelei, care, în slove greceşti din veacurile al XV-lea ori al XVI-lea pomeneşte pe un necunoscut fiu de boier sau de negustor. Într-un tîrziu, veni puternicul şi bogatul vornic Iani Hadîmbul, un grec eunuc, de beteşugul căruia vorbeşte hazliu, în cuvinte tari pe care el însuşi e pus să le zică, letopiseţul timpului. El a „înnoit", însă din temelii, cu aceeaşi cărămidă nouă din care sînt ridicate şi zidurile, vechiul schit de lemn părăsit în codru. Puţini călugări se oploşiră aici, în pacea răcoroasă a copacilor prin care numai pasul lor şi al celor cîţiva săteni deschidea poteca. Şi, zi şi noapte, la ceasurile hotărîte, din başca porţii, care ţinea loc de turn, suna vechiul clopot, pierdut astăzi, dînd o smerită viaţă de poezie pădurii Iaşilor pe dealul cel mare.

Ce bun loc de şcoală ar fi acesta ; la cîte n-ar putea sluji încă marea curte plină de flori între tarile ziduri negre ! Dar vremea nouă, nu numai că nu înţelege pe cea veche : ea nu vrea să primească nici binefacerile pe care aceea le întinde cu mînile amîndouă !

Floarea darurilor, tom. II, nr. 12, 1907.

O PINACOTECĂ ÎN ROMÂNIA

Iaşul are şi el o Pinacotecă. Cine-o ştie ? Ieşenii poate mai puţin decît alţii. Şi, dintre cei cari ştiu, cine se duc s-o vadă ? Aşa de puţini ! Şi, totuşi, pen-

www.dacoromanica.ro

tru împrejurările de la noi, e o pinacotecă vrednică de toată luarea-aminte.

Şi-a căpătat acuma un local în aripa cruţată a clădirii vechii Academii Mihăilene, o veche cunoştinţă din tinereţele mele. Aici erau, jos, cîteva clase ale Liceului externat, mici odăi întunecoase ale cursului inferior, cu o „clasă a VI-a", la care se pătrundea printr-un gang ca o pivniţă; aici era cancelaria lui „dom' Burlă", la uşa căreia păzea, cu cheile carcerei în mînă inexorabilul „domnu" Felix, un neamţ foarte energic, cum anunţau şi mustăţile sale de o lungime deosebită, totdeauna pleoştite a năcaz. Pe scară ajungeai la clasele superioare, în stînga antreului, pe care se primblau junii melancolici şi romantici cari-şi aveau concepţia despre viaţă iar în faţă „peste şală" în rotunzirea de hemiciclu a clădirii, se înşirau: dormitoriul cel straşnic, aşa-numita „Siberie", unde căpătai gratis atîta reumatism cît să-ţi ţie o viaţă întreagă, apoi „repetitoriul cel mare" pentru copiii cei mici şi ascultători la fiecare gest al bietului pedagog istovit care-şi tuşea oftiga într-un colţ, şi „repetitoriul cel mic", pentru „domnii" din „cursul superior" cari aveau dreptul să vorbească între dînşii, să poarte lupte interne şi să doarmă supt pupitrul deschis, în aşteptarea clopotului de 10 ceasuri, care dădea oricui dreptul la somn. Nu ştiu ce-o fi acuma în rîndul de jos, dar prin scara lărgită, împodobită, scoasă pînă la uşa de întrare, te duci la Pinacoteca despre care voiesc a spune cîteva cuvinte.

Chiar în sălită, întîlneşti lucruri interesante şi frumoase, de prin anii 1830, cînd mitropolitul Veniamin urmărea îndeplinirea visului său de aur, clădirea unei Mitropolii monumentale, şi primea în materie de artă toată inspiraţia de la Asachi, cunoscător al normelor apusene, dar lipsit de orice pricepere

www.dacoromanica.ro

în vechile noastre datine de clădire şi zugrăveală care i se păreau barbare. De atunci vin sfinţii aşternuţi în proporţii aşa de mari de un străin adus anume pentru aceasta — pe lîngă vreo cîţiva alţii, veniţi de la sine, sau bătuţi spre noi de furtunile vieţii: Italianul Schiavone. Un german, Schöfft, dintre artiştii „europeni" adăpostiţi la Iaşi în acelaşi timp — e de notat că la Bucureşti se aşezau mai puţini — a dat două portrete mari ale conducătorilor acestei epoce. Pe păretele din dreapta, e un Mihai Sturdza, cam păpuşă în pictură ca şi în realitatea reprodusă de dînsa, nalt, supţire, strîns în frumoasa uniformă de tăietură rusească, cu obrazul cam boţit de începuturile bătrîneţei, dar trandafiriu între părul cîrlionţat şi elegantele favorite mărgenite cu briciul întocmai după ale suveranului, ale stăpînului, ţarul Nicolae Pavlovici.

Cealaltă pînză înfăţişează pe marele mitropolit Veniamin. Splendidă înveşmîntare, răbdător şi cinstit lucrată, în odăjdii de catifea şi aur, prinse cu străvezii bumbi de cristal. De supt comanacul negru se desface faţa palidă, foarte supţire în toate liniile şi proporţiile ei; supt fruntea lată, lucie, ochii prelungi, pe jumătate deschişi numai, în cari luceşte o lină flacără albastră de bunătate, de iertare, de milostivire desăvîrşită; nas drept, fin, gură perfect desemnată, lungi mustăţi rare, barbă, plete ca de mătasă albă, strălucioasă, cu cîte o răsfrîngere din aurul palid al tinereţelor depărtate.

De la pictorii aceştia străini adăpostiţi în Moldova, unde trăiau după cuviinţă, lucrînd mult şi cinstind, iubind ţara şi înţelegînd-o în frumuseţele ei şi nelăcomindu-se la lefi mai mari decît ale indigenilor, mai este ici şi colo cîte un tablou: vederi, portrete. Am dori mai multe. Şi mai multe ar putea chiar

www.dacoromanica.ro

să fie, dacă s-ar căuta mai bine pe la particulari, sau chiar în prăvăliile murdare şi neorînduite ale anticvarilor, unde se revarsă, pe preţuri de nimic, dovedind graba prostească a lichidaţiilor nepioase ce se fac de cele mai multe familii, moştenirea de artă şi de acte a trecutului boieresc. De la pictorii Mauriciu Löffler, profesor de pictură la Academia Mihăileană, de la Ludovic Stavschi, care dădea lecţii la cea dintîi şcoală de fete, nu avem astfel, nimic.

Cei dintîi moldoveni cari au învăţat pictura în clasele Academiei lui Mihai Sturza au fost Gheorghe Lemeni, de loc din Ardeal, unde familia — credem că familia lui — a dat un episcop —, Alexandru Asachi, care lucra la tablourile istorice ale tatălui său (tablouri asupra cărora, de alminterea, ne vom întoarce îndată), Gheorghe Giuşcă, trecut ca profesor în provincie, unde-şi dă însă demisia, un I. Anastasianu, pe care nu-l cunoaştem altfel, Teodor Codrescu, harnicul om mediocru, amestecat în atîtea rosturi ale Moldovei din 1850—70, şi Gheorghe Panaiteanu, care, acesta singur, căpătă o bursă, cea dintîi bursă de pictură în Principat, la München.

Ne-am aştepta să găsim culegerea întreagă a litografiilor lui Asachi. Unele din ele sînt frumoase — cu mult mai convenabile decît feşteliturile pestriţe pe care le-a plătit scump şi le-a împărţit ieftin Ministrul de Instrucţie al regatului în anii din urmă; toate, concepute inteligent de un poet cu practică de artă el însuşi, sînt executate nobil, în stil mare, foarte cinstit. Prin multe case din Iaşi se vor mai fi aflînd, deşi chiar la vitrina unui vînzător de lucruri vechi din Calea Victoriei — armean ori turc — am văzut cîteva din ele, care se ofereau pe preţuri foarte mari. Fără a strînge colecţia întreagă a litografilor lui Asachi, Pinacoteca din Iaşi nu poate fi completă şi nu poate răspunde misiunii sale de a

www.dacoromanica.ro

fi un muzeu al lucrărilor pe care le-au făcut în această artă generațiile precedente. Cu puțini bani și multă bunăvoință s-ar putea realiza această dorință așa de firească. Nădăjduiesc că pe urma expoziției istorice, la care mă gîndesc pentru primăvara viitoare, Pinacoteca din Iași va putea să capete această culegere.

De la Panaiteanu, care și-a zis apoi „Baltazar", se află un număr de tablouri, executate cu atîta conștiință și îngrijire, încît și astăzi ar putea fi date ca model studenților Școlii de Arte Frumoase, care trebuie să aibă tradiții. Nu găsim însă cele dintîi litografii ale acestuia, în adevăr frumoase: una, *Cele două surori,* e lucrată tot așa de bine ca de un maiestru apusean, și ea se mai întîlnea prin casele boierești ale generației precedente. Să nu se uite că, înainte chiar de trimiterea sa în străinătate, Panaiteanu era cunoscut și lăudat mai ales ca litograf.

Lui Panaiteanu îi corespunde în Muntenia C. Leca. Acesta însă e mai neastîmpărat, mai harnic are mai multe idei, e stăpînit de ideia națională — întărită în petrecerea sa la Pesta, între tineri ardeleni și ungureni — și are aplecare spre literatură. Litografiile nu sînt specialitatea sa, dar el e întemeietorul picturii istorice la noi, în care izbutea, ce e drept, mai puțin decît în anume tablouri mărunte, ca acela ce atîrnă pe pereții pustii ai casei proprietății din Brîncoveni. Prin anii 1830 încă, el lucrase un Mihai Viteazul murind, dar și un Ștefan cel Mare, pe care-l menise Academiei Mihăilene. Pinacoteca pornită de la această Academie, unde s-a întors acuma, are de la el un fabulos Dragoș, ca întemeietor al țării Moldovei.

Aman, pictorul mai *artist*, estet mai mult decît patriot, boier mai mult decît luptător pentru cultura națională, are aici pînze, multe și bune.

www.dacoromanica.ro

Sînt vrednice de luare aminte portretele, deşi prea puţine la numar. Un chip al lui Iordachi Drăghici „carbonarul" din 1822, portrete de domni, al lui Veniamin, cîţiva ofiţeri din vremuri, boieri. Cele mai multe ar merita reproduse. Familiile care-şi vînd strămoşii, ar trebui să întrebe întîi la Pinacotecă. S-ar scuti astfel ruşinea de a vedea în fereastra lui Şaraga anticvarul portretele boierilor cantacuzineşti, care ar trebui răscumpărate grabnic de vreun membru al familiei.

Din pictorii generaţiei bătrîne, Pinacoteca are o întreagă odăiţă plină cu lucrările îngrijite ale profesorului Stahi. Şi actualul director, nepotul bătrînului Panaiteanu, are tablouri: unul înfaţişînd şoseaua Socolei pe vremuri, iar altul cu privelişte Tîrgului Ocnei, au şi o netăgăduită valoare istorică.

Ministerul de Instrucţie cumpără în fiecare an, la deosebitele expoziţii, tablouri pe care le împarte între cele două Pinacotece. Astfel a căpătat aceasta din Iaşi un număr de marine frumoase ale d-lui Voinescu, multe schiţe fără valoare trainică, lucruri fugare, ale pictorilor de azi şi admirabila „Ţigancă" a lui Grigorescu, care e poate cea mai isprăvită, pînă în cele mai mici amănunte, din pînzele fermecătorului.

Pinacoteca are însă mai ales tablouri apusene, din colecţia lui C.Negri, care a cheltuit cu ele o avere. E, desigur, cea mai însemnată din ţară. Nume mari de artă înseamnă anumite din pînze, — chiar dacă se lasă la o parte cele a căror atribuţie e îndoielnică. Şi cópii foarte bune vin din aceeaşi cumpărătură norocoasă. Întregirea acestor cópii prin altele, făcute cu bursierii de azi ai statului, şi rînduirea lor după ţări şi epoce ar face

www.dacoromanica.ro

din această despărțire a Pinacotecei cel mai bun învățător și îndemnător.

Așa cum este, Pinacoteca, — în care se află și unele obiecte de muzeu, ca jețul lui Petru Rareș din Pobrata, strălucit săpat în lemn tare — e un punct de plecare, bine stabilit de o generație de entuziaști. Dacă va fi entuziastă generația ce se ridică astăzi, va ști cum să meargă mai departe în îmbogățirea colecțiilor.

Cît despre generația ce stăpînește acum, puțin ne putem aștepta de la dînsa în prețuirea artei adevărate, cu chemare în dezvoltarea acestui popor.

Floarea darurilor, tom. II, nr. 16—17, 1907

PODUL ILOAII și TÎRGUL-FRUMOS

Cînd, din vălmășagul dealurilor goale ce se urmează în costișe blînde, intri în Podul Ilioaii [...] îți vine să crezi că ai greșit drumul. O stradă dreaptă, curată, se întinde între căsuțe de mahala, cu grădinile înainte și cu cerdacele bune pentru sfaturi lungi la lună, în aromirea dulce a florilor, ce se destăinuiește mai puternică în această răcoare umedă a serii. Pe un dîmb care stăpînește totul, o biserică nouă-nouță, clădită lîngă alta, care a prins și alte vremuri, mai modeste, dar mai românești, pare să arate că această așezare omenească trăiește și înflorește supt semnul ocrotitor al crucii.

www.dacoromanica.ro

Dar uită-te mai bine. La fiecare pas trăsurile se opresc și răcnete furioase ies din gîtlejul vizitiilor; înaintea cailor s-a năzărit o stafie de român mare, dar zdrențos, care se clatină în dreapta și-n stînga, mișcă din mîni, rîde, cîntă, dar nu se dă, nu se poate da înlături. E un bețiv, o jertfă a dumineciĭ agrementate de cîrciumile evreiești. Și tot așa e femeia aceea cu fusta scurtă, cizme mari și bariz galben care stă să se prăvale-n șanț. Înaintea unei porți închise adastă obosiți, slabi, jigăriți, alți țărani, cu pălăriuțele mici, înalte în margene, cu cojoacele cum nu se poartă pe aici. Fă-te a-i întreba ce sînt, și-ți vor spune că, năimiți din Bucovina, ei așteaptă acolo ca să li se plătească de către boier, pentru a putea să plece apoi pe jos, prin prașul adînc al toamnei de secetă, spre casă, unde nu mai este de lucru, ca aici la „boier", la „boierul" care se cheamă Gutmann și e fratele acelui care hrănea alți sărmani ca aceștia cu carnea vitelor perite de dalac.

Și, uite, coboară numai acest povîrniș, curat între bunele case de creștini, și vei vedea îndată cu cine ai a face. O lungă stradă e așternută-ntreagă numai cu cocenii căzuți din care; scunde prăvălii, cu ușile și ferestile oblonite sau goale, ascund pe vînzătorul evreu al rachiului tare și, la mijloc, într-un vîrtej de oameni, de cai și de care, beția zilei de odihnă-și serbează saturnalele săptămînale.

Pentru noi era odată un sat, care și-a schimbat apoi numele după un pod pe Bahlui, Podul Iloaii, al soției lui Ilie sau Ile. Pentru ei, cei de astăzi, e „Podul-Leloi". Și, afară de mușteriii țărani ai cîrciumelor, afară de funcționari și de puțini mahalagii, acest fost sat, făcut tîrg pe vremea lui Mihai Sturza, e mai mult Podul Leloi decît Podul Iloaii.

www.dacoromanica.ro

Tîrgul Frumos era într-adevăr frumos pe vremuri cînd domnii, însemnînd în hrisoavele lor către negustorii din Liov (Lemberg) acest popas al lor, îi ziceau, în limba oficială slavonă a timpului: Crasnoi torg. Pe atunci şi ei, cei dintîi voievozi, se răţăceau aice în cercetarea lor de ţară, şi unul dintre dînşii, Petru Rareş, şi-a făcut în tîrg curţile domneşti şi biserica. Răpede s-au dărîmat acelea a căror ruină se vedea încă acum o sută de ani, pe un povîrniş de deal care şi astăzi a rămas românesc, cu plăcute case curate în mijlocul curţilor largi şi bogatelor livezi. Biserica Sfintei Paraschiva şi-a pierdut clopotniţa, dar, în schimb, i s-a înădit un turn în faţă, prin veacul al XVIII-lea; i s-a adaus un pridvor dăunăzi, i s-a pierdut pisania de deasupra uşii, i s-a stricat toată zugrăveala, şi despre începătorul ei mare spune numai tradiţia, numele de *Biserica Gospod* sau *Domnească*, proporţiile pline de armonie simplă şi însămnarea scrisă în slavoneşte, pe o suprafaţă anume lustruită, cu slove roşii, pentru a mărturisi că Petru-vodă a făcut această clădire, de înălţarea căreea s-a îngrijit un boier cunoscut, probabil neam de armean din Lemberg, un ştiutor de poloneşte şi latineşte, sol deseori întrebuinţat — Petru Vartic.

Un amănunt foarte interesant. Între fiii lui Rareş pe acea însemnare de la proscomidie a fost pus, în rîndul întîi — Ilie, care s-a turcit, domn fiind, a trecut la turci şi a murit, într-un tîrziu, la dînşii. Ei bine, numele călcătorului de lege, al apostatului e scos cu lovituri mînioase de ciocan.

Luînd în lung tot tîrgul [...] ajungem la altă coastă de deal, care se ridică şi ea printre frumoase

www.dacoromanica.ro

gospodării vechi [...]. Tocmai sus, e un mare ţintirim pustiu, cu cîţiva copaci stingheri şi multe pietre, dintre care unele au date de la începutul veacului trecut. Aceasta e biserica Sf. Nicolae, mai tîrzie şi mai umilă, avînd numai cărţi de prin anii '20 şi '30 [...].

Floarea darurilor, tom. II, nr. 40. 1907

www.dacoromanica.ro

INDICE DE LOCALITĂȚI

A

Ada-Calé, I, 16, 23
Adam, II, 206, 209
Adam-Clisi, II, 343
Agapia, II, 119, 122, 123, 125
Agaș, II, 235
Agiud, II, 210, 239, 246, 257, 258
Agiudeni, II, 176, 178
Alba Iulia, I, 110
Albești, I, 138
Alexandria, I, 16, 153, 243
Almăgiu, I, 75, 77
Aluniș, I, 393
Anadolchioiu, II, 326, 340
Apostolache, I, 293
Ardeal, I, 24, 85, 89, 113, 166, 245, 248, 270, 291, 295, 305, 352, 381, 384, 390, 408 ; II, 231, 253, 258, 356, 360, 361, 363, 368, 383
Argeș, I, 50, 54, 90, 91, 95, 96, 98, 100, 112, 131, 133, 137, 138, 140, 141, 146, 161, 163, 190, 285 ; II, 215
Argetoaia, I, 69
Arnota, I, 21, 105, 109, 193
Aroneanu, II, 107
Asău, II, 233, 235
Azuga, I, 166, 270, 271 ; II, 149

B

Babadag, II, 315, 317, 322
Bacău, I, 208, 381 ; II, 137, 172, 174, 178, 211, 215, 216,

www.dacoromanica.ro

217, 218, 236, 237, 238, 239, 245, 258, 293
Baia, II, 43, 44, 46, 52, 60, 61, 66, 217, 293
Baia de Aramă, I, 24, 26, 27, 28
Baia-Mare, I, 28, 40
Baisa, II, 33, 35
Baloteşti, I, 29 ; II, 264
Balta, I, 20
Balta Doamnei, I, 378
Balta Turcului, I, 378
Banat, I, 17, 21, 24
Barbu, I, 391
Bascov, I, 163
Băicoi, I, 257, 258, 260, 266
Băieşeşti, II, 47
Băileşti, I, 65
Băiseni, II, 11
Băjeşti, I, 115
Bălţăteşti, II, 118, 120
Băncasa, I, 330
Bărboşi, I, 398, 412
Bătrîni, II, 356
Berca, I, 393, 394
Berezeni, II, 198
Bibeşti, I, 55
Bicaz, II, 171, 251
Bisericani, II, 152, 153
Bistriţa, II, 153
Bistriţa (Ardeal), II, 74
Bîra, II, 182
Bîrlad, II, 187, 201, 202, 203, 206
Bîrnova, II, 97, 101, 110, 113, 114
Bodeşti, II, 47
Bogata, II, 52
Bogdăneşti, II, 52
Boiţa, I, 113
Borca, II, 170
Borsec, II 148
Borzeşti, II, 220, 244, 246
Boteni, I, 178
Botoşani, I, 19 ; II, 7, 8, 10, 11, 16, 17, 22, 23, 24, 26, 31, 34, 35, 37, 91, 92, 100, 364
Bradu, I, 393
Bragadiru, I, 233
Bralostiţa, I, 67, 68
Bran, II, 361
Braşov, I, 172, 181, 192, 208, 278, 286, 288, 385 ; II, 252, 254, 360, 366
Brădeşti, I, 75, 79
Brăila, I, 16, 156, 227, 243, 348, 397, 398, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 410, 411, 412, 413, 422 ; II, 278, 279, 282, 287, 289, 292, 295, 300, 302, 304, 308
Brăneşti, I, 398
Brăneşti (Mold.), II, 383
Brăteşti, II, 70
Brătuleşti, II, 239, 369
Brebul, I, 271, 272
Brîncoveni, I, 69, 77, 110, 121, 123

www.dacoromanica.ro

Broșteni, I, 50; II, 165, 167, 169
Brusturoasa, II, 235
Bucecea, II, 17
Buciumeni, II, 213
Bucov, I, 256, 275, 277
Bucovăț, I, 62, 63, 64, 70
Bucovina, I, 307; II, 29, 33, 45, 47, 49, 52, 175, 186, 387
București, I, 56, 59, 61, 62, 73, 91, 136, 140, 184, 189, 192, 195, 205, 206, 210, 213, 220, 228, 230, 237, 244, 266, 269, 270, 307, 312, 313, 316, 317, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 327, 329, 330, 331, 332, 335, 341, 342, 344, 346, 348, 349, 350, 351, 355, 356, 359, 364, 365, 373, 379, 389, 398; II, 11, 19, 20, 66, 91, 131, 137, 185, 189, 192, 218, 278, 292, 302, 324, 328, 330, 333, 337, 339, 361, 366, 367, 374, 382
Buda, I, 16
Buhalnița, II, 149
Buhuș, II, 115
Bujoranca, II, 374
Bumbești, I, 44
Burdujeni, II, 27, 28, 29, 31
Bușteni, I, 272
Bușteni, I, 271
Butimanul, II, 374, 375
Buzău, I, 196, 197, 198, 233, 245, 266, 332, 379, 384, 385, 386, 387, 388, 391, 396, 403, 420, 422; II, 321

C

Calafat, I, 12, 62, 64, 65, 74
Canară, II, 325
Canlî-Bugeac, II, 321
Caracăl, I, 118, 120, 121, 124, 151
Cara-Murat, II, 325
Cara-Nasuf, II, 346
Carcaliu, II, 298, 302
Carmen-Sylva, II, 349
Cașin, I, 326; II, 239, 241, 243, 244
Cataloi, II, 316
Călărași, I, 65, 153, 156, 224, 398, 400, 401, 402
Căldărușani, I, 306, 355, 358, 359, 364, 365, 369, 371
Călimănești, I, 85, 86, 96, 116
Călinești (Olt.), I, 29
Călinești, I, 257, 258
Călugăreni, II, 144
Călniu, I, 128
Cărbunești (Munt.), I, 296, 297
Cărbunești (Olt.), I, 35
Cărpeniș, I, 216
Căscioare, I, 204, 218, 221
Ceamurli, II, 321
Celeiu, I, 52
Cernavoda, I, 223; II, 326, 334, 335, 341

www.dacoromanica.ro

Cernădia, I, 54, 56
Cerneț, I, 18, 19
Cernica, I, 246, 273, 306, 340, 341, 342, 343, 348 ; II, 365
Cetate (localități), I, 12, 13
Cetățuia (localități), I, 20, 86, 189, 392 ; II, 85, 87, 88, 89, 97, 110, 241, 262
Cheia, I ; 303, 305
Chilia, I, 14 ; II, 290, 292, 295
Chiojd, I, 290 ; II, 357
Ciobănuș, II, 233
Ciocîrdia, I, 54
Ciolanu, I, 332, 386, 387, 391, 392
Cioplea, I, 85
Ciorogîrla, I, 331, 335
Cislău, I, 393
Cisnădie, I, 54
Ciuc, II, 252
Ciulnița, I, 400
Ciumați, I, 377
Ciurea, II, 342
Ciineni, I, 112, 121, 140
Cîmpina, I, 261, 262, 264, 267, 272 ; II, 366
Cîmpulung (Munt.), I, 19, 25, 133, 138, 139, 143, 144, 145, 147, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 168, 169, 175, 176, 179, 190, 196, 200, 201, 272, 359 ; II, 243
Cîmpulung (Bucovina), II, 73
Cîrligi, II, 157, 158
Cîrlomănești, I, 394
Cladova, I, 15, 22
Cobadin, II, 332
Cocioc, I, 358 ; II, 375
Cogealac, II, 323, 324, 345
Coeni, I, 231, 233
Cojoci, II, 166
Comana, I, 228, 229, 231, 233, 234
Comarnic, I, 256 ; II, 366
Comănești, II, 231, 233, 236
Constanța, I, 406 ; II, 292, 313, 315, 318, 321, 322, 325, 326, 328, 331, 336, 340, 341, 343, 344, 348, 350
Copălău, II, 36
Copou, II, 94, 96, 98, 103, 104
Corabia, I, 120, 121
Corcova, I, 26
Cornățeni, I, 194
Cornet, I, 112, 115, 207
Costești (Munt.), I, 139, 152
Costești (Olt.), I, 108
Cotești, II, 269, 270, 271
Cotmeana, I, 163
Cotnari, II, 37, 73, 74, 75, 210, 261
Cotroceni, I, 269, 287, 321, 328, 331, 332, 333, 361
Cotofeni, I, 68, 75, 77, 78, 79
Covrigi, I, 26
Cozia, I, 24, 42, 53, 88, 94, 96, 97, 98, 99, 100, 108, 109, 112, 113, 116, 165
Craiova, I, 30, 58, 59, 60, 62, 63, 69, 71, 73, 75, 77, 124,

www.dacoromanica.ro

189, 191, 210; II, 275, 367
Creţeşti, I, 69
Criş, I, 28
Crivina, I, 381, 382, 383
Crucea, II, 166
Curcubeu, I, 377
Curtea de Argeş, I, 131, 133, 137, 157, 183, 191, 245, 295; II, 91
Curteşti, II, 10, 11
Cuzgun, II, 333, 334

D

Dălhăuţi, II, 269, 272
Dărmăneşti, II, 66, 231
Deleni, II, 40
Dîmboviţa, I, 161, 181, 196, 204; II, 375
Dîmboviţeni, I, 162
Dîrvari, I, 30
Dobreni, I, 228, 233, 234, 236
Dobreni (Mold.), II, 120, 131
Dobrogea, I, 167, 223, 224, 240, 408, 410; II, 285, 290, 291, 292, 293, 294, 299, 300, 311, 313, 314, 316, 317, 320, 322, 326, 327, 334, 343
Dobrovăţ, II, 137, 189, 190, 192, 193
Dobruşa, I, 89, 92
Doftana, I, 259, 271, 272
Dolhasca, II, 57, 59, 60
Dolheştii Mari, II, 54, 58
Dolj, I, 13, 58, 65, 229
Doljeşti, II, 176
Domneşti, II, 345
Dorna, II, 160, 275
Dorohoi, II, 7, 8, 73, 91, 100, 188, 293
Dorotia, II, 345
Dragomirna, I, 425; II, 112
Dragoslave, I, 19, 166, 168, 176; II, 243, 361
Dragosloveni, I, 423
Drajna, I, 289, 290, 296, 302; II, 355
Drăceni, II, 48
Drăgăşani, I, 81, 89, 92, 94, 95, 117
Drăgoteşti, I, 51
Dumbrăveni (Mold.), II, 32
Durău, II, 138, 145, 148

E

Edesa, II, 30

F

Făgăraş, I, 161
Fălciiu, II, 194, 196, 199
Fărcaşa, II, 170
Făurei, I, 397, 411
Feldioara, I, 175
Feteşti, II, 327
Fierăşti, I, 228, 235, 236
Filiaşi, I, 34, 58, 67, 69

www.dacoromanica.ro

Filipeşti, I, 255, 256, 257, 258, 292
Finta, I, 21
Fîntîna-Mare, II, 44, 52
Flămînzi, II, 37
Floreşti (Munt.), I, 258, 260
Florica, I, 144
Focşani, I, 421, 422; II, 211, 215, 255, 256, 259, 270, 271
Folticeni, II, 43, 44, 51, 58, 60, 61
Frumoasa, I, 346; II, 88, 89, 97, 101
Frumuşica, II, 36
Fundeni, I, 215
Fundenii-Prahovei, I, 31

G

Gaftonul, II, 33, 35
Galata, II, 85, 86, 98, 107, 110, 267
Galaţi, I, 223, 226, 307, 398, 411, 412; II, 73, 163, 201, 202, 208, 232, 275, 278, 279, 280, 281, 287, 292, 307, 308, 313
Gargalîcul Mic, II, 322, 325
Găgeşti, II, 264
Găiseni, I, 204, 216, 218, 221
Geamăna, II, 166
Gemenea, I, 198, 199
Gevrin, I, 23
Ghecet, II, 297, 304
Gheorghieni (Munt.), I, 29
Gheorghieni (Ard.), II, 249
Ghergani, I, 222
Gherghiţa, I, 373, 377, 378, 379, 381, 382
Ghighiu, I, 245, 246
Ghilcoş, II, 250, 251
Ghimeş, II, 233, 257
Gilort, I, 35
Giurgiu, I, 16, 153, 156, 223, 225, 227, 229, 233, 237, 240, 241, 243
Goioasa, II, 235
Goleşti, I, 142, 144, 163
Golubaţul, I, 32
Gorgota, I, 375, 382
Gorj, I, 13, 20, 34, 48, 50, 52, 59, 81, 82, 84, 113, 151, 390
Goştinari, I, 232
Govora, I, 82, 85, 100, 101, 102
Grecii, II, 303
Griviţa, II, 208
Gropeni, I, 145, 146
Gruia, I, 14
Gura Dîmboviciorei, I, 166
Gura Ialomiţei, II, 310
Gura Nişcovului, I, 388
Gura Văii, I, 22

H

Hadîmb, II, 114, 375, 376, 377, 379
Haleş, I, 389
Halînga, I, 20

www.dacoromanica.ro

Hamangi, II, 321
Hangu, II, 148, 149
Hălăucești, II, 177
Hărman, II, 254
Hinova, I, 30
Histria, II, 344, 346, 347
Hîrlău, I, 19; II, 35, 37, 38, 40, 41, 73, 75, 77
Hîrșova, II, 224, 312, 330, 343
Hlincea, II, 87
Homorîciu, I, 302, 303
Horaița, II, 131, 133
Horodniceni, II, 52
Hotin, I, 238
Hurezi, I, 68, 103, 105, 106, 128
Huși, II, 194, 195, 196, 203
Hutani, II, 33

I

Ialomița, I, 397. 408
Ialovița, I, 24
Iaș, I, 50
Iași, I, 36, 50, 59, 189, 321, 324; II, 11, 16, 37, 51, 71, 75, 81, 82, 83, 84, 91, 95, 98, 100, 102, 107, 185, 187, 188, 189, 190, 200, 210, 256, 261, 278, 280, 342, 375, 379, 380, 382, 383, 384, 385
Ieni-Chioiu, II, 316
Ienisala, II, 320
Ilfov, I, 91, 152, 307, 338; II, 374
Inotești, I, 86, 87, 88, 89
Isaccea, II, 289
Ismail, II, 295
Işalnița, I, 75, 76, 77
Izvoare, I, 300; 304
Izvorani, I, 361
Izvoranu, I, 393

J

Jiblea, I, 95, 96
Jirov, I, 26

L

Lacul Sărat, I, 410
Lainici, I, 46, 57
Lăculețe, I, 181
Lăicăi, I, 200
Lăpușul, II, 275
Lespezi, II, 54
Letea, II, 239
Leurda, II, 17
Lichereşti, I, 400
Lipăneşti, I, 258, 275, 281
Lipia-Bojdani, I, 360
Livezi, I, 65
Lotru, I, 112, 113, 166
Lugoj, II, 250
Lunca Banului, II, 197, 199
Lunga, II, 166

www.dacoromanica.ro

Lunganii, II, 71, 73
Lunganii de Sus, II, 72
Lungeşti, I, 93

M

Mahmudia, II, 304
Mamaia, II, 349
Mamul, I, 89, 93
Mangalia, II, 328, 331, 332, 343, 348, 350
Maramureş, I, 28
Matieş, I, 162
Măcin, I, 132
Mădeiu, II, 170
Mădîrjaci, II, 71
Măgura, I, 424
Măgurele, I, 292
Mălini, II, 48
Mănăstirea Dealul, I, 187, 188, 190, 191, 193, 202, 203, 295
Mănăstirea Mărcuţa, I, 340, 343, 344, 345, 355, 356
Mănăstirea Neamţului, II, 118, 119, 125, 126, 128
Mărăşeşti, II, 258
Mărdăşteţ, I, 30
Mărgineni, I, 246, 248, 249, 296, 367; II, 238, 360
Măţău, I, 162
Mecin, I, 425; II, 295, 298, 299, 302, 308
Medgidia, II, 336, 341
Mehadia, I, 48
Mehedinţi, I, 11, 13, 20, 22, 48
Miera, II, 259, 260, 262
Miercurea, II, 253
Mihăiţa, I, 68
Militari, I, 334
Mira, II, 262
Mirceşti, II, 175, 179
Mireasa, II, 345
Mironeasa, II, 378
Mizil, I, 384
Mîneciu, I, 304
Moara Săracă, I, 356
Mofleni, I, 62, 63, 70
Mogoşoaia, I, 336, 337, 338
Moineşti, II, 218, 233, 236, 237, 238, 257
Moldova, I, 20, 28, 48, 50, 97, 116, 150, 212, 244, 295, 306, 312, 338, 347, 359, 364, 370, 379, 389, 390; II, 6, 17, 30, 34, 35, 38, 39, 48, 51, 54, 55, 73, 74, 75, 86, 87, 91, 92, 97, 99, 101, 102, 124, 136, 137, 154, 160, 163, 188, 200, 203, 218, 231, 250, 254, 257, 260, 268, 279, 281, 313, 317, 376, 382, 384
Moldoviţa, II, 154
Movila, II, 349, 374
Muntenia, I, 54, 76, 129, 223, 238; II, 7, 237, 281
Murfatlar, II, 341
Muscel, I, 40, 49, 54, 105, 161,

www.dacoromanica.ro

176, 177, 178, 179, 199, 200, 201, 285; II, 215

N

Nămăieşti, I, 167, 175
Năvodari, II, 344
Neamţ (Cetatea), I, 40, 151, 196, 197, 246, 425; II, 128, 129, 132, 138, 139, 142, 270
Nedanova, I, 29
Nedelea, I, 255
Negotin, I, 22
Negreşti, II, 182, 183, 185
Neruja, II, 274
Nicolina, II, 97
Nicopol, I, 155, 156, 158
Nicoreşti, II, 203, 213
Niculiţel, II, 289
Novaci, I, 55
Nuntaşi, II, 345

O

Obileşti, I, 356
Odobeşti (Munt.), I, 208, 209
Odobeşti (Mold.), I, 421, 422, 424; II, 203, 256, 259, 260, 261, 263, 264
Ogretin, I, 296; II, 355, 356, 357
Olari, I, 51
Olăneşti, I, 85
Oltenia, I, 9, 28, 54, 61, 121, 224; II 367
Oltenita, I, 30, 226
Ologeni, II, 374
Oneşti, II, 244
Oradea-Mare, I, 116
Orăţii, I, 304
Orşova, I, 16, 30
Ostrov, I, 224; II, 334

P

Palanca, I, 424; II, 219, 231, 233, 235
Pantelimon, I, 340, 343, 344, 346, 347, 349, 354
Pasărea, I, 343, 344, 348
Paşcani (Munt.), I, 349, 350, 352
Paşcani (Mold.), II, 47, 67
Pătule, I, 30
Păuşeştii de Otăsău, I, 105
Periş, I, 372, 373, 374, 381, 382; II, 369, 373
Peşteana, I, 50
Peştişani, I, 40
Piatra Neamţului, II, 115, 116, 118, 119, 124, 131, 134, 138, 148, 150, 152, 153, 154, 155, 163, 170, 171, 237
Piatra Olt, I, 81, 121, 123; II, 237
Pipirig, II, 142

www.dacoromanica.ro

Piscu, I, 413
Piteşti, I, 139, 140, 141, 145, 146, 152, 164, 170, 307; II, 91
Piua Petrei, I, 153, 491; II, 310, 329
Pîngăraţi, II, 151
Plăineşti, I, 422
Pleniţa, I, 31
Ploieşti, I, 242, 243, 245, 246, 247, 251, 255, 258, 266, 275, 279, 281, 284, 285, 291, 292, 307, 312, 367, 375, 384, 403, II, 16, 358
Ploieştiorii, I, 279
Plopeni, I, 258
Plopeni (Mold.), II, 27, 32
Plopşor, I, 30
Ploscuţeni, II, 211
Plumbuita, I, 324, 325, 355, 356
Pobrata, II, 54, 55, 57
Podari, I, 72
Podenii, I, 293
Podoleni, II, 115
Podul Iloaii, II, 386, 387
Poiana, I, 284
Pomîrla, I, 220
Ponoare, I, 24
Popăuţi, II, 23, 26, 364
Porceni, I, 44
Porţile de Fier, I, 15, 31
Posada, I, 162, 171, 172, 174
Poseşti, I, 296, 297, 304; II, 356
Potigraf, I, 51, 377
Potlogi, I, 204, 209, 212, 213, 214, 215, 216, 222
Predeal, I, 181, 258, 271, 285
Prislop, I, 24
Pucioasa, I, 181
Prahova, I, 116, 196, 198, 242, 249, 251, 252, 259, 271, 300, 366, 378, 388; II, 221, 366, 368
Putna, I, 208, 390, 422; II, 175
Putna (Mold.), II, 178, 243, 255, 258, 260, 265, 267, 270, 301

R

Radulevaţ, I, 14
Ramadan, I, 239
Rasova, I, 224
Răchiteni, II, 176
Rădăşeni, II, 46, 64, 67
Rădeana, II, 220
Răpciuni, II, 144, 148, 170, 260
Răteşti, I, 386, 393, 394
Războieni, II, 155, 158, 159
Rebegeşti, I, 331
Remetea, II, 249
Rîmnicul-Sărat, I, 386, 417, 418, 420, 422; II, 261, 265, 270, 363
Rîmnicul-Vilcii, I, 81, 83, 84, 85, 86, 87, 89, 100, 101, 110,

www.dacoromanica.ro

113, 140, 163, 190, 191 ; II, 11
Rîncezi, I, 279 ; II, 356
Rîşca, II, 46, 51, 53
Rîşnov, I, 385
Riureni, I, 82, 95, 100, 101, 102, 105, 110
Robieşti, II, 200
Rogova, I, 30
Roman, II, 156, 172, 174, 175, 178, 182, 211, 246, 249
Romanaţi, I, 118, 229
Romaneşti, I, 51, 222
Romula, I, 118, 120, 128
Roşiori, I, 30
Roşiuţa, I, 48
Rotopăneşti, II, 49
Rovinari, I, 50
Roznovul, II, 115, 135, 236
Rucăr, I, 166, 168, 169, 175, 176 ; II, 243, 361
Rusciuc, I, 156, 224, 228 ; II, 193
Ruşii de Vede, I, 153, 159

S

Sabasa, II, 170
Salcea, II, 32
Samovit, I, 156
Sarighioł, II, 321
Sasca, II, 52
Sascut, II, 258
Sălceni, II, 205
Sălcuţa, I, 65
Sălişte, I, 52, 54
Sărata, II, 119
Sărmaş, II, 249
Scăieni, I, 279
Scînteia, II, 186, 187
Scoarţa, I, 55
Scorţeni, II, 238
Sculeni, II, 79, 81, 82, 276
Secu, I, 425 ; II, 138, 139, 140
Secuieni, II, 178
Segarcea, I, 65
Seimeni, II, 313
Severin, I, 11, 12, 14, 15, 18, 19, 22, 24, 26, 28, 29, 30, 34, 39, 47, 77, 81, 83, 100, 156, 239 ; II, 288, 308
Sibiiu, I, 54, 81, 140, 151, 192
Silistra, I, 224, 240 ; II, 317
Siliştea (Munt.), I, 400
Silişteni, I, 389
Simileasca, I, 388
Sinaia, I, 97, 261, 266, 268, 269, 270, 271, 285, 287, 301 ; II, 231, 359, 363, 365, 366, 367, 368, 374
Singeorgiu, II, 250
Sîrca, II, 71
Slănic (Munt.), I, 181, 274, 284
Slănic (Mold.), II, 221, 227, 229, 230, 231
Slatina (Munt.), I, 69, 81, 149, 150, 151 ; II, 358
Slatina (Mold), I, 97, 328 ; II, 46, 48, 53, 55, 155, 293

www.dacoromanica.ro

Slobozia, I, 401
Snagov, I, 53, 256, 343, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 375, 377 : II, 359
Socola, II, 97, 98, 383
Solești, II, 155
Sovata, II, 249
Soveja, I, 171 ; II, 239, 243, 264, 268
Starichiojd, I, 296, 297, 298 ; II, 355, 356, 357
Stănceşti, II, 35
Stănești, I, 89, 93
Stănileşti, II, 196, 199
Stînca, II, 79, 81, 82
Străjești, I, 89, 94
Străjnic, I, 255
Strehaia, I, 24, 25, 27, 124
Strunga, II, 78
Suceava, I, 182, 189, 197, 328 ; II, 43, 45, 49, 60, 100, 101, 129
Sulina, II, 287, 295, 304, 307
Surpatele, I, 100, 104, 107
Suzana, I, 303, 305

Ş

Şchei, I, 166
Şcheia, II, 175, 180, 181, 187
Şerbăneşti, I, 89, 90, 91
Şerbeşti, II, 156, 157
Şiştov, I, 154
Ştefăneşti, I, 90, 92
Suliței, II, 21
Şuşiţa, II, 239

T

Tarcău, II, 149, 233
Tariverdi, II, 323, 345
Tarniţa, I, 27, 28, 29
Tazlău, II, 134, 238
Tămăşeni, II, 176, 178
Techirghiol, II, 348
Tecuciu, I, 398, 412 ; II, 210, 212, 213, 214, 257
Teiuş, I, 186
Teleorman, I, 152, 153, 229
Terpeziţa, I, 30
Timoc, I, 22
Tismana, I, 24, 28, 37, 39, 40, 41, 42, 51, 52, 187
Titireciu, II, 363
Titu, I, 181, 204, 205, 206, 223
Tîmboieşti, I, 422
Tîrgovişte, I, 26, 27, 49, 127, 163, 181, 182, 183, 185, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 204, 246, 251, 378, 379, 385, 395, 425
Tîrgul-Cucului. II, 106
Tîrgul-Frumos, II, 37, 76, 77, 364, 386, 388
Tîrgul-Jiiului, I, 26, 34, 39, 43, 47, 60
Tîrgul-Mureşului, II, 246, 250

www.dacoromanica.ro

Tîrgul-Neamțului, II, 45, 59, 130, 138
Tîrgul-Ocnei, II, 219, 221, 222, 227, 237, 257, 385
Tîrguşor, II, 97
Tîrşor, I, 247, 251, 252, 253, 254
Topalul, II, 313
Topliţa, II, 249
Topola, II, 249
Topolniţa (localităţi), I, 18, 20; II, 249
Traian, II, 176
Trivale, I, 141, 145, 146
Tulcea, II, 287, 291, 292, 293, 294, 295, 311, 313, 314, 315, 318, 325
Turbaţi, I, 360, 361, 362, 377
Turnu (mănăstire), I, 137
Turnu Măgurele, I, 155, 156, 243
Turnul Roşu, I, 89, 113, 140
Turnul-Severin, I, 16, 50
Tutana, I, 163
Tutova, II, 201, 203
Tuzla, II, 349

Ţ

Ţibăneşti, II, 186
Ţigăneşti, I, 343, 355, 360, 369, 371, 373
Ţinta, II, 81
Ţintea, I, 258, 259
Ţinţăreni, I, 50

U

Ungureni, I, 379, 380
Urecheşti, I, 423, 424, 426
Uriceni, II, 37
Urlaţi, I, 277, 278
Urziceni, I, 401

V

Valea Albă, II, 159
Valea Călugărească, I, 419, 421
Valea Dragului, I, 235
Valea lui Dan, I, 138, 163
Valea Prahovei, I, 166, 181, 267, 270
Vaslui, II, 182, 186, 188, 189, 202, 203
Văcăreşti, I, 107
Văcăreştii (mănăstirea), I, 324, 343
Văcăreştii de Răstoacă, I, 209, 210, 212
Vădeni, I, 43, 52
Văleni, I, 200
Vălenii-de-Munte, I, 244, 255, 275, 278, 284, 285, 286, 287, 289, 291, 292, 302, 303; II, 250, 358, 368
Vărăşti, I, 233, 235, 236, 357
Văratec, II, 119, 121
Vărzăreşti (schitul), I, 424, 425
Velicioaia, I, 379

www.dacoromanica.ro

Verbila, I, 291, 296
Vereşti, II, 11, 16
Verneşti, I, 388
Vetrişoaia, II, 198
Viaşu, I, 30
Vidin, I, 11, 12, 19, 62, 66; II, 367
Vidra, I, 233
Vidra (Mold.), II, 265
Vieroş, I, 145, 146, 147, 148
Viforîta, I, 202, 203
Visterna, II, 320
Vizantea, II, 264, 266, 267
Vîlcea, I, 47, 81, 91, 95, 112, 119, 150, 161, 390
Vînători, I, 30
Vînjuleţ, I, 30
Vînjul-Mare, I, 30
Vîrciorova, I, 16, 22
Vîrîţi, I, 69, 73, 74
Vîrtop, I, 48
Vlaşca, I, 223, 229
Vlădeni, II, 33
Vlădimiri, I, 55
Vlăduleni, I, 51
Voditţa, I, 22, 23, 24
Vorniceni, II, 247
Vrancea, II, 274, 276

Z

Zamfira, I, 279, 282
Zeletin, I, 297
Zimnicea, I, 153, 154, 159
Zîrneşti, I, 282
Zlătărei, I, 90

www.dacoromanica.ro

CUPRINS

MOLDOVA

I. DOROHOIUL

1. Spre Dorohoi 7

II. BOTOŞANII

1. În preajma Botoşanilor 10
2. Spre Botoşani 16
3. Botoşanii 17
4. Alte împrejurimi botoşănene: Burdujenii. Plopenii 27
5. Spre Hîrlău 35

III. SUCEAVA (azi: BAIA)

1. Folticenii 43
2. Slatina. Rîşca. Mănăstirile sucevene . . . 46
3. Mănăstirea Pobrata. Dolheştii 54
4. Baia 60
5. Paşcanii 67

IV. IAŞUL

1. Prin ţinutul Iaşilor 71
2. Spre Cotnari 73
3. Spre Tîrgul Frumos 76
4. La un vechi cîmp de luptă: Sculenii . . 79

www.dacoromanica.ro

5. Mănăstirile de lîngă Iaşi 83
6. Iaşul 91
7. Bisericuţa de la Copou 103
8. Mănăstirea lui Aron-Vodă 106
9. La Bîrnova 110

V. NEAMŢUL

1. Piatra 115
2. Vărateculi. Agapia. Mănăstirea şi Cetatea Neamţului 119
3. Mănăstirea Horaiţa 131
4. Mănăstirea Tazlăului 134
5. Mănăstirea Secu. Durăul. Pe Ceahlău. În Valea Bistriţei 138
6. Războienii 155
7. Pe Bistriţa, în plută 160

VI. ROMANUL

1. Romanul 172
2. Şcheia. Mirceştii 175

VII. VASLUIUL

1. Negreştii 182
2. Scînteia 186
3. Vasluiul 188
4. Dobrovăţul 189

VIII. FĂLCIIUL

1. Huşul 194
2. De la Huşi la Fălciiu 196

IX. TUTOVA

1. Bîrladul 201
2. Privelişti tutovene 203
3. Mănăstirea Adam 206

X. TECUCIUL

1. Sate tecucene 210
2. Tecuciul 213

www.dacoromanica.ro

XI. BACĂUL

1. Spre Bacău 215
2. Bacăul 216
3. Tîrgul Ocnei 219
4. Slănicul 227
5. De la Slănic la Palanca 231
6. De la Moineşti la Bacău 236
7. Caşinul. De la Caşin la Agiud 239
8. Dincolo de munte, în Secuime 246

XII. PUTNA

1. Focşanii 255
2. Agiudul 257
3. Odobeştii şi Miera 259
4. Vizantea şi Soveja 264
5. Schituri: Coteştii, Dălhăuţii 269
6. Din Vrancea 274

XIII. COVURLUIUL

1. Galaţii 278

DOBROGEA

I. TULCEA

1. Spre Tulcea 287
2. De la Brăila la Mecin pe Dunărea înghețată 295
3. Spre Sulina 304
4. În susul Dunării 308
5. De la Tulcea la Constanţa 313

II. CONSTANŢA

1. Tropaeum Traiani. [...] Mangalia . . . 328
2. Cernavodă 334
3. Constanţa 336
4. Pe drumuri dobrogene 343
5. La Histria 344

www.dacoromanica.ro

ADDENDA

Prin Ogretin la Starichiojd 355
Slănicul 358
Sinaia 359
La biserica Băltenilor 369
La schitul Hadîmbului 375
O pînacotecă în România 380
Podul Iloaii și Tîrgu-Frumos 386

Indice de localități 391

Lector : NICOLAE TEICA
Tehnoredactor : AURELIA ANTON

Apărut 1972. Tiraj 31 760 ex. Broșate 28 760 ex. Legate 3000 ex. Hîrtie ziar de 50 g/m². Format 700×920 32. Coli ed. 18,45. Coli tipar 12,75. A. nr. 13 256 1972. C.Z. pentru bibliotecile mari și mici 859—992.

Tiparul executat sub comanda nr. 20 616 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii", Piața Scînteii nr. 1 București
Republica Socialistă România

www.dacoromanica.ro

n. iorga

VOLUME ÎN CURS DE APARIȚIE ÎN «BIBLIOTECA PENTRU TOȚI»

M. Bulgakov — *Maestrul și Margareta*, roman.

Titu Maiorescu — *Critice*, 2 vol. («Cultură generală»).

Petöfi — *Poezii și poeme.*

* * * — *Nuvele turcești*, 2 vol. (I. *Sub piersici*, II. *Oglinda de pe plajă*).

H. Melville — *Moby Dick*, roman, 2 vol.

* * * — *Nuvele australiene (Stînca lui Joe Anchor).*

H. Troyat — *Viața lui Tolstoi*, 3 vol. («Cultură generală»).

Colette — *Chéri* • *Sfîrșitul lui Chéri*, romane.

Pierre Grimal — *Civilizația romană*, 2 vol. («Cultură generală»).

Paul Claudel — *Cap-de-Aur* • *Schimbul* • *Cumpăna amiezii*, teatru.

George Sion — *Poezii* • *Suvenire contimpurane*, 2 vol.

www.dacoromanica.ro